De Gulden Passer. Jaargang 78-79

bron
De Gulden Passer. Jaargang 78-79. Vereniging van Antwerpse Bibliofielen, Antwerpen 2000-2001

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_gul005200001_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

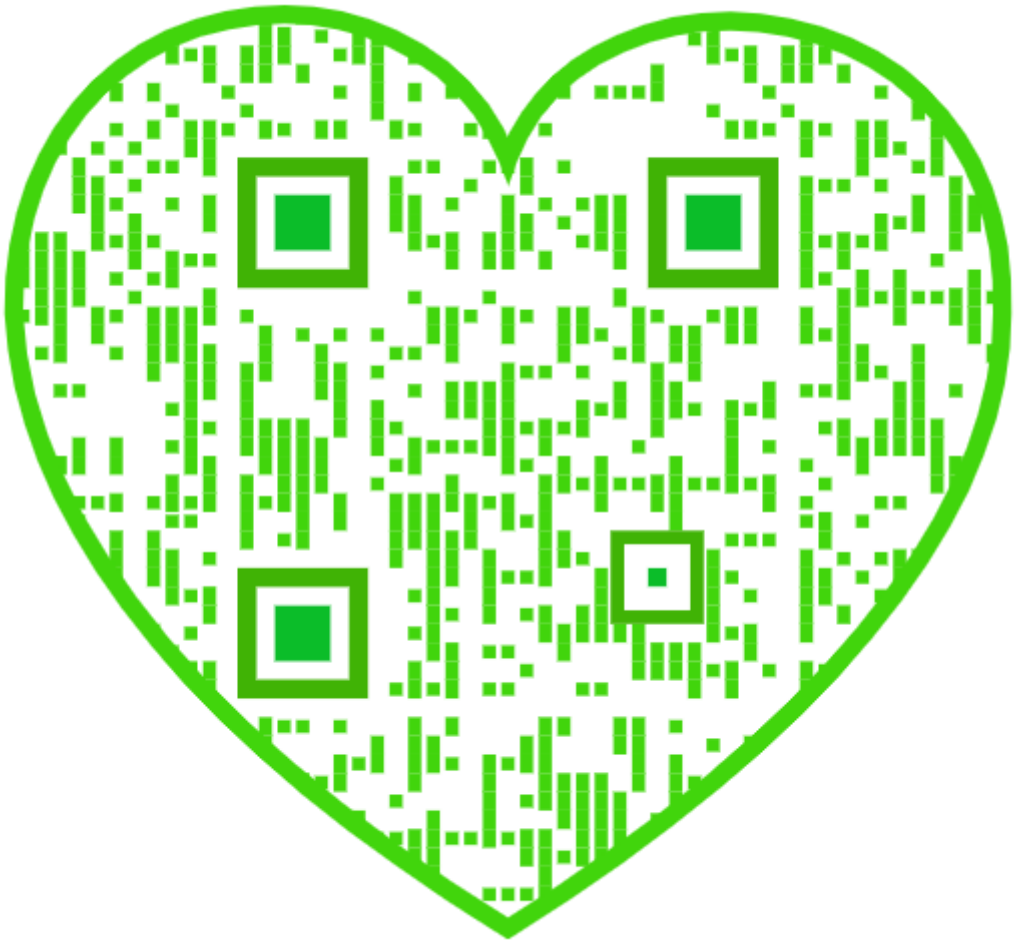

[De Gulden Passer 2000-2001]

Woord vooraf

Ruim een halve eeuw geleden begon de bibliograaf Prosper Arents aan de realisatie van zijn vermetel plan om de bibliotheek van Pieter Pauwel Rubens virtueel te reconstrueren. In 1961 publiceerde hij in *Noordgouw* een bondig maar nog steeds lezenswaardig verslag over de stand, op dat ogenblik, van zijn werkzaamheden onder de titel *De bibliotheek van Pieter Pauwel Rubens.* Toen hij in 1984 op hoge leeftijd overleed, had hij vele honderden titels achterhaald, onderzocht en bibliografisch beschreven. Persklaar kon men zijn notities echter allerminst noemen, iets wat hij overigens zelf goed besefte.

In 1994 slaagden Alfons Thijs en Ludo Simons erin onderzoeksgelden van de Universiteit Antwerpen / UFSIA ter beschikking te krijgen om Arents' gegevens electronisch te laten verwerken. Lia Baudouin, classica van vorming, die deze moeilijke en omvangrijke taak op zich nam, beperkte zich niet tot het invoeren van de titels, maar heeft ook bijkomende exemplaren opgespoord, Arents' bibliografische verwijzingen nagekeken en aangevuld en de uitgegeven correspondentie van P.P. Rubens opnieuw gescreend inzake lectuurgegevens.

Een informele werkgroep, bestaande uit Arnout Balis, Frans Baudouin, Jacques de Bie, Pierre Delsaerdt, Marcus de Schepper, Ludo Simons en Alfons Thijs, begeleidde L. Baudouin bij haar ‘monnikenwerk’. Na het verstrijken van het mandaat van de onderzoekster bleef toch nog heel wat werk te verrichten om het geheel persklaar te maken. Elly Cockx-Indestege, Jacques de Bie, Marcus de Schepper en Alfons Thijs behartigden deze laatste productiefase. Anna E.C. Simoni was zo vriendelijk voor Engelse samenvattingen te zorgen.

De redactie achtte het nuttig dat Alfons Thijs, via bio-bibliografische gegevens over Prosper Arents, de cultuurhistorische context schetste waarin deze ‘poging tot reconstructie van de Rubensbibliotheek’ tot stand gekomen is. Zij prijst zich gelukkig dat Frans Baudouin, met zijn grondige kennis van Rubens en diens wereld, bereid was in een verkennende studie te peilen naar de inhoudelijke verscheidenheid en de functionele betekenis van deze kunstenaars- én geleerdenbibliotheek.

De titelbeschrijvingen vormen uiteraard de hoofdbrok van de publicatie. Hierbij dient onderstreept dat noch Prosper Arents noch de bewerkers van zijn notities alle beschrijvingen met het boek in de hand konden controleren. In een minderheid van de gevallen moesten zij zich verlaten op bibliografische informatie uit bibliotheekcatalogi, bibliografieën en andere referentiewerken, soms op door bibliotheekverantwoordelijken schriftelijk verstrekte inlichtingen. Bij de aanduiding van bewaarplaatsen van de aangehaalde edities is niet naar volledigheid gestreefd. Enkel die exemplaren zijn vermeld welke door Arents of de bewerkers bij het onderzoek betrokken werden.

Zoals uit de bijdrage van Frans Baudouin nog zal blijken, zijn de titels gegroepeerd in een aantal afdelingen, zelf geordend op basis van de toenemende mate van onzekerheid over de vraag of P.P. Rubens van het geciteerde werk wel degelijk een exemplaar in zijn bibliotheek had.

In vele gevallen is op basis van het bronnenmateriaal niet uit te maken welke editie van een bepaald werk P.P. Rubens exact bezat. In zulke omstandigheden heeft Prosper Arents, in de regel, voor de (ten aanzien van de bron) meest recente uitgave geopteerd. De gebruiker van het corpus weze er zich dus steeds van bewust dat P.P. Rubens in werkelijkheid eventueel een andere, met name oudere editie van het betrokken werk kan bezeten hebben.

Slechts van drie titels uit Rubens' bibliotheek is een exemplaar bekend dat zeker ooit eigendom was van de meester, waar namelijk een handgeschreven opdracht aan P.P. Rubens in voorkomt.

Rubens verwierf zijn boekenbezit deels via aankopen bij de Officina Plantiniana. Slechts een deel van de desbetreffende archiefgegevens is door Max Rooses in zijn *Petrus-Paulus Rubens en Balthasar Moretus* gepubliceerd. Prosper Arents heeft de boekhouding van Moretus er opnieuw op nageslagen,[1] de tran-

1 Uit diezelfde journalen transcribeerde Prosper Arents ook de vermeldingen van: 1° een 70-tal boeken in 1628-1633 aangekocht door P.P. Rubens voor rekening van zijn zoon Albert, en 2° een 115 boeken aangekocht door Albert Rubens zelf (althans tot 1640). Elk van die werken heeft Arents tevens, naar best vermogen, geïdentificeerd. We hopen dit materiaal één van de volgende jaren te publiceren.

scripties van Max Rooses nagekeken, waar nodig gecorrigeerd en aangevuld en vervolgens alle aldus gevonden titels naar best vermogen geïdentificeerd en er exemplaren van opgespoord. Identificatie was vaak niet gemakkelijk, daar de bibliograaf vaststelde dat in de journalen vermelde formaten, vooral bij kleine boekjes, 'meer naar het uitzicht van het boek dan naar het vouwen van het blad' verwezen.

Terecht stipte Prosper Arents in *Noordgouw* aan dat P.P. Rubens ongetwijfeld ook bij andere boekhandelaars dan Moretus boeken bestelde, zonder dat daarvan in archieven sporen gevonden zijn. Rubens' bibliotheek bevatte dus zeker meer publicaties dan die welke men in de hier gepubliceerde lijst aantreft. Zo verwijst zijn corpus, bij gebrek aan voldoende overtuigend bronnenmateriaal, bijvoorbeeld ook niet naar de schoolboeken die de jonge P.P. Rubens gebruikte.[2]

Het picturale oeuvre van P.P. Rubens verschaft aanwijzingen over vermoedelijke lectuur van de meester. Als voorzichtige en nuchtere bibliograaf verkoos Prosper Arents zich echter niet op zulke kunsthistorische interpretaties te steunen. Heel bewust beperkte hij zijn bronnenmateriaal tot tastbare boeken en documenten. De bewerkers van Arents' handschrift zijn hem hierin gevolgd en laten het aan kunsthistorici over om, mede aan de hand van Arents' bibliografisch corpus, verder op zoek te gaan naar de intellectuele achtergronden van het fenomeen Rubens.

De redactie dankt de talrijke personen - té veel om op te noemen - die op de meest uiteenlopende wijzen ertoe hebben bijgedragen dat Arents' werk uiteindelijk ter perse kon gaan. Zij is de Universiteit Antwerpen / UFSIA bijzonder erkentelijk, niet enkel omdat zij destijds de nodige onderzoekskredieten ter beschikking stelde, maar ook omdat zij bereid was een substantiële financiële tegemoetkoming te verlenen, zonder dewelke de uitgave van de voorliggende publicatie niet mogelijk zou zijn geweest.

2 Prosper Arents heeft wel uit het journaal van de Officina Plantiniana 31 posten genoteerd en zoveel mogelijk geïdentificeerd in verband met de aankopen in 1585-1590 van schoolboeken door Rumoldus Verdonck, de 'magister' bij wie Rubens van 1587 tot 1590 school liep om er onder meer Latijn te leren. We zullen trachten ook deze gegevens later, na nadere bewerking, uit te geven.

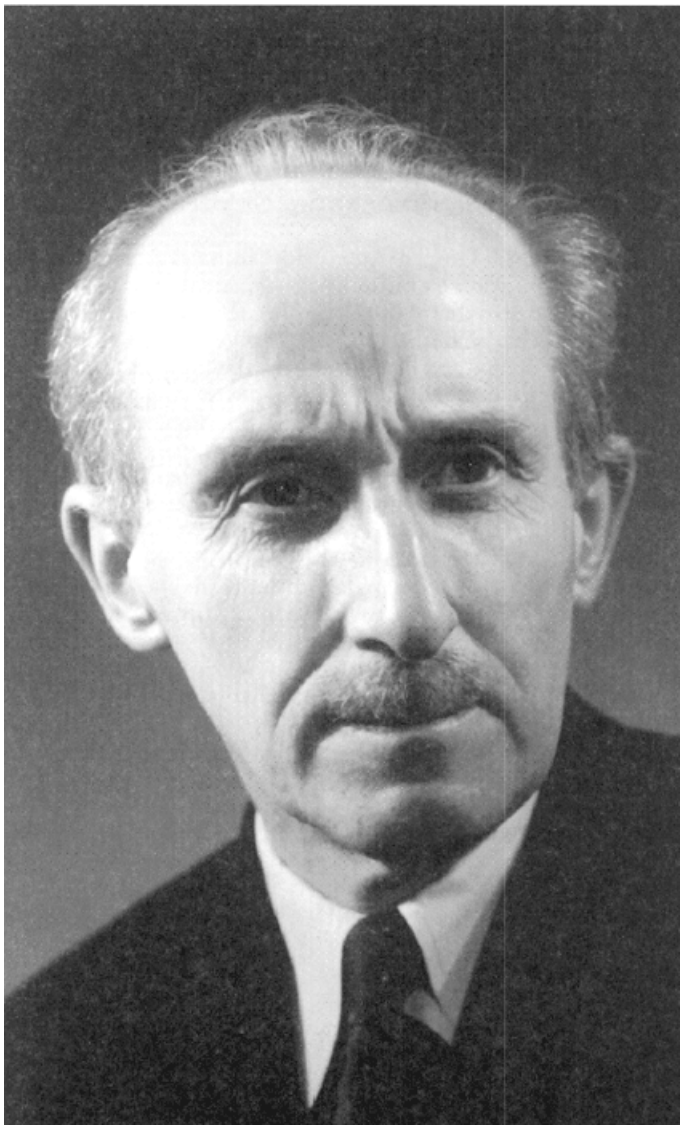

Prosper Arents (1889-1984): bibliograaf van Petrus Paulus Rubens ... en van vele anderen

Alfons K.L. Thijs

In het vooruitzicht van zijn pensionering op 1 december 1953[1] ontving Prosper Arents van zijn collega's uit de Antwerpse Stadsbibliotheek een keurig door de Antwerpse boekbinder-vergulder R. van Santen in leder gebonden exemplaar van *Jacob Burckhardt und Rubens* door Emil Maurer (Bazel, Verlag Birkhäuser, 1951). Vooraan had Arents' chef en vriend, stadsbibliothecaris Ger Schmook (1898-1985), een korte maar diep doorvoelde opdracht geschreven: ‘De voortreffelijke collega van harte! 3 September 1953’, gevolgd door 24 handtekeningen. Niet zonder reden bood het bibliotheekpersoneel de gevierde juist een werk over de Rubens-studie aan. Prosper Arents was toen al gedurende meer dan een kwarteeuw massa's bibliografisch materiaal omtrent P.P. Rubens aan het verzamelen en publiceren. Bovendien kon iedereen uit het bibliotheekwereldje onfeilbaar voorspellen dat Arents ook na zijn pensionering met onverdroten ijver verder op dat terrein zou werken. Bij de aanvang van Arents' carrière liet nochtans niets vermoeden dat deze - zoals nog zal blijken - veeleer toevallig in het bibliotheekwezen verzeilde onderwijzer een belangrijke bijdrage zou leveren tot de ontsluiting van de Rubens-documentatie. Arents ‘relatie’ met Rubens begon pas in 1927, namelijk met de organisatie van een tentoonstelling over Rubens-literatuur uit het bezit van de Antwerpse Stedelijke Hoofdbibliotheek.

1 De data van de indiensttreding en pensionering van P. Arents werden verstrekt door de heer Roger Rennenberg, voormalig directeur-conservator van de Stadsbibliotheek, waarvoor wij hem hartelijk danken.

Voorbestemd voor een baan in het onderwijs

Prosper Arents, geboren te Borgerhout op 23 januari 1889 en te Mortsel overleden op 4 maart 1984,[2] volgde lager onderwijs te Antwerpen, onder meer in de stadsschool aan de Van Maerlantstraat,[3] waar hij les kreeg van de letterkundige Frans Jan van Cuyck (1857-1952).[4] Op hoge leeftijd, in 1976, herinnerde hij zich nog deze 'schitterende onderwijzer' als 'een Vlaming uit één stuk' die de jongens 'een eerste blik in de Nederlandse literatuur' gunde.[5]

Zijn opleiding tot onderwijzer ontving Prosper Arents in de Normaalschool te Lier.[6] Hij studeerde daar in 1908 af, samen met zijn goede kameraad Eugeen Gilliams (1889-1981) die later, onder het pseudoniem Frans de Wilde, verscheidene dichtbundels uitgaf.[7] Zelf ontpopte hij zich nog tijdens zijn studietijd tot literator.

2 Hilda van Assche, 'In memoriam Prosper Arents (23.1.1889 - 4.3.1984)', in: *Mededelingen Vereniging van Vlaamse letterkundigen*, nr. 121 (december 1984), p. 12-14. - Volgens Arents' eigen getuigenis was zijn moeder (Joanna Catharina Moonen, Borgerhout 21 maart 1866 - Antwerpen 18 november 1941) katholiek. P. Arents deed zijn Eerste Communie op 6 mei 1900. Zijn vader (Benoni Leopoldus Arents, Aalst 3 mei 1865 - Antwerpen 12 januari 1942) was liberaal en zetelde van 1904 tot 1938 in de Gemeenteraad. *Antwerpen 1860-1960*, deel 1, Antwerpen, 1960, p. 25-30.

3 Prosper Arents bezocht ook de stadsschool aan de Violetstraat en de Voorbereidende Afdeling van de Rijksmiddelbare School. P. Arents, 'Herinneringen', in: *Historiek der Rijksmiddelbare School Antwerpen, 1850-1950*, Antwerpen, [1950], p. 63-65.

4 Van Cuyck, de 'hardnekkige bezieler en Taalverbonder', zal, in de Stedelijke Normaalschool van de Scheldestad, ook een blijvende invloed op de jonge Ger Schmook uitoefenen. Brief van Ger Schmook (mede in naam van zijn echtgenote Adeline Schmook-Terneus) aan Fr. van Cuyck en echtgenote op 31 december 1937. Privé-verzameling Antwerpen.

5 Blijkens de losse notities die P. Arents in 1976 maakte voor zijn uiteindelijk nooit geschreven memoires. Alle in deze bijdrage vermelde handschriftelijke bescheiden uit de nalatenschap van P. Arents berusten in een Antwerpse privé-verzameling.

6 *175 Jaar Rijksnormaalschool te Lier. Gedenkboek 1817-1992*, Lier, 1992, p. 366 en 763.

7 P. Arents kwam daar ook in contact met Jaak Lemmers die in 1906 te Lier afstudeerde. P. Arents, 'Bij het graf van Jaak Lemmers', in: *Pan, Weekblad*, jaargang 2, nr. 32 (16 maart 1934), p. 1-2. Zie over de literator Jaak Lemmers (1887-1930): *Uit het werk van Jaak Lemmers*, Antwerpen, Vlaamsch en Vrank, [1934].

Onder de schuilnaam ‘Proga’ publiceerde hij zes gedichten en één prozastukje in een collectief door leerlingen van de Lierse normaalschool uitgegeven bundeltje, zeer toepasselijk getiteld *Eerste stapjes*.[8] Na zijn studies kwam Arents op 1 oktober 1910 als onderwijzer in dienst van de Stad Antwerpen. Deze baan temperde geenszins zijn literaire ambities. In 1914 verscheen zijn eerste zelfstandige novellenbundel *Het batisten zakdoekje*, zo genoemd naar het verhaal waarmee de publicatie opende.[9] Zich bewust van het gedurfde karakter van zijn werk, drukte Arents vooraan twee citaten af die niets aan duidelijkheid te wensen overlieten. Aan Honoré de Balzac, met wie hij heel zijn leven zal dwepen, ontleende hij de eerste tekst: ‘Le reproche d'immoralité, qui n'a jamais failli à l'écrivain courageux, est le dernier qui reste à faire quand on n'a plus rien à dire à un poète. Si vous êtes vrai dans vos peintures, on vous jette le mot immoral à la face. Cette manoeuvre est la honte de ceux qui l'emploient’. Het tweede citaat kwam van Henry Bataille: ‘C'est toujours par ce qu'elle contient de vérité qu'une oeuvre nouvelle choque ses contemporains’.

Een naturalistisch auteur: niet gewenst in de school

En of *Het batisten zakdoekje* een aantal tijdgenoten choqueerde! De letterkundige en toneelcriticus Lode Monteyne (1886-1959) getuigde daarover: ‘Dit boek bracht een ommekeer in het leven van den jongen schrijver, die sedert 1908 onderwijzer was in zijn geboortestad Antwerpen. Inderdaad, enkele novellen wekten beroering in zekere kringen en in een bepaalde pers. De bundel

8 Antwerpen, G.J. & E. Janssens, 1908. Bevat van Arents: ‘Op het kerkhof’ (proza, gedateerd: ‘22-2-1908’, p. 21-26); ‘'t Sterreken is gaan slapen’ (‘Naar het Fransch van André van Hasselt. 23-6-1907’, p. 34); ‘Wandelen’ (‘26-9-09’ [sic], p. 39-40); ‘'t Was in den Sombren weg’ (‘10-11-07’, p. 77); ‘Pro Memoria’ (‘5-11-07’, p. 80); ‘Gibor’ (‘27-12-07’, p. 90-91); ‘De Vriend’ (‘Van verre nagevolgd uit het Fransch: Emile Souvestre. 21-12-07’, p. 92-93).

9 Antwerpen, Drukkerij ‘Plantin’ Ed. Secelle. - Blijkens een notitie in Arents' eigen exemplaar werd dit verhaal in de periode 6-11 juli 1913 geredigeerd. Ook de andere verhalen zijn te dateren: ‘Pitje-de-Dood’: 15-18 december 1913; ‘Welkom!’: 10 januari 1914; ‘Bij Grootmoe’: 15 oktober-15 december 1910; ‘Margot’: 28 juni 1913. ‘Treeske’ was als ‘Frans in 't Boonstraatje’ al op 8 april 1911 in *De Gazet Lucifer* verschenen.

door *een paar* menschen gelezen, werd door *velen* besproken en veroordeeld'.[10]

Prosper Arents herinnerde zich in 1976 levendig hoe het gegaan was. Drukker Edward Secelle had bij het zetten van de tekst zijn hart plots onrustig voelen kloppen: 'Er lag springstof in de loden lettertjes'. Secelle vond het daarom nodig in de colofon te vermelden dat het boek 'voor rekening van den schrijver' gedrukt was. '*Het batisten zakdoekje* verwekte dadelijk beroering. Bij toverslag stond de onderwijzerswereld op haar kop. [...] Het nieuwsje van een onzedelijk vuil boek verspreidde zich als een vuurtje'. Een weinig later ontving Prosper Arents van de directeur zijn ontslagbrief. Ondertussen had hij, naar de getuigenis van Monteyne, alle exemplaren aan de verkoop onttrokken en op een zolder weggeborgen. Bij het opsommen van vroeger werk zal hij later in verband met *Het batisten zakdoekje* vermelden: 'Niet in den handel'.

Prosper Arents aangeland in de Stedelijke Hoofdbibliotheek

'De schrijver moest zijn onderwijzersbaantje opgeven en werd kort nadien beambte aan de Stedelijke Hoofdbibliotheek', zo wist Monteyne te vertellen. Hoe Arents ertoe kwam zijn geluk juist in het bibliotheekwezen te beproeven, is niet duidelijk.[11] Heeft de naturalist Lode Baekelmans (1879-1965), toen 'onderboekbewaarder' bij de Stedelijke Volksbibliotheken, er misschien de hand in gehad? Voelde Baekelmans zich enigszins verantwoordelijk voor de moeilijkheden waarin Arents verzeild was? In zijn persoonlijk en van aantekeningen voorzien exemplaar van *Het batisten zakdoekje* noteerde Arents achteraf: '31 Juli 1913. Ga bij Baekelmans "Een Aardige" en "Het Zakdoekje" terughalen'. Teksten uit de bundel waren dus door Baekelmans gekeurd vooraleer Arents op 20

10 Kladschrift van Lode Monteyne op drie velletjes, getiteld: 'Prosper Arents'. Zonder datum. Privé-verzameling Antwerpen.

11 Zelfs de goed ingelichte Ger Schmook weet het ons niet te verklappen. In zijn memoires herinnert hij er enkel aan dat het 'beruchte, maar geslaagde "Batisten zakdoekje" [...] de auteur zijn baan heeft gekost'. G. Schmook, *Stap voor stap langs kronkelwegen. Gedenkschriften*, Antwerpen-Amsterdam, 1976, p. 114-115.

januari 1914 met zijn novellen naar Secelle trok.[12] Vooraan in het boek liet Arents trouwens volgende dedicatie drukken: ‘Den heer Lode Baekelmans draag ik uit warme genegenheid en innige erkentelijkheid mijn eerste boek op’.

Op 1 oktober 1914 trad Prosper Arents in dienst bij de Stedelijke Hoofdbibliotheek, toen geleid door de literator Emmanuel de Bom (1868-1953). Terugdenkend aan die dag, schreef Arents in 1976: ‘Mijn droom wordt verwezenlijkt: ik kom terecht in de Stadsbibliotheek’. En, zijn bibliotheekcarrière overschouwend: ‘In de Stadsbibliotheek heb ik een heerlijk leven gekend. Een paradijs. Ik heb er hard gewerkt. Opspeuringen gedaan in oude kranten en diklijvige boeken en magere almanakjes doorsnuffeld’.

Voortdurende letterkundige ambities

Reeds enige tijd aan de bibliotheek verbonden, publiceerde Prosper Arents in 1917 een lijvige roman in dialoogvorm over een idylle tussen een normalist en een meisje: *In een klein stadje. Episodes uit het normalistenleven* (Antwerpen, Gust Janssens, 1917). Het betrof een omwerking van ‘In dien tijd’, een tekst uit 1912-1913 waarmee hij in 1914 had deelgenomen aan de door de Stad Antwerpen georganiseerde ‘Prijskamp voor Tooneelletterkunde’.[13] Ondertussen had hij op 20 oktober 1915 een ander literair werk voltooid dat echter, hoewel aangekondigd in 1917, pas veel later van de pers zal komen: *Pantoffel* (Antwerpen, Regenboog, 1926). Op 31 december 1916 had hij een korte novelle, beëindigd op 25

12 ‘20 Januari 1914: Draag novellenbundel naar Secelle’. Verder staat in Arents' exemplaar van *Het batisten zakdoekje* ook nog vermeld: ‘19 Februari 1914: 200 inteekeningskaartjes van Secelle’. - Met ‘Een Aardige’ bedoelde Arents een tekst die eveneens in de bundel opgenomen werd (p. 226-244).

13 *Stad Antwerpen. Prijskamp voor Tooneelletterkunde. Tooneelspelen 1914. Verslag van de jury*, Antwerpen, Gust Janssens, s.a., p. 11. Exemplaar met handschriftelijke notitie van P. Arents. - In zijn publiciteit noemde de uitgever *In een klein stadje* een ‘roman dialogué’. *Dit zijn de nieuwste Lees- en Leerboeken, Tooneel- en Muziekuitgaven gedrukt en uitgegeven door Gust Janssens*, Antwerpen, G. Janssens, 1917, p. [13].

november 1915 en getiteld ‘Nieuwjaarsochtend’, gepubliceerd in het toen door de activist Willem Gijssels geleide weekblad *Vlaamsch Leven.*[14]

In een klein stadje werd ‘opgehemeld en verguisd’ door de kritiek, zodat deze publicatie alleszins niet onopgemerkt bleef. De piepjonge Mark Edo Tralbaut (1902-1976) wijdde destijds een voordracht aan dit boek. Daaraan herinnerde hij Arents in 1975 om zijn ‘ouwe, trouwe vriendschap’ te onderstrepen: ‘Het begon - weet je 't nog? - met die voordracht van mij, in 1916, over *In een klein stadje*!’.[15] Lode Monteyne, met wiens zuster Florence (1889-1964) Prosper Arents op 6 augustus 1912 gehuwd was, schetste kort na de publicatie van *In een klein stadje* de literaire evolutie van zijn schoonbroer: ‘De sentimentele dichter van versjes, waarin het maantje lacht en de sterrekens pinken, zou zich wat later ontwikkelen tot een naturalist in bewondering opgaand voor Zola. In zijn novellen, na het verlaten der Normaalschool opgevat, zou hij de werkelijkheid nagaan tot in de minste bijzonderheden en haar trouwe weergave nastreven zonder voor een gewaagde schildering terug te deinzen’.[16] Monteyne besefte waarom *In een klein stadje* meer verguisd dan opgehemeld werd: ‘De onnatuurlijke, gezochte taal door de optredende personen gesproken, de keus van het niet voor elkeen even belangwekkend midden en de

14 Jaargang 2, nr. 13, p. 198-202. - Arents droeg de novelle op aan de literator Ernest de Weert. Hij had De Weert in de Normaalschool te Lier leren kennen. De Weert studeerde daar af in 1906. - Nog in *Vlaamsch Leven* publiceerde Arents op 27 mei 1917: ‘Een Idylle. Aan Frans Smits’ (jaargang 2, nr. 34, p. 539-541). Het betrof een heruitgave van ‘Treeske’ uit *Het batisten zakdoekje.* - De auteur en onderwijzer Frans Smits was een collega van Arents in 1914. Notities voor de memoires van P. Arents, 1976.

15 Brief van 6 februari 1975. Aan die gebeurtenis herinnert ook de handschriftelijke opdracht in Arents' exemplaar van M.E. Tralbaut, *Armand Guillaumin en famille et au motif*, Antwerpen, 1971: ‘Voor Pros Arents, een van mijn alleroudste vrienden (pro memorie: 1916) [get.:] Mark Edo Tralbout’. - De titelbladzijde van *In een klein stadje* vermeldt 1917. Misschien was het boek reeds in 1916 beschikbaar, kreeg Tralbaut inzage van het manuscript of had de voordracht niet in 1916 maar pas in 1917 plaats.

16 Handschrift van L. Monteyne: ‘Prosper Arents’.

onevenwichtige uitbeelding der omgeving, verklaren in zekere mate, de koelheid der kritiek'.[17]

Arents' literaire scheppingsdrang bleek echter niet af te remmen. Van 4 tot 27 juni 1918 legde hij de laatste hand aan het manuscript van zijn toneelstuk *Pilatus. Spel in twee bedrijven door Jacques Moonen*,[18] een tekst die een onfraai beeld van het leven en de atmosfeer van een lagere school oproept. In 1919 gaf Arents twee novellen, 'Een Idylle'[19] en 'Nieuwjaarsochtend,[20] opnieuw uit in het *Zondagsblad, Bijblad van Vooruit.* In het weekblad *Kinemaen Tooneelwereld* verschenen vier afleveringen van een herwerkte versie van *Het batisten zakdoekje.*[21]

In 1926 kwam Prosper Arents niet alleen met 'Pantoffel' (uit 1915) te voorschijn, maar ook met een nieuw, in de 'Lectura-prijskamp' bekroond prozawerk: *Het geheimzinnig kastje* (Antwerpen, Lectura). In 1927 verscheen het dan bijna tien jaar oude toneelstuk *Zooals Pilatus.*[22] In *Weerspiegeld Antwerpen*, *Hoe 't vroeger was: onze schrijvers over hun stad* evoceerde Arents in 1929 de parochie waar

17 L. Monteyne, 'Over Vlaamsche Boeken uit België', in: *Het Boek. Gust Janssens' Algemeen Letterkundig Overzicht. 1914-1918*, Antwerpen, Gust Janssens, [1918], p. 29 (met portret) - 30, 62-64.

18 Dit pseudoniem verwees naar de familienaam van Arents' moeder. - Het handschrift vermeldt vooraan: 'Begin met overschrijving den in Juli 1918'.

19 In de 5de jaargang, nr. 18 (31 augustus 1919), p. 137-140.

20 In de 5de jaargang, nr. 8 (22 juni 1919), p. 57-61.

21 Nummers van 19 en 16 januari 1923 en 2 en 9 februari 1923. - Op 16 februari 1923 publiceerde de uitgever volgend berichtje: 'Het Batisten Zakdoekje. We hebben alle respect voor den schrijver van deze novelle, doch zekere zinspelingen, die in het slot voorkomen, beletten ons, tot ons groot spijt, alle verdere inlassching'. - Monkelend schreef Arents later: 'Willy de Hous, de toenmaals redacteur van voornoemd weekblad, liet het slot van de onschuldige vertelling niet verschijnen. Ik had nooit gedacht, dat de auteur van het drama "Het huis der bloeiende rozen" over een batisten zakdoekje zou struikelen'. Klad van een brief van P. Arents aan G. Schmook, 14 december 1976.

22 P. Arents, *Zooals Pilatus. Spel in twee bedrijven.* Met een inleiding door Ernest W. Schmidt, Antwerpen, Het Toneel, 1927. Het toneelspel 'Zooals Pilatus' werd 'met succes te Leuven gecreëerd, nadien nog te Aalst [...] opgevoerd'. L. M[onteyne], 'Enkele nota's over Prosper Arents. Bij het verschijnen van *Op Jacht*, in: *De Dag*, nummer van 8 augustus 1937. Volgens een losse notitie van P. Arents had de vertoning te Leuven plaats op 4 januari 1927 door de Koninklijke Maatschappij De Gulden Palm; die te Aalst op 13 februari 1927 door het Koninklijk Letter- en Toneelkundig Gezelschap Voor Taal en Vrijheid.

hij zijn jeugd doorbracht: ‘Het Stille Sint Willebrordus (fragment)’.[23]

Geen literaire doorbraak

Arents slaagde er niet in met deze nu vrij kort op elkaar volgende publicaties door te breken in het wereldje van de Vlaamse literatuur. Wegens de ‘gedurfde’ inhoud ontmoette zijn werk aan klerikale zijde geen begrip. Voor het ‘Algemeen Secretariaat voor Katholieke Boekerijen’ golden nog na de Tweede Wereldoorlog *Het batisten zakdoekje* en *In een klein stadje* als streng voorbehouden lectuur. Voor katholieken waren *Pantoffel* en *Zooals Pilatus* zelfs verboden boeken.[24]

Op Arents' stijl hadden critici van verschillende strekking heel wat aan te merken. Volgens Paul Kenis, in 1930, hield Arents al te streng vast aan de vooroorlogse traditie: ‘Zoo zouden de werken van Prosper Arents: *Het geheimzinnig kastje* en *Pantoffel*, een twintigtal jaar geleden ongetwijfeld als kleine meesterwerkjes gegolden hebben. De auteur is een knap verteller, die het meest onbeduidende geval op boeiende wijze voor te dragen weet. Daarbij is hij een scherp opmerker: zijn personages zijn levend en echt; hun spraak is nauwkeurig afgeluisterd. Hij weet een milieu te teekenen en stemming te wekken. Zijn verhaal is kloek opgebouwd, rustig, volgehouden, volkomen evenwichtig. Maar die realistische detailkunst, welke zich nimmer boven of buiten het wereldje der alledaagsche werkelijkheid verheffen kan, dat omstandig schilderen van onbeduidende nietigheidjes, dat zich ten overvloede vermeien in allerlei laag bij den grondsche gebeurtenisjes, waar nimmer een sterke emotie uit oplaait, die totale afwezigheid zoowel van fantasie als van intellect... dat alles wijst op eene kunst die nu toch bedenkelijk verouderd lijkt’. Dezelfde gebreken en hoedanigheden kenmerkten, volgens Kenis, ook *Zooals Pilatus.* Kenis noemde Arents' gewrochten ‘ernstig, eerlijk werk dat waardeering en sympathie verdient’ en sprak de

23 Antwerpen, De Sikkel, 1929, p. 134-141.

24 J. Baers (red.), *Lectuur-Repertorium.* Tweede en definitieve uitgave, deel I, Antwerpen, Algemeen Secretariaat voor Katholieke Boekerijen, 1952, p. 63.

hoop uit dat de auteur een ‘andere’ weg zou inslaan.[25] Op Urbain Van de Voorde maakte het oeuvre van Arents evenmin een grootse indruk: ‘des récits assez dilués mais assez intéressants’.[26] In *De hedendaagsche Vlaamsche Letterkunde* vernoemde Raymond Herreman in 1935 Prosper Arents en Lode Monteyne in één adem als auteurs ‘die al eens een aardig ding weten te schrijven, en overigens nog maar pas aan den schoonen kant van het leven zijn gekomen, zoodat we krediet moeten geven voor de toekomst’.[27] Toen Raymond Herreman dit schreef, had Arents zijn aandacht reeds geheel van de scheppende literaire arbeid naar het bibliografisch onderzoek verlegd. Er verschenen na 1935 nog slechts twee novellen van Arents als ‘zelfstandige’ publicaties:[28] ‘Op Jacht’ in 1937[29] en ‘Daer hoortsi crysel tanden’ in 1941,[30] allebei van een titelbladzijde en een omslag voorziene overdrukken uit *De Vlaamsche Gids*. De tekst van ‘Daer hoortsi crysel tanden’ was al op 9 december 1934 voltooid.[31]

De scheppende literator verdrongen door de bibliograaf

Vanaf 1937 liet Prosper Arents zijn literaire ambities definitief varen. Sommigen betreurden zulks. Zo bijvoorbeeld Mark Edo Tralbaut, zoals blijkt - vele jaren later - uit diens opdracht in

25 P. Kenis, *Een overzicht van de Vlaamsche letterkunde na* ‘*Van Nu en Straks*’, met bibliografische aanteekeningen van Dr. R. Roemans, Amsterdam, Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1930, p. 275-277.

26 U. Van de Voorde, *Panorama d'un siècle de littérature néerlandaise en Belgique 1830-1930*, Parijs, Editions du Sagittaire - Brussel, L.J. Kryn, 1931, p. 133.

27 R. Herreman, *Wereldtentoonstelling te Brussel 1935. Salon der Letterkunde. De hedendaagsche Vlaamsche Letterkunde*, Brussel, s.n., [1935], p. 10.

28 Zie de ‘Beknopte bibliografie opgegeven door de schrijvers’ in: *Levende Vlaamse schrijvers. Portretten en bibliografieën uitgegeven voor de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen naar aanleiding van haar vijftigjarig bestaan 1907-1957*, Brussel, A. Manteau, 1957, p. 356-357.

29 Antwerpen, Van Uffelen & Delagarde, 1937, 32 p. Overdruk uit: De Vlaamsche Gids, jaargang 25 (1937), p. 404-422 en 443-451.

30 Antwerpen, Van Uffelen & Delagarde, 1941, 32 p. Overdruk uit: De Vlaamsche Gids, jaargang 28 (1940), p. 481-500.

31 Blijkens het bewaard gebleven handschrift. - In 1941 ging het al niet meer om een eerste uitgave. P. Arents, ‘Daer hoort si crysel tanden. Uit het stille Sint Willebrord’, in: *De Dag*, 23 maart 1935, p. 9-10 en 35.

Arents' exemplaar van *Van Goghiana, VII* (Antwerpen, Peré, 1970): ‘Voor mijn goede vriend Pros Arents, “onderwerp” van mijn allereerste voordracht, in 1916, en steeds “onderwerp” van mijn oprechte bewondering voor zijn Sisyphusarbeid als bibliograaf, die, jammer genoeg, de scheppende literator op het achterplan heeft gedrongen! En... ad multos annos! [Getekend:] Mark Edo Tralbaut. 1.1.1970’. Vruchteloos had Lode Monteyne in ‘Enkele nota's over Prosper Arents bij het verschijnen van Op Jacht’ (dagbladartikel in *De Dag* van 8 augustus 1937) zijn schoonbroer ertoe aangespoord meer onuitgegeven verhalen in een bundel te publiceren. Bij die gelegenheid had Monteyne zijn lezers erop gewezen dat Arents destijds als discipel van Zola en Jules Renard debuteerde. ‘Van Zola had hij zijn voorliefde voor drastische details en van Renard zijn neiging om ook de allergeringste kleinigheden niet te verwaarlozen’. Monteyne zag een gunstige kentering in Arents' werk: het proza was vloeiender geworden, de stijl evenwichtiger en de inhoud meer sober. Monteyne besloot zijn artikel: ‘In de laatste jaren heeft Prosper Arents, die onderboekbewaarder is van de Stedelijke hoofdbibliotheek te Antwerpen, zich als een vooraanstaande bibliograaf doen kennen. [...] Op dit bijzonder gebied onderscheidt hij zich door zijn nauwgezetheid en zijn uitstekende vakkennis’.

Deze lofbetuiging aan het adres van de bibliograaf was zeker niet alleen ingegeven door de ‘broederlijke genegenheid’[32] die de twee ‘siamese broertjes’[33] voor elkaar koesterden. Robert Roemans (1904-1968), ‘de pionier van de bibliografie in Vlaanderen, en vooral van de analytische bibliografie ten bate van de Nederlandse

32 Zie de handschriftelijke opdracht ‘Aan Prosper Arents, uit broederlijke genegenheid, [getekend:] Lode Monteyne, 16 Dec. 22’ in Arents' exemplaar van: L. Monteyne, *Het Schoone Avontuur*, Antwerpen, Mercurius, s.a.

33 ‘Lange jaren toch waren Lode Monteyne en Prosper Arents in de opera opgemerkte Siamese broertjes’. G. Schmook, ‘Lode Monteyne Antwerpen 21 juni 1886 - 12 november 1959’, in: *Het Toneel* en *Het Antwerps Toneel*, jaargang 57, nr. 12 (20 november 1959), p. 1. - Aan de gezamenlijke theaterbezoeken herinnert ook een handschriftelijke opdracht in Arents' exemplaar van: L. Monteyne, *Spiegel van het Modern Tooneel in Vlaanderen. Een critische beschouwing*, Antwerpen, Jos. Janssens, 1929: ‘Aan Pros. Arents, die, wanneer we des Zaterdags in den schouwburg gezeten zijn, dikwijls zoo rake en juiste opmerkingen ten beste geeft. Hartelijk. [Getekend:] L. M[onteyne]. 3.III.29’.

literatuurstudie',[34] had al in de jaren dertig een hoge dunk van de bibliograaf Arents. In 1932 droeg hij hem een exemplaar van zijn bibliografie over Cyriel Buysse[35] op met deze woorden: 'Aan Prosper Arents, den goeden vriend, den fijnen literator, den gewetensvollen bibliograaf, hartelijkst aangeboden door [getekend:] Rob. Roemans. Aalst, den 18den April 1932'. Zijn Sabbebibliografie[36] kreeg volgende handschriftelijke opdracht mee: 'Aan Prosper Arents, den model-bibliograaf, uit hooge waardeering aangeboden door [getekend:] Rob. Roemans Januari 1934'.

Literatuur over Rubens (1927): van catalografie naar bibliografie

Prosper Arents kon, op het ogenblik dat hij in 1937 de literairscheppende arbeid definitief vaarwel zegde, al een indrukwekkend palmares inzake bibliografisch werk voorleggen. Wellicht is Arents vanaf 1914 doende geweest met het schrijven van het 'miljoen steekkaarten' dat Ger Schmook hem toedichtte.[37] De eerste bibliografische publicatie van Arents,[38] namelijk zijn anoniem verschenen *Literatuur over Rubens* uit 1927, lag geheel in het verlengde van het werk van de catalograaf. Zij gaf een overzicht van enkel die literatuur welke berustte in de bibliotheek waar de samensteller werkte. Toch was zij al meer dan een gewone bibliotheekcatalogus, daar zij naast monografieën ook literatuur uit tijdschriften vermeldde.

34 H. van Assche, 'Rob. Roemans', in: *Twintig eeuwen Vlaanderen*, deel 14, Hasselt, Heideland, 1976, p. 422.

35 R. Roemans, *Kritische Bibliographie van Cyriel Buysse gevolgd door een Bibliographie over Cyriel Buysse* (Kritische bibliographieën van Vlaamsche schrijvers, Nummer I), Kortrijk, Steenlandt, 1931. - Later heeft Arents zelf een meer volledige bibliografie van en over Cyriel Buysse samengesteld die echter onuitgegeven bleef.

36 R. Roemans, *Analytische Bibliographie van en Bibliographie over Prof. Dr. Maurits Sabbe* (Analytische Bibliographieën van Vlaamsche Schrijvers, Nr. 2), Gent, Vanderpoorten, 1933. - P. Arents publiceerde in deze bibliografie: 'Maurits Sabbe in vertaling', p. 161-166.

37 G. Schmook, *Stap voor stap...*, p. 475.

38 In samenwerking met zijn collega André M. Pols (1893-1971) die wellicht, als musicoloog, vooral instond voor het deeltje 'Rubens in de muziek'. Over het auteurschap van deze publicatie: P. van Tichelen, *Bibliografie van en over Emmanuel de Bom*, Gent, Academie, 1944 [lees: 1947], p. 132.

Het 90 bladzijden tellende boek *Literatuur over Rubens* was een overdruk uit *De Gulden Passer*[39] en verscheen als catalogus van de tentoonstelling over de Rubens-literatuur, in de Hoofdbibliotheek van 23 juli tot 11 september 1927 gehouden ter gelegenheid van de 350ste geboortedag van P.P. Rubens. In zijn inleiding onderstreepte Emmanuel de Bom dat het ging om 'een bijdrage tot een volledige Rubens-bibliographie'. Daar de voorbereidingen voor de expositie pas vanaf begin april 1927 konden aangevat worden,[40] slaagde Arents er niet in alle aanwezige Rubens-literatuur op te sporen en in de tentoonstellingscatalogus op te nemen. De Rubens-expositie kaderde in het opzet van de stadsbibliothecaris om in de Hoofdbibliotheek culturele activitei-ten voor een groter publiek te organiseren.[41] Op 16 december 1918 wegens activistische sympathieën ontslagen, stond Emmanuel de Bom pas sedert 1 maart 1926, dankzij een algemene amnestiemaat-regel, weer aan het hoofd van 'zijn' Stadsbibliotheek.[42] In zijn vroegere functie hersteld, deed hij, door tal van initiatieven, een verfrissende wind doorheen deze eeuwenoude instelling waaien.

Literatuurlijsten bij huldetentoonstellingen

Emmanuel de Bom komt de verdienste toe Prosper Arents definitief in de richting van de bibliografische arbeid te hebben gestuwd, door hem telkens opnieuw tentoonstellingen te laten voorbereiden. In de *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek* (1928-1932) publiceerde Arents geregeld - ano-

39 [P. Arents en A.M. Pols; ingeleid door:] E. de Bom, 'Literatuur over Rubens', in: *De Gulden Passer*, nieuwe reeks, jaargang 5 (1927), nr. 3, p. 99-188. - [P. Arents en A.M. Pols; ingeleid door:] E. de Bom, *Literatuur over Rubens in de Hoofdbibliotheek der stad Antwerpen*, Antwerpen, 1927, 90 p.

40 De uiteindelijke beslissing van het schepencollege om de tentoonstelling te organiseren kwam er slechts op 6 juli 1927. 'De Literatuur over Rubens. De Tentoonstelling in de Stedelijke Hoofdbibliotheek (23 Juli tot 11 September)', in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 1, nr. 1 (januari 1928), p. 8-9.

41 E. de Bom, 'Ter inleiding', in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 1, nr. 1 (januari 1928), p. 2.

42 N. Franckaert en M. van Pottelberghe, *Vijf eeuwen Stadsbibliotheek Antwerpen*, Antwerpen, Stadsbibliotheek, 1985, p. 51 en 53.

nieme - bijdragen.[43] De allereerste ervan betrof de werken van en over Henrik Ibsen welke in de bibliotheek als zelfstandige publicatie of tijdschriftartikel aanwezig waren. Zij verscheen in het septembernummer van 1928, naar aanleiding van de honderdste verjaring van de geboorte van deze toneelauteur.[44]

Op 5 februari 1929 opende in de Hoofdbibliotheek een door Prosper Arents en André Pols samengestelde Vondel-tentoonstelling ter gelegenheid van de 250ste sterfdag van de dichter.[45] Enkele maanden later verscheen van Prosper Arents: 'Vondel-literatuur aanwezig in de Stedelijke Hoofdbibliotheek te Antwerpen',[46] een lijst die alles trachtte te omvatten wat aan geschriften van en over Vondel, zowel in boek als in tijdschrift, ter plaatse voorhanden was.

Na het overlijden van Karel van de Woestijne op 24 augustus 1929 wijdde de Hoofdbibliotheek aan diens nagedachtenis een kleine tentoonstelling met het volledige werk en de voornaamste kritische bijdragen over zijn dichterschap. Zowel aan Cyriel Buysse als aan Hélène Swarth, die in 1929 allebei zeventig jaar werden (respectievelijk op 20 september en 25 oktober), besteedde de Hoofdbibliotheek eveneens beperkte tentoonstellingen. Arents leverde bij elk van deze gelegenheden literatuuroverzichten in de *SBA Mededeelingen*.[47]

Met het oog op de herdenking van de honderdste verjaring van Guido Gezelles geboortedag (1 mei 1830) kreeg assistent

43 A. Dermul, *De catalogi der Antwerpsche Stadsbibliotheek* (overdruk uit: *De Bibliotheekgids*, jaargang 28), s.l., [1952], p. 18.

44 [P. Arents], 'Literatuur over Henrik Ibsen (1828-1928)', in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 1, nr. 3-4 (september 1928), p. 42-47. E. de Bom koesterde een bijzondere belangstelling voor Ibsen aan wie hij in 1893 een studie gewijd had.

45 'Vondel's 250e sterfdag herdacht: 5 Februari 1929', in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 2, nr. 1 (januari-maart 1929), p. 6.

46 In: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 2, nr. 2-3 (april-juli 1929), p. 18-52. In de inleiding (gedateerd: 1 juni 1929) vermeldde E. de Bom P. Arents uitdrukkelijk als 'bewerker van deze bibliographie'.

47 [P. Arents], 'Karel van de Woestyne. Bibliographie', in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 3, nr. 1-2 (januari-april 1930), p. 5-7. - [Id.], 'Cyriel Buysse. Bibliographie', in: *ibid.*, p. 7-12. - [Id.], 'Hélène Swarth. Bibliographie', in: *ibid.*, p. 12-20.

Prosper Arents in 1929 van de stadsbibliothecaris weeral een nieuwe tentoonstelling en literatuurlijst voor te bereiden. ‘Het verbazend groot aantal der bescheiden vergde een lang en moeizaam werk’, zo meldden achteraf de *SBA Mededeelingen*.[48] De tentoonstelling had plaats van 12 april tot 11 mei 1930. De bibliografie van en over Gezelle verscheen na de sluiting van de expositie. Zij was, afgezien van de door André M. Pols behartigde rubriek ‘Gezelle en de muziek’, het werk van Prosper Arents.[49]

Naar ‘echte’ bibliografieën: Vlamingen in vertaling

In het raam van de ‘Week van het Vlaamsche Boek’, georganiseerd door de ‘Vereeniging tot bevordering van het Vlaamsche Boekwezen’, wijdde de Stadsbibliotheek van 1 tot 9 november 1930 in haar leeszaal een tentoonstelling aan vertalingen van Vlaame literatuur.[50] Na deze tentoonstelling werkte Arents aan dit onderwerp koortsachtig verder. Op een verzoek van de ‘Vlaamsche Vereeniging van Letterkundigen’ en de ‘Vlaamsche P.E.N. Club’ ingaand, gaf Emmanuel de Bom hem zes maanden om een volledige bibliografie van de sedert 1830 in boekvorm verschenen vertalingen van Vlaamse schrijvers samen te stellen.[51] Het werk moest in gedrukte vorm gepresenteerd worden op het internationaal congres dat de ‘P.E.N. Clubs’ in juli 1931 te 's-Gravenhage organiseerden. In mei 1931 kon Emmanuel de Bom triomfantelijk een korte inleiding schrijven bij het bijna tweehonderd bladzijden

48 ‘Guido Gezelle-herdenking (12 April tot 11 Mei 1930)’, in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 3, nr. 3-4 (juli-september 1930), p. 25.

49 [Prosper Arents en André M. Pols], *Guido Gezelle. Bibliographie. Met een Ter inleiding door E. de Bom*, Antwerpen, Stadsbibliotheek, [1931], 76 p. Overdruk uit: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 3, nrs. 3-4, juli-september 1930, p. 27-64 en jaargang 4, nrs. 1-2, januari-april 1931, p. 65-97.

50 E. de Bom, ‘Hoofdbibliotheek. Jaarverslag 1930’, in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 4, nr. 3-4 (1931), p. 109. E. de Bom, Hoofdbibliotheek. Jaarverslag 1930, in: SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek, jaargang 4, nr. 3-4 (1931), p. 109.

51 ‘M. de Bom verzocht me een bibliografie van de Vl. schrijvers in vertaling en in boekvorm op te maken. 6 maanden tijd’. Losse notitie van P. Arents uit 1976.

tellende werk van zijn medewerker.[52] Ten behoeve der anderstaligen verscheen gelijktijdig en bij dezelfde uitgever een Engelse versie: *Flemish writers translated 1830-1931. Bibliographical essay.* 'Het keurige uitzicht en de overvloedig verwerkte stof was voor de Vlamingen een verrassing', zo wist Arents later te melden. Deze bibliografie vormde de wetenschappelijke basis voor de tentoonstelling die de Stadsbibliotheek van 25 juni tot 11 juli 1931 naar aanleiding van het vijfentwintigjarige bestaan van de reeds genoemde 'Vlaamsche Vereeniging van Letterkundigen' organiseerde.[53]

Zelf was Arents niet onverdeeld gelukkig met zijn inderhaast samengestelde publicatie: 'De herinnering aan de addenda, die wegens plaatsgebrek niet konden worden toegevoegd, wekte een gevoel van ontevredenheid in me op. Ik zette de opsporingen naar onbekende vertalingen - nu ik eenmaal de hand aan dit werkje geslagen had - ononderbroken voort'.[54] Het thema 'Vlamingen in vertaling' werd vanaf 1931 inderdaad één van Arents' bibliografische stokpaardjes. Nog naar aanleiding van de tentoonstelling anno 1931 publiceerde Arents: 'Hendrik Conscience. Vertalingen in het Fransch'.[55] In 1932 kwamen de vertalingen der werken van Guido Gezelle aan de beurt,[56] in 1933 die van Maurits Sabbe,[57] in

52 P. Arents, *De Vlaamsche schrijvers in vertaling 1830-1931. Proeve van bibliographie. Ingeleid door Emmanuel de Bom*, Brussel, Standaard-Boekhandel, 1931. [8] + 191 p. Los verschenen nog 4 bladzijden addenda.

53 Deze tentoonstelling had plaats in het stadsgebouw aan de Minderbroedersrui dat later het 'Museum van de Vlaamsche Letterkunde' (daarna: AMVC) zal herbergen. N. Franckaert en M. van Pottelberghe, *Vijf eeuwen...*, p. 61.

54 P. Arents, *De Vlaamsche Schrijvers in vertaling. Proeve van bibliographie*, Gent, [1935], p. 2.

55 In: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 4, nr 3-4 (1931), p. 110-121. Op p. 110: 'Bewerkt door den heer Prosper Arents. Sluit aan bij de uitgave De Vlamingen in vertaling, Brussel, Standaard-Boekhandel, 1931'.

56 P. Arents, *Guido Gezelle in vertaling. Proeve van bibliografie.* Gent, Van der Poorten, [1932], 58 p. Overdruk uit *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1935, p. 489-553.

57 Id., 'Maurits Sabbe in vertaling', in: R. Roemans, *Analytische bibliographie van en bibliographie over Prof. Dr. Maurits Sabbe*, Gent, Vanderpoorten, 1933, p. 161-166. Overdruk uit: *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, september-december 1932.

1934 en 1953 die van August Vermeylen[58] en in 1936 die van Fernand V. Toussaint van Boelaere.[59] Met betrekking tot alle Vlaamse auteurs publiceerde Arents achtereenvolgens bibliografieën van vertalingen in het Frans (1935),[60] het Duits (1939[61] en 1944)[62] en het Engels (1950).[63]

Zijn vanaf 1931 verschenen publicaties over vertaalde Vlaamse literatuur waren al geen overzichten van bestanden uit de Antwerpse Hoofdbibliotheek meer, maar echte bibliografieën. Voor de samenstelling ervan had de auteur nu immers ruimschoots een beroep gedaan op het bezit van andere bibliotheken en op een zeer uitgebreide informatie van bibliografische aard. De kleine publicatie die Arents, naar aanleiding van een in de bibliotheek georganiseerde tentoonstelling (20-31 december 1931), aan de 550 jaar eerder overleden Jan van Ruusbroec wijdde, was daarentegen nog wél een eenvoudige bestandslijst.[64] Een even beperk-

58 P. Arents, 'August Vermeylen in vertaling', in: R. Roemans, *Analytische bibliographie van en over Prof. Dr. Aug. Vermeylen*, Gent, Vanderpoorten, 1934, p. 86-96. P. Arents, 'August Vermeylen in vertaling', in: R. Roemans, *Het werk van Prof. Dr. Aug. Vermeylen. Analytische bibliografie*, Amsterdam-Antwerpen, Wereldbibliotheek, 1953, p. 371-382.

59 P. Arents, 'Fernand V. Toussaint in vertaling', in: R. Roemans, *Analytische bibliographie van en over F.V. Toussaint van Boelaere*, Ledeberg, Erasmus, 1936, p. 109-115. Overdruk uit: *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, januari 1936.

60 P. Arents, *De Vlaamsche schrijvers in vertaling. Proeve van bibliografie. I. Vertalingen in het Fransch: 1800-1935*, Ledeberg, Erasmus, 1935, [2] + 65 p. Overdruk uit: *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1935. - Dit werk vormt een aanvulling op *De Vlaamsche schrijvers in vertaling* uit 1931.

61 Id., *De Vlaamsche schrijvers in vertaling. Proeve van bibliografie. II. Vertalingen in het Duitsch: 1800-1939*, Ledeberg, Erasmus, 1939, 115 p. (Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, Reeks VI, nr. 62). - Dit werk is een addendum op *De Vlaamsche schrijvers in vertaling* uit 1931.

62 Id., *De Vlaamsche schrijvers in het Duitsch vertaald. I. Vertalingen in boekvorm en op los blad: 1842-1943*, Brussel, De Lage Landen, 1944, 61+1+2+474+2+69+3 p.

63 Id., *De Vlaamse schrijvers in het Engels vertaald 1481-1949*, Gent, Erasmus, [1950], 466 + 4 p. (Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde).

64 [Id.], 'Ruusbroec (Jan van)', in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 5, nr. 1 (januari 1932), p. 3-6. Over de tentoonstelling en de publicatie: Ruusbroec-herdenking (20 December 1931), in: *ibid.*, p. 1-3.

te opzet vertoonde ook zijn in 1931 gepubliceerde ‘Ljef Tolstoj. Bibliographie’.[65]

Vondel en Marnix

Lode Baekelmans volgde op 1 december 1933 de inmiddels gepensioneerde Emmanuel de Bom op aan het hoofd van de Stadsbibliotheek. Ook onder de nieuwe directeur ging Prosper Arents onverminderd verder met bibliografische arbeid, zoals de hierboven geciteerde uitgaven uit 1934 en volgende jaren reeds aantoonden. Evenals Emmanuel de Bom heeft ook Lode Baekelmans zijn ijverige medewerker met bibliografische gelegenheidsopdrachten bedacht, met name in verband met Vondel, Marnix van Sinte Aldegonde, Rubens en Cervantes.

De bibliografische opzoekingen ten behoeve van de in het ‘Museum der Vlaamsche Letterkunde’ door de Stadsbibliotheek, het Museum Plantin-Moretus en het Stedelijk Prentenkabinet gehouden Vondel-tentoonstelling (12 november tot 12 december 1937) leidde tot de publicatie, in 1940, van Arents' *Zuidnederlandsche Vondeldrukken en studies*, waarop tien jaar later nog een aanvulling zal verschijnen.[66]

In 1938 vierde de Stad Antwerpen het vierde eeuwfeest van haar burgemeester uit de geuzentijd, Philips Marnix van Sinte Aldegonde, auteur van onder meer de *Biënkorf der H. Roomsche Kercke* en in antiklerikale milieus beschouwd als ‘kampioen voor de politieke onafhankelijkheid en voor de gewetensvrijheid’.[67] Van 13 augustus tot 11 september organiseerde het ‘Comité der Antwerpsche Propagandawerken’, in samenwerking met de Stadsbibliotheek, in de Stedelijke Feestzaal een tentoonstelling

65 [P. Arents], ‘Ljef Tolstoj. Bibliographie’, in: *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek*, jaargang 4, nr. 3-4 (1931), p. 122-127.

66 Id., *Zuidnederlandsche Vondeldrukken en studies*, Gent, Erasmus, [1940], 66 p. Overdruk uit: *Verslagen en mededeelingen van de Koninlijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, maart 1940, p. 157-218; Id., *Zuidnederlandse Vondeldrukken en Vondelstudies. Addenda en Corrigenda*, Gent, Erasmus, [1950]. Overdruk uit: *ibid.*, 1950, p. 63-92. - Er bestaan van Arents aanvullende handschriftelijke notities voor de Vondel-bibliografie tot 1962.

67 L. Baekelmans, *Lof van zee*, *mensch en tabak*, Antwerpen, Lectura, 1939, p. 62.

getiteld ‘Lof van Antwerpen’. Eén van de vijf afdelingen van deze expositie belichtte deze zestiende-eeuwse literator en politicus. Op vraag van de namens het Marnix-comité optredende Baekelmans stelde Arents een bibliografie van en over Marnix samen.

De eerste resultaten van zijn Marnix-onderzoek presenteerde Prosper Arents op 23 april 1938 tijdens het vijfde ‘Wetenschappelijk Vlaamsch Congres voor Boek- en Bibliotheekwezen’ te Leuven: ‘Geschiedkundig overzicht van de bibliografische mededeelingen, welke over de geschriften van Marnix van Sint-Aldegonde in de 16e en 17e eeuw verschenen zijn’.[68] Over de moeilijkheden van bibliografische aard die hij bij zijn opzoekingen naar de meestal anoniem verschenen werken van Marnix ontmoette, rapporteerde Arents op 1 juli 1938 in *Onze Tijd. Maandblad voor Letteren, Kunst en Wetenschap.*[69] In 1939 publiceerde hij in het door het ‘Uitvoerend Comité tot Herdenking van het vierde Eeuwfeest van Marnix van Sinte-Aldegonde’ uitgegeven gedenkboek zijn *Geschriften naar aanleiding van Marnix' leven en werken verschenen. Proeve van bibliografie.*[70] Hij onderstreepte dat deze publicatie slechts ‘een klein deel van de algemeene [Marnix-]bibliografie’ vormde. ‘Wellicht vind ik gelegenheid, nu Marnix van Sint Aldegonde te Antwerpen op grootsche wijze wordt herdacht, de bibliografie van zijn werk bij gedeelten in Zuid-Nederlandsche tijdschriften of in boekvorm te laten verschijnen’, zo vervolgde hij. Een ijdele hoop! Het grootste deel van Arents' bibliografie bleef onuitgegeven.[71] De ‘uitnemende Marnix-bibliograaf’[72] kreeg enkel gelegenheid er drie fragmenten

68 Gent, Vyncke, 1938, 29 p. Overdruk uit: *Handelingen van het Vijfde Wetenschappelijk Vlaamsch Congres voor Boek- en Bibliotheekwezen*, Leuven, 22-24 april 1938, Gent, Vyncke, 1938, p. 69-97.

69 Jaargang 3, nr. 7, p. 101-104.

70 Overdruk uit: *Marnix van Sinte Aldegonde*, Brussel, Onze Tijd - Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1939, p. 303-356.

71 J.G. Sterck, *Bronnen en samenstelling van Marnix' Biënkorf der H. Roomsche Kercke* (Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, Reeks VI, nr. 69), Leuven, De Vlaamse Drukkerij, 1952, p. 31, noot 21. - P. Arents maakte het handschrift van zijn Marnix-bibliografie over aan het Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven te Antwerpen.

72 Aldus betiteld in een handgeschreven opdracht op een exemplaar van: S.J. Lenselink, *Marnix en het Wilhelmus* (overdruk uit: Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, deel 67, 1950, p. 241-263): ‘Aan de uitnemende Marnix-bibliograaf. [getekend:] S.J. L[enselink].’.

uit te publiceren, namelijk over de 'verzamelde geschriften' van Marnix,[73] diens toespraak in 1578 op de Rijksdag van Worms[74] en het 'Boeck der Psalmen Davids'.[75]

Bibliografie van en over Lode Baekelmans

Op 26 januari 1939 werd Lode Baekelmans zestig jaar. Een maand later had te Antwerpen een grootse Baekelmanshulde plaats, met een ontvangst op het stadhuis, een academische zitting in de Huurschouwburg en (van 25 februari tot 25 maart) een tentoonstelling over de gevierde in het 'Museum der Vlaamsche Letterkunde'. Het weekblad *Het Tooneel* wijdde aan zijn oudmedewerker op 25 februari een 'Baekelmans-nummer' met, naast een meer uitvoerige bijdrage van Lode Monteyne, korte getuigenissen van tweeëntwintig vrienden, onder wie uiteraard Prosper Arents.[76] Jaargang 1939 van *Bibliotheekgids* opende met een 44 bladzijden tellende bijdrage van Arents, getiteld: *Werken van en over Lode Baekelmans. Proeve van bibliografie.*[77] Hierop verschenen twee aanvullingen, respectievelijk in 1941 en 1950.[78]

73 P. Arents, 'Filips van Marnix van Sinte Aldegonde. Proeve van bibliografie', in: *De Nieuwe Gids*, jaargang 55, afl. 2 (februari 1940), p. 185-212.

74 Id., *Bijdrage tot de Marnix-bibliografie. Rede door Marnix van Sint Aldegonde gehouden voor den Rijksdag te Worms in 1578.* Overdruk uit: *Baekelmans ter eere 1945*, deel 1, Antwerpen, De Sikkel, 1946, p. 122-140.

75 Id., *Bijdrage tot de Marnix-bibliographie. Het Boeck der Psalmen Davids.* Overdruk uit: *Miscellanea Gessleriana*, band 1, Deurne-Antwerpen, Govaerts, 1948, p. 112-140. Gedeeltelijk anastatisch herdrukt in: G.J. Buitink (ed.), *Het Boeck der Psalmen Davids*, Antwerpen, G.J. Buitink en B-Promotion, 1985, niet gepag.

76 'Baekelmans-Hulde', in: *Het Tooneel*, jaargang 24, nr. 24 (25 februari 1939), p. 3.

77 De overdruk van deze bibliografie verscheen onder dezelfde titel in 1939 als een aparte uitgave bij De Sikkel te Antwerpen. De uitgever, Eugène de Bock, een goede vriend van Baekelmans én Arents, zal hieraan later met een zekere fierheid terugdenken. E. de Bock, *Een uitgever herinnert zich*, Antwerpen, De Sikkel, 1979, p. 12. - Een korte boekbespreking noemde Arents' publicatie, wegens haar betrekkelijk grote volledigheid, een 'modelbibliographie'. 'Werken van en over Lode Baekelmans', in: *De Dag*, nummer van 26 maart 1939, p. 15 (met portret van P. Arents).

78 P. Arents, 'Werken van en over Lode Baekelmans. Proeve van bibliografie. Addenda', in: *Bibliotheekgids*, jaargang 20, nr. 4 (augustus 1941), p. 56-60. Id., 'Werken van en over Lode Baekelmans. Proeve van bibliografie. Tweede addenda', in: *ibid.*, jaargang 26, nr. 6 (november-december 1950), p. 131-135.

Met Baekelmans, op 30 juni 1945 op rust gegaan, bleef Arents nauwe vriendschapsbanden onderhouden. Haast wekelijks bezocht hij zijn oud-directeur voor een praatje over literatuur- en bibliotheekaangelegenheden, aldus, naar de getuigenis van Ger Schmook, functionerend als 'Baekelmans' seïsmograaf'.[79] Lode Baekelmans van zijn kant vond er genoegen in zijn vriend en oudmedewerker geregeld nieuwe maar ook oude (in antiquariaten opgespoorde) edities van eigen werk te schenken, meestal voorzien van een handschriftelijke opdracht.[80] Met genoegen en dankbaarheid merkte Baekelmans dat zijn privé-bibliograaf zijn werk en de daaromtrent verschenen publicaties onvermoeibaar bleef registreren. In 1954 verscheen van Prosper Arents (ondertussen zelf gepensioneerd)[81] de 252 bladzijden tellende publicatie *Werk van Lode Baekelmans. Bibliografie*,[82] waarop nog addenda verschenen in 1959 en - enkele jaren na de dood van Baekelmans - in 1969.[83] Arents' lijvig vervolg op de tot 1950 gepubliceerde bi-

79 G. Schmook, *Lode Baekelmans (1879-1965)*, Gent, Academie, 1974, p. 24.

80 In een exemplaar van de editie uit 1910 van Baekelmans' *Sinjoorkens* prijkt bijvoorbeeld volgende opdracht: 'Aan Prosper Arents om zijn stel aan te vullen! genegen en dankbaar [getekend:] Lode Baekelmans. 10.58'. A.K.L. Thijs, 'Opdrachten in presentexemplaren: een veronachtzaamde bron voor de geschiedenis van de volkskunde in Vlaanderen', in: *Oostvlaamse Zanten*, jaargang 71 (1996), p. 17.

81 Na zijn pensionering bleef P. Arents tot in 1965-1966 de cursus Bibliografie doceren aan de Stedelijke Middelbare Bibliotheekschool te Antwerpen. Hij was sedert 1940 (met een schorsing van 1944-1945 tot en met 1945-1946) aan deze school verbonden. We danken deze inlichting aan de heer Renold Huwel, één der trouwste leerlingen van Arents. R. Huwel was jarenlang aan de Stadsbibliotheek verbonden en heeft onder leiding van Arents een bibliografie der bibliografieën van Vlaamse auteurs samengesteld (1957-1958), waarvan later een aangevulde versie verscheen: *Bibliografie der bibliografieën van de Zuidnederlandse letterkunde sinds 1780* (Antwerpen, Stadsbibliotheek, 1985). Arents verwees naar Huwels werk in zijn 'Lof van de Bibliografie', in: *Bibliotheekgids*, jaargang 38, nr. 2 (maart-april 1962), p. 34.

82 Gent, Erasmus, [1954]. Overdruk uit: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, augustus-september-oktober 1954, p. 483-736.

83 P. Arents, *Werk van Lode Baekelmans. Addenda*, Gent, Secretarie der Academie, [1959], 34 p. - Id., *Werk van Lode Baekelmans. Bibliografie. Addenda II.* Overdruk uit: *Verslagen en Mededelingen Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1969, p. 60-77.

bliografische informatie betreffende literatuur *over* Lode Baekelmans, zorgvuldig tot na de dood van Baekelmans in 1965 aangevuld, geraakte helaas niet uitgegeven.

Zowel een Harry Peters als een Cervantes

Op 13 december 1947 opende in de Zaal Buyle aan de Meir te Antwerpen, ter gelegenheid van de vierhonderdste verjaring van de geboorte van Miguel de Cervantes Saaverda de 'Tentoonstelling van Boeken en Documenten betreffende Cervantes'. Aan deze expositie participeerden, naast onder meer de Koninklijke Bibliotheek en het Museum Plantin-Moretus, ook de Stedelijke Bibliotheken. Op verzoek van Lode Baekelmans had Prosper Arents, ter voorbereiding van deze herdenking, de in de Stadsbibliotheek aanwezige Cervantesliteratuur opgespoord. Zoals steeds bleef Arents, na de vervaldatum van de opgedragen taak, over het aangesneden onderwerp materiaal verzamelen. 'De opzoekingen over Cervantes en zijn geschriften wekten mijn belangstelling op, boeiden me hoe langer hoe meer, met het gevolg dat langzamerhand de grondslag werd gelegd voor mijn bibliografie', getuigde hij later. In 1962 kwam de bedoelde bibliografie effectief van de pers: *Cervantes in het Nederlands*, een fors door de Vlaamse Academie te Gent uitgegeven boekdeel van 524 bladzijden[84] waarvan Arents, door bemiddeling van Maurice Gilliams, vast secretaris der academie, een exemplaar aan koningin Fabiola mocht overhandigen.

Niet enkel de bibliografie van 'groten' uit de Nederlandse en de wereldliteratuur wist Prosper Arents te boeien, ook die van Antwerpse letterkundigen van mindere rang, zoals de rijmelaar Jan Antoon Frans Pauwels (1747-1823), de toneelauteur en stadsbibliothecaris Frans Gittens (1842-1911) en de maatschappelijk geëngageerde polygraaf Harry Peters (1839-1907). Zeer beknopte bibliografische notities verzamelde hij tevens over zijn goede vriend, de achtereenvolgens aan de Stadsbibliotheek (1931) en het

84 Id., *Cervantes in het Nederlands. Bibliografie*, Gent, Vlaamse Academie, 1962. Het citaat komt voor op p. XIX. - Na de publicatie noteerde Arents nog een tiental jaren talrijke (onuitgegeven gebleven) aanvullingen bij de Cervantes-bibliografie.

'Museum der Vlaamsche Letterkunde' (1933) verbonden dichter Willem Gijssels (1875-1945).[85]

Van de bibliografieën van deze 'mindere goden' is enkel die betreffende Harry Peters volledig uitgewerkt geraakt en ook uitgegeven, namelijk als bijlage bij de biografie die Lode Baekelmans in 1953 over deze merkwaardige progressist publiceerde.[86] Andere nagenoeg vergeten figuren bracht Arents aan bod in zijn in 1953 uitgegeven bibliografie over de Koninklijke Nederlandse Schouwburg: 'Geschriften over de K.N.S. 1853-1953'.[87]

Geschriften van en over Rubens (1940)

Binnen de Stadsbibliotheek had Prosper Arents 'voornamelijk de schoone letteren onder zijn beheer'.[88] Dit had hem in 1927 niet belet met veel overtuiging aan zijn 'Literatuur over Rubens' te werken. Met het oog op de driehonderdste verjaring (in 1940) van Rubens' overlijden droeg Baekelmans Arents op een volledige bibliografie van en over deze Vlaamse meester samen te stellen. Prosper Arents kon een beroep doen op de ongeveer 2.500 bibliografische aantekeningen die A.J.J. Delen (1883-1960), conservator van het Stedelijk Prentenkabinet, in voorgaande jaren gemaakt had, hoofdzakelijk op basis van door Max Rooses (1839-1914) verzamelde

85 Arents signaleerde in 1940, op basis van bibliografisch bewijsmateriaal, dat de literatuurgeschiedenissen en bloemlezingen geen aandacht besteedden aan W. Gijssels. Id., 'Stemmen over Willem Gijssels', in: *Het Tooneel*, jaargang 25, nr. 31 (27 april 1940), p. 2-3.

86 Id., 'Bibliografie van en over Harry Peters', in: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, maart 1953, p. 193-243. De overdruk (Gent, Erasmus, [1953]) omvat tevens: L. Baekelmans, 'Harry Peters', uit: *ibid.*, p. 179-192. - Na de publicatie redigeerde Arents nog talrijke aanvullende handschriftelijke notities over Harry Peters.

87 In: *1853-1953. De Koninklijke Nederlandse Schouwburg jubileert*, Antwerpen, Van Dieren, 1953, niet gepag.

88 Sinjoor, 'De Hoofdbibliotheek op het Conscience-plein', in: *De Stad Antwerpen, een Vlaamsch weekblad*, jaargang 2, nr. 11 (31 mei 1929), p. 203. De broer van Prosper Arents, Amédée Arents (1900-1973), verzorgde toen de boekhouding van de Hoofdbibliotheek. Ibid. - Later heeft Amédée Arents 'in de, sedert het optreden van Dr. Robert Roemans en van Prosper Arents lang niet meer onaanzienlijke, rij van Vlaamsche bibliografen, een verdienstelijke plaats veroverd'. L. Monteyne, 'Ter inleiding', in: A. Arents, *Bibliografie van en over Hendrik van Tichelen*, Antwerpen, Opdebeek - Groningen, Wolters, 1943, p. 7.

en in het Prentenkabinet berustende publicaties over Rubens. Ary Delen stelde zijn notities gewillig ter beschikking omdat hij in Arents de man erkende die met geduld, speciale speurzin en intuïtie op het spoor komt 'van zeldzaamheden en van schijnbaar onbelangrijke zaken welke ieder ander zou voorbijloopen, omdat zij niet zelden achter raadselachtige en nietszeggende titels verborgen zitten, maar die aan het loerend oog en den snuffelenden neus van den echten bibliograaf niet ontsnappen'.

'Wie, zooals wij, al was 't dan maar van op afstand, getuigen waren van het ontstaan van dit boek en dus weten kunnen met welk een volledigheid in de overgave deze arbeid werd verricht, beseffen dat aan het ontstaan van deze geestelijke boedelbeschrijving een groote liefde ten grondslag ligt - eenerzijds een oprechte liefde voor de stad, waarvan Rubens het heerlijke sieraad is en anderzijds een diepwortelende liefde voor het boek in het algemeen', zo getuigde Lode Monteyne in *De Dag* op 22 maart 1941 over de totstandkoming van de nieuwe Rubens-publicatie.[89]

De priester en kunsthistoricus Achiel Stubbe liet zich in het dagblad *Volk en Staat* op 11 mei 1941 enthousiast uit over de *Geschriften van en over Rubens* (1940)[90] van Prosper Arents: 'Om dit werk alleen zullen allen, die belang stellen in de Vlaamsche kunstgeschiedenis in het algemeen en in de geschiedenis van de Rubeniaansche kunst in het bizonder, de viering van het Rubens-jaar 1940 met dankbaarheid blijven gedenken [...]'.[91] In *Nieuw Vlaanderen* had ook Floris van der Mueren niets dan lof voor dit werk: 'Van algemeen wetenschappelijk, van kultureel en nationaal-bibliografisch standpunt uit, komt dit werk ons voor als een monumentale poging om den reus onzer nationale glorie in het wereldbeeld der geschiedenis te suggereeren, elke verdere studie over Rubens als uitgangspunt te dienen en, niet het minst, om studieterreinen aan te wijzen'.[92]

89 L. Monteyne, '*Geschriften van en over Rubens* door Prosper Arents', in: *De Dag*, nummer van 22 maart 1941.

90 P. Arents, *Geschriften van en over Rubens. Inleiding door A.J.J. Delen*, Antwerpen, De Sikkel - Comité Rubensherdenking, 1940, 894 p. - De 'Toelichting' door Arents is op p. 14 gedateerd: juli 1940.

91 A. Stubbe, 'Tot besluit van het Rubensjaar. Nog twee werken over Rubens', in: *Volk en Staat*, nummer van 11 mei 1941.

92 Fl. van der Mueren, 'Een Rubens-Bibliografie', in: *Nieuw Vlaanderen*, nummer van 4 juli 1942.

Zin en onzin van het streven naar volledigheid

In het gezaghebbende tijdschrift *Het Boek* schreef de Nederlandse kunsthistoricus Jan Gerrit van Gelder, na aan de ‘Literatuur over Rubens' uit 1927 herinnerd te hebben, over Arents’ nieuwe Rubens-bibliografie onder meer: ‘Wat wij thans gekregen hebben zal in ieder geval voor de periode van Rubens' dood (1640) tot 1940 het standaardwerk blijven’. Toch klonk zijn recensie, in haar geheel genomen, minder opgetogen dan die van zijn Vlaamse collega's. Hij signaleerde enkele belangrijke lacunes, maar had vooral kritiek op het feit dat deze bibliografie, volgens hem, te veel ‘ballast’ bevatte. Hij ontwaarde een ‘gebrek aan selectie en kritische beperking’ bij Arents: ‘Zonder overdrijving had stellig één derde kunnen gemist worden, om de eenvoudige reden dat de naam Rubens zoo algemeen is, dat men haar in *elke* lexicon, in *elk* boek over Vlaamsche kunst, in *elken* museumcatalogus zal terugvinden. Er zijn te veel van dergelijke boeken vermeld, gelukkig zijn de minstens tienduizend catalogi van veilingen waarin werken van Rubens voorkomen tenslotte, zooals aanvankelijk de bedoeling was, niet opgenomen, beter ware geweest ook de museumcatalogi niet te hebben opgenomen en de bibliographie te hebben beperkt tot de bijdragen over een bepaald schilderij van Rubens in een museum, kerk of gebouw’. Ook vond J.G. van Gelder de publicatie van volledige beschrijvingen der verschillende drukken en vertalingen van één en hetzelfde werk ‘onjuist en omslachtig’.[93]

Met J.G. van Gelder kwam een recensent aan het woord die slechts geïnteresseerd was in een instrument dat hem zou toestaan snel de meest waardevolle literatuur omtrent leven en werk van Rubens op te sporen. Prosper Arents echter beoogde veel meer dan dat. Hij wenste niet enkel voor de traditionele kunstgeschiedenis studiemateriaal aan te leveren, maar ook en vooral voor de veel ruimer opgevatte cultuurgeschiedenis. Hem boeide, naast de prestaties van Rubens zelf, de ‘receptie’ van deze kunstschilder, zowel na als voor 1640. De Vlaamse recensenten begrepen, in tegenstelling tot J.G. van Gelder, wél dit cultuurhistorische opzet

93 J.G. van Gelder, ‘[Boekbespreking] Prosper Arents, Geschriften van en over Rubens. Inleiding door A.J.J. Delen, Antwerpen, De Sikkel, 1940, 4 (ill.)’, in: *Het Boek*, deel 26 (1940-1942), p. 149-150.

en ergerden zich dan ook niet aan Arents' streven naar volledigheid. Floris van der Mueren wees er zijn lezers op hoe Arents' bibliografie ‘een aantrekkelijk beeld [schenkt] van een belangstellingsgroei die, van uit de dagen van Rubens tot heden, langzaam doch ontzaglijk uitzet’. Op de vraag of het zin had ‘alle’ verwijzingen te registreren, antwoordde deze kunsthistoricus en musicoloog bevestigend: ‘Men wikt en weegt directe verbanden af naast indirecte, men houdt een “Rubenskantate” en “Rubensgedicht” naast een “brief van Rubens” of een “grondwerk” over hem..., doch men komt gauw tot het besef, dat in een werk als dit de “volledigheid” niet op gezag van den verzamelaar mag worden beperkt, doch streven moet... om het laatste schriftje dat van of over Rubens vindbaar is, te vermelden. Tot welke veelzijdige studiën reeds een documentatie als deze moet “kunnen” aanleiding geven, zal immers slechts bepaald worden door de “vele zijden” die door àl die geschriften worden aangeraakt en de vele gelegenheden tot veelzijdige belichting waartoe zij kunnen prikkelen’.

Als was het om de bruikbaarheid van de door J.G. van Gelder versmade ‘ballast’ aan te tonen, publiceerde Ger Schmook in 1942 een lijvige cultuurhistorische studie die, op basis van vroeg-negentiende-eeuwse literaire prullaria, peilde naar het aandeel van de Rubens-cultus in de wording van het Vlaamse bewustzijn.[94] Ruim een decennium later nam Schmook - dan in verband met de Baekelmans-literatuur - uitdrukkelijk de verdediging op van iedere naar volledigheid strevende bibliografische arbeid: ‘Het gaat met de vruchten van de bibliografie zo: de estheticus, en soms de historicus minachten het werk, maar... zij grijpen er naar, zonder uitzondering. De eerste bezit - begrijpelijkerwijze - de methode niet; en de tweede veroordeelt het gebrek aan “critische zin”’.

94 G. Schmook, *Hoe Teun den Eyerboer in 1815 sprak tot de burgers van Antwerpen of het aandeel van de Rubens-viering in de wording van het Vlaamse bewustzijn*, Antwerpen, De Sikkel, 1942. - Zie ook een getuigenis van Schmook uit 1946 over de waarde van Arents' bibliografie voor cultuurhistorisch onderzoek bij: Id., ‘De roem van Rubens’, in: Id., *Componenten*, Antwerpen, Ontwikkeling, 1963, p. 124. - Arents' werk vormde een stevige documentaire basis voor de Rubens-tentoonstelling die het AMVC tijdens het Rubens-jaar 1977 organiseerde. W. Geldolf, ‘Woord vooraf’, in: *De Roem van Rubens. Tentoonstelling 18 juni - 25 september 1977*, Antwerpen, Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven, 1977, p. 7.

De esthetici en sommige historici blijken niet te begrijpen waar het bij een bibliografie om gaat: 'Inderdaad, de bibliograaf vertrekt van een documentalistisch standpunt. Hij wenst enkel de een of andere in verloop van tijd vervluchtigde bezigheid in plan te brengen'.[95]

Als volbloed cultuurhistoricus begroette Schmook dan ook met instemming de 'chronologische bloemlezing-inventaris'[96] van eeuwen dichterlijk 'koren én kaf' die Arents, onder de titel *Antwerpen in dicht en lied*, in 59 afleveringen van het tijdschrift *Antwerpen* in de periode 1956-1976 publiceerde.[97]

Rubens-bibliografie. Geschriften van en aan Rubens (1943)

In de eigenhandige opdracht die Ger Schmook op 22 oktober 1942 in zijn *Hoe Teun den Eyerboer in 1815 sprak tot de burgers van Antwerpen*, de reeds geciteerde studie over Rubens en het Vlaamse bewustzijn, neerpende,[98] alludeerde hij op de vreugde die beiden, hijzelf en destinataris Prosper Arents, bij de Rubens-studie beleefd hadden:

> 'Voor Rubens heeft Pros hard gewrocht,
> Ik heb 't langs andren weg gezocht.
> Onze arbeid werd met vreugd gedaan
> Al ging veel tijd mee naar de maan [...]'.

Hun arbeidsvreugde ontleenden beide auteurs aan het feit dat zij hun opzoekingen steeds met overgave verricht hebben.[99]

95 G. Schmook en R. Foncke, 'Het werk van Lode Baekelmans. Bibliografie door Prosper Arents (1953). (Aan de Academie ter uitgave aangeboden). Verslag van de twee commissarissen', in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, november-december 1953, p. 749.

96 Deze karakterisering uit 1960 bij: G. Schmook, 'Voorstudie voor een Album Antwerpen toegewijd: de dichterlijke stof', in: Id., *Componenten...*, p. 168.

97 Hiervan verscheen een vermeerderde overdruk: P. Arents, *Antwerpen in dicht en lied, 837-[1880]*, twee delen, Antwerpen, Stadsbibliotheek, 1965 - [zonder jaar]. - De bibliografie betreffende de liederen en gedichten uit de periode 1880-1971 bleef in handschrift bewaard.

98 A.K.L. Thijs, 'Opdrachten...', p. 29.

99 Het is dan ook niet verwonderlijk dat Arents na zijn pensionering in 1953 bijna dagelijks in de Stadsbibliotheek onderzoek bleef doen. H. van Assche, 'In Memoriam...', p. 13.

Lode Monteyne signaleerde reeds dat Arents tijdens zijn arbeid aan de Rubens-bibliografie gedreven werd door een dubbele liefde: voor zijn stad én voor het verschijnsel boek. De liefde waarmee Arents zijn opzoekingen doorvoerde, was inderdaad typerend voor hem. Ook bijvoorbeeld aan de Gezelle-bibliografie heeft hij met veel 'zorg en liefde' gearbeid, iets wat een Gezelle-specialist als Frank Baur niet ontging.[100]

De liefde die hij voor zijn onderzoeksobjecten opbracht, bezorgde Arents altijd opnieuw een zekere onrust en pijn, wegens het besef de zozeer gewenste volledigheid nooit te zullen bereiken. Nauwelijks had hij een bibliografie aan de drukker bezorgd of hij noteerde addenda op bladen en blaadjes. Dat was natuurlijk ook het geval inzake de Rubens-bibliografie. Bij het ter perse gaan van zijn *Geschriften van en over Rubens* in de zomer van 1940 besefte Arents, beter dan gelijk wie, dat zijn nochtans reeds bijna 900 bladzijden tellend werk nog verre van volledig was, deels ten gevolge van de té krap toegemeten tijd, deels ten gevolge van de wegens oorlogsomstandigheden onbereikbaarheid van sommige buitenlandse bibliotheekcollecties. Al op 22 maart 1941 meldde Monteyne dat Arents onvermoeibaar en angstvallig titels aan het opsporen was en er ernstig aan dacht een addendum op zijn al ongeveer 6.000 referenties bevattende Rubens-bibliografie uit te geven.[101]

Reeds op 21 september 1941 legde Prosper Arents met het schrijven van een 'Toelichting' de laatste hand aan een nieuwe publicatie die uiteindelijk pas in 1943 van de pers zal komen: *Rubens-bibliografie. Geschriften van en aan Rubens* (Brussel, Uitgeverij De Lage Landen), een grondige herwerking en aanvulling der eerste twee afdelingen ('Geschriften van Rubens' en 'Brieven aan Rubens') van zijn Rubens-boek uit 1940. Zoals de ondertitel aangeeft, bevat dit in het totaal 238 bladzijden tellende boek geen bibliografie betreffende de publicaties over Rubens. Over die materie (de derde afdeling in de publicatie van 1940) zou,

100 F. Baur, 'Een drietal Duitsche bronnen van Gezelle', in: *Gedenkboek A. Vermeylen*, Brugge, Sinte Katharina Drukkerij, [1932], p. 176-177.

101 Van deze voortdurende speurtocht getuigt ook een 'zoekertje' uit 1941 betreffende door Arents gezochte boeken over Rubens. 'Wie bezit volgende boeken?', in: *Volk en Staat*, nummer van 30 mei 1941.

volgens het plan van de auteur, een apart en meerdelig werk verschijnen.[102] Dit is echter nooit gebeurd.

Toch bleef de Rubens-bibliografie Prosper Arents boeien. Dit blijkt uit talrijke handschriftelijke, tot het jaar 1965 reikende aanvullingen in Arents' eigen exemplaar van de *Rubens-bibliografie* (1943), maar ook uit zijn publicaties over de 'Pompa Introitus Ferdinandi' (1950) en de bibliotheek van Rubens (1961).

Bibliografische studie van de 'Pompa introitus Ferdinandi' (1950)

Aan de monumentale *Pompa introitus honori serenissimi Principis Ferdinandi Austriaci, Hispaniarum Infantis*, Casperius Gevartius' rijkelijk van gravures naar Rubens voorziene beschrijving van de feestversieringen en festiviteiten ter gelegenheid van de intrede van de prins-kardinaal Ferdinand van Spanje (1635) te Antwerpen, kon Prosper Arents in zijn *Geschriften van en over Rubens* (1940) niet eens een volle bladzijde besteden. Onder de hoofding 'Rubens als ontwerper van straatversiering' besloegen de verwijzingen naar de literatuur over de intrede van Ferdinandus, samen met de bibliografische beschrijving van de *Pompa*, welgeteld twee pagina's. Later werkte Arents deze materie uit tot een volumineus boek van 272 bladzijden dat in 1950 als overdruk uit jaargang 1949 van *De Gulden Passer* bij De Nederlandsche Boekhandel (Antwerpen) verscheen onder de titel: *Pompa Introitus Ferdinandi. Bijdrage tot de bibliografie van en over Rubens.* De Rubens-bibliograaf was er uiteindelijk in geslaagd 79 exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* te lokaliseren. Hiervan kon hij er 35 persoonlijk onderzoeken. Betreffende de overige exemplaren won hij per briefwisseling informatie in. Dit stelde hem in de mogelijkheid gedetailleerd de talrijke bibliografische varianten te beschrijven die tot uiting kwamen bij vergelijking van de voorhanden exemplaren.

In de inleiding ging hij uitvoerig in op onderwerpen zoals: varianten van de voordehandse titel, de titelprent, het bibliografische adres, de colofon en de prenten; het bestaan van exemplaren zonder tekstgedeelte; de oplage (600 exemplaren); de

102 Achteraan in de publicatie van 1943 staat: 'In voorbereiding. Rubens-Bibliografie. Geschriften over Rubens. Eerste deel'.

exemplaren op perkament; de gekleurde exemplaren; de watermerken; de boekbanden; de datum van publicatie; het al of niet bestaan van twee edities; een overzicht van de eerste bezitters van de *Pompa introitus Ferdinandi.* Na de beschrijving van de verschillende exemplaren van de *Pompa introitus Ferdinandi* (nummers 1 tot 70) liet hij, zoals ook reeds in 1940, een tweede afdeling volgen: de chronologisch gerangschikte bibliografie over 1° het boek *Pompa introitus* en 2° Ferdinands intrede (nummers 71 tot 664, met talrijke addenda). Deze tweede afdeling bevat talrijke verwijzingen naar vermeldingen van de *Pompa introitus* in handels- en veilingscatalogi. Dat zulke referenties allerminst als 'ballast' kunnen gelden, bewees Arents door het nuttige gebruik dat hij er zelf van maakte, bij het opsporen van vroegere bezitters en van bijvoorbeeld varianten inzake illustratie, typografie, tekst en boekband.

Zoals naar gewoonte, is Prosper Arents ook na de publicatie van zijn Pompa-studie in 1950 gegevens over het eens aangesneden onderwerp blijven verzamelen. In de periode 1950-1964 stelde hij een (onuitgegeven gebleven) addendum samen met 173 nummers, waarvan 12 de eerste afdeling en 161 de tweede afdeling van de Pompa-bibliografie betreffen.

Naar de reconstructie van de bibliotheek van P.P. Rubens

In zijn volledig met witte bladen doorschoten en van notities uitpuilend exemplaar van de *Rubens-bibliografie* (1943) schreef Prosper Arents tegenover de titelpagina als motto: 'J'ay leu avec un singulier plaisir les lettres de Mr Rubens, qui est né pour plairre et délecter en tout ce qu'il faict ou dict. Lettre de Peiresc à Monsieur Dupuy, d'Aix, ce 1 aoust 1627'. Zo liet de twintigsteeeuwse bibliograaf de zeventiende-eeuwse humanist Nicolaus Claudius Fabricius de Peiresc de gevoelens verwoorden die hijzelf bij het lezen der brieven van Rubens koesterde.

De 'boekenwurm', die Arents was,[103] had natuurlijk een bijzondere belangstelling voor uitlatingen inzake lectuur die in de

103 Zie de gedrukte opdracht aan vijf 'boekenwurmen' (onder wie P. Arents) in: L. Baekelmans, *In die gulde fonteyne van de boekenwurm*, Antwerpen-Amsterdam, Standaard-Boekhandel, 1962, p. 7.

brieven geregeld voorkwamen. Het is dan ook niet te verwonderen dat hij - ten laatste vanaf 1946[104] - trachtte om, op basis van onder meer deze epistolaire informatie, Rubens' bibliotheek (waarvan de inventaris niet teruggevonden is) ideëel weer samen te stellen. Hierbij steunde hij zich niet alleen op de briefwisseling van P.P. Rubens maar ook op die van Filips, de broer van de meester. Verder gebruikte hij als bronnen voornamelijk de boekhouding van Balthasar Moretus, de titelprenten en boekillustraties naar ontwerpen van P.P. Rubens en de gedrukte bibliotheekinventaris (uit 1658) van Albert Rubens (van wie geweten is dat hij de boeken van zijn vader erfde).

Max Rooses en stadsarchivaris Floris Prims waren bij de Rubens-studie van de overtuiging uitgegaan dat de catalogus van Albert Rubens' boeken niet meer voorhanden was. Men kan zich dan ook de vreugde voorstellen van Prosper Arents toen de 'Bibliothèque Nationale, Département des Imprimés' hem, als antwoord op één van zijn talrijk verzonden verzoeken om informatie, op 21 september 1948 berichtte effectief over een exemplaar van de catalogus uit 1658 te beschikken.[105] Vanaf dan geraakte het onderzoek naar de Rubens-bibliotheek in een stroomversnelling. In 1953, het jaar waarin Arents op pensioen ging, meldde Ger Schmook dat zijn medewerker 'zo pas de laatste hand legde aan de reconstructie, uit documenten, van P.P. Rubens' bibliotheek'.[106]

Pas in 1961 publiceerde Prosper Arents in het tijdschrift *Noordgouw* een - overigens vrij summier - inleidend artikel over de *De bibliotheek van Pieter Pauwel Rubens*:[107] een bespreking van de geconsulteerde bronnen en, bij wijze van voorsmaakje, een bibliografische beschrijving van vijf titels waarvan hij aannam dat P.P. Rubens ze ooit bezat. In 1961 waren de honderden notities, die het corpus van de gereconstrueerde bibliotheekcatalogus vormden, reeds allemaal genummerd. Dit wijst op het bestaan van een

104 Brief van 11 juni 1946 vanwege de 'Bibliothèque Publique' van Bergen aan P. Arents in verband met: Oliverius Bonartius, *In Ecclesiasticum commentarius* (Antwerpen, Joannes Meursius, 1634).

105 Brieven vanwege de 'Bibliothèque Nationale' over de catalogus van Albert Rubens d.d. 21 september en 17 november 1948.

106 G. Schmook en R. Foncke, *Het werk van Lode Baekelmans...*, p. 750.

107 P. Arents, *De Bibliotheek van Pieter Pauwel Rubens.* Overdruk uit: *Noordgouw*, jaargang 1 (1961), nr. 4, p. 145-178.

toen door de auteur vrijwel persklaar geachte kopij.[108] Toch kon Arents er niet toe besluiten zijn werk op dat ogenblik al te laten drukken.

In het dankwoord dat Arents uitsprak toen het Antwerpse provinciebestuur hem de 'Provinciale premie voor het gezamenlijk literair oeuvre 1961' toekende,[109] herinnerde hij aan zijn toen reeds lang overleden vriend Antoon Jacob (1889-1947).[110] Jacob werkte jaren lang aan de bibliografie van René de Clercq maar, 'steeds strevend naar een onbereikbare volledigheid, schoof hij de publikatie der bibliografie op de lange baan'.[111] Terecht onderstreepte Hilda van Assche in 1984 dat dit beeld ook op Arents zelf zou kunnen slaan. Ook hem kwelde het streven naar die 'onbereikbare volledigheid'; in verband met de bibliotheek van Rubens des te meer, omdat hij bleef geloven in de mogelijkheid dat de oorspronkelijke catalogus ooit nog ergens zou opduiken.[112]

Na de publicatie in *Noordgouw* in 1961 bleef Arents exemplaren opsporen van de titels welke, blijkens brieven of andere documenten, tot de lectuur van Rubens behoord hadden. In de jaren 1964-1973 voerde hij daarover een uitgebreide briefwisseling met tal van binnen- en buitenlandse bibliotheken. In het binnenland contacteerde hij tijdens deze periode vooral kloosterbibliotheken, in het buitenland vooral nationale, stads- en universiteitsbibliotheken. Veel aanvullingen leverde deze correspondentie

108 Dit blijkt uit de cijfers die bij tal van auteursnamen en titels in het artikel in *Noordgouw* reeds voorkwamen.

109 Over deze toekenning: 'Provinciale Premies 1961. Gezamenlijk literair oeuvre', in: *Noordgouw*, jaargang 2 (1962), p. 95.

110 P. Arents sprak steeds met veel sympathie over zijn vriend A. Jacob, van wie overigens een portret in zijn werkkamer hing. A. Jacob liep school in de Van Maerlantstraat, waar hij, net zoals Arents, les kreeg van Frans J. van Cuyck. Brieven van A. Jacob vanuit de Antwerpse gevangenis (waar hij als activist opgesloten zat) aan F.J. van Cuyck: 19 april en 9 juni 1923. Privé-verzameling Antwerpen.

111 P. Arents, 'Lof van de bibliografie...', p. 34. - Hilda van Assche herinnerde in haar 'In Memoriam Prosper Arents' aan deze uitspraak over Antoon Jacob.

112 Arents bleef zoeken naar de catalogus van P.P. Rubens' bibliotheek. Brief d.d. 13 april 1978 in dat verband van E. Willekens, directeur van de Antwerpse Stadsbibliotheek, aan J.F. de Groot, bibliothecaris der Rijksuniversiteit te Leiden. Negatief antwoord van C.L. Heesakkers van de afdeling Westerse Handschriften d.d. 12 mei 1978.

helaas niet meer op.

Ger Schmook die, zelf reeds door ouderdom getekend, maar al te goed besefte dat zijn vriend er met het verstrijken van de jaren niet jonger op werd, spoorde op 3 december 1981 in een brief Prosper Arents er ernstig toe aan de nodige stappen te zetten om de 'Rubens-bibliotheek' uitgegeven te krijgen: 'Zeg eens, Prosper, hoe groot is uw bijgewerkte en aanvullende katalogus of beter "bibliografie"? Want in de eerste plaats zal een berekening moeten gemaakt worden van de kosten. Tenzij men natuurlijk denkt aan "kompjoeteren" van de gegevens, oud en nieuw, maar dan nog moet "men" over de stof beschikken. Spreek er Thys eens over'. Schmook vond dat Arents zich bij het zoeken naar een mogelijke uitgever misschien kon wenden tot 'het "Rubenianum" [...] aan de Kolveniersstraat, waar de "Geluksketen" van Antwerpse kultuurinstellingen een fameuze werkbank heeft bijgekregen'. Het aandringen van Ger Schmook mocht niet baten. Ook 'Thijs' en zijn echtgenote, Arents' kleindochter Ilse Eggers, konden de bibliograaf niet tot publicatie van Rubens' gereconstrueerde bibliotheekcatalogus overhalen. Niets kon Arents ertoe brengen *De Bibliotheek van Petrus Paulus Rubens, proeve van samenstelling* aan de openbaarheid prijs te geven. De Rubens-bibliograaf verkoos gewetensvol af te wachten tot de laatste vage vermelding uit de correspondentie van Rubens of de boekhouding van Moretus zou zijn geïdentificeerd. Gekweld door twijfel, schreef hij vooraan in zijn manuscript volgend aan een Franse vertaling van Daniel Defoe ontleend motto: 'Je compris alors la folie d'avoir entrepris un travail avant de savoir si j'en étais réellement capable'.

Bij Arents' overlijden lag het handschrift van *De Bibliotheek van Rubens* nog steeds onuitgeven te vergelen op de werktafel. Dankzij gelden die de Universiteit Antwerpen / UFSIA in het raam van het 'Speciaal Fonds voor Onderzoek' ter beschikking stelde, kon dit manuscript uiteindelijk, bijna een decennium na het heengaan van Prosper Arents, gelukkig opnieuw ter hand worden genomen om het, na grondige bewerking, persklaar te maken en in gedrukte vorm ter beschikking te stellen van de Rubensstudie.

Summary

Prosper Arents (1889-1984): bibliographer of P.P. Rubens and many others

Already as a student Prosper Arents proved himself a man of letters. In 1910 he entered the service of the City of Antwerp as a teacher. Having at the beginning of 1914 published his collection of short stories *Het batisten Zakdoekje* (The lawn handkerchief), he was promptly sacked by the school management. His realistic work obviously caused too much scandal in the small world of Antwerp's education system. But Arents was not left in the lurch. On 1 October 1914 already he started his service at the Antwerp Central Municipal Library, then under the direction of the Flemish literary scholar Emmanuel de Bom. Without wholly abandoning his literary ambitions, Arents began to write the 'million index cards' which city librarian Ger Schmook was later to impute to him in his memoirs.

Arents's first bibliographical publication, *Literatuur over Rubens* (Rubens literature), appeared in 1927 as the catalogue of an exhibition in the Municipal Library commemorating the 350th anniversary of the birth of P.P. Rubens. E. de Bom gave Arents a decisive push towards bibliography by time and again letting him prepare exhibitions. Arents now regularly published lists of literature in the *SBA Mededeelingen van de Stedelijke Hoofdbibliotheek* (Journal of the Central Municipal Library of the City of Antwerp) (1928-1932), i.e. on H. Ibsen, J. van den Vondel, K. van de Woestijne, C. Buysse, H. Swarth and G. Gezelle.

At the beginning of 1931 E. de Bom gave Arents six months to write a comprehensive bibliography of the translations of Flemish writers published in bookform since 1830. The result was printed and presented at the international congress of the 'P.E.N. Clubs' in The Hague. The subject of 'Flemings in translation' remained one of Arents's hobbyhorses. Arents published bibliographies of the translations of H. Conscience, G. Gezelle, M. Sabbe, A.

Vermeylen and Toussaint van Boelaere. Concerning Flemish authors as a whole, he published bibliographies on translations into French (1935), German (1939 and 1944) and English (1950).

Lode Baekelmans, city librarian from 1933 onward, also provided his colleague with bibliographical commissions on various occasions, in connection with Vondel, Marnix van Sinte Aldegonde, Rubens and Cervantes. With Baekelmans, who retired in 1945, Arents maintained a close friendship. He visited him every week to chat with him about literary and library matters. In 1954, when he himself had retired, Arents published the 252-pages long bibliography *Werk van Lode Baekelmans* (The work of L.B.).

At the end of 1947 the 'Tentoonstelling van Boeken en Documenten betreffende Cervantes' (Exhibition of books and documents in connection with Cervantes) opened at Antverp. Arents had tracked down for it the literature held in the Municipal Library. He later continued to collect material on this subject. It became a substantial book, *Cervantes in het Nederlands* (Cervantes in Dutch) (1962). The bibliography of 'lesser gods' also fascinated Arents, for instance that of Antwerp men of letters like the versifier J.A.F. Pauwels, the playwright and city librarian F. Gittens and the prolific socially engaged writer Harry Peters. Other forgotten figures made their appearance in his *Geschriften over de K[oninklijke] N[ederlandse] S[chouwburg]* (Writings on the Royal Dutch Theatre).

On the occasion of the tercentenary of the death of Rubens Baekelmans instructed Arents to compile a comprehensive bibliography of and about this Flemish master. The *Geschriften van en over Rubens* (Writings by and about Rubens) by Arents appeared therefore in 1940. With this book Arents supplied material not only for the traditional history of art, but also for the more broadly conceived history of civilisation. What fascinated him, next to Rubens's own achievements, was the 'reception' of this artist. When his *Geschriften van en over Rubens* went to press, Arents knew that his work of nearly 900 pages was nevertheless incomplete, mainly through lack of time. In 1943 he therefore published: *Rubens-bibliografie. Geschriften van en aan Rubens* (Rubens bibliography. Writings by Rubens or addressed to him), a greatly enlarged new edition of the first two parts of his Rubens book of

1940. Arents's fascination with the bibliography of Rubens persisted. This is evident from numerous manuscript additions in Arents's own copy of the *Rubens-bibliografie* (1943), as well as from his publications on the *Pompa Introitus Ferdinandi* (1950) and on the library of Rubens (1961). Arents, a voracious reader himself, had a special interest in references to reading in the letters of Rubens.

Finally, from 1946 onward, he tried to reconstruct Rubens's library, whose inventory has not been discovered, as it might have been. The sources he used were, apart from letters, particularly the bookkeeping of Balthazar Moretus, the engraved title-pages and book illustrations after designs by Rubens and the printed library inventory (of 1658) of Albert Rubens, of whom it is known that he inherited his father's books. Arents's Rubens research gained special momentum after he had, in 1948, rediscovered a copy of this catalogue in the Bibliothèque Nationale, Paris. However, only in 1961 did he publish an introductory article on *De bibliotheek van Pieter Pauwel Rubens* (The library of Sir Peter Paul Rubens) in the journal *Noordgouw.* Afterwards he continued to search for copies of titles which form part of Rubens's reading. At the end of 1981 Schmook seriously urged Arents to take steps to have his Rubens library published. Nothing could however persuade Arents, who was eagerly looking for potential additions, to submit the manuscript of his *De bibliotheek van Petrus Paulus Rubens, proeve van samenstelling* (The library of Sir Peter Paul Rubens, attempt at reconstruction) to public scrutiny. At his death the manuscript still lay unpublished on his desk.

(Translation by Anna E.C. Simoni)

Rubens *pictor doctus*, zijn bibliotheek en zijn lectuur

Frans Baudouin

In een brief van de Antwerpse humanist Franciscus Sweerts (Sweertius) (1567-1629) aan de Engelse historicus William Camden (1551-1623), gedateerd 1 juni 1616, wordt Peter Paul Rubens als volgt voorgesteld: '*Est apud nos Rubenius celeberrimus pictor*, *tote orbe notus*, *et bene doctus*...'.[1] Dus, als een uiterst beroemd schilder, bekend in gans de wereld, en niet enkel geleerd, maar zeer (*bene*) geleerd.

Van die geleerdheid schetst de Deense arts Otto Sperling een, ongewild, nogal karikaturaal beeld, in zijn relaas van de reis die hij samen met enkele vrienden in 1621 in de Nederlanden en Frankrijk ondernam. Ze bezochten ook Antwerpen, en daar troffen ze Rubens aan het werk aan, 'waarbij hij terzelfdertijd uit Tacitus liet voorlezen, en daarnaast een brief dicteerde. Terwijl wij ons stilhielden om hem niet te storen door te praten, begon hij zelf met ons te spreken en werkte intussen ononderbroken voort, liet verder voorlezen, hield niet op de brief te dicteren, en antwoordde op onze vragen, alsof hij ons hierdoor zijn groot *ingenium* wou tonen'.[2] Ongetwijfeld ligt hier de nadruk te sterk op de gelijktijdigheid van al die activiteiten, maar wij kunnen aannemen dat Rubens door zijn veelzijdige aanleg en zijn vlugheid van geest in staat was om veel werk in korte tijd te verzetten: zijn enorme artistieke productiviteit en de grote diversiteit van onderwerpen die hij in zijn brieven behandelde (waarvan waarschijnlijk slechts

1 Rubens, *Corr.*, II, p. 82. Zie verder H3. - Over F. Sweerts, zie V. Fris, art. in *Biographie nationale de Belgique*, XXIV, Brussel, 1926-1929, kol. 362-369 (behandelt vooral zijn publicaties; zijn relaties met Rubens worden niet vermeld). Kort na het overlijden van Rubens schreef Philippe Chifflet op 6 juni 1640 aan Balthasar Moretus: 'Nous pouvons dire, pour sa mémoire, qu'il a esté le plus sçavant peintre du monde'. M. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 16.

2 M. Rooses, 'De vreemde reizigers Rubens of zijn huis bezoekende', in *Rubens-Bulletijn*, V, 1898 (in feite 1907), p. 321-322.

een relatief klein gedeelte bewaard bleef) maken zulks aannemelijk. Bovendien deelt Filips Rubens jr., de neef van de kunstenaar, in zijn levensbericht van P.P. Rubens, de *Vita Rubenii*, mede, dat zijn oom uit klassieke auteurs liet voorlezen terwijl hij schilderde: '*... applicabat se operi, assidente semper lectori*, *qui librum, Plutarchem*, *vel Senecam, praelegerat*, *ita ut lectioni et picturae suae simul intentus est*'.[3] Die informatie had Filips Rubens beslist niet van Otto Sperling overgenomen, aangezien diens reisverhaal eerst in de 19de eeuw werd gepubliceerd; ongetwijfeld berust ze integendeel op een familiale traditie.

Rubens' geleerdheid was het gevolg van de klassieke vorming die hij had genoten. Hij dankte deze in de eerste plaats aan zijn vader, Jan Rubens (1530-1587).[4] Na eerst in eigen land te hebben gestudeerd, had deze gedurende zeven jaar in Italië vertoefd, waar hij ook het doctoraat in de rechten behaalde. Na zijn terugkeer in zijn geboortestad Antwerpen, was hij daar van 1562 tot 1567 schepen. Om een eventuele veroordeling wegens calvinistische sympathieën tijdens het regime van de hertog van Alva te ontlopen, was hij evenwel in 1567 met zijn gezin naar Keulen uitgeweken, waar hij als juridisch raadsman aan de kost kwam. Ingevolge een overspelige relatie met Anna van Saksen, de nogal wispelturige echtgenote van Willem van Oranje, van wie hij adviseur was, werd hij in het slot Dillenburg gevangen gezet. Later kreeg hij Siegen als gedwongen verblijfplaats opgelegd. Het was daar dat zijn zonen Filips, op 27 juni 1574, en Peter Paul, in 1577, vermoedelijk op 28 juni, werden geboren. Kort na de geboorte van deze laatste, verkreeg Jan Rubens de toelating om zich opnieuw in Keulen te vestigen.

3 Baron (Frédéric) de Reiffenberg, *Nouvelles recherches sur Pierre-Paul Rubens, contenant une vie inédite de ce grand peintre*, Brussel, 1837, p. 4-5. (Overdruk uit *Nouveaux Mémoires de l'Académie Royale de Belgique*, X, 1837). Dat deze *Vita* welke door Roger de Piles voor zijn *Vie de Rubens* werd gebruikt, niet door G. Gevartius werd geschreven, zoals tot dan toe veelal werd aangenomen, maar door Filips Rubens jr, is aangetoond door Ch. Ruelens ('La vie de Rubens par Roger de Piles', in *Rubens-Bulletijn*, II, 1883, p. 157-175).

4 Zie over hem: R. Van Roosbroeck, art. in *Nationaal Biografisch Woordenboek,* 9, Brussel, 1981, kol. 663-669. - Voor de tragische gebeurtenissen die aan de geboorte van P.P. Rubens voorafgingen, zie: R.C. Bakhuizen van den Brink, *Les Rubens à Siegen*, 's-Gravenhage, 1861.

In zijn levensbericht over Peter Paul's oudere broer Filips, die reeds in 1611 op zevenendertigjarige leeftijd overleed, schreef Jan Brant, stadssecretaris van Antwerpen en gewaardeerd humanist, dat deze in Keulen door zijn vader, die zelf 'een zeer geleerd man' (*doctissimus*) was, in de 'letteren' werd onderwezen. Na diens overlijden in 1587 werd Filips aan 'leraars' toevertrouwd, 'bij wie hij er in slaagde de andere leerlingen door zijn snelheid van geest te overtreffen'.[5] Uit deze mededeling kunnen we afleiden dat hij toen school liep in een Keuls college.

Ongeveer hetzelfde wordt van de drie jaar jongere Peter Paul beweerd, die eveneens de '*prima litterarum rudimenta*' van zijn vader ontving, en na diens dood in Keulen school liep, waar hij 'door zijn ingeboren aanleg, zijn gelijken gemakkelijk overtrof'.[6] Filips Rubens jr., de zoon van Peter Paul's broer Filips, - wij noemen hem daarom 'junior' -, die dit meedeelt in zijn *Vita Rubenii*, verklaarde in een brief die hij in april 1676 aan de Franse estheet Roger de Piles schreef, als volgt de uitstekende kennis van het Latijn die zijn oom bezat: '*Je dis qu'il n'avoit laissé d'entretenir ses études de la langue latine, non obstant ses occupations de la peinture, tellement qu'on peut dire que toute sa vie n'a esté qu'une étude; et comme son père estoit un des plus versez aux lettres, il en avoit reçu de bons principes et instructions, par dessus l'esprit vif et facile dont la nature l'avoit doué*'.[7] Wel dient opgemerkt dat, aangezien Jan Rubens op 1 maart 1587 overleed, en Peter Paul pas in juni van het voorgaande jaar negen jaar was geworden, deze laatste van zijn vader wel niet veel meer dan beginselen van het Latijn kan hebben geleerd. Zulks dan wel in tegenstelling tot zijn oudere broer die, zoals Jan Brant mededeelt, tot omstreeks zijn twaalfde jaar door zijn vader werd onderricht.

5 Johannes Brant, 'Vita Philippi Rubenii', in: Filips Rubens, *S. Asterii Episcopi Amaseae Homiliae*, Antwerpen, 1615, p. 133; zie D8. - Een Engelse vertaling van deze *vita* door George Angell, in: F. Huemer, *Rubens and the Roman Circle. Studies of the First Decade* (Garland Studies in the Renaissance), New York - London, 1996, p. 218.

6 Reiffenberg, *op cit.* (noot 3), p. 10.

7 Ch. Ruelens, 'La vie de Rubens' (noot 3), p. 164-165. Roger de Piles verwerkte deze informatie, die hij van Filips Rubens jr. verkreeg, als volgt: '*... il se mettait à l'ouvrage, ayant tousiours auprés de lui un lecteur qui estoit à ses gages, & lisait à haute voix quelque bon livre; mais ordinairement Plutarque, Tite-Live et Sénèque*'. (R. de Piles, *Conversation sur la connaissance de la peinture*, Parijs, 1677, p. 213-214).

Na de dood van Jan Rubens verliet Maria Pypelinckx, zijn weduwe, Keulen, samen met haar kinderen, om na een afwezigheid van meer dan twintig jaar terug haar intrek in de Scheldestad te nemen. Gewoonlijk wordt die gebeurtenis nog in 1587 gesitueerd, het overlijdensjaar van de vader, ofwel iets later, in de loop van 1588. Wij hebben evenwel enkele jaren geleden de aandacht gevestigd op een document, een verklaring onder eed afgelegd voor schepenen van Antwerpen, waaruit blijkt dat Maria Pypelinckx eerst omstreeks 1 maart 1589 Keulen verliet om zich opnieuw in haar geboortestad te vestigen.[8] Hieruit blijkt dan ook dat Peter Paul *niet* tot zijn tiende jaar in Keulen school liep - zoals hijzelf op latere leeftijd beweerde - maar wel tot enkele maanden voor hij twaalf jaar werd. Te Antwerpen zou hij daarna zijn humaniora voltooien in de Latijnse school van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel, bij meester Rumoldus Verdonck; tot hij de leeftijd van ongeveer vijftien jaar bereikte.[9] In een onlangs gepubliceerd essay heeft Mark Morford er de aandacht op gevestigd, dat Otto Venius, bij wie Rubens zich enkele jaren later in het schildersvak bekwaamde, ook voor diens voortgezette zelfstudie van de klassieke letteren niet zonder belang is geweest. Hij zou zijn leerknaap ook het stoïcisme en de leer van Justus Lipsius leren kennen. Met Lipsius was Venius trouwens bevriend.[10]

De reeds hoger geciteerde mededeling van Filips Rubens jr., dat heel het leven van zijn oom één studie van de Latijnse letteren was geweest, wordt bevestigd door de resultaten van het onderzoek betreffende zijn bibliotheek en zijn lectuur, die hierna worden gepubliceerd. Tot dusver is nog maar weinig systematisch onderzoek aan dit onderwerp gewijd. Wel had Max Rooses reeds in 1882-1883 de aandacht gevestigd op het *Journal* van het Plantijnse huis, waarin de aankopen van boeken door Rubens staan opgetekend.[11] Bovendien bleek uit tal van brieven, gepubliceerd door Charles

8 F. Baudouin, ‘Rubens' kinderjaren in Keulen en in Antwerpen’, in *Provinciale Commissie voor Geschiedenis en Volkskunde*, Jaarboek 1990-1991, p. 133-159, in het bijzonder p. 136.

9 M. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 8.

10 M. Montford, ‘Towards an Intellectual Biography of Justus Lipsius: Peter Paul Rubens’, in *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome - Bulletin van het Belgisch Historisch Instituut te Rome*, LXVIII, 1998, p. 387-389.

11 M. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 110-130.

Ruelens en Max Rooses in de zesdelige *Correspondance de Rubens* (1887-1909),[12] dat de kunstenaar heel wat boeken had gekocht, geraadpleegd of gelezen; alsook op verzoek of op eigen initiatief aan correspondenten had bezorgd. Van de gegevens die aldus hierover in deze brieven aan het licht kwamen, is meestal slechts occasioneel voor de Rubensstudie gebruik gemaakt. Voor een systematische aanpak moeten wij wachten tot 1961, toen Prosper Arents in het tijdschrift *Noordgouw* als het ware een interimverslag uitbracht over zijn volgehouden pogingen om Rubens' bibliotheek, voor zover dit mogelijk is, te reconstrueren. ‘Omdat wij leven tussen boeken’ - zo schreef hij - ‘wekte de bibliotheek van Rubens in het bijzonder onze belangstelling en nieuwsgierigheid op. Een onderzoek naar dit verdwenen bezit leek ons belangwekkend genoeg. Voorgelicht door Max Rooses en Pieter Génard, volgden wij voorzichtig en geduldig hun voetstappen, met het inzicht elk gevonden boek zorgvuldig te beschrijven en aldus een bibliografisch overzicht te geven van deze omvangrijke bibliotheek’.[13]

Aldus verantwoordde de ijverige en accurate bibliograaf die Prosper Arents was, de navorsingen die hem gedurende vele jaren in beslag namen. In zijn bijdrage in *Noordgouw* wees hij ook de bronnen aan die hij geraadpleegd had en beschreef hij de door hem gevolgde methode om te achterhalen welke boeken de kunstenaar bezat, en door wie en hoe hij ze verwierf. Hij illustreerde als het ware zijn artikel ‘De Bibliotheek van Peter Pauwel Rubens', met tal van voorbeelden, geput uit het omvangrijk materiaal dat hij had verzameld. Meer informatie over deze onderneming, evenals over de persoonlijkheid van Prosper Arents, deelt Alfons K.L. Thijs elders in onderhavige publicatie mee in een beknopt levensbericht van deze zeer verdienstelijke vorser. Het was ook op initiatief van professor Thijs, dat in 1994 in UFSIA een onderzoeksprogramma werd opgestart, dat tot doel had het nagelaten bibliografische materiaal van wijlen Prosper Arents betreffende de bibliotheek van Rubens, na correctie en aanvulling, bruikbaar te maken voor de Rubensstudie, en, meer algemeen, voor het historisch onderzoek van de cultuur in Rubens' tijd.

12 Rubens, *Corr.* - Zie rubrieken H en J hierna in onderhavige publicatie.

13 P. Arents, *Bib. Rubens*, p. 145-178, meer bepaald p. 145-146. Zie verder in deze publicatie de levensschets van Prosper Arents door A.K.L. Thijs en het Woord Vooraf.

Voor de reconstructie van Rubens' bibliotheek beschikken wij vooral over drie bronnen, die ons samen een heel eind op weg zetten bij het achterhalen welke boeken er deel van uitmaakten:

1. De eerste, meest directe bronnen, zijn de *Journalen* van Balthasar I Moretus, waarin de boeken werden opgetekend welke Rubens in het Plantijnse huis aankocht of liet inbinden (waarbij in de tekst de afkorting 'po' staat voor: '*pergameno*') en dit van 17 maart 1613 af tot kort vóór zijn dood, op 30 mei 1640. Het feit dat naast de summiere opgave van de titel telkens het formaat wordt vermeld, bleek voor de identificatie van de boeken vaak bijzonder nuttig. Een groot aantal van de betreffende posten uit de *Journalen* heeft Max Rooses meer dan een eeuw geleden gepubliceerd, met aanvullend commentaar.[14]

Soms deelt het *Journal* ook mee wie voor Rubens een boek kwam afhalen. Op 3 februari 1622 was dit b.v. Isabella Brant, Rubens' eerste vrouw;[15] op 27 februari 1625 '*D(omin)us Brant*' (Jan Brant);[16] op 18 februari 1632 '*Peter Boum son Disciple*';[17] op 23 september 1632 '*p(ar) le fils de Mr Brant*'[18] en op 9 november 1632 en 6 juni 1633 door dezelfde, ditmaal vermeld als '*mons(ieu)r Brant, le*

14 Zie noot 11.

15 Zie E71, en voor de beschrijving D19.

16 Zie E102. - Jan Brant kocht op 27 februari 1625 drie exemplaren van het boek van Carolus Scribani, *Politico-Christianus*, dat kort tevoren, in 1624 verscheen. Rubens verbleef toen gedurende enkele maanden te Parijs in verband met de voltooiing van de Maria de Medici-reeks. Waarschijnlijk waren die exemplaren bestemd voor vrienden van de kunstenaar te Parijs.

17 Zie E132-E137.- 'Boum' is in werkelijkheid Peter Bom, een leerling of medewerker van Rubens. Hij was ook op 12 februari 1631 getuige in een proces aangespannen door Anton van Dyck tegen Peter van den Broeck (E. Duverger, *Antwerpse Kunstinventarissen uit de zeventiende eeuw*, I, 3, Brussel, 1987, p. 203. Deze bronnenpublicatie wordt verder aldus geciteerd: Duverger, *op cit.*, I 1, I 2, enz. - Deel I, 1 verscheen in 1984, I, 2 in 1985, I, 3 in 1987, I, 4 in 1989, I, 5 in 1991). Waarschijnlijk trad Bom ook op als getuige in verband met een verklaring van Jacques Moermans, eveneens een medewerker van Rubens, voor notaris afgelegd op 16 september 1637. Als voornaam wordt hier weliswaar 'Hernig' opgegeven (Duverger, *op. cit.*, I 4, p. 102-103). Rubens wees in zijn laatste testament, op 27 mei 1640, Moermans aan om, samen met Frans Snyders en Jan Wildens, te adviseren bij de verkoop van de kunstwerken die hij na zijn dood zou nalaten. (Duverger, *op. cit*, I 4, p. 346).

18 Zie E149.

jeune';[19] op 20 september 1634 door '*Librecht Laureyssens son serviteur*'.[20] Op 11 november 1635 komt '*den houten lettersnyder*', die Max Rooses reeds met de houtsnijder Christoffel Jegher identificeerde,[21] boeken voor Rubens afhalen. Dat doet op 29 januari 1637 eveneens Gaspar Gevartius.[22] Op 20 december 1632 staat opgetekend dat '*son fils*' - waarschijnlijk Albert - een boek voor zijn vader meenam.[23] Op 24 maart 1640 betaalt Albert het binden van een *Officium Beatae Mariae* (1623)[24] en van een exemplaar van *Litaniae Sacrae.*[25] Het valt wel op dat P.P. Rubens deze liturgische gebedenboeken, die hij blijkbaar reeds eerder bezat, enkele maanden vóór zijn dood liet inbinden.

2. Belangrijke bronnen zijn ook de talrijke brieven waarin Rubens boeken vermeldt die hij wenste te verwerven, voor zichzelf of om er vrienden een plezier mee te doen, of die hij op vraag van correspondenten voor hen trachtte op te sporen. In zijn brieven geeft hij soms ook zijn mening weer over één of ander boek, of vermeldt hij de appreciatie ervan door deskundigen uit zijn omgeving. Bovendien geven korte Latijnse citaten die er in voorkomen, als krenten gestrooid in een krentenbrood, een idee van zijn kennis van de klassieke auteurs.[26]

3. Het moet Prosper Arents als een verdienste worden aangerekend dat hij de veilingcatalogus van de bibliotheek van Albert Rubens,

19 Zie E150, E151 en E152. Deze is ongetwijfeld Hendrik Brant. Hij was een zoon van Jan Brant, Rubens' (eerste) schoonvader. Hij volgde in 1622 zijn vader op als griffier van de stad Antwerpen. Na het overlijden in 1626 van zijn zuster Isabella Brant, Rubens' eerste vrouw, trad hij op als voogd voor de minderjarige kinderen. In 1629 begeleidde hij Rubens als secretaris tijdens diens diplomatieke zending in Londen.

20 Zie E186.

21 Zie E187 en E188.

22 Zie E193.

23 Zie E164.

24 Zie E 212. '*A Mons(ieu)r Albert Rubbens pour son Père...*'.

25 Zie E 213: *idem* als de vorige vermelding. Blijkens onuitgegeven notities van P. Arents uit het *Journal* van de Officina Plantiniana bestelde P.P. Rubens anderzijds in de periode 1628-1633 bij Moretus een 70-tal boeken voor zijn zoon Albert. Zie ook Q8.

26 Zie voor dit alles de vele citaten in de rubrieken H, J en S.

de oudste zoon van de kunstenaar, opgesteld na diens dood in 1657, en in 1658 gepubliceerd door Vivien te Brussel, als bron bij zijn navorsingen heeft betrokken. Slechts één exemplaar ervan, bewaard in de Bibliothèque Nationale de France te Parijs, is tot nu toe bekend.[27] Tevoren was dit waardevolle document aan de aandacht van Max Rooses en van andere Rubenskenners ontsnapt. Het belang van deze veilingcatalogus resulteert uit het feit dat P.P. Rubens in zijn laatste testament, gedateerd 27 mei 1640, uitdrukkelijk bepaald had dat, '*prelegaterende en voorwtmaeckend*', aan Jonker Albert Rubens '*alle ende iegelycke de boecken van syne bibliotheque*' moesten worden overgemaakt.[28] Niettemin gaf na de dood van de kunstenaar Helena Fourment, zijn weduwe, de opdracht tot het opstellen van een inventaris van dit nagelaten boekenbezit.[29] Jammer genoeg bleef geen enkel exemplaar van deze handschriftelijke inventaris bewaard. Het is evenwel duidelijk dat P.P. Rubens' wilsbeschikking met betrekking tot zijn bibliotheek effectief werd uitgevoerd.

Enkele opmerkingen moeten we nochtans hierbij maken. Vooreerst dient er rekening mee gehouden dat ook Albert Rubens zelf boeken kocht, en bovendien, nog kort vóór het overlijden van zijn vader, al de boeken, '*zowel geschreven als gedrukte*, *als extraor-*

27 Volgens de opgave van P. Arents, *Bib. Rubens*, p. 163: Parijs, Bibliothèque Nationale, op de linkerhoek bovenaan etiket: 'Inventaire Q 2069'. Ingekort luidt de titel: *Catalogus variorum & insignium in quavis facultate Librorum Bibliothecae... Alberti Rubens... Quorum Publica Auctio habebitur in Aedibus Defuncti...*, Bruxellis, Apud Franciscum Vivien, M.DC.LVIII [= 1658], 28 pp. - Naar deze catalogus wordt ook verwezen in de inventaris van de nalatenschap van Albert Rubens, die van 3 tot 6 december 1657 werd opgesteld: '*Op de bovencamer. Bevonden eene bibliotheque volgens catalogue daer van ghedruckt bij Vivien daer toe mits desen wort ghereservert*'. ('Staet ende inventaris van den Sterffhuyse van mijnheer Albertus Rubens ende Vrouwe Clara del Monte', uitg. door M. Rooses, in *Rubens-Bulletijn*, V, 1897, p. 24). Zie verder p. 339-366 (facs.)

28 P. Génard, 'Het Laatste Testament van P.P. Rubens', in *Rubens-Bulletijn*, IV, 1886, p. 136-140; Duverger, *op. cit.*, I 4, p. 346. - In de staat van goederen opgemaakt door Helena Fourment, gedateerd 17 november 1645, staat ook in de rubriek 'aengaende den ontfanck en de Staatmasse' genoteerd: '*105. Aengaende de boeken ende bibliothecque van den voors. sterffhuys heeft hij afflyvige* [= P.P. Rubens] *by synen voors. testamente geprelegateert ende vooruyt gemaeckt aenden voorgenoemden jonker Albert Rubens...*' (Duverger, *op. cit.*, I 5, p. 274).

29 - '*117. Aen de boecken desselfs afflyvigens te inventariëren, gegeven... gl. 6 - 00' (Staet van goederen...* in: Duverger, *op. cit.*, I 5, p. 279).

dinaire', erfde van Jan Brant, zijn moederlijke grootvader, na diens overlijden op 30 augustus 1639.[30] Het is dus best mogelijk dat een bepaald boek in Alberts bezit, waarvan wij weten dat zich in de bibliotheek van zijn vader een exemplaar bevond, in feite afkomstig was van de bibliotheek van Jan Brant. Overigens kunnen beide, zowel Albert Rubens als zijn vader, elk één exemplaar van hetzelfde boek bezeten hebben.

De catalogus van Albert Rubens' nagelaten boekenbezit biedt het voordeel dat, naast de weliswaar sterk verkorte maar niettemin duidelijke titelopgave, telkens het formaat van het boek wordt vermeld. Voor de identificatie van de werken, waarvan meerdere edities in verschillende formaten bekend zijn, vormde dit meestal een kostbare aanwijzing.

Van de 213 boeken, vermeld in het *Journal* van Balthasar I Moretus, die door Rubens werden aangekocht of op zijn verzoek door de zorgen van het Plantijnse huis werden ingebonden, treffen wij in de veilingcatalogus slechts 111 titels aan. Hierbij dient opgemerkt dat P.P. Rubens een aantal in de Plantijnse drukkerij verworven boeken aan correspondenten bezorgde. Andere werken kunnen door Albert weggegeven of verkocht zijn, keerden misschien niet meer terug nadat ze werden uitgeleend. Dit zou ook kunnen gebeurd zijn met 50 van de in het totaal 76 hierna gerepertorieerde boeken, waarvan de titelbladen en illustraties door P.P. Rubens werden ontworpen, en die niet in Alberts veilingcatalogus terug te vinden zijn. Hoewel tegelijkertijd dient opgemerkt dat het niet zeker is dat, in tegenstelling tot wat M. Rooses en andere auteurs aannamen,[31] de kunstenaar van al die publicaties een presentexemplaar ontving.

Er dient nog opgemerkt dat eerst van 1613 af aankopen van boeken door P.P. Rubens in het Plantijnse huis werden opgetekend. Rubens had toen reeds de leeftijd van 36 jaar bereikt. Het is evident dat hij jaren tevoren boeken moet hebben verworven, het-

30 P. Génard, 'Het Testament van Jan Brant en Clara de Moy, Rubens' schoonouders', in *Rubens-Bulletijn*, IV, 1896, p. 227; Duverger, *op. cit.*, I 4, p. 227. - In de staat van goederen van Jan Brant, 19 juli 1640: '*Item syn buyten de voors. vercoopinge gebleven allen de boecken, soe geschreven als gedruckte... overmidts hij* [= Jan Brant] *alsoo allen deselve ewech gemaeckt heeft by synen voors. testamente aen de voornoemde Jonckheer Albertus Rubens...*'. (*Ibid.*, p. 359).

31 Zie P. Arents, *Bib. Rubens*, p. 154, met enige reserve dienaangaande op p. 155.

zij tijdens zijn verblijf in Italië (van 1600 tot 1608), hetzij tijdens de eerste drie jaren na zijn terugkeer in Antwerpen. Bovendien heeft hij toen en ook nog later, waarschijnlijk bij andere Antwerpse boekhandelaren aankopen gedaan, en zal hij af en toe ook wel eens een boek als geschenk hebben ontvangen. Een aantal van deze niet bij Moretus verworven boeken zijn waarschijnlijk na Rubens' dood in het bezit van zijn zoon gekomen. Sommige daarvan worden hierna vermeld in rubriek H, waarin publicaties zijn opgenomen die in de briefwisseling van Rubens ter sprake komen; andere in de rubriek R, waarin boeken genoteerd staan, uitgegeven vóór 1640, die genoteerd werden in de veilingcatalogus van Albert Rubens uit 1658. De veilingcatalogus vermeldt ook een exemplaar van het plaatwerk *Palazzi di Genova*, dat door Alberts vader werd samengesteld en in 1622 uitgegeven,[32] evenals publicaties van de humanisten Daniel Heinsius en Dominicus Baudius, waarin o.m. opdrachten aan P.P. Rubens voorkomen.[33] Het lijdt geen twijfel dat Albert Rubens die van zijn vader heeft geërfd.

Zoals Prosper Arents reeds opmerkte, zal Albert Rubens, die een jurist was, zich ongetwijfeld in de eerste plaats voor rechtskundige en wellicht ook voor historische werken geïnteresseerd hebben.[34] Hoewel hij reeds vroeger, als opvolger van zijn vader nog tijdens diens leven de titel van secretaris van de Geheime Raad mocht voeren, zou hij eerst na zijn huwelijk met Clara del Monte op 3 januari 1641, dit ambt opnemen en verhuisde hij hiervoor naar Brussel. Van in zijn jeugd koesterde hij ook veel belangstelling voor de klassieke Oudheid en was hij een beslagen latinist. Daar echter de bibliotheek van zijn vader goed voorzien was zowel van werken van Griekse en Romeinse auteurs als van Neolatijnse publicaties, heeft hij vóór de dood van P.P. Rubens op 30 mei 1640,

32 Zie F1 en F2.

33 Zie G4-G7 en G10.

34 P. Arents, *Bib. Rubens*, p. 165. - Hier dient opgemerkt dat Albert Rubens toch reeds vanaf 1628 en tot 1640 voor eigen rekening geregeld boeken bij Balthasar Moretus kocht, zoals blijkt uit de onuitgegeven notities van P. Arents. M. Rooses (*Rubens en Moretus*, p. 108-109) heeft de ‘lange lijsten’ ervan niet overgeschreven.

zelf op dit gebied niet heel veel aangekocht.[35] Wij mogen dan ook aannemen dat de meeste werken welke tot die categorie behoren, van vóór dat jaar dateren en in Alberts veilingcatalogus voorkomen, tevoren deel uitmaakten van de bibliotheek van zijn vader. Dit moet beslist ook het geval geweest zijn met traktaten en plaatwerken betreffende de beeldende kunsten, de iconografie en de architectuur, die eveneens in die catalogus opgetekend staan.

De rubriek M vermeldt boeken die Rubens' oudere broer, Filips Rubens (1574-1611), in het Plantijnse huis aankocht.[36] Enkele daarvan kocht Filips in opdracht van Justus Lipsius, toen hij nog diens *amanuensis* was.[37] Titels van boeken die hij blijkbaar voor zichzelf verwierf, komen ook voor in de veilingcatalogus van Albert Rubens.[38] Max Rooses veronderstelde dat Peter Paul de bibliotheek van zijn broer overnam, ze eventueel aankocht.[39] In die veronderstelling lijkt het mogelijk dat sommige werken, vermeld in Alberts catalogus, effectief dezelfden zouden geweest zijn als die welke vroeger Filips' eigendom waren.[40] Maar zekerheid hierover bezitten wij niet. Dit geldt ook voor de rubriek ‘Werken waarin brieven aan of gedichten van Filips Rubens voorkomen’, opgenomen in rubriek N,[41] evenals voor publicaties vermeld in Filips' brieven, in rubriek O.[42]

Anderzijds lijkt het zeer waarschijnlijk dat, ondanks het feit dat het boek niet in de catalogus van Albert Rubens voorkomt, P.P.

35 Alleszins niet bij Moretus. Dit blijkt uit de onuitgegeven notities die P. Arents maakte betreffende de aankopen van Albert Rubens bij de Officina Plantiniana. Voor een beknopte biografie van Albert Rubens zie: M. Rooses, art. in *Biographie Nationale de Belgique*, XX, Brussel, 1908-1910, kol. 309-314.

36 Over Filips Rubens, zie: M. Rooses, art. in *Biographie Nationale de Belgique*, XX, Brussel, 1908-1910, kol. 313-318; M. Warnke, *Kommentare zu Rubens*, Berlijn, 1965, *passim,* meer bepaald p. 33-38; M. Morford, *Stoics and Neo-Stoics, Rubens and the Circle of Lipsius,* Princeton N.J., 1991, *passim*, maar meer bepaald p. 37-41; F. Huemer, *op. cit.* (noot 5), vooral p. 29-86; J. Van der Stock, ‘Onbekende documenten uit het familiearchief van Rubens’, in *Rubens and his World, Bijdragen...*, Antwerpen, 1985, p. 129-131.

37 Zie b.v. M1, M2, M4 en M5.

38 Zie b.v. M6, M10 en M12.

39 Vermeld door P. Arents, *Bib. Rubens*, p. 151.

40 Zie b.v. M6, M10 en M12.

41 Zie N2 en N6.

42 Zie 01-05, 07 en 011-013.

Rubens toch wel een exemplaar in zijn bezit had van het postuum uitgegeven werk van zijn broer, getiteld *S. Asterii Episcopi... Homiliae* (Antwerpen, 1615), waaraan hij trouwens meewerkte en waarin een aan hemzelf gericht *Alliloquium* voorkomt.[43] Hoe dan ook, in een publicatie zoals onderhavige, die niet enkel aan het boekenbezit van P.P. Rubens maar ook aan zijn lectuur aandacht besteedt, kon dit werk, evenmin als een aantal andere, onvermeld blijven.

Over bibliotheken van kunstenaars, de omvang ervan, de rol die ze eventueel in hun leven speelden, en hun betekenis voor hun kunst werd nog niet veel onderzoek verricht. Jan Białostocki merkte reeds op: '*As far as I know, no comprehensive study of artists libraries has been ever made*'. Aldus schreef hij in een boeiende bijdrage, getiteld *Doctus Artifex and the library of the Artist in the XVIth and XVIIth Century*, verschenen in 1984, waarin hijzelf een verdienstelijke poging waagde om dit braakveld op een overzichtelijke wijze in kaart te brengen.[44] Het is een feit dat de meeste kunstenaars altijd enkele technische en iconografische traktaten, nodig voor hun ambacht, en ook wel eens kunstenaarsbiografieën (zoals die van Vasari of Karel van Mander) in hun bezit hadden.

43 Zie N9.

44 J. Białostocki, 'Doctus Artifex and the Library of the Artist in XVIth and XVIIth Century', in *De Arte et Libris, Festschrift Erasmus 1934-1984*, Amsterdam, 1984, p. 11-22; het citaat op p. 13. - Sedert de publicatie van deze studie werd de *Catalogus van... Boecken, Naergelaten van zaliger Pieter Saenredam* ontdekt, waarvan de veiling op 20 april 1667 in Haarlem plaats greep (B. van Selm, 'Onderzoek naar de privé-bibliotheek van een Hollandse burger uit de zeventiende eeuw: analyse van het boekenbezit van Pieter Saenredam (1597-1665)', in *Dokumentaal*, 13, 1984, p. 64-66; vermeld door Rob Ruurs (*Saenredam, The Art of Perspective,* Amsterdam, 1987, p. 88-92). Onlangs werd ook de aandacht gevestigd op de inventaris van de boeken van Durante Alberti, een Romeins schilder, opgesteld kort na zijn dood. Deze medewerker van Francesco Zuccari was een vroom man, en hoewel kunsttheoretische geschriften en werken van klassieke auteurs en humanisten niet volledig ontbreken, trof men in zijn bibliotheek in hoofdzaak godsdienstige boeken aan (Gerda Soergel Panofsky, 'An Artist's library in Rome around 1600', in *Ars Natura adiuvans, Festschrift für Matthias Winner*, ed. V. Flemming - S. Schütze, Mainz a. Rhein, 1996, p. 367-380. Betreffende handboeken die kunstenaars konden raadplegen zie: Ch. Hope - E. MacGrath, 'Iconographie Handbooks', in *The Dictionary of Art*, 15, Londen, 1996, p. 82-84.

Maar dit zeer beperkt aantal boeken beantwoordde geenszins aan de voorstelling die kunsttheoretici, zoals Ludovico Dolce (1557), Gian Paolo Lomazzo (1590) en vooral Giovanni Battista Armenini (1586), zich maakten van wat een ideale kunstenaarsbibliotheek zou moeten zijn. Zij achtten het absoluut nodig dat de kunstenaars, teneinde hun inventiviteit en inlevingsvermogen intenser te maken, epische gedichten en boeken over geschiedenis zouden lezen, en daarnaast ook contacten zouden onderhouden met dichters en geleerden. Er werd van hen niet verwacht dat zijzelf geleerden zouden worden, maar, zo schreef Lomazzo, 'men kan geen schilder zijn, zonder iets van de geest van de dichter te bezitten'. Deze opvatting houdt natuurlijk verband met het befaamde adagium *ut pictura poesis*, dat in de Renaissance opgang maakte en ook vaak werd omgezet in: *ut poesis pictura*: het schilderij zij als een gedicht. De *pictor doctus* werd als een ideaal beschouwd, dat het pendant zou vormen van het type van de *poeta doctus;* een ideaal waardoor de kunstenaar een hogere status zou verwerven dan die van ambachtsman.[45]

Niettegenstaande de aansporingen van de theoretici zijn evenwel slechts weinig kunstenaarsbibliotheken in de loop van de 16de en 17de eeuw tot stand gekomen. De meeste kunstenaars bezaten, integendeel, nauwelijks boeken. Bovendien zijn slechts enkele zelfportretten bekend waarop ze zich met een boek in de hand, of in hun nabijheid, afgebeeld hebben. Blijkbaar beschouwden ze het boek dan ook geenszins als een essentieel attribuut van hun beroep. Zo concludeerde Białostocki. Als een uitzondering vermeldt hij de Spaanse schilder Diego Velasquez (1599-1660), een jongere

45 E. de Jongh, 'Over ambachtsman en kunstenaar: de status van de schilder in de 16de en 17de eeuw', in *Utrecht Renaissance Studies*, 2, 1983, p. 29-33; meer bepaaldelijk op p. 33. - Marc Fumaroli (*L'école du silence, Le sentiment des images au XVIIième siècle*, Parijs, 1994, p. 71-76) wees in dit verband op de rol van de Italiaanse academies, zoals b.v. de *Academia del Disegno* te Firenze (1563), voor het ontstaan van het type van de 'kunstenaar': 'Les Académies de la fin du XVIe siècle achèvent par leurs théories de la peinture ce que Vasari avait commencé par ses éloges biographiques. Elles établissent en somme que la peinture peut être une culture générale, et peut faire partie de la culture générale de son public. Comme les autres arts libéraux, la peinture a ses "auteurs classiques", ses règles, sa poétique et sa rhétorique. Et pour à son tour devenir un "auteur classique" un peintre doit passer par l'imitation des classiques, et savoir les règles de son art. Ce qui suppose qu'il soit maître de son invention, et non pas un simple exécutant manuel' (*ibid.*, p. 75).

tijdgenoot van Rubens. Het is bekend dat deze laatste hem in 1628 in Madrid ontmoette, goed met hem kon opschieten, en ook samen met hem een excursie maakte naar het Escuriaal. Uit de inventaris van Velasquez' nalatenschap blijkt dat hij 154 boeken bezat. Daaronder niet enkel werken die hem voor zijn kunst van nut konden zijn, zoals deze van Dürer en Vesalius voor de anatomie, van Giovanni Battista della Porta voor de fysionomie, van Daniël Barbaro voor de kennis van de perspectief en Vasari voor Italiaanse kunstenaarslevens, maar ook boeken over geschiedenis en werken van auteurs uit de Oudheid, maar dan wel bijna uitsluitend in Spaanse of Italiaanse vertaling. De meeste kunstenaarsbibliotheken van enige omvang die Białostocki verder in zijn studie vermeldt, dateren eerst uit de tweede helft van de 17de eeuw. En die zijn dan nog veeleer uitzonderlijk. Ook het boekenbezit van Rembrandt was, zoals dat van de meeste van zijn Hollandse tijdgenoten, veeleer beperkt.

Alleen Rubens beantwoordde in zijn tijd op de meest volkomen wijze aan het ideaalbeeld van de geleerde kunstenaar dat de kunsttheoretici van de Renaissance en de Barok uitgetekend hebben. De ‘gewone’ kunstenaar stond even ver van Rubens' eruditie en leergierigheid af als van diens patricische levensstijl en zijn optreden als diplomaat.[46]

Wat Rubens eveneens onderscheidde van zijn tijdgenoten, ook van die kunstenaars welke, zoals Velasquez, over een vrij omvangrijke bibliotheek beschikten, was het feit dat de zijne veel werken in het Latijn bevatte. Velasquez bezat er slechts twee in die taal. Van de meeste werken van klassieke auteurs bezat hij, zoals reeds vermeld, enkel vertalingen in het Spaans of het Italiaans. Uit onderhavige poging tot reconstructie van Rubens' bibliotheek blijkt nu, duidelijker dan voorheen, hoe talrijk de publicaties in het Latijn waren die hij bezat; ze maakten de overgrote meerderheid uit van zijn boekenbezit.

Rubens kocht ook werken van Griekse auteurs aan, in de originele taal of in Grieks-Latijnse edities, zoals o.m. een ‘Pausanias grae-

46 J. Białostocki, *op cit.* (noot 44), p. 19. Uit de verwijzingen in de voetnoten van zijn artikel blijkt niet dat Białostocki de bijdrage van P. Arents in *Noordgouw* gekend heeft. Hij citeert in verband met Rubens enkel M. Rooses en M. Warnke.

co-latinus', een Grieks-Latijnse Polybius-uitgave, bezorgd door Casaubon, en Grieks-Latijnse uitgaven van Thucydides en Herodotus. Bovendien kocht hij in 1616 Constantinus' Grieks-Latijnse lexicon (een herziene uitgave van dat van Estienne, in 1592 gepubliceerd in Genève). Hieruit blijkt dat Rubens, die ongetwijfeld reeds een zekere, mogelijk slechts een elementaire kennis van het Grieks bezat, op een bepaald moment de noodzaak heeft aangevoeld die te vermeerderen, om aldus bij gelegenheid in staat te zijn om, naast de Latijnse vertaling, ook het Griekse origineel te kunnen raadplegen.

Het was Elizabeth McGrath die hierop de aandacht vestigde, in het hoofdstuk getiteld *Rubens and his Books* van het door haar samengestelde deel *Rubens: Scenes from History*, in de reeks *Corpus Rubenianum Ludwig Burchard.*[47] In die publicatie illustreert ze trouwens op voortreffelijke wijze het gebruik dat Rubens maakte van Griekse en Latijnse teksten, zowel wat de keuze van de onderwerpen betreft die hij zou uitbeelden (enkele malen betreft het zelfs thema's die alleen hij behandelde), als de eigen manier waarop hij zulks deed, met kennis van zaken, en soms ook met een vleugje humor. Het kan niet de bedoeling zijn hier voorbeelden daarvan, die ze niet enkel in genoemd hoofdstuk maar in feite in heel haar boek aanwijst, in *extenso* te hernemen. Weliswaar betreffen ze in hoofdzaak taferelen uit de geschiedenis van de klassieke Oudheid, maar de conclusies waartoe zij komt gelden waarschijnlijk ook voor vele andere themata die hij heeft uitgebeeld. E. McGrath heeft er ook de aandacht op gevestigd, dat alhoewel Rubens meestal boeken kocht omdat ze bij toeval of vanuit een algemene interesse zijn aandacht trokken, hij er soms ook met een bijzondere bedoeling verwierf. Zo viel het haar b.v. op dat Rubens in 1613 achtereenvolgens Aldovrandi's driedelig werk over vogels, vissen en andere dieren, aankocht en Gesners *De Serpentibus* (1587), dat hij toen reeds bezat, liet inbinden, precies op het ogenblik dat hij een reeks dierenjachten zal gaan schilderen evenals andere taferelen waarin dieren een belangrijke rol spelen.[48]

Misschien kocht Rubens ooit de *Mémoires* van Philippe de Commines, die hij in 1613 liet inbinden,[49] vanuit zijn bijzondere

47 McGrath, I, p. 55-67; in het bijzonder p. 63-65.
48 McGrath, I, p. 60-61. - Zie E1, E2 en E6.
49 McGrath, I, p. 61; - Zie E 4.

belangstelling voor Boergondische vorsten en edellieden, die ook tot uiting komt in zijn zogenaamd *Costume Book,* waarvan men thans aanneemt dat het omstreeks dat jaar is ontstaan.[50] Het is ook sinds lang bekend dat Rubens gebruik maakte van de illustraties van Giovio's boek over het leven van grote figuren, dat hij in 1613 aankocht, precies in hetzelfde jaar waarin hij van Balthasar I Moretus de opdracht ontving, een reeks gelijkaardige figuren voor de versiering van het Plantijnse huis te schilderen.[51]

Ook werd door E. McGrath opgemerkt dat de aankoop in 1637 van edities van Vergilius door De la Cerda en Servius en van een geïllustreerde Ovidius zeer waarschijnlijk verband houdt met de omvangrijke reeks mythologische schilderijen die omstreeks dezelfde tijd door Rubens in opdracht van Filips IV van Spanje voor diens jachtslot Torre de la Parada werden ontworpen, en onder zijn leiding uitgevoerd.[52]

De talrijke voorbeelden die E. McGrath aanreikt om aankopen door Rubens van bepaalde boeken te verklaren vanuit zijn speciale interesse voor sommige onderwerpen in verband met zijn artistieke bedrijvigheid, kunnen nog worden vermeerderd. Max Rooses merkte reeds eerder op dat de aankoop van talrijke boeken over architectuur bij Moretus in de loop van de jaren 1613-1620 verband houdt met Rubens' eigen betrokkenheid bij architecturale projecten, namelijk het optrekken van zijn eigen huis (ca. 1615-1618) en van de Sint-Ignatiuskerk van het Professenhuis der jezuïeten te Antwerpen, thans de Sint-Carolus Borromeuskerk (1614-1621).[53] In die jaren koopt hij inderdaad achtereenvolgens werken van Vignola,[54] Vitruvius,[55] Scamozzi,[56] Francart[57] en de

50 K.L. Belkin, *The Costume Book* (Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, Part XXIV), Brussel, 1980.
51 McGrath, I, p. 61. Dit werd reeds eerder door M. Rooses opgemerkt. - Zie E7 (Rubens liet in 1613 het boek inbinden).
52 McGrath, I, p. 65. - Zie E192-E194.
53 M. Rooses, *Rubens' Leven en Werken*, Amsterdam-Antwerpen-Gent 1903, p. 140; A.J.J. Delen, *Het huis van Pieter Pauwel Rubens, Wat het was, wat het werd, wat het worden kan*, Brussel, 1933, p. 26.
54 Zie E13.
55 E28 en E29.
56 Zie E41.
57 Zie E44.

Caus.[58] Ook de merkwaardige reconstructie van de tempel van Jerusalem door Pra en Villelpando[59] kan men binnen hetzelfde interessegebied situeren, evenals de aankoop van het kostbare boek van Basilius Besler (1561-1629), *Hortus Eystettensis* (1613), hoewel dit echt niet als een modelboek voor tuinarchitectuur kan worden aangewend, maar wel veel specimina van zeldzame bloemen weergeeft die in de tuin van Conrad von Gemmingen, bisschop van Eichstett, werden gekweekt.[60] In 1616 liet Rubens ook de architectuurboeken van Sebastiano Serlio inbinden die hij blijkbaar reeds vroeger had verworven.[61]

Hier dient nog aan toegevoegd dat, zoals reeds eerder aangestipt, in de veilingcatalogus van Albert Rubens ook nog andere boeken over architectuur werden opgetekend, die deze waarschijnlijk niet zelf had gekocht, maar van zijn vader geërfd. Misschien had P.P. Rubens reeds in Italië de *Architettura* van Alberti in Italiaanse vertaling (1565) aangeschaft,[62] evenals *I quattro libri dell' architettura* van Palladio (1601).[63] De commentaren op Vitruvius door Baldus (1612),[64] kan hij in Antwerpen hebben gekocht, maar dan niet in de Plantijnse drukkerij. Men kan zich afvragen of hij de drie delen van Samuel Marollois, uitgegeven in Den Haag in 1615-1616[65] en de *Regola delli cinque ordini d' Architettura* van Vignola, uitgegeven in Amsterdam 1617,[66] niet door vrienden liet meebrengen, die ingevolge faciliteiten voor het grensverkeer sinds het ingaan van het Twaalfjarig Bestand, een excursie naar de Verenigde Provinciën ondernamen; wat trouwens

58 Zie E47.
59 Zie E30.
60 Zie E 33. - Recent verscheen een facsimile uitgave van dit werk, met grondige commentaar: Nicolas Barker, *Hortus Eystettensis, The Bishop's Garden and Besler's Magnificent Book*, Londen, 1994 (herdruk met correcties: 1995).
61 Zie E35.
62 Zie R1.
63 Zie R9.
64 Zie R2.
65 Zie R7. - Hij kan dit werk ook uit Parijs tijdens de jaren 1622-1625 hebben meegebracht.
66 Zie R13. - Andere werken over architectuur komen nog voor in de veilingcatalogus van Albert Rubens: R3: Busca; R11: Sardi (1623); R12: Sirigatti (1625); R8: Philibert de L'Orme (1626); R6: Claude Flamand; R15: Vitruvius en R10: Aurelio Passino.

Rubens zelf ook reeds in juni 1612 deed, in het gezelschap van Jan Breughel I en Hendrik van Balen.[67] In de veilingcatalogus van Albert Rubens treffen wij ook een Franse editie van Vincenzo Cartari's boek over de goden uit de Oudheid aan, een belangrijke iconografische bron voor vele schilders.[68]

In verband met Rubens' relaties met de Antwerpse jezuïeten, van wie hij reeds vroeg na zijn terugkeer uit Italië een eerste opdracht verkreeg,[69] en voor wie hij enkele jaren later niet minder dan 39 plafondstukken voor de zijbeuken en de tribunes van hun nieuwe kerk zou uitvoeren,[70] dient aangestipt dat in Albert Rubens' catalogus werken voorkomen van enkele auteurs-leden van deze orde, zoals Andreas Schottus[71] en Carolus Scribani.[72] Hun werken werden niet door de Plantijnse drukkerij, maar door andere Antwerpse drukkers uitgegeven, vooral door Nutius. In het bezit van Albert Rubens bevond zich ook een exemplaar van het bekende boek over optica van een ander bekend jezuïet, François Aguilon - ditmaal wel een Plantijndruk - waarvoor P.P. Rubens het titelblad en zes vignetten ontwierp.[73] Zoals reeds vermeld, was de kunstenaar ook betrokken bij de vormgeving van de Antwerpse jezuïetenkerk, waarvoor Aguilon de eerste projecten tekende.[74]

67 R. De Smet, ‘Een nauwkeuriger datering van Rubens' eerste reis naar Holland in 1612’, in *Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen 1977*, Antwerpen, 1977, p. 199-220.

68 Zie R5.

69 Namelijk het schilderen ca. 1609 van een *Annunciatie* voor hun ‘Sodaliteit van de Gehuwde Mannen’ of ‘van Onze-Lieve-Vrouw Boodschap’, die precies in 1609 afgesplitst werd van de in 1585 te Antwerpen gestichte Mariasodaliteit. Het schilderij bevindt zich thans in de Gemäldegalerie van het Kunsthistorisches Museum (Cat. tent. *Peter Paul Rubens 1577-1640, Ausstellung zum 400. Wiederkehr seines Geburtstages*, Wenen, 1977, p. 56-58, Taf. 7, 9).

70 J.R. Martin, *The Ceiling Paintings for the Jesuit Church in Antwerp* (Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, Part. I), Brussel, 1968.

71 Zie R28-R31.

72 Zie R32-R37. Over Scribani zie L. Brouwers, *Carolus Scribani S.J., 1561-1629*, Antwerpen, 1961; over diens *Politico-Christianus*, p. 419-424.

73 Zie D4.

74 Over het aandeel van Rubens in de architectuur van de kerk, zie o.m. F. Baudouin, ‘De toren van de Sint-Carolus Borromeuskerk te Antwerpen’, in *Academiae Analecta, Mededelingen van de Kon. Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten*, 44-3, 1983, p. 15-40.

Rubens was echter niet enkel een beroemd kunstenaar, ook als diplomaat heeft hij gedurende een bepaalde periode van zijn leven een voorname rol gespeeld.[75] En ook in verband met die activiteit heeft hij zich, ongetwijfeld met de bedoeling zich grondig te documenteren, boeken aangeschaft. Het is opvallend dat, sinds hij zich in 1622 naar Parijs begaf in verband met de opdracht de Maria de Medici-cyclus te schilderen en van omstreeks dezelfde tijd geleidelijk meer en meer in geheim diplomatiek overleg betrokken raakte, hij ook meer politieke traktaten, boeken en brochures in verband met het tijdsgebeuren verwierf,[76] evenals boeken van vorstelijke en andere invloedrijke personages,[77] en vooral beschrijvingen en de geschiedenis van landen die op het Europese politieke schaakbord een dominante en veelal ook rivaliserende rol speelden.[78] Voor het eigen karakter van elke Europese natie interesseerde hij zich reeds lang vóór hij zich als diplomaat met staatszaken zou inlaten, wellicht als gevolg van de buitenlandse reizen die hij reeds ondernomen had en de buitenlandse bezoekers die bij hem op bezoek kwamen. Die belangstelling blijkt duidelijk uit de poging die hij in 1617 door bemiddeling van Frans Sweertius ondernam om in het bezit te komen van het boek *Icon Animorum* van de Schotse cosmopoliet John Barclay (1582-1621).[79] Begrijpelij-

75 Voor een overzicht van zijn activiteit op dit gebied, zie o.m. F. Baudouin, *Pietro Paulo Rubens*, Antwerpen, 1977, p. 209-245 (het hoofdstuk 'Rubens Diplomaat') en p. 247-259 ('Oorlog en Vrede in het werk van Rubens').

76 Zie b.v. D42, E43, E57, E58, E75, E99, E100, E102, E110, E115, E118, E119, E130, E131, E133-E137, E140, E141, E187, E189, I1, I2 en R31.

77 Zie b.v. E73, E83, E86, E87, E132, E150 en E181.

78 Zie b.v. E17, E46, E47, E58, E80, E84, E120, E121, E145, E166, E171, E173, E204 en R26. - Het eerste deel van het boek *Bavaria Sancta*, van Matthäus Rader S.J., dat hij in 1621 liet inbinden (E 64), verwierf hij waarschijnlijk als geschenk in verband met opdrachten die hij van keurvorst Maximiliaan van Beieren in 1616 ontving, en daarna nog van Wolfgang-Wilhelm von Pfalz-Neuburg; zie K. Renger, *Peter Paul Rubens Altäre für Bayern,* München, 1990-1991.

79 Door bemiddeling van Franciscus Sweertius (brief van deze aan Camden van 1 juni 1616: zie noot 1). - Over John Barclay: Marc Fumaroli, 'A Scottish Voltaire: John Barclay and the character of nations', in *Times Literary Supplement*, January 19, 1996, p. 16-17. - Van de *Icon Animorum* verscheen in 1625 een Franse vertaling, met een titel die zeer goed de intenties van de auteur weergeeft: *Le tableau des Esprits de M. Jean Barclay. Par lequel on cognoist les humeurs des Nations, leurs advantages et défaux, les inclinations des hommes, tant à cause de leurs propres naturels que des conditions de leurs charges.* - Zie: H3 en H7.

kerwijze verwerft Rubens ook politieke pamfletten en polemische druksels die de godsdienstige conflicten van zijn tijd illustreren.[80] In zijn bibliotheek treffen wij ook publicaties aan over het nabije Oosten, en meer bepaaldelijk over het Turkse rijk, dat toen, vooral in Centraal Europa, als een zware bedreiging werd beschouwd.[81] Het valt ook op, dat nadat hij zich in de jaren 1630 geleidelijk minder met diplomatieke taken zal bezig houden, nog boeken blijft kopen die over politieke en aanverwante aangelegenheden handelen.[82]

Rubens' langdurige verblijven te Parijs, eerst in januari-februari 1622, dan gedurende vier weken in mei-juni 1623, en tenslotte gedurende vier maanden in 1625, in verband met de realisatie van de Maria de Medici-reeks, blijken zijn interesse voor de contemporaine Franse literatuur te hebben gewekt, of alleszins te hebben versterkt. Het valt trouwens op met welke vrijmoedigheid hij in zijn brieven uiting geeft aan zijn mening over Franse auteurs en over hun werken.[83] Franse toonaangevende figuren, zoals Jean Louis Guez de Balzac,[84] Jean Pierre Camus[85] en Theophile de Viau,[86] - deze laatste een libertijn die ter dood werd veroordeeld, - waren voor hem geen onbekenden. Anderzijds valt het op dat Rubens na 1630 enkele werken aankoopt van bekende Spaanse letterkundigen, namelijk Lope de Vega[87] en Miguel de Saavedra Cervantes[88] en Juan de Flores.[89] Hij koopt dan ook een Frans-Spaans woordenboek.[90] Waarschijnlijk is die belangstelling het late gevolg van zijn langdurig verblijf (augustus 1628 - april 1629) te Madrid. Maar ook een Portugees werk werd verworven,[91] evenals

80 Zie b.v. E99, E110, E128, E144 en ook I13.
81 Zie b.v. E22, E202 en H72.
82 E165, E187-E189, E194, E198, E199, E207, H31, H32 en H42.
83 Zie b.v. H25, H29, H38, H39, H59 en H64.
84 H61, R41, R46. - Zie over deze auteur: J. Jehasse, *Guez de Balzac et le génie romain*, Saint-Etienne, 1977.
85 E139.
86 E102 en ook H22.
87 E155 en E157.
88 E156.
89 E157.
90 E154.
91 E151.

de Italiaanse *Novelle* van Celio Malespina.[92] Voor zover beschikbare gegevens ons toelaten zulks vast te stellen, zou slechts één Nederlands auteur, Jacob Cats, met twee publicaties in Rubens' bibliotheek vertegenwoordigd geweest zijn.[93]

Reeds enkele jaren geleden mocht ik de aandacht vestigen op de belangstelling van Rubens voor de ontdekkingen van Galileo Galilei, en op de invloed ervan op althans één van zijn schilderijen, *Saturnus* in de Prado te Madrid.[94] Het is dan ook merkwaardig dat in de beschikbare bronnen betreffende de bibliotheek van de Vlaamse meester geen enkel werk van deze baanbreker van de 'nieuwe wetenschap' te vinden is. Dit kan toeval zijn. Of werd het na de veroordeling van Galilei in 1633 door het H. Officie niet meer opportuun geacht zijn publicaties te vermelden? Alleszins bevatte Rubens' bibliotheek werken in verband met de sterrenkunde: *Ephemeridum Coelestium Motuum Continuatio* van Johannes Anthonius Maginus,[95] verworven in 1624, en de drie delen *Ephemerides* van David Origanus,[96] in hetzelfde jaar gekocht. In een brief aan de gebroeders Dupuy, gedateerd 10 augustus 1627, meldt Peiresc dat hij hen een brochure van Foscarini bezorgt, samen met een kopie daarvan, bestemd voor Rubens.[97] Deze zending heeft wel iets te maken met de verdediging van Galilei's opvattingen, waarvoor Peiresc zich bijzonder heeft ingezet. Aan Pierre Dupuy, te Parijs, stuurt Rubens op 6 mei 1627 '*un libretto intitulato LOXIAS*' van de hand van Godfried Wendelen (Wendelinus), met wie hij bevriend was, en die een voorstander was van Copernicus' en Galilei's heliocentrisme.[98]

De boeken die Rubens verwierf hebben niet altijd betrekking op hooggestemde onderwerpen, ze behandelen ook meer per-

92 E146.
93 E54 en E176.
94 F. Baudouin, 'Peter Paul Rubens en Galileo Galilei: een minder bekende bladzijde uit de Europese cultuurgeschiedenis', in *Studia Europaea*, I, ed. Centrum voor Europese Cultuur - Kon. Academie van Wetenschappen... van België, Brussel, 1995, p. 69-94.- De recente publicatie van Eileen Reeves, *Painting the Heavens. Art and Science in the Age of Galileo,* Princeton, 1998, vermeldt hier niets over.
95 E91.
96 E92.
97 H54.
98 J19.

soonlijke, maar daarom niet minder belangrijke onderwerpen. Als voorbeeld hiervan kunnen we het gebedenboekje van de jezuïet Estienne Binet vermelden, getiteld *Remèdes Souverains contra la peste et la mort soudaine*, dat hij in 1633 bemachtigde.[99] Het herinnert er ons aan dat Isabella Brant, Rubens' eerste vrouw, in 1626 aan de pest overleden was, en dat die vreselijke ziekte herhaaldelijk te Antwerpen vele slachtoffers maakte.

Rubens' bibliotheek betekende voor zijn kunst een belangrijke bron van inspiratie. Elizabeth McGrath die, zoals reeds gezegd, dit duidelijk heeft aangetoond, merkte tevens op dat hij hierbij niet naar louter eruditie streefde, maar naar mogelijkheden tot levendige artistieke uitbeelding. '*For Rubens*' - zo schreef ze - '*texts were something to inspire visual wit and invention*, *not to suppress or contain it. If the motif seemed to him to come to life in pictorial terms, Rubens might borrow it, he might also adapt it appropriately to a new context to capture the spirit rather than the letter of the classical text he read*'.[100] Maar daarnaast was Rubens' bibliotheek ook een werkinstrument voor zijn bedrijvigheid als diplomaat en een middel om op de hoogte te blijven van de politieke en culturele actualiteit van zijn tijd.

Hoewel de hier voorliggende poging tot hersamenstelling van Rubens' bibliotheek niet toelaat met grote nauwkeurigheid vast te stellen uit hoeveel boekdelen deze bestond, maakt ze het toch mogelijk zich een beeld van de omvang ervan te vormen. Aangezien in onderhavige publicatie niet minder dan 542 titels gerepertorieerd werden, waarvan de meeste beslist en andere met grote of minder grote waarschijnlijkheid in zijn bezit waren, en anderzijds een onbepaald niet kon achterhaald worden - vooral boeken die hij vóór 1613 aankocht - mogen wij alleszins aannemen dat tenminste een vijfhonderd boeken er deel van uitmaakten. Was ze in Antwerpen de omvangrijkste bibliotheek? Hoogstwaarschijnlijk niet. De Antwerpse kunstinventarissen uit de eerste helft van de 17de eeuw, *grosso modo* de tijd van Rubens en van de

99 E161.
100 McGrath, p. 67.

afwikkeling van zijn nalatenschap, die Erik Duverger in de volumina 1 tot en met 5 van zijn bronnenpublicatie opgenomen heeft, leren ons slechts twee bibliotheken kennen die, wat hun omvang betreft, met die van de kunstenaar vergelijkbaar zijn.

De meest omvangrijke was onbetwistbaar die van Isabella de la Vega, weduwe van de schatrijke Portugese koopman Emmanuel Ximenez, ridder van de H. Stefanus. Bij haar overlijden op 18 mei 1617 liet ze in het totaal meer dan 770 boeken na.[101] Hiervan hadden ca. 90 betrekking op de theologie, 11 op de rechtsgeleerdheid, ca. 130 werden genoteerd onder de rubriek *Astrologici et mathematici* (met daarin ook architectuurboeken van L.B. Alberti en J.A. Rusconi, en geschriften van sterrenkundigen als Tycho Brahe en Copernicus). Verder werden opgetekend: een 20-tal boeken in de rubriek *Italici*, 58 stuks *Historici et humanistici* (waaronder werken van Justus Lipsius, Ericius Puteanus, Franciscus Sweertius, Johannes Woverius en Otto Venius). Specifiek voor deze bibliotheek zijn de omvangrijke rubrieken *Medici et chirurgici italiani, Medici et chirurgici,* en vooral *Chimici*, in hoofdzaak publicaties betreffende alchemie. In verband hiermee dient trouwens aangestipt dat in de woning van Isabella de la Vega ook een 'Distilleer-of Alchemiekamer' werd aangetroffen. In haar bibliotheek bevonden zich ook nog boeken in het Frans, het Duits, het Nederlands (42 stuks), het Spaans (60 stuks), het Portugees (slechts 15), en het Engels (17 stuks). Verder werden genoteerd: een 60-tal *Manuscripta in generi*, die meestal met alchemie te maken hadden, alsook *diverse placcaeten* en allerlei *miscellanea.*

Eveneens zeer belangrijk was de bibliotheek van Jean Ferreux, afkomstig uit Boergondië en arts van het 'kasteel', de citadel van Antwerpen. Bij testament van 1 februari 1620 liet hij zijn bibliotheek na aan de stad Antwerpen, onder beding dat deze er zou voor zorgen dat een '*collège de docteurs*' zou worden opgericht, en '*avec charge expresse qu'ils debvront (rester) toujours uniz pour s'en servir*'.[102] Na zijn dood werd op 3 augustus 1620 een inventaris van zijn bibliotheek opgesteld. Ze bevatte in hoofdzaak medische

101 Duverger, *op. cit.*, I 1, p. 400-461.

102 Duverger, *op. cit.*, I 2, p. 85. Eerst op 28 april 1620 werd een 'Collegium Medicum' opgericht en erkend door het stadsbestuur (*Liber Memoralis 350 Collegium Medicum Antverpiense, 25 jaar geneeskundige dagen*, Antwerpen, 1970).

werken, maar daarnaast toch ook in ruime mate godsdienstige werken, geschriften van klassieke schrijvers, Franse dichtkunst, en tal van muziekstukken met o.a. composities van Orlandus Lassus en nog méér van Luca Marenzio, de toondichter voor wie de dokter een bijzondere voorkeur schijnt te hebben gekoesterd.[103]

Niet onbelangrijk, hoewel niet zo omvangrijk, was de bibliotheek van de historieschilder Hendrik van Balen (1575-1632). In tegenstelling tot deze van zijn vriend Rubens, telde ze slechts weinig werken in het Latijn. Van de klassieke schrijvers bezat H. van Balen meestal een Franse of Italiaanse vertaling, van het werk van Flavius Josephus een Nederlandse, en van Titus Livius een '*hoogduitsche*' vertaling. De meeste boeken behandelen episoden uit de geschiedenis der Nederlanden. Daarnaast zijn ook publicaties over architectuur opvallend aanwezig, o.m. van Wendel Dietterlin, Daniël Mayer en Vincenzo Scamozzi. Ook een boek getiteld *Novo Theatro di Machine et Edificii*, een ander vermeld als '*Architecture van Sebastiano Serli(o) tracterende van de geometrie*' en '*Een boeck in Italiaense taele geintituleert Regina Virtus van den Architecture van Andrea Pal(l)adio*'.[104] De meeste andere bibliotheken, waarvan transcripties van de inventaris door E. Duverger werden gemaakt, hoorden toe aan geestelijken en waren hoofdzakelijk uit godsdienstige werken samengesteld. In het totaal betreft het telkens verzamelingen die een 30- tot een 70-tal stuks telden.[105]

Vanzelfsprekend kon E. Duverger enkel die inventarissen weergeven welke terug te vinden zijn in de bewaarde registers met de minuten van Antwerpse notarissen.[106] Het is echter een feit dat heel wat jaargangen ontbreken en dat enkele notarissen niet of nauwelijks in het bestand vertegenwoordigd zijn. Derhalve is het mogelijk dat gegevens betreffende enkele andere, wellicht eveneens belangrijke bibliotheken onbekend gebleven zijn.

103 Duverger, *op. cit.*, I 2, p. 109-133.

104 Duverger, *op. cit.*, I 4, p. 209-210 en 273.

105 Duverger, *op. cit.*, I 1, p. 12, 154-158; I 2, p. 11-14, 70-72, 312-317; I 4, p. 402-403; I 5, p. 359, e.a.

106 Duverger (*op. cit.*, I 1, p. Xl) verzekert in de inleiding tot zijn bronnenpublicatie: 'Schilderijen, tekeningen, gravures, beeldhouwwerken *evenals belangrijke collecties boeken en manuscripten hebben wij nochtans altijd zonder voorbehoud opgetekend*'.

Niettemin lijkt het zeer aannemelijk dat Rubens' bibliotheek één van de meest omvangrijke in de eerste helft van de 17de eeuw in Antwerpen is geweest, en op Europees plan beschouwd, beslist de belangrijkste kunstenaarsbibliotheek van zijn tijd.

Rubens bezat ongetwijfeld een professionele 'kunstenaarsbibliotheek', maar door het groot aantal boeken betreffende zeer diverse disciplines die ze bevatte welke zelfs onrechtstreeks niets met zijn beroep te maken hebben, zou ze tot de categorie van de 'geleerdenbibliotheek' kunnen gerekend worden. In zijn eerstdaags te verschijnen overzichtelijke studie betreffende de bibliotheken in de Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik tijdens de 17de eeuw, stelt Pierre Delsaerdt een viertal voorwaarden die moeten zijn vervuld om als een 'geleerdenbibliotheek' te worden beschouwd.[107] Vooreerst, moeten de boeken een overwegend wetenschappelijk karakter hebben, 'wat b.v. de aanwezigheid impliceert van woordenboeken en bibliografische naslagwerken'. Het volstaat hier op de reeds vermelde aanwezigheid van b.v. een Grieks-Latijns, een Latijns-Italiaans, en een Frans-Spaans woordenboek te wijzen; mogelijk bezat Rubens er nog andere, die ons bij gebrek van een volledige inventaris van zijn boekenbezit onbekend zijn. Een tweede voorwaarde is dat 'de bibliotheek van een meer dan gemiddelde omvang moet zijn'. Uit de vergelijking met enkele andere Antwerpse bibliotheken uit de eerste helft van de 17de eeuw, blijkt dat Rubens' boekenbezit hieraan beantwoordt. Uit bepaalde boeken, 'bij voorbeeld doordat ze niet alleen in de inheemse typografische centra zijn uitgegeven, moet de ijver blijken waarmee de eigenaar ze heeft opgespoord'. De vele steden waar de boeken in Rubens' bezit gedrukt en uitgegeven werden - van Hamburg tot Rome en van Londen tot Genève, Frankfurt en Nürnberg - bieden hiervoor de nodige garanties. Bovendien blijkt uit zijn briefwisseling hoezeer hij zich soms moest inspannen om er de hand te kunnen op leggen. Tenslotte, moet om als 'geleer-

107 Zijn bijdrage getiteld 'Bibliotheken in de zeventiende eeuw: professionele en wetenschappelijke lectuur' (p. 8), verschijnt vermoedelijk in 2002 in: Paul Janssens (red.), *België in de]7de eeuw, De Spaanse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik (1585-1715)* (Brussel, Gemeentekrediet). Wij danken de heer Pierre Delsaerdt omdat wij deze studie mochten inzien; voor het typologisch bepalen van de bibliotheek van Rubens was ze ons bijzonder nuttig.

denbibliotheek' te worden beschouwd 'de verzameling het verlangen weerspiegelen om op één of meer domeinen over een zo volledig mogelijke basiscollectie te beschikken'. Ook aan die vereiste voldoet Rubens' bibliotheek. Dit is zeker het geval wat de schrijvers uit de Oudheid betreft, van wie hij soms meerdere edities bezat, evenals publicaties over onderwerpen betreffende de Grieks-Romeinse wereld. De boeken over architectuur, beeldende kunsten, iconografie en emblematiek die hij bezat, deze over de geschiedenis van eigen land en van de grootmachten van zijn tijd, evenals over figuren die daarin een rol speelden, wijzen op een streven, zoniet naar volledigheid, dan toch naar een ruime overzichtelijkheid aangaande vele gebieden van de geestelijke bedrijvigheid van de mens.

Dit betekent nochtans niet dat Rubens zichzelf als een geleerde beschouwde, of zich als een alweter gedroeg. Integendeel, wanneer hij b.v. in een brief een pas verschenen boek aanbeval, b.v. over geneeskunde of astronomie, haastte hij zich eraan toe te voegen dat het als een goed boek werd beschouwd door geleerden uit zijn omgeving.[108]

Tot slot blijft nog de vraag op welke plaats in het huis, dat wij thans als museum kennen, Rubens' bibliotheek zich bevond. Het enige document dat ons hierover ten dele inlicht dateert van 17 november 1645, vijf jaar na Rubens' dood. In de *Staet van goederen van het sterfhuis van P.P. Rubens*, opgesteld in opdracht van zijn weduwe, Helena Fourment, en door haar op genoemde datum voorgelegd, komt inderdaad in de rubriek van de ontvangsten volgend paragraafje voor: '*21. Het huys in 't Hoplant, geteeckent n 8, tsedert dat David Ryckaert, lesten huerlinck te Kersmisse anno 1639 daer uytgetrocken is, heeft de voorgeschreven aflyviche* [= P.P. Rubens] *selve gebruyckt tot syne bibliotheke*, *ende eenighe slechte schilderyen ende copyen daerinne geseth, dienende hier... pro memorie*'.[109]

Wanneer wij de tekst letterlijk nemen, dan was de voorgevel van het huis, - '*geteeckend n*^{o} *8*' (vermoedelijk op een grondplan

108 Zie b.v. J20. - Ook McGrath (p. 59 n. 16) vestigde hierop de aandacht.

109 Antwerpen, Stadsarchief, Notarissen 1894: T. Guyot, 1645 (Duverger, *op. cit.*, I 5, p. 246).

dat bij het document was gevoegd) aan het Hopland gelegen. In de *Affrekeninge tusschen Vrouwe Helena Fourment ende voor- ende naerkinderen van wylen Heer P.P. Rubens*, *den 9 april 1646*, worden in het hoofdstuk waarin sprake is van de toewijzing van huizen, deze genoteerd waarvan Albert een vierde deel erft '*hem competerende van syns moeders wegen*' (dit is Isabella Brant). Het zijn er vijf, '*gestaen aen den Wapper tegens over de Lammekens Rame*', waarvan één, eveneens '*geteeckent numero acht*' als volgt gesitueerd wordt: '*in deselve strate gestaen neffens en boven den vuytganck van de groote huysinge des voornoempde wijlen Heeren Peeter Paulo Rubens*'.[110]

Waarschijnlijk is dit hetzelfde eigendom dat in de nalatenschap van Isabella Brant in 1628 als volgt wordt vermeld: '*Item een huys metten gronde ende toebehoorten, achter de voorschreven groote huijssinge geleghen vuijtcommende, jegens over de Lammekens Raem...*'.[111] Mogelijk is dit één van de '*sesse huyskens of woonninghen*, *elck met een hoffken, gronde ende allen den toebehoorten*' die Rubens in 1627 aankocht. Hiervan waren er drie aan de Wapper gelegen, en drie andere '*int Hoplandt alhier, tegens over de Lammekensraem*'. Uit de beschrijving blijkt verder dat al deze huizen aan de 'bleykhoff' paalden, die Rubens in de tuin van zijn woning geïncorporeerd had.[112] Hoewel in het eerstvermelde document, uit 1645, het huis 'in 't Hopland' wordt gesitueerd, en er in de andere bescheiden meer de nadruk wordt gelegd dat het tegenover de 'Lammekens Raem' was gelegen, is dit niet in tegenspraak met mekaar: de 'Lammekensraem' bevond zich inderdaad in het Hopland. Op die plaats hebben de ongeschoeide karmelieten, van theresiaanse obediëntie, of discalsen, in 1618 een klooster en een

110 P. Génard, *P.P. Rubens, Aantekeningen*, Antwerpen 1877, p. 100; M. Rooses, 'De verdeling van Rubens' nalatenschap tussen de voor- en na-kinderen van Rubens' in *Rubens-Bulletijn*, IV, p. 238-239. Niet in Duverger, *op. cit.*, I, 5.

111 Staat van goederen in het sterfhuis van Isabella Brant, ed. M. Rooses, in *Rubens-Bulletijn*, IV, p. 166.

112 De tekst van de aankoopakte in: A.J.J. Delen, *op. cit.* (noot 53), p. 26-27. - Zie in verband met de benaming 'Lammekensraam' en de functie ervan: A.K.L. Thijs, 'Op en om het "Raemvelt". Techniek en terminologie van de Lakenbereiding te Antwerpen', in *In verscheidenheid, Liber Amicorum Prof. Dr. em. Robert Van Passen*, Aartrijke, 1993, p. 301-309.

kerk opgericht.[113] Wij bemerken het dak van de kloosterkerk duidelijk in de achtergrond op de prent van J. Harrewijn waarop de tuin van het Rubenshuis, zoals hij er in 1692 uitzag, wordt weergegeven. Het is niet uitgesloten dat het huis waar Rubens op het einde van zijn leven zijn bibliotheek inrichtte datgene is waarvan wij rechts op dezelfde prent een zijmuur en het dak bemerken, achter de muur waarin zich een grote poort bevindt. Deze muur werd in het verlengde van de tuingevel van het groot atelier opgetrokken. Het huis is dus haaks op de buitenste zijmuur van dit atelier geplaatst, en kan dus effectief ten dele boven ‘den uytganck’ van Rubens' eigendom, tegen die muur hebben aangeleund. (Alleszins moeten wij ons voorstellen dat het zogenaamd ‘hoveniershuisje’ dat wij thans links van die muur aantreffen, in Rubens' tijd veel dieper, in feite tot aan de straat gelegen was - zoals de prent het ook aangeeft).

Hoe dan ook, het was eerst na Kerstmis 1639 dat Rubens zijn boeken onderbracht in een huis dat nabij zijn woning gelegen was, in feite slechts vijf maanden voor hij op 30 mei 1640 overleed. Waar ze zich tevoren bevonden kunnen wij slechts gissen. Gegevens hierover bezitten wij niet. Maar wij kunnen ons indenken dat ze eerst op schappen tegen een muur van zijn *Cantoor*, zijn bureau en tevens zijn persoonlijke werkplaats, werden geplaatst.[114] Mogelijk waren ook een aantal boeken in andere vertrekken te vinden. Waarschijnlijk waren ze echter in de loop der jaren zo talrijk geworden dat ze best in een afzonderlijke, ruime bergplaats werden ondergebracht.

Dat in de tweede helft van de 18de eeuw, de herinnering aan Rubens' bibliotheek nog niet uitgewist was, blijkt uit het feit dat Jacobus van der Sanden ze vermeldt in zijn beschrijving van het Rubenshuis, dat hij in 1763 bezocht, toen het nog grotendeels zijn oorspronkelijk uitzicht had bewaard, drie jaar voor het grondig

113 M.J. Marinus, *De Contrareformatie te Antwerpen (1585-1676)* (Verhandelingen van de Kon. Academie van Wetenschappen... van België, Klasse der Letteren, 57, 1995, nr.5), Brussel, 1995, p. 178-179.

114 Over de betekenis van de term, zie: P. Huvenne, in: (cat. tent.) *Rubens Cantoor*, Antwerpen, Rubenshuis, 1993, p. 16-18.

werd verbouwd.[115] Na eerst het 'Cabinet' van Rubens en de '*heerlijke en ruime bovenplaatsen in syn zogenaamd Hotel*' te hebben vermeld, voegt hij daar de '*rijke Boekzael*' aan toe.[116] Sinds lang waren de boeken weliswaar verdwenen, maar de herinnering aan Rubens' bibliotheek was niettemin blijven voortbestaan.

115 Wat de datering van het handschrift betreft, is het bekend dat een gedrukte prospectus waarin de publicatie van dit werk werd aangekondigd in 1771 bij P. Vanderhey verscheen; toen moet het werk bijna voltooid geweest zijn. Het werd echter nooit gedrukt.

116 Antwerpen, Stadsarchief, Privilegiekamer 173: handschrift Jacobus van der Sanden, *Het Oud Konst-Tooneel van Antwerpen,* II, 2, p. 527. - Het op rijm gezette gedeelte van de tekst maakt gewag van de 'Boek en konstzaelen' (II, 1, f 205).

Summary

Peter Paul Rubens was recognised by his contemporaries not only as an outstanding painter, but also as an unusually learned man. It was known that he had passages from classical authors read to him while he painted. Rubens owed this interest to his classical education. His father, the lawyer and politician Jan Rubens, taught him the 'prima litterarum rudimenta' (the first rudiments of letters). After his death in 1587 Rubens was a pupil, first at a college in Cologne and from 1589 at the Latin school of the Cathedral Chapter of Our Lady at Antwerp. His teacher Otto Venius probably introduced him to Stoicism during his training as an artist.

Shortly after World War II *Prosper Arents* began a virtual reconstruction of P.P. Rubens's library. In 1961 he published an interim report on this work in the journal *Noordgouw.* Until then no systematic research had been undertaken into the library of P.P. Rubens, although already in 1882-1883 Max Rooses had drawn attention to the account books of the Officina Plantiniana which contain numerous entries relating to the painter's purchases of books. Prosper Arents, who died at an advanced age in 1984, did not manage wholly to round off his research and to prepare it for the press. That Arents's bibliographical material (with corrections and additions) is now available for research on Rubens and the culture of his time, we owe not only to the small group of scholars who devoted themselves to this task, but also to the University of Antwerp / UFSIA which was willing to give this enterprise financial assistance.

The reconstruction of Rubens's library makes use in particular of the following sources: (1) the *Journalen* of Balthasar I Moretus which record the books Rubens ordered or had bound between 1613 and 1640; (2) the numerous letters in which Rubens mentions books he had read, wanted to acquire or was tracing for his correspondents (the Latin quotations that occur in the correspondence give moreover an idea of his wide reading); (3) the 1658 sale catalogue of the library of Albert Rubens, the artist's eldest son who

died in 1657. This catalogue, of which Prosper Arents discovered the only known copy in the Bibliothèque Nationale in Paris, is important because in his will Rubens had left his books to his son Albert. One should of course bear in mind that Albert also bought books himself, and besides, that shortly before his father's death in 1640 he inherited all the books of his maternal grandfather Jan Brant, who died in 1639. Hardly half the books listed in Moretus's accounts in connection with Rubens are to be found in the sale catalogue. The explanation is that Rubens bought a number of books from Moretus for correspondents. Albert may have disposed of other books or they got lost through being lent out. This may also have happened to quite a few of the books entered in category *D* of the repertorium of books, i.e. books with title-pages and / or illustrations after designs by Rubens, and of which the sale catalogue mentions not one copy. It is also possible, contrary to the assumptions of Rooses and others, that Rubens did not receive a presentation copy of all these publications.

It should be noted that the books kept by Moretus only list purchases by Rubens from 1613 onwards. The painter, who was already 36 years old in that year, probably acquired books also before then. He certainly did not only buy from Moretus and occasionally he will also have been given presents of books. After his death a number of such books, not bought from Moretus, came into his son's possession. Some of these books are entered in category *H* (publications mentioned in Rubens correspondence); others in category *R* (books published before the artist's death and auctioned in 1658). The sale catalogue also lists Rubens book of prints, *Palazzi di Genova* (1622), as well as publications by the humanists Daniel Heinsius and Dominicus Baudius which contain poems dedicated to Rubens. There can be no doubt that Albert inherited these from his father.

As a lawyer Albert will have been interested above all in legal and perhaps also historical works. Right from his youth he was also keenly interested in classical antiquity and was a competent Latin scholar. As his father's library was well stocked with Greek, Roman and Neolatin authors, he did not himself buy very much in this field before 1640. We therefore assume that most of the books belonging to this category, dating from before 1640 and listed in Albert's sale catalogue, once formed part of his father's collection. This applies certainly also to the treatises and books of

prints relating to the fine arts, iconography and architecture.

Category *M* lists books bought by Rubens's older brother Philip from the house of Plantin. Max Rooses suggested that Peter Paul took over his brother's library. According to this hypothesis it would be possible for some copies of books found in Albert's sale catalogue to have once been the property of Philip. But there is no certainty in this matter. The same uncertainty also affects category *N* ('Books containing letters addressed to or poems by Philip Rubens'), just as it does the publications mentioned in Philip's letters, in category *O*.

Little research has so far been done on artists' libraries, their size, the role they may have played in the lives of artists and their importance for artistic inspiration. In 1982 Jan Białostocki remarked 'As far as I know, no comprehensive study of artists libraries has ever been made'. Most artists must have owned a few technical and iconographical treatises, needed for their profession, and sometimes also some biographies of artists (the books of Vasari or Karel van Mander), but this very limited number of books did not in the least satisfy the concept Ludovico Dolce (1557), Gian Paolo Lomazzo (1590) and above all Giovanni Battista Armenini (1586) developed about the ideal artist's library. These art theorists considered it absolutely necessary that, in order to intensify their inventiveness and powers of empathy, artists should read epic poetry and books on history and besides also keep in touch with poets and learned men. Artists need not necessarily become scholars themselves, but, as Lomazzo said, 'you cannot be a painter unless you have something of the poet's spirit.' The *pictor doctus* was seen as an ideal, to represent the counterpart of the *poeta doctus*; an ideal through which he artist would rise to a higher status than that of craftsman. In spite of this theory very few full-scale artist's libraries came about in the early modern age. Most artists owned hardly any books. Jan Białostocki mentions the Spanish painter Diego Velasquez as a rare exception. The inventory of Velasquez's estate reveals that this younger contemporary and acquaintance of Rubens owned 154 books: not only such as could be of use to him for his art (such as books on anatomy, physiognomy, perspective and Vasari's book on the lives of artists), but also books on history as well as Spanish and Italian translations of classical authors. Most of the artist's libraries mentioned by Białostocki date only from the second half of the se-

venteenth century. Even Rembrandt's ownership of books was, like that of the majority of his contemporaries, rather limited.

Only Rubens fulfilled the ideal image of the learned artist. What equally distinguished him from his colleagues (including those who after all possessed a certain number of books) was the fact that his library consisted especially of books in Latin. He also owned works by Greek authors, both in the original language and in bilingual Greek and Latin editions.

Elizabeth McGrath has pointed out that at times Rubens acquired books with a certain end in mind. In 1613 for instance he bought Aldovrandi's book on birds, fish and other animals and had Gesner's *De serpentibus* (1587) bound in the same year, therefore at the precise moment when he was about to paint a series of hunting scenes and other animal pictures. Max Rooses remarked already earlier that the orders for many architectural books in the years between 1613 and 1620 were linked to Rubens's association with building projects like those of his house and of the church of St Ignatius in Antwerp.

Rubens was not only a famous artist; for a time he also played a distinguished role as a diplomat. He acquired a considerable amount of literature in order to familiarise himself thoroughly with the subject, especially from 1622 onward when he travelled to Paris in connection with the commission to paint the Maria de Medici cycle and at the same time was gradually drawn into secret diplomatic negotiations. This literature consisted mainly of political treatises, publications on current events and on royal and other influential personalities, as well as descriptions and histories of the competing European countries, next also to books on the Turkish empire. This was no passing interest, for he continued to buy books on political and related matters also after 1630 when he undertook fewer diplomatic tasks. He was already interested in the proper character of the different European nations long before he became engaged in affairs of state as a diplomat, perhaps as a result of his travels and his contacts with foreign admirers.

Rubens's long-term sojourns in Paris appear to have aroused, or deepened his interest in contemporary French literature. On the other hand it is striking that after 1630 he bought several books by well-known Spanish writers, i.e. Lope de Vega, Miguel de Saavedra Cervantes and Juan de Flores. This interest was probably a late consequence of his stay in Madrid in 1628-1629. But a

Portuguese work was also purchased, as well as the Italian *Novelle* of Celio Malespina. As far as the data at our disposal permit such statements, only one Dutch author, Jacob Cats, was represented in his library.

Despite Rubens's interest in the discoveries of Galileo Galilei, not a single work by this pioneer of the ‘new science’ is to be found in the sources at our disposal. What Rubens did possess were books related to astronomy. In 1627 he sent a book by his friend Wendelinus, a champion of Copernicus's and Galilei's heliocentric systems, to Pierre Dupuy in Paris.

Although Arents's attempt at reconstruction of Rubens's library does not allow a really precise statement on the number of volumes in this collection, it nevertheless does make it possible to arrive at an approximate estimate of its size. Since one may assume that this collection comprised at least some 500 books, Rubens's library turns out to be one of the largest in the Antwerp of the first half of the 17th century. Seen in the European context, Rubens certainly disposed of the largest artist's library of his time.

Rubens undoubtedly owned a professional ‘artist's library’. His collection, considered as a whole, can be described at the same time as a ‘scholar's library’ and this chiefly for the following reasons: (1) it consisted of a large number of books concerning very diverse disciplines, many of which had nothing to do - even indirectly - with Rubens's profession; (2) it's character was predominantly scholarly; (3) it bore witness (as the large number alone of printing towns where the publications came from proclaims) to the great diligence the artist employed in tracing copies; (4) it reflected his desire to have at his command as complete a basic collection as possible in several fields (especially the writers of classical antiquity and the history of the Graeco-Roman world).

That much is therefore clear: Rubens's library signified an important source of inspiration for the artist, but quite apart from this it was also a working tool for his activity as a diplomat and gave him the means to keep up to date with the political, scientific and cultural actuality of his time.

(Translation by Anna E.C. Simoni)

Verkort geciteerde literatuur

Anvers. Cat. Paris (1954) = *Anvers ville de Plantin et de Rubens.* Catalogue de l'exposition organisée à la Galerie Mazarine.- Paris: Bibliothèque nationale, 1954.
Arents, *Bib. Rubens* = Prosper Arents, 'De bibliotheek van Peter Pauwel Rubens. Inleiding tot de bibliografie' in *Noordgouw*, 1, 1961, p. 145-178.
Arents, *Geschriften* = Prosper Arents, *Geschriften van en over Rubens.* Met medewerking van Ary Jan Jozef Delen.- Antwerpen: Comité Rubensherdenking, 1940.
Arents, *Rubens-bibliografie* = Prosper Arents, *Rubens-bibliografie: geschriften van en aan Rubens.*- Brussel: De Lage Landen, 1943.
De Backer & Sommervogel = Augustin & Aloys De Backer & Aguste Carayon, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus.* Nouvelle édition par Carlos Sommervogel.- Bruxelles; Paris, 1890-1932, 11 bdn.
Baudouin = Frans Baudouin, *Rubens en zijn eeuw.*- Antwerpen: Mercatorfonds, 1972.
Baudrier = *Bibliographie lyonnaise. Recherches sur les imprimeurs, libraires, éditeurs, relieurs et fondeurs de lettres de Lyon au XVIe siècle.* Par le président Baudrier, publiées et continuées par J[ulien] Baudrier [et, pour le t. XII, par Humbert de Terrebasse].- Lyon: Brun; Paris: Picrad, 1895-1921, 12 bdn. Tables, par Georges Tricou.- Genève: Droz; Lille: Giard, 1950. (Travaux d'humanisme et de renaissance, 1).
BB = *Bibliotheca Belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas.* Fondée par Ferdinand Vander Haeghen, rééditée sous la direction de Marie-Thérèse Lenger. Index général par Joseph De Reuck.- Bruxelles: Culture et Civilisation, 1964-1945, 7 bdn.
BCNI = *Bibliotheca Catholica Neerlandica impressa 1500-1727.*- Hagae Comitis: M. Nijhoff, 1954.

BN = *Biographie Nationale de Belgique.* Publié par l'Academie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique.- Bruxelles: H. Thiry-Van Buggenhoudt, Bruylant, 1866-1986, 44 bdn.
BNF = *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale: auteurs (ouvrages publiés avant 1896).*- Paris: Imprimerie nationale, 1924-1981, 231 bdn.
Boekillustratie Moretussen = *De boekillustratie ten tijde van de Moretussen.* (Eindredactie: Dirk Imhof).- Antwerpen: Museum Plantin-Moretus, 1996. (Publicaties van het Museum Plantin-Moretus en het Stedelijk Prentenkabinet, 36).
Bouchery & Van den Wijngaert = Herman F. Bouchery & Frank van den Wijngaert, *P.P. Rubens en het Plantijnsche huis.*- Antwerpen: De Sikkel, 1941.
Brouwers = L.M. Brouwers, *Carolus Scribani: bibliographie.* Mise au point par J.-F. Gilmont. Bruxelles: Archives et Bibliothèques de Belgique, 1977 (Numéro hors série 17).
BT = *Belgica typographica 1541-1600: catalogus librorum impressorum ab anno MDXLI ad annum MDC in regionibus quae nunc Regni Belgarum partes sunt.* [Autoribus] Elly Cockx-Indestege, Geneviève Glorieux & Bart Op de Beeck.- Nieuwkoop: B. de Graaf, 1968-1994, 4 bdn. (Nationaal Centrum voor de Archeologie en de Geschiedenis van het Boek, 2).
Cat. A. Rubens = *Catalogus variorum & insignium in quavis facultate librorum bibliothecae clarissimi viri D. Alberti Rubens*, *secretioris in Belgio Concilii (dum viveret) secretarii, quorum publica auctio habebitur in aedibus defuncti, Bruxellis, die [4] mensis [Februarii 1658] directore Francisco Vivien.*- Bruxellis, apud Franciscum Vivien, 1658.
Cioranescu, *16.s.* = Alexandre Cioranesco, *Bibliographie de la littérature française du seizième siècle.* Collaboration et préface de V.-L. Saulmier.- Paris: C. Klincksieck, 1959.
Cioranescu, *17.s.* = Alexandre Cioranescu, *Bibliographie de la littérature française du dix-septième siècle.*- Paris: Centre national de la recherche scientifique, 1965-1966, 3 bdn.

Denucé, *Konstkamers* = Jan Denucé, *De Antwerpsche konstkamers: inventarissen van kunstverzamelingen te Antwerpen in de 16e en 17e eeuwen.*- Antwerpen: De Sikkel, 1932, 402 p. (Bronnen van de geschiedenis van de Vlaamse Kunst, 2).
Evers (1942) = Hans Gerhard Evers, *Peter Paul Rubens.*- München: F. Bruckmann, 1942.
Evers (1943) = H.G. Evers, *Rubens und sein Werk. Neue Forschungen.*- Brüssel: 'De Lage Landen', 1943. (Arbeiten und Forschungen des Deutschen Instituts in Brüssel, 1).
Génard = P. Génard, 'Het Laatste Testament van P.P. Rubens' in *Rubens-Bulletijn*, IV, 1895, p. 125-141.
Goldsmith, *FRE, 1601-1700* = V.F. Goldsmith, *A short title catalogue of French books 1601-1700 in the library of the British Museum.*- London: Dawson of Pall Mall, 1969-1973.
Goldsmith, *SPA/POR, 1601-1700* = V.F. Goldsmith, *A short title catalogue of Spanish and Portuguese books 1601-1700 in the library of the British Museum.*- London: Dawson of Pall Mall, 1974.
Held = *Rubens and the book: title pages by Peter Paul Rubens.* Prepared by students in the Williams College Graduate program in the history of art. Edited and introduced by Julius S. Held. An exhibition at Chapin Library, Steston Hall, May 2-31, 1977.- Williamstown MA, 1977.
Hoc = Marcel Hoc, *Etude sur Jean-Gaspar Gevaerts: philologue et poète 1593-1666.*- Bruxelles: Sand, 1922.
Hollstein, Dutch = F.W.H. Hollstein, *Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts ca. 1450-1700.*- Amsterdam: M. Hertzberger [e.a.], 1949-1995, 46 bdn.
The new Hollstein, Dutch = F.W.H. Hollstein, *Dutch & Flemish etchings, engravings and woodcuts, 1450-1700.*- Roosendaal: Koninklijke Van Poll; Rotterdam: Sound & Vision Interactive, 1993-. [7 bdn. verschenen in 1998].
Judson & Van de Velde = Richard Judson & Carl van de Velde, *Book illustrations and title-pages.*- Brussels: Arcade, 1977, 2 bdn. (Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, 21).

Koeman = C. Koeman, *Atlantes Neerlandici: bibliography of terrestrial, maritime and celestial atlases and pilot books, published in the Netherlands up to 1880.*- Amsterdam, 1967-1970.

Labarre, *Arras 17e s.* = A. Labarre, *Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au XVIIe siècle, XV: Artois, Flandre, Picardie:... Arras,... Douai (Supplément).* Baden-Baden, 1987 (BBA, XCI).

Labarre, *Douai 17e s.* = A. Labarre, *Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au XVIIe siècle, IV: Douai.* Baden-Baden, 1982 (BBA, LXXXVI). *Supplément*, in **Labarre, *Arras 17e s.***

Landwehr, *Emblem and fable books* = John Landwehr, *Emblem and fable books printed in the Low Countries 1542-1813: a bibliography.* Third rev. and augm. ed.- Utrecht: HES, 1988.

Landwehr, *Splendid ceremonies* = John Landwehr, *Splendid ceremonies: state entries and royal funerals in the low countries: 1515-1791, a bibliography.*- Nieuwkoop: De Graaf, 1971.

Lipsius. Cat. Antwerpen (1997) = *Justus Lipsius (1547-1606) en het Plantijnse Huis.* Red. R. Dusoir, J. de Landtsheer, D. Imhof.- Antwerpen: Museum Plantin-Moretus, 1997. (Publicaties van het Museum Plantin-Moretus en het Stedelijk Prentenkabinet, 37).

Lipsius. Cat. Leuven (1997) = *Lipsius en Leuven: catalogus van de tentoonstelling in de Centrale Bibliotheek te Leuven, 18 september - 17 oktober 1997.* Red. G. Tournoy, J. Papy, J. de Landtsheer.- Leuven: University Press, 1997. (Supplementa humananistica Lovaniensia, 13).

McGrath = Elizabeth McGrath, *Rubens: Subjects from History. Vol. I: Text and illustrations. Vol. II: Catalogue and indexes.* Ed. by Arnout Balis.- London: Harvey Miller, 1997, 2 bdn. (Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, 13).

McRae = S. McRae, *Rubens's Library.* M.A. thesis.- New York: Columbia University, 1971.

Machiels = J. Machiels, *Catalogus van de boeken gedrukt voor 1600 aanwezig op de Centrale Bibliotheek van de Rijksuniversiteit Gent.*- Gent: Centrale Bibliotheek, 1979, 2 bdn.

Matagne, *1601-1650.* = Charles Matagne, *Répertoire des ouvrages du XVIIe siècle de la bibliothèque du C.D.R.R. (1601-1650).*- Namur: Centre de Documentation et de Recherche Religieuse, 1990.
Mercure françois (Le) *= Le Mercure françois, ou La suitte de l'Histoire de la paix...*- Paris: Jean Richer [e.a.], 1611-1648, 28 bdn.
NBW = *Nationaal biografisch woordenboek.* Ed. Koninklijke Vlaamse Academiën van België.- Brussel, I- (1964)-.
NNBW = *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek.* Ed. P.C. Molhuysen & P.J. Blok.- Leiden, 1911-1937, 10 bdn + reg.
Paisey = David Paisey, *Catalogue of books printed in the German speaking countries and of German books printed in other countries from 1601-1700, now in the British Library.*- London: British Library, 1994.
Palau y Dulcet = Antonio Palau y Dulcet, *Manual del librero hispano-americano: bibliografia general espanola e hispano-americana desde la invencion de la imprenta hasta nuestros tiempos con el valor comercial de los impresos descritos.* Segunda edición.- Barcelona: Libr. anticuaria de A. Palau, 1948-1977, 28 bdn.
Peeters-Fontainas = J. Peeters-Fontaines, *Bibliographie des impressions espagnoles des Pays-Bas méridionaux.* Mise au point avec la collaboration de A.-M. Frédéric.- Nieuwkoop: De Graaf, 1965, 2 bdn. (Centre national de l'archéologie et de l'histoire du livre, 1). + Supplément par J. Peeters-Fontaines & A.-M. Frédéric, in *De Gulden Passer*, 55, 1977, p. 1-66.
Rahir, *Cat. Elzevier* = Edouard Rahir, *Catalogue d'une collection unique de volumes imprimés par les Elzevier et divers typographes hollandais du XVIIe siècle.*- Paris: Damascène Morgand, 1896. (Reprint: Nieuwkoop 1965).
Rhodes = *Catalogue of seventeenth century Italian books in the British Library.* [Ed. D.E. Rhodes].- London: The British Library, 1986, 3 bdn.
Rooses, *OEuvre de Rubens* = Max Rooses, *L'oeuvre de P.P. Rubens: histoire et description de ses tableaux et dessins.*- Anvers: Jos Maes, 1886-1892, 5 bdn.
Rooses, *Rubens' leven* = Max Rooses, *Rubens' leven en werken.*- Amsterdam: Elsevier; Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1903.

Rooses, *Rubens en Moretus* = Max Rooses, *Petrus Paulus Rubens en Balthasar Moretus. Eene bijdrage tot de geschiedenis der kunst.*- Antwerpen: wed. De Backer; Gent: Ad. Hoste, 1884. Oorspronkelijk verschenen in het *Rubens-Bulletijn*, I, 1882, p. 203-219, 275-299; II, 1885, p. 48-80, 125-148, 176-211. [Bevat de uitgave van de 'Rekeningen der boeken geleverd door Balthasar Moretus aan P.P. Rubens', p. 110-130].
Rubens-Bulletijn = *Rubens-Bulletijn. Jaarboeken der ambtelijke Commissie ingesteld... door de stad Antwerpen voor het uitgeven der bescheiden betrekkelijk het leven en de werken van Rubens = Bulletin-Rubens. Annales...*- Antwerpen: Wed. De Backer; Brussel: C. Muquardt, 1882-1897, 5 bdn.
Rubens, *Corr.* = *Correspondance de Rubens et Documents epistolaires concernant sa vie et ses oeuvres.* Publiés, traduits, annotés par Ch. Ruelens [et à partir du t. III par M. Rooses].- Antwerpen: Veuve De Backer, J. Maes, J.-E. Buschmann, 1887-1909, 6 bdn. (Codex diplomaticus Rubenianus).
Rubens, *Lettere* = Pietro Paulo Rubens, *Lettere italiane.* A cura di Irene Cotta. Con il 'Profilo di un intellettuale europeo' di Claudio Mutini.- Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1987. (Bibliotheca biographica. Sezione artisticoletteraria).
Rubens, ***Letters*** = *The letters of Peter Paul Rubens.* Translated and edited by Ruth Saunders Magurn.- Cambridge, MA: Harvard University Press, 1955.
Simoni = Anna E.C. Simoni, *Catalogue of books from the Low Countries 1601-1621 in the British Library.*- London: The British Library, 1990.
STC 1475-1640 = A.F. Pollard & G.R. Redgrafe, *A short-title catalogue of books printed in England, Scotland and Ireland and of English books printed abroad, 1475-1600.* 2nd ed. London: The Bibliographical Society, 1976-1991, 3 dln.
STC Dutch 15-16.s. = *Short-title catalogue of books printed in the Netherlands and Belgium and of Dutch and Flemish books printed in other countries from 1470 to 1600 now in the British Museum.*- London: Trustees of the British Museum, 1965.
STC French 15-16.s. = *A Short-title catalogue of books printed in France and of French books printed in other countries from 1470 to 1600 now in the British Museum.*- London: British Museum, 1924. + Supplement, 1986.
STC German 15-16.s. = *Short-title catalogue of books printed in the German-speaking countries and German books printed in other countries from 1455 to*

1600 now in the British Museum.- London: Trustees of the British Museum, 1962. + Supplement by D. Paisey, 1990.
STC Italian 15-16.s. = *Short-title catalogue of books printed in Italy and of Italian books printed elsewhere in Europe before 1601, now in the British Library.* 2nd ed.- London: The British Library, 1989.
Tamizey de Larroque = Philippe Tamizey de Larroque, 'Les petits mémoires inédits de Peiresc' in *Rubens-Bulletijn*, IV, p. 1-112.
Van den Wijngaert, *Inv.* = Frank Van den Wijngaert, *Inventaris der Rubeniaansche prentkunst*.- Antwerpen: De Sikkel, 1940.
Vanderhaeghen, Bib. gantoise = F. Vanderhaeghen, *Bibliographie gantoise: recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand, 1483-1830*.- Gand: E. Vanderhaeghen, 1858-1869, 7 bdn.
VD16: *Verzeichnis der im deutschen Sprachgebiet erschienen Drucke des XVI. Jahrhunderts.* Red. Irmgard Bezzel.- Stuttgart: Hiersemann, 1983-1997, 24 bdn.
Voet, *GC* = Leon Voet, *The golden compasses: a history and evaluation of the printing and publishing activities of the Officina Plantiniana at Antwerp in two volumes*.- Amsterdam: Vangendt & Co, 1969, 2 bdn.
Voet, *PP* = Leon Voet & Jenny Voet-Grisolle, *The Plantin Press, 1555-1589: a bibliography of the works printed and published by Christopher Plantin at Antwerp and Leiden*.- Amsterdam: Van Hoeve, 1980-1983, 6 bdn.
Willems, *Les Elzevier* = A. Willems, *Les Elzevier: histoire et annales typographiques*.- 's-Gravenhage: Nijhoff; Bruxelles: Van Trigt, 1880.

Verantwoording

Bibliografische beschrijving

Het uitgangspunt bij de beschrijving van de boeken vormden de thans algemeen geldende beschrijvingsregels voor oude drukken. Niet alle beschrijvingen zijn uit de eerste hand. Waar dit ter controle en/of aanvulling wenselijk was, is dit wel gebeurd. De bedoeling was trouwens niet een bibliografie te bezorgen, wel een lijst met de liefst zo uitvoerig mogelijke titels, in een vlot leesbare transcriptie, van de boeken in Rubens' bibliotheek. Om die reden is op een aantal punten van de gangbare voorschriften afgestapt. De werkwijze is hierna toegelicht.

Transcriptie

Om de leesbaarheid te bevorderen zijn de letters i en j, u, v en w aangepast aan het hedendaags gebruik, accenten genormaliseerd, abbreviaturen -waar nodig- stilzwijgend opgelost, afkortingen tussen rechte haken aangevuld, interpunctie minimaal toegevoegd en/of aangepast. Hoofdletters zijn alleen behouden of aangebracht voorzover de regels van de betrokken taal dit voorschrijven.

Elementen van de titelbeschrijving

1 Volgnummer, voorafgegaan door de rubriekletter.
2 Bron. Het citaat, cursief, is gevolgd door de bronopgave tussen ronde haakjes.
3 Hoofdwoord. De auteur staat in de meest gebruikelijke naamsvorm (doorgaans het Latijn); variante en vernaculaire vormen zijn in het register opgenomen. Anonieme werken staan onder het eerste woord, klassieke anoniemen, liturgica en dgl. onder hun geijkte vorm.
4 Titel. Informatie die uit het boek komt maar niet van het titelblad, staat tussen ronde haken. Informatie die door de bewerker is toegevoegd staat tussen rechte haken. De titel is in beginsel integraal overgenomen, met inbegrip van de editievermelding. Meerdelige werken met verschillende titel en eigen

titelpagina zijn in beginsel hiërarchisch beschreven: de onderdeelbeschrijvingen staan onder de collatie, na een inspringing, en zijn gevolgd door de ev. afwijkende elementen uit het impressum en de collatie. Is de titel van meerdere delen dezelfde, dan is geen onderdeelbeschrijving gegeven en volgt de aanduiding van het eerste en het laatste deel in de titel.

5 Impressum. Plaats van druk/uitgave en naam van drukker/uitgever zijn genormaliseerd in de taal van het betrokken land. Uit de colofon zijn slechts aanvullende gegevens, tussen ronde haken, overgenomen. Het jaartal is in arabische cijfers omgezet. Toeschrijvingen staan tussen rechte haken. Ongedetermineerde drukken worden aangeduid als [S.l.: s.n., s.a.].

6 Collatie. Enkel het aantal delen is opgegeven, niet het aantal (fysieke) banden (want exemplaargebonden), gevolgd door de paginering of de foliëring, de vermelding van illustratie, het bibliografisch formaat. Meervoudige paginering is niet gedetailleerd. Buitentekstplaten zijn niet geteld maar de aanwezigheid ervan wordt in de annotatie vermeld.

7 Commentaar. Kan de editie en het exemplaar betreffen.

8 Literatuur. In chronologische orde zijn geciteerd de catalogi, bibliografieën of andere publicaties m.b.t. de editie of de illustratie. Hierbij zijn de standaardafkortingen gebruikt (zie de lijst hiervan in de ‘Verkort geciteerde literatuur’).

9 Exemplaren. Niet alle bekende exemplaren zijn opgegeven, wel de meest voor de hand liggende en die welke aan de basis van de beschrijving hebben gelegen. De bibliotheken zijn op een geijkte wijze verkort opgegeven (zie de lijst hierna).

Lijst van bibliotheken

Amsterdam, UB = Universiteitsbibliotheek
Antwerpen, Loyola S.J.: ondergebracht in het Ruusbroecgenootschap
Antwerpen, MPM = Museum Plantin-Moretus
Antwerpen, Rub. = Rubenianum
Antwerpen, SB = Stadsbibliotheek
Antwerpen, UFSIA, CB = Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius [Universiteit Antwerpen], Centrale Bibliotheek
Antwerpen, UFSIA, Rg = Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius [Universiteit Antwerpen], Ruusbroecgenootschap
Antwerpen, UFSIA, Seminarie Hist. = Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius [Universiteit Antwerpen], Seminarie Geschiedenis
Antwerpen, UIA, CB = Universitaire Instelling Antwerpen [Universiteit Antwerpen], Centrale Bibliotheek
Brussel, KB = Koninklijke Bibliotheek
Den Haag, KB = Koninklijke Bibliotheek
Genève, Bibliothèque publique et universitaire
Gent, UB = Universiteitsbibliotheek
Leiden, UB = Universiteitsbibliotheek
Leuven, KU, Bib. Fac. Godg. = Katholieke Universiteit, Bibliotheek Faculteit Godgeleerdheid
Leuven, KU, CB = Katholieke Universiteit, Centrale Bibliotheek
Louvain-La-Neuve, UCL = Université Catholique de Louvain
Londen, BL = The British Library
Parijs, BnF = Bibliothèque nationale de France
Utrecht, UB = Universiteitsbibliotheek
Wolfenbüttel, HAB = Herzog August Bibliothek

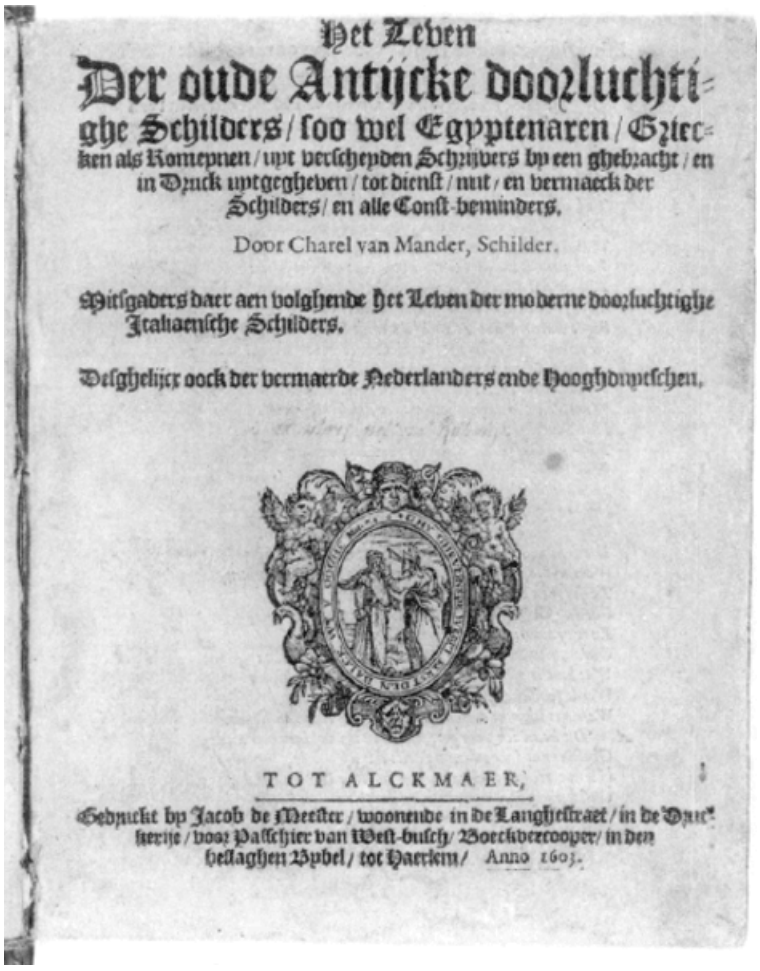

Het Leven
Der oude Antijcke doorluchtighe Schilders / soo wel Egyptenaren / Grieken als Romeynen / uyt verscheyden Schrijvers by een gebracht / en in Druck uytgegheven / tot dienst / nut / en vermaeck der Schilders / en alle Const-beminders.

Door Charel van Mander, Schilder.

Hierbenevens daer aen volghende Het Leven der moderne doorluchtighe Italiaensche Schilders.

Desghelijcx oock der vermaerde Nederlanders ende Hooghduytschen.

TOT ALCKMAER,

Gedruckt by Jacob de Meester / woonende in de Langhestraet / in de Druckerije / voor Passchier van West-busch / Boeckvercooper / in den hellaghen Bybel / tot Haerlem / Anno 1603.

A1. Titelpagina met, boven het merk, de nauwelijks nog zichtbare inscriptie.

De bibliotheek van P.P. Rubens: een reconstructie
Prosper Arents
Bewerking: Lia Baudouin, Elly Cockx-Indestege, Jacques De Bie & Marcus de Schepper
Eindredactie: Alfons K.L. Thijs

A. Boek met ex-libris van P.P. Ruben

A 1

- *Schilderboeck van Carel van Mander. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

KAREL VAN MANDER, *Het schilder-Boeck waer in voor eerst de leerlustighe iueght den grondt der edel vry schilderconst in verscheyden deelen wort voorghedraghen. Daer nae in dry deelen t' Leuen der vermaerde doorluchtighe Schilders des ouden, en nieuwen tyds. Eyntlyck d'Wtlegginghe op den Metamorphosen Pub. Ouidij Nasonis. Oock daerbeneffens Wtbeeldinghe der figueren... Door Carel van Mander schilder.*- Alkmaar: Jacob de Meester voor Passchier Westbusch te Haarlem, (1603)-1604.- 2 delen (300, 136 p.): portr.; 4°. Gegraveerde titelpagina's voor het eerste en het tweede stuk, beide gedateerd 1604.

Het leven der oude antijcke doorluchtighe schilders, soo wel Egyptenaren, Griecken als Romeynen... Door Charel van Mander, schilder... 1603, f. [58]-90.

Het leven der moderne, oft dees-tijtsche doorluchtighe Italiaensche schilders... Het tweedde [sic] boeck, van het Leven der schilders. 1603, f. [91]-195.

Het leven der doorluchtighe Nederlandtsche, en Hooghduytsche schilders. By een vergadert en beschreven, door Carel van Mander

schilder... 1604, f. [196]-[304].
Wtlegghingh op den Metamorphosis Pub. Ouidij Nasonis. Alles streckende tot voordering des vromen en eerlijken borgherlijcken wandels... Door Carel van Mander schilder. [8], 136, [2] p., [1] f.pl.
Vvtbeeldinge der figueren: waer in te sien is, hoe d'heydenen hun goden uytghebeeldt, en onderscheyden hebben... door C. van Mander, schilder. 1604, f. [123]-[138].

Aan dit exemplaar ontbreken de eerste 58 bladen van het eerste stuk en het hele tweede stuk te weten de Wtleggingh op den Metamorphosis Pub. Ouidij Nasonis waarin op genomen is de Vvtbeeldinge der figuren. Op het voordekblad is een strook geplakt met in een negentiende-eeuwse hand de volgende vermelding: ‘Collationné. Manquent les 58 premiers feuillets (qui traitent sur l'art d'apprendre à peindre). Ex. qui a appartenu à Pierre Paul Rubens, dont on lit sous le titre: Ex libris Pet. Pa^{o} Rubens, qui l'a annoté en beaucoups d'endroits. Le relieur l'a un peu trop rogné. J.F. Vande Velde dans son cat. (Gand, 1831, 2 vol. in 8) au n^{o}[...] cite l'édit. de 1604, qu'il dit être la première. Le présent ex. est bien la 1e édit. et cela de la 2e. Voir dans la vie de Van Mander par [...] s'il cite cette édit. 3 tom., 1 vol. 1603-1604. Car. goth. [...] pp. portent des annot. de sa main.’ Op het voorschutblad is een bleekgroene enveloppe gekleefd met daarin vier brieven, daterend uit 1877, van de Antwerpse stadsarchivaris P. Génard en de Brusselse bibliothecaris Henri Hymans, gericht aan de heer F. Molenschot, eigenaar van het boek. Onderwerp van de briefwisseling is de tentoonstelling gewijd aan het werk van Rubens die in dat jaar plaatsgevonden heeft in Antwerpen en waarvoor aan de heer Molenschot gevraagd werd zijn exemplaar uit te lenen. Zie: *L'oeuvre de P.P. Rubens. Cat. de l'exposition organisée sous les auspices de l'Administration communale d'Anvers par l'Acad. d'archéologie de Belgique.* Gravures, photographies, dessins, documents. Anvers, 1877, 179, nr. 15, 2e ed. Anvers, 1877, nr. 1225. Op de versozijde van het achterschutblad is in een achttiende-eeuwse hand geschreven ‘N° 34 J.B. Dusart’. Het exemplaar werd in 1891 voor 110 F door bemiddeling van het antiquariaat Jos. Kockx door de Koninklijke Bibliotheek aangekocht.
Op de titelpagina staat in lichte inkt in handschrift opgetekend: ‘ex libris pet. pa. Rubens’.
Op f. 62 v, 63 r-v, 64 r-v, 65 r, 67 r, 68 v, 72 v, 73 r-v, 74 r-v, 75 r, 76 r, 79 r, 85 v, 88 v, 90 r, 94 r-v, 95 r-v, 96 r, 97 r, 100 r, 101 r, 102 v, 103 r-v, 104 r, 107 v, 108 v, 109 r, 111 v, 123 v, 195 v, 199 r, 200 r-v, 205 r, 207

v, 208 r, 209 r-v, 210 r, 214 r, 215 r-v, 216 v, 221 r, 225 r, 226 r-v, 229 r, 205 R, 207 V, 208 R, 209 R-V, 210 R, 214 R, 215R-V, 216 V, 221 R, 226 R-V, 229 R, 230 r, 233 r en [304 r = Pp8r] staan aantekeningen en onderstrepingen in een zeventiende-eeuws schrift. Volgens F. Baudouin zijn die niet van Rubens.
LIT. Arents, *Bib. Rubens*, p. 168-169. NBW XI (1985) kol. 474. McRae 305. Simoni M-21.
EX. BRUSSEL, KB, II 59.343 A RP (onvolledig exemplaar, met op de titelpagina de niet aan P.P. Rubens toe te schrijven vermelding ‘ex libris pet. pa. Rubens’).

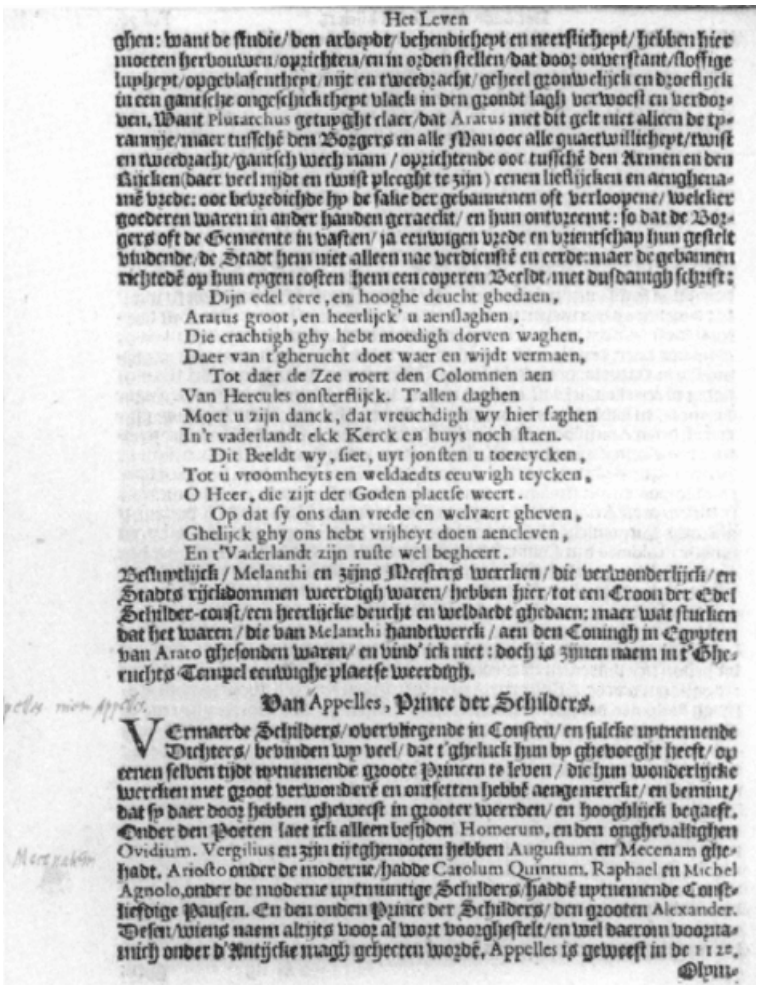

Het Leven

ghen: want de ſtudie/den arbeydt/behendicheyt en neerſtichept/hebben hier moeten herbouwen/oprichten/en in orden ſtellen/dat door onverſtant/ſloffige luyheyt/opgeblaſentheyt/nijt en tweedracht/geheel grouwelijck en droeflijck in een gantſche ongeſchicktheyt vlack in den grondt lagh verwoeſt en verdorven. Want Plutarchus getuyght claer/dat Aratus met dit gelt niet alleen de tyrannije/maer tuſſchē den Borgers en alle man oock alle quaetwillicheyt/twiſt en tweedracht/gantſch weeh nam/oprichtende oock tuſſchē den Armen en den Rijcken (daer veel mijdt en twiſt pleeght te zijn) eenen lieflijcken en aenghenamē vrede: oock verzedichde hy de ſalie der gebannenen oft verloopene/welcker goederen waren in ander handen geraeckt/en hun ontvreemt: ſo dat de Borgers oft de Gemeente in vaſten/ja eeuwigen vrede en vrientſchap hun geſtelt vindende/de Stadt hem niet alleen nae verdienſtē en eerde: maer de gebannen rechtedē op hun eygen coſten hem een coperen Beeldt/met dusdanigh ſchrift:

Dijn edel eere, en hooghe deucht ghedaen,
Aratus groot, en heerlijck' u aenſlaghen,
Die crachtigh ghy hebt moedigh dorven waghen,
Daer van t'gherucht doet waer en wijdt vermaen,
Tot daer de Zee roert den Colomnen aen
Van Hercules onſterflijck. T'allen daghen
Moet u zijn danck, dat vreuchdigh wy hier ſaghen
In't vaderlandt ekk Kerck en huys noch ſtaen.
Dit Beeldt wy, ſiet, uyt jonſten u toeeycken,
Tot u vroomheyts en weldaedts eeuwigh teycken,
O Heer, die zijt der Goden plaetſe weert.
Op dat ſy ons dan vrede en welvaert gheven,
Ghelijck ghy ons hebt vrijheyt doen aencleven,
En t'Vaderlandt zijn ruſte wel begheert.

Beſluytlijck/Melanthi en zijns Meeſters wercken/die verwonderlijck/en Stadts rijckdommen weerdigh waren/hebben hier/tot een Croon der Edel Schilder-conſt/een heerlijcke deucht en weldaedt ghedaen: maer wat ſtucken dat het waren/die van Melanthi handtwerck/aen den Coningh in Egypten van Arato ghefonden waren/en vind' ick niet: doch is zijnen naem in t'Gherechts Tempel eeuwighe plaetſe weerdigh.

Van Appelles, Prince der Schilders.

VErmaerde Schilders/overvliegende in Conſten/en ſulcke uytnemende Dichters/bevinden wy veel/dat t'gheluck hun by ghevoeght heeft/op eenen ſelven tijdt uytnemende groote Princen te leven/die hun wonderlijcke wercken met groot verwonderē en ontſetten hebbē aengemerckt/en bemint/dat ſy daer door hebben gheweeſt in grooter weerden/en hooghlijck begaeft. Onder den Poeten laet ick alleen beſijden Homerum, en den onghevalligben Ovidium. Vergilius en zijn tijt ghenooten hebben Auguſtum en Mecenam ghehadt. Arioſto onder de moderne/hadde Carolum Quintum, Raphael en Michel Agnolo, onder de moderne uytmuntige Schilders/haddē uytnemende Conſtlieffdige Pauſen. En den ouden Prince der Schilders/den grooten Alexander. Deſen/wiens naem altijts voor al wort voorgheſtelt/en wel daeromme voornamelijck onder d'Antijcke magh geheeten worde, Appelles is geweeſt in de 112e. Olym-

A1. Folio 76 v met aantekeningen *in margine.*

Opmerkingen betreffende de handschriftelijke notities in het aan Rubens toegeschreven exemplaar van: C. van Mander, *Het leven der oude Antijcke doorluchtighe schilders...* Alkmaar: Jacob de Meester, 1603 (Brussel, Koninklijke Bibliotheek, II 59.343 A RP)

Frans Baudouin

1. Op het titelblad, in dunne 'waterachtige' inkt: 'ex libris pet pa Rubens' is niet van de hand van Rubens. Misschien geschreven door diegene die de inventaris van Rubens' boeken, na zijn dood in 1640, opstelde, of door Albert Rubens, die de boeken erfde?
2. Ik heb transcripties gemaakt van een twintigtal pagina's waarop handschriftelijke aantekeningen voorkomen, met het doel mij vertrouwd te maken met de wijze waarop de letters geschreven zijn, en deze schrijfwijze te vergelijken met die van handschriftelijke notities op een aantal tekeningen van Rubens.

Ik vergeleek vooral met de notities:

- op een studieblad met motieven van Raffaël in Berlijn (cat. tent. *Peter Paul Rubens*. Katalog I, Keulen 1977: p. 58).
- op het ontwerp voor titelblad, met Hermathena, van B. Bauhuis en B. Cabilliau, *Epigrammata...* (Judson & Van de Velde, nr. 63a, fig. 214).
- op het ontwerp voor het titelblad van J. Bidermann, *Heroum Epistolae...* (Judson & Van de Velde, nr. 67a, fig. 226).
- op de tekening met Boomstam en braamstruiken, Chatsworth (Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, XVIII-1, nr. 70, afb. 156).
- op een aantal tekeningen van het *Costume Book*, British Museum (Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, XXIV, bv. nr. 17, 33, 39, 40).

Vooreerst is gebleken dat waarschijnlijk alle aantekeningen in de rand van het boek van dezelfde hand zijn. De schrijfwijze verschilt wel enigszins wanneer een Latijnse, dan wel een Nederlandse tekst wordt neergeschreven, maar de verschillen zijn niet groot genoeg om tot twee verschillende handen te besluiten. Enkel betreffende de eerste zin op fol. 195^{v} zou men zich kunnen afvragen of hier een andere hand aan het werk is. Maar het is ook mogelijk dat het geschrift hier een ietwat 'luchtiger' en leniger uitzicht vertoont, omdat de schrijver hier

over meer ruimte beschikte, dan wanneer hij in de rand moest schrijven.

Uit de confrontatie van het handschrift met dit van de notities van Rubens zijn enkele essentiële verschillen opgevallen.

Vooreerst dat, waar Rubens de letters waaruit een woord is samengesteld steeds aaneenschrijft, de schrijver van de aantekeningen in dit opzicht minder consequent is (zie bv. fol. 62^{v} de wijze waarop 'Lydius', 'Theophrasti', 'Plinio' o.a. geschreven zijn, met als het ware afzonderlijk naast mekaar staande letters).

Het meest opvallende verschil betreft de letter e, die in de randen van het boek steeds enigszins archaïsch voorkomt, ietwat groter dan de andere letters, bv. fol. 63^{v}: 'mminit' en 'invnit', terwijl Rubens steeds eenvoudig e schrijft.

De wijze waarop de h geschreven wordt is eveneens verschillend, minder sierlijk. Ook de s is erg verschillend. Bij Rubens in dezelfde verhouding van grootte als de andere letters; in de aantekeningen in de rand groter.

Bovendien is het duidelijk dat Rubens' handschrift soepeler is, steeds ietwat schuin van links naar rechts evoluerend.

Het besluit lijkt mij dan ook te moeten luiden, dat, hoewel het boek beslist deel kan hebben uitgemaakt van Rubens' bibliotheek, de handschriftelijke randbemerkingen zeker niet van zijn hand zijn.

Het is mogelijk, aan de hand van enkele verwijzingen naar geraadpleegde publicaties, een *terminus post quem* te bepalen voor de handschriftelijke notities in de rand van het exemplaar van C. van Mander's boek: nl. *na 1611*.

Op folio 233^{r} komt de vermelding voor van Carolus Scribani's *Antverpia* dat in 1610 werd gepubliceerd. Op folio 200^{r} wordt het *Opus Chronographicum* van Petrus Opmeer vermeld dat in 1611 postuum werd uitgegeven.

Antwerpen, 24 januari 1995

P.S. Achteraf stelde ik vast dat H. Miedema (*Karel van Mander (1548-1606). Het bio- bibliografisch materiaal*, Amsterdam, 1972, p. 24) reeds eerder eveneens tot de slotsom was gekomen dat de aantekeningen in het betreffende exemplaar in de Kon. Bibliotheek te Brussel niet van de hand van Rubens zijn (zie ook P. Huvenne in: cat. tent. *Rubens Cantoor*, Antwerpen, 1993, p. 37, noot 61).

Italiaensche Schilders,

garitone, Schilder van Aretso: den welcken / met ander van zijnder Eeuwe/ die in dien onghevalligen tijdt de hoogh plaetse der Schilder-const besat/ wel bemerckte/ dat zijn gherucht van dese voornoemde verdonckert wert. Soo is te weten/ dat desen Margaritone op de Grieckische wijse binnen Aretso een deel Tafereelen van Eyerwe maechte / ooch veel op den natten kalck / en alles met grooten arbeydt / de welcke wercken al te vertellen niet noodich en is: want ick wil vermijden wijtloopende redenen / sonderlinghe van dinghen/ daer ons niet aen gelegen en is. Dan dit is t'aenmercken/ dat hy d'eerste was/ die toeseicht hadde/ dat de penneelen/ daer hy op wrocht/ met souden ontlijmen/ oft in de vergaderinghe van een gaen: Daerom hy over al t'penneel eenen lijnen doeck spande/ en met sterckten lijm vestichde/ daer op met lijm van schapelinghen ghesoden wittende/ heeft also daer nae ghewrocht. Dat hy ooch den Inventeur was/ van op den Bolus met blat-gout te vergulden/ en ghebruyneert Gout te malen/ t'welck nopt te vooren is ghesien gheweest. Hy maeckte ooch een Marber Sepulture/ en een Marber Conterfeytsel van eenen Paus: en ooc van verwe/ t'welck gheacht worde t'beste werck / dat hy opt dede. Hy maeckte t'patroon van t'Gouvernements van Arconen Phaleps op de Grieckische maniere/ Anno 1270. en wrochter aen van Beeldt-snijdery eenighe Historien van half eacille. Hy sterf oudt 77. Jaer/ en hadde dit Graf-schrift:

Hic jacet ille bonus picturâ Margaritonus,
Cui requiem Dominus tradat ubique pius.

Penneelen met doeck overspannen, eerst gebruyckt.

Inventie van ghebruyneert Gout te legghen.

Het leven van Giotto, Schilder/ Beelt-houwer/ en Bouwmeester.

Sijn de constighe Schilders schuldenaers der miltghewighder Natueren/ die stadich hun tot voorbeeldt is dienende / als wesende de ghene / daer sy alle volcomen schoonheyt in verscheyden deelen naebootsende van beromen: So acht ick/ dat Giotto, Florensche Schilder / een van desen is / wyt niet wegnich in haer ghehouden: om dies wille dat meest door hem (hoewel ghebooren onder noch so onervaren Const-ghebruyckers) de Schilder-const tot sulcken gedaente en wesen ghebracht wert/ datse fraey en goet ghenaemt mocht wesen. Desen Giotto was ghebooren tot Vespignano, een Dorp/ 14. Italiaensche mijlen van Florencen/ Anno 1276. zijn Vader was een Landtbouwer/ geheeten Bondon. Den Jongen thien Jaer oudt wesende/ hoewel noch kintsch/ beweegh in al zijn doen en wesen een onghemeen levendicheyt en suetheyt des gheests/ t'welck hem niet alleen by den Vader/ maer ooch binnen en buyten Dorp/ by alle die hem kenden/ lief en weert dede wesen. Sijn Vader niet wetende/ waer toe zijnen Giotto van der Natueren gheschickt was / schickte hem nae zijn Boersth ghebruyck/ te hoeden een deel Schapen/ die hy op de Hoeve nu hier nu daer ging weyden: en eyghentlijck gheneghen tot de Teyckien-const/ waer hy vlacke plaetse vondt op nueren/ weghen/ op t'sant/ oft steenen/ teyckende altijt net nae t'leven/ oft wt zijnen gheest/ alsoot hem voren quam. T'geschiede dat Cimabue daer in't Dorp had te doen / heeft ghevonden Giotto, die een van zijn weydende Schapen Conterfeyte / sonder opt van yemandt / als van natuere/ daer toe ghestiert oft geleert te wesen: waer door Cimabue verwondert zijnde/ hem vraeghde/ of hy by hem wilde comen woonen. Waer op den Jonghen antwoorde: soo't den Vader toeliete/ wilder geeren doen. Den Vader heeft Cimabue zijn begheerte ooch willigh voldaen. Dus te Florencen woonen-

Giotto was een Koeherder.

A1. Folio 95 v met uitvoerige aantekeningen.

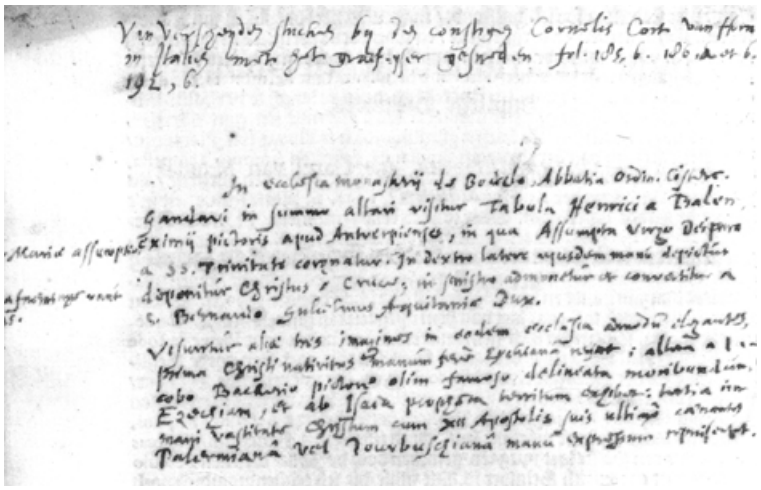

A1. Folio 195 v met aantekeningen in twee (?) handen.

B. Boeken met opdracht in handschrift aan P.P. Rubens

B 1

- *Justus Rycquius de Capitolio Romano. bis. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 1).

JUSTUS RYCQUIUS, *Justi Rycquii De Capitolio Romano commentarius. In quo illustria eius olim aedificia sacra & profana, deorum dearumque nomina, arcus item triumphales, columnae, statuae, tropaea, colossi caeteraque ornamenta accurate describuntur & plura alia antiquitatis monimenta proferuntur, emendantur, explicantur.*- Gent: Cornelis van der Meeren, 1617.- 179 p.: ill.; 4°.

Met eigenhandige opdracht van de auteur op de titelpagina: 'Prestantissimo V[iro] D[omi]no Petro-Paullo Rubenio Rycquius D[ono] D[edit]'. Van 1606 tot (vermoedelijk) 1613-1614 verbleef J. de Rycke te Rome, waar Peter Paul en Philips Rubens hem ontmoetten.

LIT. Vanderhaeghen, *Bib. gantoise* II, p. 4, 734. BN V (1876), kol. 691. Arents, *Bib. Rubens*, p. 169 & 173. McRae 261. Simoni R-127.

EX. Antwerpen, MPM, R 24.3.

B 2

Claudius Bartholomaeus Morisotus, *Porticus Medicaea. Ad illustrissimum cardinalem Richelaeum.*- Paris: François Targa, 1628.- 11 p.; 4°.

Met op p. [4] opdracht in handschrift van de auteur: 'Rubensi Morisotus S[alutem dicit]. Mitto ad te correctius poëma, de tuo nomine etiam illustratum: ut scias me et amare magnum praeceptorem, et quae jussit, exsequi. Si quid aliud habes quod jubeas, invenies obsequentem: utinam et poetam etiam tuis picturis dignum! Sed iam artes senectute saeculorum debilitata homines non reperiunt qui mereantur aeternitatem, solaque hodie omnium artium pictura Rubensem unum jactat miracula penicillo facientem, superba ingenii tui dotibus, et cuncta imitantis penicilli fama. Vale. Lutetiae Idib[us] Septembr[ibus] ann[i] MDCXXVIII.'

LIT. Cf. Rubens, *Letters*, Let. 93 (p. 149-151), n. 1. Arents, *Bib. Rubens*, p. 169 & 174-175.

EX. Parijs, BnF, Rés.m. Yc 994. Antwerpen, SB, CM 154282 (microfilm naar het ex. van de BnF, Parijs).

IVSTI RYCQVI
DE
CAPITOLIO ROMANO
COMMENTARIVS.

In quo, Illustria eius olim Ædificia, Sacra, & Profana: Deorum Dearumq; nomina: Arcus item Triumphales, Columnæ, Statuæ, Tropæa, Colossi, cæteraque Ornamenta adcuratè describuntur: & plura alia Antiquitatis Monimenta proferuntur, emendantur, explicantur.

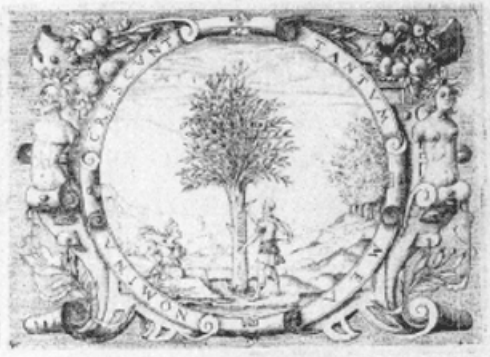

GANDAVI,
Apud Cornelium Marium,
Anno CHRISTIANO
∞. IↃC. XVII.

Prudentissimo V. Dñi D. Geo-Paullo Rubenio Rycquius D. D.

B1

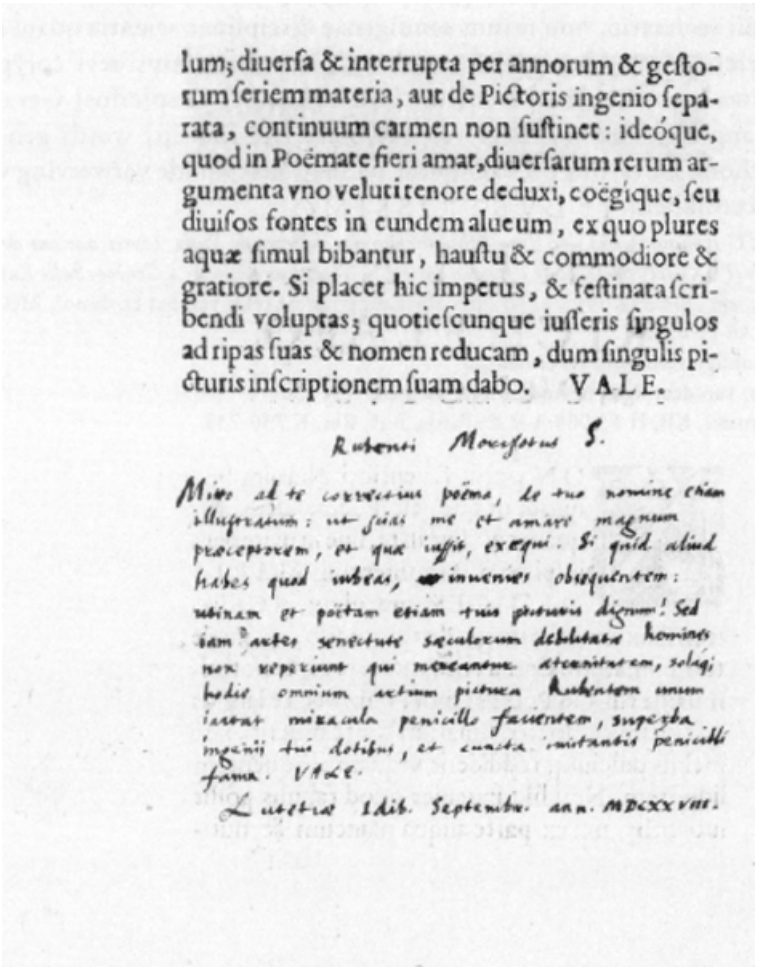

lum; diuerſa & interrupta per annorum & geſtorum ſeriem materia, aut de Pictoris ingenio ſeparata, continuum carmen non ſuſtinet: ideóque, quod in Poëmate fieri amat, diuerſarum rerum argumenta vno veluti tenore deduxi, coëgíque, ſeu diuiſos fontes in eundem alueum, ex quo plures aquæ ſimul bibantur, hauſtu & commodiore & gratiore. Si placet hic impetus, & feſtinata ſcribendi voluptas; quotieſcunque iuſſeris ſingulos ad ripas ſuas & nomen reducam, dum ſingulis picturis inſcriptionem ſuam dabo. VALE.

Rubenii Mocenſem S.

Mitto ad te correctum poëma, de tuo nomine etiam illuſtratum: ut ſcias me et amare magnum præceptorem, et quæ iuſſit, exequi. Si quid aliud habes quod imperes, immenſus obſequentem: utinam et poëtam etiam tuis precibus dignum! Sed iam pridem artes ſenectute ſæculorum debilitata homines non reperiunt qui mecenatum ætatis nostræ eam, ſolæ hodie omnium artium princeps Rubenium unum iuuat miracula penicillo facientem, ingenia ingenii tui dotibus, et exacta imitantis penicilli fama. VALE.

Lutetiæ Idib. Septembr. ann. MDCXXVIII.

B2

B 3

GIORGIO VASARI, *Le Vite de piu eccelenti pittori, scultori e architettori, scritte de M. Giorgio Vasari pittore et architetto aretino, etc. Reviste et ampliate*.- Firenze, Giunti, 1568.- 3 dln.; 4°.

Ex-dono in handschrift: 'Nobili et Incomparabili Viro D[omino] Pet[ro] Paulo Rubenio equiti, Steÿnii toparchae, regio sanctioris concilii secretario, non minus omnigenae disciplinae scientia quam rerum gerendarum solertia spectatissimo, pictorum omnis aevi corÿphaeo, vitas hasce Lub[ens] Mer[ito] D[ono]D[edit] Casp[erius] Gevartius.' Aangezien Rubens 'heer van het Steen' [te Elewijt] wordt genoemd, schonk Gevartius dit exemplaar na 1635, jaar van de verwerving van de heerlijkheid.

LIT. *STC Italian 15-16.s.*, p. 712. *Bibliothèque du château de Sully. Livres anciens des XVIe, XVIIe, XVIIIe siècles et de l'époque empire... Vente aux enchères à Genève, Salle Kundig 21-24 sept.*, Genève, 1937, p. 30 (met afbeelding van de tekst van het ex-dono). McGrath I, p. 56-57 n. 9.

EX. Huidige verblijfplaats onbekend

Ex. van deze druk bevinden zich o.a. in:

Brussel, KB, II 18.068 A R.P.; Parijs, BnF, Rés. K 736-738.

114 - VASARI (Giorgio). Le Vite de piu eccelenti pittori, scultori e architettori, scritte de M. Giogio Vasari pittore et architetto aretino, etc. *In Fiorenza*, *Appresso i Giunti*, 1568; 4 tomes en 3 vol. pet. in-4°, veau fauve, dos orné, dent. dor. sur les plats, dent, int., tr. rouges. (*Rel. du XVIII*e *siècle.*)

Un titre ornementé se répétant à chaque volume, un frontispice et nombreux portraits gravés sur bois. DEUXIÈME ÉDITION *de cet ouvrage célèbre et* PREMIER TIRAGE *des portraits gravés sur bois de Cristoforo Coriolano.* Rare.
Précieux exemplaire ayant appartenu à Rubens qui a corrigé et souligné certains passages. Il porte, en regard du titre, un grand ex-dono en latin, adressé à Rubens, et signé de son élève Caspar Gevarzio.
On a Joint une notice dactylographiée en allemand décrivant très minutieusement cet exemplaire. La reliure est postérieure et certains feuillets sont rognés un peu court.

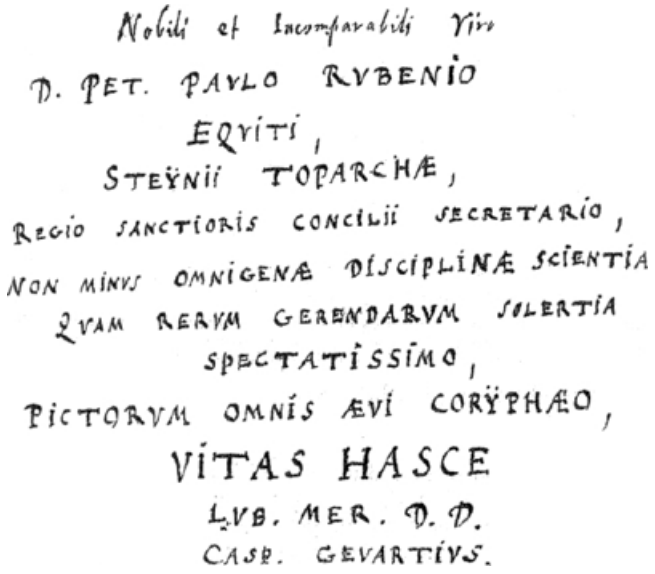
Nobili et Incomparabili Viro
D. PET. PAVLO RVBENIO
EQVITI,
STEYNII TOPARCHÆ,
REGIO SANCTIORIS CONCILII SECRETARIO,
NON MINVS OMNIGENÆ DISCIPLINÆ SCIENTIA
QVAM RERVM GERENDARVM SOLERTIA
SPECTATISSIMO,
PICTORVM OMNIS ÆVI CORYPHÆO,
VITAS HASCE
LVB. MER. D. D.
CASP. GEVARTIVS.

B3

C. Boek met gedrukte opdracht aan P.P. Rubens

C 1

LEONARDUS MARIUS, *Amstelredams eer ende opcomen door de denckwaerdighe miraklen aldaer geschied, aen ende door het H. Sacrament des Altaers anno 1345. [Door Leonardus Marius]. [Illustraties] Door Boetius a Bolswert.*- Antwerpen: Hendrik Aertssens, 1639.- 304 p.: ill.; 8°. Gegraveerde titelpagina.

In 1639 verschenen ten minste drie verschillende uitgaven waarin een gedrukte opdracht voorkomt 'Aen d'Edele, eerentfeste Heere Petro Paulo Rubens, ridder, heere van Steen &c.'

LIT. NNBW VII (1977) kol. 840. BCNI 9238. Arents, *Bib. Rubens*, p. 172 en 176-177. McRae 173.

EX. Antwerpen, SB, K 117954 & K 78848 & K 10836. Brussel, KB, II 26.229 A (opdracht gebonden tussen *2 en *3).

D. Werken waarin een titelprent of prenten naar tekeningen van P.P. Rubens voorkomen

D 1

- *Philippi Rubeni Electorum Lib. II. Bis. [in Quarto]* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

PHILIPPUS RUBENIUS, *Philippi Rubenii Electorum libri II. In quibus antiqui ritus, emendationes, censurae. Eiusdem ad Justum Lipsium poëmata.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1608.- 124 p.: ill.; 4°.

LIT. Van den Wijngaert, *Inv.* 240. *Anvers. Cat. Paris (1954)* 361. Rubens, *Letters*, p. 458, Let. 64, n. 2. BB IV, p. 924-926, R-176. Held 50. Judson & Van de Velde 1-5. Simoni R-120. *Boekillustratie Moretussen*, 18.

EX. Antwerpen, MPM, A 566(4) (pl. 67 ontbreekt) & A 978(2) & A 1163 B. Antwerpen, SB, C 983 & C 53234 & C 78281. Antwerpen, Rub., 5/75. Brussel, KB, VB 11.639[1-2] A RP.

Zie ook E66, E103, E106, G1, J10, L1 en M10.

D 2

PETRUS DE RIBADENEIRA, S.J., *Vita beati P[atris] Ignatii Loiolae Societatis Jesu fundatoris.*- Roma: 1609.- 79 f.pll.: ill.; 4°. Geheel gegraveerd.

LIT. McRae 163. Held 49. P. Huvenne, 'Vita Beati P(atris) Ignatii Loiolae Societatis Jesu Fundatoris, Rome 1609' in *Rubenstextiel. Rubens's Textiles. Tentoonstelling georganiseerd naar aanleiding van 50 jaar Rubenshuis*, Antwerpen, 1997, p. 162-297, 180-184.

EX. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3118 C 23. Brussel, KB, VB 8570[2] B.

D 3

JOANNES WOVERIUS, *Joannis Woverii Antverpiensis Panegyricus Austriae serenissimis archiducibus Belgicae clementissimis, piissimis, optimis principibus patriae parentibus scriptus.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1609.- 73 p.: ill; 8°.

Onderschrift op gravure van C. Galle: Cl. Viro D. Joanni Woverio paginam hanc auspicalem primumque suorum operum typis aeneis expressum P.P. Rubenius promissi jam olim Veronae a se facti memor Dat Dicat.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XI (p. 51-58; het onderschrift gecit. op p. 54). BB V, p. 875, W-88. NBW XIII (1990), kol. 890.

EX. Antwerpen, MPM, A 1420(1). Antwerpen, SB, C 16412. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3002 D 10.

D 4

- *Francisci Aguilonii Optica.* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 1).

Franciscus Aguilonius, s.j., *Francisci Aguilonii e Societate Jesu Opticorum libri sex philosophis juxta ac mathematicis utiles*.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1613.- 684 p.: ill.; f°.

LIT. De Backer & Sommervogel I, kol. 90, 1. *Anvers Cat. Paris (1954)* 365. McRae 3. Held 2. Judson & Van de Velde 10-16. Simoni A-36. *Boekillustratie Moretussen*, 41.

EX. Antwerpen, SB, G 5050. Antwerpen, MPM, A 946. Brussel, KB, VB 5058 C RP & Müller 55 C RP & III 8893 C RP. Parijs, BnF, V 1652.

Zie ook E11.

D 5

Missale Romanum, ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum, Pii V. pont[ificis] max[imi] jussu editum et Clementis VIII. auctoritate recognitum.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1613.- 542, ciiij p.: ill.; f°.

LIT. *Anvers. Cat. Paris (1954)* 375. McRae 182. Judson & Van de Velde 6-9. *Boekillustratie Moretussen*, 32a.

EX. Antwerpen, MPM, A 1546[1].

D 6

Breviarium Romanum, ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum Pii V. pont[ificis] max[imi] jussu editum et Clementis VIII auctoritate recognitum.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1614.- 1000, CXLIIJ (= CXLVII) p.: ill.; f°.

Bouchery & Van den Wijngaert (p. 63 en afb. 33), Judson & Van de Velde (p. 121) en Held (p. 77) vermelden ook een uitgave uit 1628 met licht gewijzigd titelblad.

LIT. Bouchery & Van den Wijngaert, p. 63 en afb. 33 (1628). BCNI 6055. *Anvers Cat. Paris (1954)* 366. McRae 44. Held, p. 77. Judson & Van de Velde 18-28. *Boekillustratie Moretussen*, 33a-d.

EX. Antwerpen, MPM, K 647 (onvolledig). Leuven, KU, Bib. Fac. Godg. 1. olim Groot Seminarie Mechelen 3015 H en olim Collectie S.J., Gr. 27 N.

D 7

JOANNES WOVERIUS, *Vita B. Simonis Valentini sacerdotis a Joanne Woverio Antverp[iensi] descripta et sereniss[imo] Austriae archiduci, Belg[ii], Burg[undiae] principi inscripta.*- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1614.- 59 p.: ill.; 8°.

LIT. BCNI 6096. BB V, p. 875-876, W-89. NBW XIII (1990) kol. 890. McRae 319. Judson & Van de Velde 17. Simoni W-109.
EX. Antwerpen, MPM, A 1827. Parijs, BnF, H 10849.
Zie ook H2.

D 8

- *S. Asterii Homiliae Gr. Latine. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 1).

ASTERIUS, EPISCOPUS AMASEAE, SANCTUS, *S[ancti] Asterii episcopi Amaseae Homiliae Graece et Latine nunc primum editae Philippo Rubenio interprete, eiusdem Rubenii carmina, orationes & epistolae selectiores itemque amicorum in vita functum pietas.*- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1615.- 284 p.: ill.; 4°.

LIT. *Anvers Cat. Paris (1954)* 362. Rubens, *Letters*, Let. 64 (p. 111-112), n. 1. BB I, p. 107-108, A-23. Judson & Van de Velde 29. Simoni A-167.
EX. Antwerpen, MPM, A 978[1]. Antwerpen, SB, F 984-F 4217.
Zie ook E104, E107, G3, J11 en N9.

D 9

JACOBUS DE BIE, *Imperatorum Romanorum a Julio Caesare ad Heraclium usque numismata aurea, excell[entissi]mi nuper dum viveret, Caroli ducis Croii et Arschotani, &c. magno & sumptuoso studio collecta, nec minore fide atque industria Jacobi de Bie ex archetypis in aes incisa, brevi & historico commentario explicata.*- Antwerpen: (Gerard Wolsschaten en Hendrik Aertsen voor Hieronymus Verdussen, 1615).- 233 p.: ill.; 4°.

De gegraveerde titel luidt: Imperatorum Romanorum numismata aurea a Julio Caesare ad Heraclium continua serie collecta et ex archetypis expressa industria et manu Jacobi de Bie. Accedit brevis et historica eorundem explicatio.
LIT. Rubens, *Letters*, p. 477, Let. 122, n. 2. McRae 32. Held 7. Judson & Van de Velde 33. Simoni B-179.
EX. Antwerpen, MPM, A 3488. Brussel, KB, VB 11.861[b] A (de gegraveerde titelpagina ontbreekt, de buitentekstplaten zijn tussen de tekst ingevoegd); VB 11.861[a] A (het frontispice ontbreekt; de buitentekstplaten zijn samen voorin gebonden, gevolgd door de tekst; tussen beide delen is een plaat ingevoegd met als titel: Antiquitatis genio aureorum numismatum elegans atque erudita commentatio dicatur.). Parijs, BnF, J 4746 & 5477.
Zie ook H1.

D 10

Seneca Philosophus cum commentariis Lipsii Antverpiae. (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 1).

Lucius Annaeus Seneca, *L. Annaei Senecae philosophi Opera quae exstant omnia, a Justo Lipsio emendata et scholiis illustrata. Editio secunda atque ab ultima Lipsi[i]*

manu.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1615 (1614).- xxxvj, 795, 53, p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. *Anvers Cat. Paris (1954)* 363. BB V, p. 132-133, S-254. McRae 158. Held 52. Judson & Van

de Velde 30-32. Simoni S-125. *Boekillustratie Moretussen*, 43.
EX. Antwerpen, MPM, R 53-5.

D 11

CORNELIUS A LAPIDE, S.J., *Commentaria in Pentateuchum Mosis auctore R.P. Cornelio Cornelii a Lapide e Societate Jesu, in Lovaniensi academia sacrae scripturae professore.*- Antwerpen: Erfgenamen Martinus Nutius & Joannes Meursius, 1616.- f°.

LIT. McRae 148. Cf. Held, p. 104. Judson & Van de Velde, nr. 36.
EX. Washington DC, Library of Congress, BS 1225 L 35.

D 12

MISSALE ROMANUM, ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum, Pii V. pont[ificis] max[imi] jussu editum et Clementis VIII. auctoritate recognitum.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1616.- [32] f., 548 p., cviij p., [4] f.: ill., mus.; f°.

LIT. Judson & Van de Velde 34. *P.P. Rubens als boekillustrator. Tentoonstelling 7 mei - 4 juli 1977*, Antwerpen, 1977, 6a.
EX. Amsterdam, UB, 1100 A 4.

D 13

- *Numismata Imperatorum Jacobi de Bie. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 1).

ANTONIUS AUGUSTINUS, EPISCOPUS TARRACONENSIS, *Antiquitatum Romanorum Hispanarumque nummis veterum dialogi XI Latine redditi ab Andrea Schotto s.j.... Seorsum editae Nomismatum icones a Jacobo Biaeo aeri graphice incisae.*- Antwerpen: Hendrik Aertssens, 1617.- 2 dln. in 1 bnd.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

De titelpagina van het tweede deel, met de afbeeldingen, luidt: JACOBUS DE BIE, Nomismata imperatorum Romanorum aurea, argentea, aera. A C. Julio Caesare usque ad Valentinianum Aug[ustum]. Opera Jacobi Biaei Antverpiani aeri graphice incisa cum indice copioso.
LIT. McRae 31. Judson & Van de Velde 39.
EX. Brussel, KB, VB 11.864[a] C RP; VB 11.864[b] C RP (deel 2 is voorin gebonden).

D 14

REMI DE BEAUVAIS, O.F.M. CAP., *La Magdelaine de F. Remi de Beauvais Capucin de la Province des Pais-Bas*.- Tournai: Charles Martin, 1617.- 2 dln. (19, 746 p.): ill.; 8°.

LIT. Evers (1943), p. 177, afb. 79. Cioranescu, *17.s.*, 58708. McRae 25. Held 5.

EX. Gent, UB, Bl 2117. Parijs, BnF, Ye.7563. Washington DC, Library of Congress, PQ 1914 R 45.

D 15

Biblia sacra cum glossa ordinaria primum quidem a Strabo Fuldensi monacho Benedictino, nunc vero novis patrum, cum Graecorum, tum Latinorum explicationibus locupletata et postilla Nicolai Lirani Franciscani, necnon additionibus Pauli Burgensis episcopi, et Matthiae Thoringi replicis, opera et studio theologorum Duacensium diligentissime emendatis. Tomis sex comprehensa. Quid in hac editione praestitum sit, ultra omnes alias editiones, etiam illam quam Parisienses theologi exhibuerunt, quam multa loca correcta, restituta, suppleta, quam multa utiliter adiecta, praefatio ad lectorem magnifestabit.- Douai: Balthasar Bellerus op kosten van hemzelf en van Jan (I) van Keerbergen, te Antwerpen, 1617.- 6 dln.; f°.

LIT. McRae 28. Held 6. Judson & Van de Velde 40-41. Simoni B-120.
EX. Antwerpen, SB, F 3963. Brussel, KB, VB 224 C.
Zie ook D60.

D 16

- *Bosius de Triumphante Cruce. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 2).

JACOBUS BOSIUS, *Crux triumphans et gloriosa, a Jacobo Bosio descripta libris sex ad sacrae et profanae historiae lucem et christianae pietatis augmentum utilissimis*.- Antwerpen: Balthasar & Joannes Moretus gebroeders, 1617.- 689 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. BCNI 6358. *Anvers Cat. Paris (1954)* 367. McRae 39. Held 11. Judson & Van de Velde 37. *Boekillustratie Moretussen*, 26.
EX. Antwerpen, MPM, A 777. Antwerpen, SB, F 4074. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3090 A 2.

D 17

- *Lessius de Justitia & Jure. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 5, kol. 2).

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *De justitia et jure ceterisque virtutibus cardinalibus libri quatuor, ad 2.2 D. Thomae a quaest[ione] 47 usque ad q[uaestionem] 171. Auctore Leonardo Lessio e Societate Jesu s[acrae] th[eologiae] in academia Lovaniensi professore. Editio quarta auctior et castigatior.*- Antwerpen: Balthasar & Joannes Moretus gebroeders, 1617.- 808 p.: ill.; f°.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 1730, 5. *Anvers Cat. Paris (1954)* 368 (9e ed. = 4de druk). McRae 152. Held 26. Judson & Van de Velde 38.
EX. Antwerpen, MPM, A 557.

D 18

HERIBERTUS ROSWEYDUS, S.J., '*t Vaders boeck. 't Leven ende spreucken der vaderen beschreven door den H. Hieronymus priester ende andere verscheyde autheuren. In thien boecken by een vergadert door Heribertus Rosweydus, priester der societeyt Jesu.*- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1617.- 852

p.: front.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 195, 10. Van den Wijngaert, *Inv.* 154. Held 40. Judson & Van de Velde 42.

EX. Antwerpen, MPM, 2-52. Brussel, KB, III 6035 C.

D 19

- *A Petro Paulo Rubens pr sa femme pr envoier sur Paris 1 Breviarium Rom. 2 q° 2 voll. cop. f 4 st* - (Journal, fol. 12 r: 3 februari 1622).

BREVIARIUM ROMANUM, ex decreto s[acro]s[ancti] concilii Tridentini restitutum, Pii V pont[ificis] max[imi] jussu editum et Clementis VIII auctoritate recognitum. - Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus & Joannes Meursius, 1618.- 2 dln. (732, CIXXIIII; 672, CIXXIIII); 4°.

M. Rooses heeft 2 q° bij vergissing als 24 gelezen terwijl q° voor quarto (formaat) werd bedoeld. De 2 die hier voor staat is eigenlijk overbodig, aangezien daarna '2 voll' wordt vermeld. 'Cop' betekent dat de prenten kopergravures zijn. De enige in 1622 beschikbare uitgave in 4°, in twee delen en voorzien van koperprenten, is de hierboven beschreven druk.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 117. H. Bohatta, *Bibliographie der Breviere 1501-1850*, Stuttgart, 1963, 433.

EX. Antwerpen, MPM, A 1231.

Zie ook E71.

D 20

- *Huberti Goltzii Graecia Universa. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 2).

HUBERTUS GOLTZIUS, *Graeciae universae Asiaeque Minoris et insularum nomismata veterum Huberto Goltzio quondam scalptore nunc demum e tenebris in lucem prolata cum indice geographico.*- Antwerpen: Jacobus de Bie, 1618.- 326 p.: ill.; f°.

LIT. Rubens, *Corr.* Lett. DCXCVII (p. 358-361). BB III, p. 254-255, G-393. NBW XI (1985) kol. 321. McRae 30. Judson & Van de Velde 43.

EX. Antwerpen, MPM, A 2029 III.

Zie ook E65, H33 en J5.

D 21

MISSALE ROMANUM, ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum, Pii V pont[ificis] max[imi] jussu editum, et Clementis VIII. auctoritate recognitum.-
Antwerpen: Balthasar & Joannes Moretus, 1618.- 608, 109 p.: ill; 4°.

LIT. Judson & Van de Velde, p. 88-89. *P.P. Rubens als boekillustrator. Tentoonstelling*, Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, 1977, p. 19.

EX. Antwerpen, MPM, A 1324.

D 22

PETRUS RIBADINEIRA, S.J. & HERIBERTUS ROSWEYDUS, S.J., *Generale legende der heylighen met het leven Jesu Christi ende Mariae, vergadert uut de H. Schrifture, Oude Vaders, ende registers der H. Kercke, door P. Petrus Ribadineira ende P. Heribertus Ros-weydus priesters der Societeyt Jesu.*- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1619.- 2 dln. (1408 p.); f°.

Zie voor de 2de druk, D49.

LIT. BCNI 6685. Held 39. Judson & Van de Velde 44.

EX. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3060 A 1 & 3060 A 2 & 3060 A 3.

D 23

GELRESCHE RECHTEN des Ruremundtschen Quartiers. Van nieuws oversien ende verbetert door last van haere doorluchtichste Hoocheden.- Roermond: Johan Hompes, 1620.- 399 p.: ill.; f°.

LIT. McRae 104. Held 18. Judson & Van de Velde 47.

EX. Antwerpen, MPM, B 829.

D 24

- *Huberti Goltzii Caesaris Augusti & Tiberii Numismata. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 2).

LUDOVICUS NONNIUS, *Ludovici Nonnii Commentarius in Nomismata imp[eratorum] Julii, Augusti et Tiberii Huberto Goltzio scalptore, accesserunt singulorum vitae ex Suetonio.*- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1620.- 15 p.pl., 75 p. + 81 p.pl., 99 p. + 11 f.pl., 39 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. BB IV, p. 477, N-32. Van den Wijngaert, *Inv.* 362[1].

EX. Antwerpen, MPM, A 2029 IV. Antwerpen, SB, K 252266.

Zie ook H34.

D 25

THOMAS A JESU, O.CARM.DISC., *De contemplatione divina libri sex, auctore R.P.F. Thoma a Jesu Carmelitarum Excalceatorum in Belgio et Germania provinciali.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, Wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, 1620.- 541 p.; 8°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. BCNI 6844. McRae 296. Held 46. Judson & Van de Velde 45.
EX. Antwerpen, MPM, A 1730.

D 26

- *Annales Sacri Tornielli. 2 voll. Antverpiae. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

AUGUSTINUS TORNIELLO, *Annales sacri et ex profanis praecipui, ab orbe condito ad eundem Christi passione redemptum, auctore Augustino Torniello congregationis S. Pauli clerico regulari, ab eodem quarta hac editione recogniti et sexcentis locis aucti et locupletati. Tomus I- [II]*.- Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, 1620.- 2 dln. (769, 720 p.): ill.; f°.

LIT. McRae 299. Held 47. Judson & Van de Velde 46. Simoni T-126. *Boekillustratie Moretussen*, 27a-b.

EX. Antwerpen, MPM, A 786 & K 406 I-II.

Zie ook E68.

D 27

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *De justitia et jure ceterisque virtutibus cardinalibus libri quatuor ad 2.2 D. Thomae a quaest[ione] 47 usque ad q[uaestionem] 171. Auctore Leonardo Lessio e Societate Jesu s[acrae] th[eologiae] in academia Lovaniensi professore. Editio quinta auctior et castigatior cum appendice de Monte Pietatis.*- Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, (1617), 1621.- 808 p.: ill.; f°.

Zie voor de 4de druk 1617, D17; voor de 6de druk 1626, D 38; voor de 7de druk 1632, D56.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 1730, 5. Cf. Judson & Van de Velde p. 186-187.

EX. Antwerpen, MPM, K 64 & A 558.

Zie ook E88.

D 28

- *Aug. Mascardi Poemata. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 2).

AUGUSTINUS MASCARDUS, *Augustini Mascardi Silvarum libri IV. Ad Alexandrum principem Estensem S[anctae] R[omanae] E[cclesiae] cardinalem.*- Antwerpen: (Balthasar Moretus), 1622.- 202 p.: ill.; 4°.

LIT. McRae 175. Held 31. Judson & Van de Velde 48.

EX. Antwerpen, MPM, A 322. Antwerpen, SB, C 1480. Antwerpen, UFSIA, CB, P 13.109.

Zie ook E72.

D 29

DIONYSIUS MUDZAERT, O.PRAEM., *De kerckelycke historie van de gheboorte onses Heeren Jesu Christi tot het tegenwoordich jaer MDCXXII. Inhoudende den oorspronck, het vervolgh ende den tegenwoordighen standt der h. R. Kercke: de successie der pausen, den opganck ende val der ketteren, d'outheyt des geloofs in onse Nederlanden: midsgaders de heylighen aldaer. Alles getrocken uyt de kerckelycke jaer-boecken Caes[aris] Baronii, ende andere treffelycke schryvers. Door F. Dionysium Mudzaert, religieus canonick van O.L.*

Vrouwe te Tongerloo, der Orde van Premonstreyt.- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1622.- 2 dln. (644, 743 p.): ill.; f°.

LIT. McRae 188. NBW V (1972) kol. 622-623. Held 33. Judson & Van de Velde 49.

EX. Antwerpen, MPM, 2-42. Antwerpen, SB, K 9123.

D 30

CAESAR BARONIUS, C.OR. & HENRICUS SPONDANUS, *Generale kerckelycke historie van de gheboorte onses H. Jesu Christi tot het jaer MDCXXIV. Bewysende den vasten standt der H. Roomsche Kercke; de onghebroken successie der pausen, de synoden der Vaderen, victorie der martelaren; opganck en onderganck der ketterye(n), ghemaeckt door den doorluchtichsten cardinael Caesar Baronius ende den eerw. heer Henricus Spondanus. Oversien, verrijckt, ende noch vermeerdert met eene besondere kerckelycke historie van Neder-landt vervatende d'outheyt des gheloofs in de XVII Provincien, stiften der bisch-dommen, fondatien van cloosters, de synoden, heylighen ende ketters. Ghetrocken uut authentycke registers en chronycken alles door Heribertus Rosweydus priester der Societeyt Jesu.*- Antwerpen: Jan Cnobbaert, 1623.- 1360, 212 p.: ill.; f°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 202-204, 20. McRae 254. Held 41. Judson & Van de Velde 53.

EX. Antwerpen, MPM, A 3803. Antwerpen, SB, K 80442. Antwerpen, UFSIA, Rg, 304 A 5.

D 31

- *Annales Brabantiae Haraei. 2 Voll. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

FRANCISCUS HARAEUS, Francisci *Haraei Annales ducum seu principum Brabantiae totiusque Belgii. Tomi tres, quorum primo solius Brabantiae, secundo Belgii uniti principum res gestae, tertio Belgici tumultus usque ad indutias anno MDCIX pactas enarrantur. Cum ducum seu principum imaginibus et brevi rerum per omnem Europam illustrium narratione.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, & Wed. Joannes Moretus & Joannes Meursius, 1623.- 707, 678 p.: ill.; f°.

LIT. McRae 123. Held 22-23. Judson & Van de Velde 51-52. *Boekillustratie Moretussen*, 37a.

EX. Antwerpen, MPM, A 1341[1-3] & R 59.5. Antwerpen, SB, K 7322. Antwerpen, UFSIA, CB, P 14.52. Antwerpen, UFSIA, Sem Hist. Antwerpen, UFSIA, Rg, 4104 A 7. Brussel, KB, VH 27.284 C.

Zie ook E84.

D 32

FRANCISCUS LONGUS, O.F.M.CAP., *Summa conciliorum omnium, quae a S. Petro usque ad Gregorium XV papam celebrata sunt, juxta chronologiam*

Annalium ill[ustrissi]mi card[inalis] Baronii praecipue, et aliorum illustr[ium] virorum ecclesiastica historicaque monumenta, adjunctis in loca praecipua et difficillima quamplurimis annotationibus, auctore R.P.F. Francisco Longo a Coriolano, ordinis Fratr[um] Minorum S. Francisci Capuccinorum.- Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, 1623.- 1090 p.: ill.; f°.

LIT. McRae 162. Held 8. Judson & Van de Velde 50.
EX. Antwerpen, MPM, K 391, A 562. Antwerpen, SB, F 4160. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3112 A 2.

D 33

DIONYSIUS MUDZAERT, O.PRAEM., *Generale kerckeliicke historie, van het begin der werelt tot het jaer onses Heeren Jesu Christi MDCXXIV. Vervatende beneffens ende naer de gheschiedenissen des Ouden Testaments: den vasten standt der H. Roomsche Kercke; de onghebrokene successie der pausen; de synoden der Vaderen; de kranssen der martelaren; den op- ende onder-gangh der ketteren; de stoelen der patriarchen van Alexandriën, Antiochiën, &c. der bischoppen van Tongeren, Uutrecht &c. den schakel der keyseren inden Westen ende Oosten; de opvolghinghe der koninghen van Spangien, Vranckrijck, Enghelant, Schotlant, Denemarcken, &c. den oorsprongh ende vervolgh der hertogen van Brabant, Gelderlant, Cleve, Gulick; der graven van Vlaenderen, Hollant, Zeelant, vanden Berghe, &c. Vergadert soo uyt de kerckeliicke jaerboecken des Ouden Testaments Jacobi Saliani priester der Societeyt Jesu, als uyt de doorluchtighe cardinaelen Caesar Baronius, Robertus Bellarminus; ende de eerw. heeren Henricus Spondanus, Horatius Tursellinus priester der Societeyt Jesu &c. Doch verrijckt, vermeerdert, ende aenghevult met eene bysondere kerckeliicke historie van Nederlandt, inhoudende de oudtheydt des gheloofs in de XVII Provincien, de stiften der bisdommen, fundatiën van kloosters; de synoden, heylighen, ketters, ende elders andere merckelijcke daden ende gheschiedenissen. Alles ghetrocken uyt oude registers ende tijt-boecken door F. Dionysius Mudzaert van Tilborch, religieus-canonick van O.L. Vrouwe te Tongerloo der Ordre van Premonstreyt.*- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1624.- 2 dln. (541, 644; 743, 231 p.): front., ill.; f°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 469-470, 8. NBW V (1972) kol. 623.
EX. Antwerpen, MPM, A 4139^{I-II}. Antwerpen, SB, K 9124. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3072 A 3.

D 34

- *Scribani Politicus Christianus. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 2).

CAROLUS SCRIBANI, S.J., *Caroli Scribani e Societate Jesu Politico-Christianus*

Philippo IV Hispaniarum regi d[e]d[icatus]- Antwerpen: Martinus Nutius, 1624.- 631 p.: ill.; 4°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 987, 18. Rubens, *Letters*, p. 454, Let. 58, n. 5. McRae 279. Held 45. Judson & Van de Velde 54. Brouwers S484.
EX. Antwerpen, MPM, A 3828. Antwerpen, SB, E 2574. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3060 F 3.
Zie ook E97, E102, H24 en J8.

D 35

- *Annales de Flandes por Emanuel Sueiro. 2 Voll. [in Folio]* (Cat. A. Rubens, p. 25, kol. 1).

EMANUEL SUEYRO, *Anales de Flandes por Emanuel Sueyro, señor de Voorde, cavallero del habito de Christo, fidalgo de la Real Casa de Su Magestad, y entretenido cerca de la persona de Su Alteza. [Primera]- Segunda parte.*- Antwerpen: Petrus en Joannes Bellerus, 1624.- 2 dln. (628, 564 p.); f°. Gegraveerde titelpagina.

In 1638 bestelde Albert Rubens bij Moretus een ex. van deze titel (Journal, fol. 135 v: 30 augustus 1638). Van den Wijngaert verwijst naar het portret van Em. Sueyro uit dit werk. Judson en Van de Velde vermelden dat het titelblad niet door Rubens werd ontworpen; wel zijn er Rubeniaanse motieven in verwerkt.
LIT. Van den Wijngaert, *Inv.* 326. Peeters-Fontainas 1248. Judson & Van de Velde, I, p. 66.
EX. Antwerpen, MPM, A 2031. Antwerpen, SB, K 7486. Antwerpen, UFSIA, Rg, 2053 A 2.

D 36

- *Las Guerras de Flandes por Antonio Carnero. [in Folio]* (Cat. A. Rubens, p. 25, kol. 1).

ANTONIO CARNERO, *Historia de las guerras civiles que ha avido en los Estados de Flandes desde el año 1559 hasta el de 1609. Y las causas de la rebelion de dichos Estados. Recopilada y escrita por el Contador Antonio Carnero, que lo hasido de los exercitos de dichos Estados. Dirigida ala Ser^ma^ Infante Doña Isabel Clara Eugenia &c.*- Brussel: Joannes van Meerbeeck, 1625.- 565 p.: front.; f°.

Het titelblad is een gewijzigde kopie van dat in: Fr. Haraeus, Annales (Antwerpen: 1623) (zie D31).
LIT. Cf. Van den Wijngaert, *Inv.* 231bis. Peeters-Fontainas 190. Palau y Dulcet III, p. 182, 44764. Judson & Van de Velde, p. 228 (met vermelding dat het titelblad niet door Rubens ontworpen is).

EX. Antwerpen, MPM, B 254. Antwerpen, SB, K 7341.

D 37

- *Hermanni Hugonis obsidio Bredana. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

HERMANNUS HUGO, S.J., *Obsidio Bredana armis Philippi IIII, auspiciis Isabellae, ductu Ambr[osii] Spinolae perfecta. Scribebat Hermannus Hugo Societatis Jesu.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1626.- 128 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

Zie voor de 2de uitgave, D47.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 520, 7. Palau y Dulcet VI, p. 665, 116732. Cf. McRae 140. Held 24. Judson & Van de Velde 55. *Boekillustratie Moretussen*, 47a-c.

EX. Antwerpen, MPM, R 53.4. Antwerpen, UFSIA, Rg, 2059 H 8. Brussel, KB, VB 10.833 C RP en VH 26.794 C RP.

Zie ook E119.

D 38

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *De justitia et jure ceterisque virtutibus cardinalibus libri quatuor, ad 2.2 D. Thomae a quaest[ione] 47 usque ad q[uaestionem] 171. Auctore Leonardo Lessio e Societate Jesu s[acrae] th[eologiae] in academia Lovaniensi professore. Editio sexta auctior et castigatior, cum appendice de Monte Pietatis.*- Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, 1626.- 825 p.: ill.; f°.

Zie voor de 4de druk 1617, D17; voor de 5de druk 1621, D27; voor de 7de druk, D56.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 1730, 5. Judson & Van de Velde 38.

EX. Antwerpen, MPM, A 559. Antwerpen, UFSIA, CB, P 14.421. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3061 A 6.

D 39

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *Leonardi Lessii e Societate Jesu sacrae theologiae in academia Lovaniensi quondam professoris Opuscula, quibus pleraque sacrae theologiae mysteria explicantur & vitae recte instituendae praecepta traduntur, ab ipso auctore, paullo ante mortem, varie aucta & recensita.*- Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, 1626.- 922 p.: ill.; f°.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 1744, 19. NBW XIV (1992) kol. 420. McRae 156. Judson & Van de Velde 56.

EX. Antwerpen, MPM, K 62. Antwerpen, SB, F 4391. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3061 A 8. Brussel, KB, VB 1355 C.

D 40

MISSALE ROMANUM, ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum, Pii

V pont[ificis] max[imi] jussu editum et Clementis VIII auctoritate recognitum. In quo missae propriae de sanctis omnes ad longum positae sunt pro faciliori celebrantium commoditate.- Antwerpen: Moretus, 1626.- 620, CIIII p.: ill.; f°.

Zie opmerking bij D57.

LIT. Bouchery & Van den Wijngaert, p. 67-68.

EX. Antwerpen, MPM, K 663.

D 41

JACOBUS DE BIE & JOANNES HEMELARIUS, *Imperatorum Romanorum numismata aurea a Julio Caesare ad Heraclium continua serie collecta et edita ex musaeo excell[entissi]mi principis Caroli Croyi ducis Arschotani &c., industria et manu Jacobi de Bie in aes incisa et a Joanne Hemelario canonico cath[edralis] eccl[esiae] Antverp[iensis] brevi et historico commentario explicata.*- Antwerpen: Petrus & Joannes Bellerus, 1627.- 247 p.: ill.; 4°.

LIT. Van den Wijngaert, *Inv.* 17bis. McRae 128. Cf. Judson & Van de Velde, p. 168. Rubens, *Letters*, p. 482, Let. 143, n. 2.

EX. Antwerpen, MPM, A 4169. Antwerpen, SB, K 107229. Parijs, BnF, J 4747.

Zie ook J21, J25 en P1.

D 42a

HERMANNUS HUGO, S.J., *The Siege of Breda [...], trsl. C[apt.] H[enry] G[age].*- [Gent]: Judocus Dooms, 1627.- 152 p.: ill.; f°. Gegraveerde frontispiece.

Andere Engelse vertaling dan D42b. 'The engrs. in this and 13926a are independent copies of those in the Latin ed., Antwerp, 1626' (STC^2).

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 520-521, 7. Judson & Van de Velde, I, p. 242 & 243 n. 10. *STC 1475-1640* 13926.

EX. Brussel, KB, LP 9.425 C RP. Londen, BL, G.4745 & 9415.d.1.

D 42b

HERMANNUS HUGO, S.J., *The Seige of Breda by the armes of Phillip the fourt [!] [...], trsl. [Gerat Barry].*- Leuven: Hendrik van Haestens, 1627.- 157 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

Andere Engelse vertaling dan D42a. 'The engrs. in this and 13926a are independent copies of those in the Latin ed., Antwerp, 1626' (STC^2).

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 520-521, 7. Judson & Van de Velde, I, p. 242 & 243 n. 10. *STC 1475-1640* 13926a.
EX. Brussel, KB, VB 10.835 C RP. Londen, BL, 591.f.21.

D 43

HERMANNUS HUGO, S.J., *Sitio de Breda rendida a las armas del Rey don Phelipe IV a la virtud de la Infante Doña Isabel, al valor del marques Ambr. Spinola. Compusole el padre Herman Hugo de la Campañia de Jesus. Traduxole Emanuel Sueyro cavallero del Habito de Christo.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1627.- 133 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 520, 7. Palau y Dulcet VI, p. 665, 116733. Peeters-Fontainas 609. Judson & Van de Velde 55.

EX. Antwerpen, SB, K 7435. Antwerpen, MPM, A 1513. Brussel, KB, VB 10.298 C RP.

D 44

MISSALE ROMANUM, ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum, Pii V. pont[ificis] max[imi] jussu editum et Clementis VIII auctoritate recognitum, in quo missae propriae de sanctis omnes ad longum positae sunt pro faciliori celebrantium commoditate.- Antwerpen: Jan van Keerbergen, te koop bij Hieronymus Verdussen, 1627.- 640 p.: ill; f°.

LIT. Van den Wijngaert, *Inv.* 151.

EX. Antwerpen, MPM, A 851.

D 45

- *Corderii Catena Graecorum Patrum in Lucam. Ant.* (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 2).

BALTHASAR CORDERIUS, S.J., *Catena sexaginta quinque Graecorum patrum in S. Lucam, quae quatuor simul evangelistarum introducit explicationem, luce ac Latinitate donata et ex aliis patribus tam Graecis quam Latinis suppleta et annotationibus illustrata, a Balthasare Corderio Antverp[iensi], doctore theologo Soc[ietatis] Jesu.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1628.- 633 p.: ill.; f°.

In 1640 bestelde Albert Rubens bij Moretus een ex. van titel (Journal, fol. 19 r: 15 februari 1640).

LIT. De Backer & Sommervogel II, kol. 1438, 1. *Anvers Cat. Paris (1954)* 371. McRae 70. Held 14. Judson & Van de Velde 58.

EX. Antwerpen, MPM, R 53.2. Antwerpen, SB, F 4186. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3038 A 4. Gent, UB, A 7161. Leuven, KU, CB, CVI/16.

D 46

HERIBERTUS ROSWEYDUS, S.J., *Vitae patrum, de vita et verbis seniorum sive Historiae eremiticae libri X auctoribus suis et nitori pristino restituti ac notationibus illustrati. Opera et studio Heriberti Ros-Weydi Ultraiectini, e*

Soc[ietate] Jesu theologi. Accedit onomasticon rerum et verborum difficiliorum, cum multiplici indice, etiam concionatorio. Editio secunda varie aucta et illustrata.- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1628.- LXXXVII, 1060 p.: ill.; f°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 193, 9. Held 42. Judson & Van de Velde 57.

EX. Antwerpen, MPM, R 63.4. Antwerpen, SB, K 6597. Brussel, KB, VB 8244 C.

D 47

HERMANNUS HUGO, S.J., *Obsidio Bredana armis Philippi IIII, auspiciis Isabellae, ductu Ambr[osii] Spinolae perfecta. Scribebat Hermannus Hugo Societatis Jesu. Editio secunda.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1629.- 129 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

Zie voor de 1ste druk, D37.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 520, 7. Van den Wijngaert, *Inv.* 232. Palau y Dulcet, VI, p. 665, 116732 (in voetnoot).

EX. Antwerpen, MPM, A 948, A 1513. Antwerpen, SB, K 7436. Brussel, KB, VB 10.297 C RP.

D 48

PIETER DE JODE, *Varie figure academiche. Novamente raccolte dal naturale con grandissima fatica, e spesa molto commode per la gioventù la quale si diletta dal arte dal disegno messe in luce da Pietro de Jode d'Anversa. Diversche figuren uut de academia. Nu eerst by een vergadert naert leven, met groote moyte en oncost, seer bequaem vor alle jongelingen die hen oefenen in de teeken-const.*- Antwerpen: Pieter de Jode, 1629.- 24 pll.: ill.; f°.

'...Les modèles représentés dans le livre ne sont pas empruntés à Rubens et n'ont pas été dessinés par lui. Cependant, de la planche 6 il se rencontre un état avec l'inscription: "P. Paulus Rubbens pinxit...". C'est la pièce dans laquelle le caractère rubénien est le plus prononcé. Comme cette planche se rencontre assez fréquemment, il se peut que le cuivre en ait été conservé pendant quelque temps et que l'on y ait gravé le nom de Rubens pour donner une certaine valeur à l'estampe ...'.

LIT. Rooses, *OEuvre de Rubens*, V, p. 27. Niet opgenomen door Judson & Van de Velde.

EX. Londen, Victoria & Albert Museum, Library.

D 49

PETRUS RIBADINEIRA, S.J. & HERIBERTUS ROSWEYDUS, S.J., *Generale legende der heylighen met het leven Jesu Christi ende Marie, vergadert uut de H. Schrifture, Oude Vaders, ende registers der H. Kercke, door P. Petrus*

Ribadineira ende P. Heribertus Ros-weydus priesters der Societeyt Jesu. Den tweeden druck met veel levens der h.h., vermeerderd met een register dienende tot de sermoenen des jaers.- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1629.- 792 p.: ill.; f°.

Zie voor de 1ste druk, D22.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 202, 14. BCNI 8147. Palau y Dulcet XVI, p. 442, 266428. Cf. Judson & Van de Velde, p. 205.

EX. Antwerpen, SB, K 210711. Antwerpen, UFSIA, CB, P 15.240. Sint-Truiden, Instituut voor Franciscaanse geschiedenis, Archief, APP QZ 35.

D 50

- *Corderii Catena Graecorum Patrum in Lucam. Ant. [in Folio]*. (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 2).

BALTHASAR CORDERIUS, S.J., *Catena patrum Graecorum in Sanctum Joannem ex antiquissimo Graeco codice m[anu]s[cripto] nunc primum in lucem edita et auspicatissimis serenissimi ac potentissimi Ferdinandi III Hungariae et Bohemiae regis nuptiis consecrata a Balthasare Corderio Antverpiano Soc[ietatis] Jesu s[acrae] th[eologiae] doctore et in alma Viennensi universitate professore.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1630.- 475 p.; f°.

In 1640 bestelde Albert Rubens bij Moretus een ex. van deze titel (Journal, fol. 19 v: 15 februari 1640).

LIT. McRae 69. Held 15. Judson & Van de Velde 59.

EX. Antwerpen, MPM, W 86 & A 774. Antwerpen, SB, F 4187. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3038 A 5.

D 51

HERMANNUS HUGO, S.J., *Le siège de la ville de Breda conquise par les armes du roy Philippe IV, par la direction de l'Infante Isabella Cl. Eug. par la valeur du marquis Amb. Spinola. Traduict du latin du père Hermannus Hugo de la Compagnie de Jésus, par Philippe Chifflet, docteur ès droicts civil et canon, prieur et seigneur de Bellefontaine, chapellain domestique de l'Oratoire de S.A.S.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1631.- 163 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 520-521, 7. Palau y Dulcet VI, p. 665, 136734. Cf. Judson & Van de Velde p. 242.

EX. Antwerpen, MPM, A 948. Antwerpen, SB, K 7437. Brussel, KB, VB 10.834 C RP en VH 26.796 C RP.

Zie ook D37, D42, D43 en D47.

D 52

DAVID VAN MAUDEN, *Speculum aureum vitae moralis seu Tobias ad vivum delineatus, explicatus et per selectiora moralia illustratus. Auctore Davide a Mauden, theologo ac jurisconsulto, ecclesiae Bredanae decano & Beatae Mariae de Capella Bruxellis pastore. Cum quadruplici indice, videlicet sectionum cuiusque capitis, scripturarum, rerum memorabilium & pro concionibus super evangelia dominicalia, festivalia ac quadragesimalia totius anni.*- Antwerpen: Joannes Meursius, 1631.- 895 p.; f°.

Hier is waarschijnlijk voor de eerste maal het drukkersmerk van Joannes Meursius, door Rubens ontworpen, op een titelblad afgedrukt.

LIT. Judson & Van de Velde 60.

EX. Antwerpen, MPM, A 1858[2].

D 53

NICOLAS TURLOT, *Le thrésor de la doctrine chrestienne, descouvert en sorte su'il n'est besoin d'aucune autre recherche pour l'enseigner ou apprendre: recueilly & mis en langue vulgaire par Nicolas Turlot, licentié en la saincte Théologie, chanoine & archiprestre de Namur, en faveur des pasteurs, ou autres qui ont chargés d'âmes.*- Liège: Jean Tournay, 1631.- 828 p.: ill.; 4°.

In deze druk is de titelprent van D34 opnieuw gebruikt.

LIT. BCNI 8416. Cioranescu, *17.s.* 242bis. Cf. Judson & Van de Velde, p. 238.

EX. Parijs, BnF, D 11387.

D 54

- *Opera Ludovici Blosii. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 2).

LUDOVICUS BLOSIUS, O.S.B., *Venerabilis patris D. Ludovici Blosii monasterii Laetiensis ordinis S. Benedicti in Hannonia abbatis Opera cura et studio R.D. Antonii De Winghe abbatis et monachorum eiusdem monasterii aucta, ornata, illustrata.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1632.- CIII, 820 p.: ill.; f°.

LIT. *Anvers Cat. Paris (1954)* 372. McRae 34. Held 9. Judson & Van de Velde 61.

EX. Antwerpen, MPM, K 124 & R 63.3. Antwerpen, SB, F 4571. Antwerpen, UFSIA, CB, P 15.110. ANTWERPEN, UFSIA, Rg, 3016 A 3.

Zie ook E184.

D 55

BREVIARIUM ROMANUM ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum, Pii V. pont[ificis] max[imi] jussu editum et Clementis VIII primum, nunc denuo Urbani p[a]p[ae] VIII auctoritate recognitum.- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1632.- 1072, CLXVIJ p.; 8°.

Met twee kleine houtsneden van C[hristoffel] J[egher] naar Rubens (p. 414 & 480).
LIT. Bouchery & Van den Wyngaert, p. 69.
EX. Antwerpen, MPM, A 1254 (2 ex.).

D 56

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *De justitia et jure ceterisque virtutibus cardinalibus libri quatuor, ad 2.2 D. Thomae a quaest[ione] 47 usque ad q[uaestionem] 171. Auctore Leonardo Lessio e Societate Jesu s[acrae] th[eologiae] in academia Lovaniensi professore. Editio septima, auctior et castigatior, cum appendice de Monte Pietatis*.- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1632.- 825 p.: ill.; f°.

Zie voor de 4de druk 1617, D17; voor de 5de druk 1621, D27; voor de 6de druk 1626, D38.
LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 1730, 5. Cf. Judson & Van de Velde, p. 187.
EX. Antwerpen, MPM, A 560 & K 64^2. Antwerpen, SB, F 4392. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3061 A 7.

D 57

MISSALE S. MONASTERIENSIS ECCLESIAE, jussu seren[issi]mi et rev[erendissi]mi D[omini] Ferdinandi archiepisc[opi] et principis Coloniensis, episcopi Monasteriensis, Sanctae Sedis Apostolicae legati... - Antwerpen: Balthasar Moretus, (1631), 1632.- 602, CXVIII p.; f°.

Met drie houtsneden naar ontwerp van Rubens, gemerkt C.I., van Christoffel Jegher, p. 48, 312 en 322. Eén ervan werd reeds eerder afgedrukt in het Missale Romanum, ex officina Plantiniana... 1626, p. 310 (zie D40).
LIT. Bouchery & Van den Wyngaert, p. 67-68. Judson & Van de Velde p. 136-137. *Boekillustratie Moretussen*, 36a-b.
EX. Antwerpen, MPM, A 1317.

D 58

- *Casimiri Lyrica. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 2).

MATTHIAS CASIMIRUS SARBIEVIUS, S.J., *Matthiae Casimiri Sarbievii e Soc[ietate] Jesu Lyricorum libri IV. Epodon lib[er] unus alterque epigrammatum.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1632.- 336 p.: ill.; 4°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 631, 13. McRae 265. Held 44. Judson & Van de Velde 62. *Boekillustratie Moretussen*, 44a-b.

EX. Antwerpen, MPM, A 828.

Zie ook E182.

D 59

BERNARDUS BAUHUSIUS, BALDUINUS CABILLAVUS & CAROLUS MALAPERTIUS, S.J., *Bernardi Bauhusii et Balduini Cabillavi e Soc[ietate] Jesu Epigrammata. Caroli Malapertii ex eadem Soc[ietate] Poemata.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1634.- 262 p.: ill.; 12°.

LIT. De Backer & Sommervogel I, kol. 1051, 1. *Anvers Cat. Paris (1954)* 379-380. McRae 24. Held 4. Judson & Van de Velde 63. *Boekillustratie Moretussen*, 45a-b.

EX. Antwerpen, MPM, A 518. Antwerpen, SB, C 107284.

Zie ook E179.

D 60

BIBLIA SACRA cum glossa ordinaria a Strabo Fuldensi monacho Benedict[ino] collecta, novis PP.[=patrum] Graec[orum] & Latin[orum] explicationibus locupletata, et postilla Nic[olai] Lirani Franc[iscani] cum additionibus Pauli Burgensis epis[copi] ac Matthiae Thoringi replicis, theolog[orum] Duacensium studio emendatis. Tomis sex comprehensa. Omnia denuo recensuit R.P. doctor Leander a S. Martino benedictus praeses generalis congregationis Anglicae in academia Duacena Hebraeae linguae professor regius adiecitq[ue] plures antiquos ac novos tractatus, analyses, parallela, tabulas chronologicas & prosopographicas, cum indicibus copiosissimis, ut merito haec editio dici possit theolog[orum] et concionat[orum] thesaurus. Quae adiecta, suppleta, correcta, restituta admonitio ad lectorem ostendit.- Antwerpen: Joannes Meursius, 1634.- 6 dln.: ill.; f°.

LIT. Cf. Judson & Van de Velde p. 195.

EX. Antwerpen, SB, F 3963. Brussel, KB, VB 238 C. Gent, UB, Th 2732.

Zie ook D15.

D 61

JACOBUS BIDERMANUS, S.J., *Jacobi Bidermani e Soc[ietate] Jesu Heroum epistolae, epigrammata et Herodias.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1634.- 401 p.: ill.; 24°.

LIT. De Backer & Sommervogel I, kol. 1450, 34. *Anvers. Cat. Paris (1954)* 382. McRae 29. Held 8. Judson & Van de Velde 67.

EX. Antwerpen, MPM, R 62.08. Brussel, KB, VB 6277 A.

Zie ook E178.

D 62

OLIVERIUS BONARTIUS, S.J., *Oliveri Bonarti Societ[atis] Jesu theologi In Ecclesiasticum commentarius. Cum indicibus locupletissimis.*- Antwerpen: Joannes Meursius, 1634.- 818 p.: ill.; f°.

LIT. De Backer & Sommervogel I, kol. 1689, 2. McRae 36. Cf. Held 10. Judson & Van de

Velde 70.
EX. Brussel, KB, VB 402 C. Parijs, BnF, A 1091.

D 63

- *Opera Dionysii Areopagitae. 2 Voll. Antv. 1634* (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 1).

DIONYSIUS AREOPAGITA, *Opera S. Dionysii Areopagitae cum scholiis S. Maximi et paraphrasi Pachymerae a Balthasare Corderio Soc[ietatis] Jesu doct[ore] theol[ogo] Latine interpretata et notis theologicis illustrata. Tomus primus. Tomus secundus mysticam S. Dionysii theologiam & epistolas complectens, cum eiusdem vitae scriptoribus, operum vindiciis & verborum difficiliorum onomasticon.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1634.- 2 dln. (893; XXIV, 530 p.): ill.; f°.

Held, p. 84, vermeldt een editie van 1633.
LIT. De Backer & Sommervogel II, kol. 1439, 5. BCNI 8706. Held 17. Judson & Van de Velde 64-65.
EX. Antwerpen, MPM, R 63.2. Antwerpen, SB, F 4219. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3107 A 10 & 3107 A 12.
Zie ook E177.

D 64

- *Petrasanta de Symbolis heroicis. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 1).

SILVESTER PETRASANCTA, S.J., *De symbolis heroicis libri IX. Auctore Silvestro Petrasancta Romano e Soc[ietate] Jesu.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1634.- IXXX, 480, [36] p.: ill.; 4°.

LIT. De Backer & Sommervogel VI, kol. 740, 15. Held 37. McRae 214. Judson & Van de Velde 69.
EX. Antwerpen, MPM, R 56.18. Antwerpen, SB, C 2113. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3119 D 9.
Zie ook E186 en H88.

D 65

- *La Peinture d'Isabelle Claire Infante d'Espagne. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 22, kol. 1).

FRANÇOIS TRISTAN, *La peinture de la sérénissime Princesse Isabelle Claire Eugénie infante d'Espagne*.- Antwerpen: Officina Plantiniana, 1634.- 71 p.: ill.; 4°.

LIT. Palau y Dulcet XXIV, p. 144, 340976. Cioranescu, 17.s. 64898. McRae 300. Held 48. Judson & Van de Velde 66.

EX. Antwerpen, MPM, A 381 (katern A ontbreekt).

Zie ook E181.

D 66

- *Urbani Papae VIII. Poëmata. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 1).

URBANUS VIII, PAUS, *Maphaei S[anctae] R[omanae] E[cclesiae] card[inalis] Barberini nunc Urbani p[a]p[ae] VIII Poëmata.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1634.- 290 p.: ill.; 4°.

LIT. *Anvers Cat. Paris (1954)* 364, 377-378. McRae 19. Held 3. Judson & Van de Velde 68.

EX. Antwerpen, MPM, 58.10 & B 932. Antwerpen, SB, C 1478.

Zie ook E183.

D 67

- *Viaje del Cardinal Infante. bis. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 25, kol. 1).

DIEGO DE AEDO Y GALLART, *El memorable y glorioso viaje del Infante Cardenal D. Fernando de Austria.*- Antwerpen: Jan Cnobbaert, 1635.- 199 p.: ill.; 4°.

LIT. Peeters-Fontainas I, 2. McRae 2. Held 1. Judson & Van de Velde 72. Landwehr, *Splendid ceremonies* 88.

EX. Antwerpen, MPM, A 2081 & K 582. Antwerpen, SB, K 7420.

D 68

DIEGO DE AEDO Y GALLART, *Le voyage du Prince Don Ferdinande Infant d'Espagne, cardinal.*- Antwerpen: Jan Cnobbaert, 1635.- 204 p.: ill.; 4°.

LIT. Landwehr, *Splendid ceremonies* 89. Judson & Van de Velde 71.

EX. Antwerpen, MPM, A 4189. Antwerpen, SB, K 7421 & K 47873.

D 69

BENEDICTUS HAEFTENUS, O.S.B., *Regia via crucis auctore D. Benedicto Haefteno Ultraiectino reformati monasterii Affligeniensis ordinis S. Benedicti praeposito.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1635.- 404 p.: ill.; 8°.

LIT. BCNI 8834. NBW XI (1985) kol. 348. McRae 122. Cf. Held 94-95. Judson & Van de Velde 71. Landwehr, *Emblem and fable books* 271. *Boekillustratie Moretussen*, 29a-b.

EX. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3024 F 2. Antwerpen, MPM, R 57.13.

D 70

GUILIELMUS BECANUS, S.J., *Serenissimi principis Ferdinandi, Hispaniarum infantis, S.R.E. cardinalis triumphalis introitus in Flandriae metropolim Gandavum. Auctore Guilielmo Becano S[ocietatis] J[esu]*.- Antwerpen: Joannes Meursius, 1636.-67 p.: ill.; pl^{o}.

Drukkersmerk: linksonder ‘Pet. Paul Rubens pinxit’; rechtsonder ‘Corn[elius] Galle sculpsit’. De talrijke andere afbeeldingen werden

niet naar Rubens gegraveerd.
LIT De Backer & Sommervogel I, kol. 1089, 3. Landwehr, *Splendid ceremonies* 96. Cf. Judson & Van de Velde p. 256 (met vermelding dat het drukkersmerk op afb. 205 o.m. ook voorkomt op: M. Bonacina, Opera omnia, Antwerpen, Joannes Meursius, 1632).
EX. Antwerpen, MPM, B 15. Antwerpen, SB, K 9306.

D 71

- *Opera Iusti Lipsii. 4. Voll. Antverp. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii v[iri] c[larissimi] Opera omnia, postremum ab ipso aucta et recensita, nunc primum copioso rerum indice illustrata.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1637.- 4 dln. (CLX, 477; 542; 797; 624 p.): ill.; f°.
LIT. BCNI 9034. *Anvers Cat. Paris (1954)* 383. BB III, p. 1024-1028, L-407. McRae 159 (vermeldt de editie van 1614; zie D10). Held 27. Judson & Van de Velde 73-74. *Boekillustratie Moretussen*, 48a-b & f-g. *Lipsius. Cat. Leuven (1997)*, 107.
EX. Antwerpen, MPM, R 60.2 & B 1017. Antwerpen, SB, C 970. Antwerpen, UFSIA, CB, P 15.47. Brussel, KB, VH 12.981 C RP.
Zie ook E204.

D 72

- *Recueil des diverses pieces pour la defencse de la reine Mere. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 23, kol. 2).

MATTHIEU DE MORGUES, *Diverses pièces pour la défense de la Royne Mère du Roy très-chrestien Louys XIII. Faites et reveues par Messire Matthieu de Morgues Sr de St. Germain, conseiller & prédicateur ordinaire du Roy trèschrestien, & conseiller, prédicateur & premier aumonier de la Royne Mere de sa Maiesté.*- [Antwerpen: Balthasar Moretus, 1637].- 801 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.
Hoewel in *Cat. A. Rubens* een quarto is vermeld en de beschreven druk een klein-folioformaat is, zal het hier toch om één en dezelfde editie gaan, die op grond van *Inv. 1590-1650* aan Balthasar Moretus is toe te schrijven. Het exemplaar bewaard in het MPM, is hiervan een archivalisch testimonium. Het verschil in afmetingen tussen quarto en klein-folio is bovendien vrij gering. Deze bundel bevat elf teksten die tussen 1631 en 1637 werden gedrukt en derhalve zelfstandig kunnen voorkomen.
LIT. *Anvers Cat. Paris (1954)* 391-392. Cioranescu, *17.s.* 50518. McRae 186. Held 32. Judson & Van de Velde 75, 412 [115].

EX. Antwerpen, MPM, B 832.

D 73

STEPHANUS SIMONINUS, *Stephani Simonini Sequani s[acrae] th[eologiae] & j[uris] can[onici] doct[oris] Silvae Urbanianae seu gesta Urbani VIII pont[ificis] opt[imi] max[imi]*.- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1637.- 179 p.: ill.; 4°.

De koperplaat van de titelprent gesneden voor het boek van M.C. Sarbievius (D58) werd opnieuw gebruikt; nieuwe opschriften werden er evenwel op gegraveerd.

LIT. Van den Wijngaert, *Inv.* 241bis. McRae 285. Judson & Van de Velde, p. 267 sub 62.

EX. Antwerpen, MPM, R 57.11. Antwerpen, SB, C 1540. Gent, UB, BL 319.

D 74

JEAN BOYVIN, *Le siège de la ville de Dole capitale de la Franche-Comté et son heureuse délivrance. Descrits par M. Jean Boyvin conseiller de Sa Maiesté en son souverain parlement à Dole.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1638.- 313 p.: ill.; 4°.

LIT. Cioranescu, *17.s.* 16184. McRae 41. Held 12. Judson & Van de Velde 76. *Boekillustratie Moretussen*, 49a.

EX. Antwerpen, MPM, A 396 & R 57.12. Antwerpen, SB, K 7227.

D 75

PHILIPPUS CHIFFLETIUS, *Sacrosancti et oecumenici concilii Tridentini Paulo III, Julio III et Pio IV, pontificibus maximis celebrati canones et decreta. Quid in hac editione praestitum sit, sequens Philippi Chiffletii, abbatis Balernensis et ecclesiae Vesontinae canonici et vicarii generalis, praefatio indicabit.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1640.- 358, LXXII p.: ill.; 12°.

LIT. BCNI 9302. Rubens, *Letters*, p. 411, Let. 245. Judson & Van de Velde 77.

EX. Antwerpen, MPM, A 1489. Antwerpen, SB, E 77596 & E 84092. Antwerpen, UFSIA, Rg, 4110 F 9.

D 76

LUITPRANDS TICINENSIS, *Luitprandi subdiaconi Toletani, Ticinensis diaconi, tandem Cremonensis episcopi Opera quae extant. Chronicon et adversaria nunc primum in lucem exeunt P. Hieronymi de La Higuera Societ[atis] Jesu presbyteri, D. Laurenti*

Ramirez de Prado consiliarii regii notis illustrata.- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1640.- XLVIII, 592 p.: ill.; f°.

LIT. De Backer & Sommervogel IV, kol. 370, 4. Palau y Dulcet VII, p. 711, 143650. *Anvers. Cat. Paris (1954)* 393-394. McRae 164. Held 29. Judson & Van de Velde 78-79.

EX. Antwerpen, MPM, R 52.7. Antwerpen, SB, K 6884.

E. Door P.P. Rubens aangekochte boeken vermeld in het journal van de Officina Plantiniana

E 1

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Aldrovandi de Avibus 1 et 2 f^o In Italia f 39 st* - (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *Ulyssis Aldrovandi Historia de Avibus. 2 Voll. Bononiae. v. 1595. [In Folio]* (Cat. A. Rubens, p. 7, kol. 1).

ULYSSES ALDROVANDUS, *Ulyssis Aldrovandi philosophi ac medici Bononiensis, historiam naturalem in gymnasio Bononiensi profitentis, Ornithologiae hoc est De avibus historiae libri XII. Ad Clementem VIII pont[ificem] opt[imum] max[imum]. Cum indice septemdecim linguarum copiosissimo. Tomus primus [-tertius].*- Bologna: Giovanni Battista Bellagamba per Francesco de' Franceschi, 1599-1603.- 3 dln. (893, 862, 560 p.): ill.; f^o.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 110. McRae 4. McGrath I, p. 60-61, II, p. 172, 193. *STC Italian 16.s.*, p. 17.

EX. Antwerpen, MPM, B 333^I-III. Brussel, KB, VB 4006 C 1 RP.

E 2

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Aldrovandi de insectibus f^o* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *Ulyssis Aldrovandi De Insectis. Bonon. 1602. & Gesnerus de Serpentibus simul compacti.* (Cat. A. Rubens, p. 7, kol. 1). Cf. E6.

ULYSSES ALDROVANDUS, *De animalibus insectis libri septem, cum singulorum iconibus ad vivum expressis. Autore Ulysse Aldrovando in almo gymnasio Bonon[iensi] rerum naturalium professore ordinario ad sereniss[imum] Franc[iscum] Mariam Secundum, Urbini ducem sextum. Cum indice copiosissimo.*- Bologna: Giovanni Battista Bellagamba, 1602.- 767 p.: ill.; f^o.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 110. McRae 5.

EX. Antwerpen, MPM, B 333^IV. Brussel, KB, VB 4006 C 11 RP.

Zie ook E12.

E 3

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avait en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Numismata Occonis in q^to f2 st 10* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *Imperatorum Romanorum Numismata Adolphi Occonis. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 1).

ADOLPHUS OCCO, *Impp. [=Imperatorum] Romanorum numismata a Pompeio Magno ad Heraclium, quibus insuper additae sunt inscriptiones quaedam veteres, arcus triumphales & alia ad hanc rem necessaria. Summa diligentia & magno labore collecta ab Adolpho Occone r[ei] p[ublicae] medico, antiquitatum studioso.*- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1579.- 398 p.; 4°.

Latere druk: Augsburg, 1611, 4°. Toch heeft de Plantijnse druk hier voorrang.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 110. Voet, *PP*, 1760. McRae 196. BT 2239. McGrath I, p. 60, 61.
EX. Antwerpen, MPM, A 24. Antwerpen, SB, R 8406. Brussel, KB, VB 11.811^a A 2 RP. Gent, UB, Hi 4112.

E 4

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Philippe de Comines in 12° Rouen 1 kol. f 1 - 1 1/2 f 3.10 [2 kol.] st 18 st 3 - lig.* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *Mémoires de Commines. [in 12 & Minori Forma.]* (Cat. A. Rubens, p. 24, kol. 1).

PHILIPPE DE COMINES, *Les mémoires de Messire Philippe de Commines, chevalier, seigneur d'Argenton, sur les principaux faits & gestes de Loys XI & Charles VIII, son fils, rois de France. Et un ample indice des choses plus remarquables. Le tout revue & corrigé sur l'édition de Denis Savvage.*- Rouen: Jean Berthelin, 1610.- 853 p.: ill.; 12°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 110. McRae 67. McGrath I, p. 60, 61.
EX. Parijs, BnF, J.La^16.9.

E 5

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Antiquitates Romanae q^to 1611 Genevae fl. 3* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *Rosini Antiquitates Romanae. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 1).

JOANNES ROSINUS, *Romanarum antiquitatum libri decem, ex variis scriptoribus summa fide singularique diligentia collecti, a Joanne Rosino Bartholomaei F[ilio] Isennacensi, Thuringo. Cum indicibus locupletissimis.*

Editio ultima, omnium, quae hactenus prodierunt, tersissima.- Genève: Excudebat Stephanus Gamonetus [= Jacques Chouët], 1611.- 600 p.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 110. McRae 253. McGrath I, p. 60, 61, 62, 75 n. e.a., III, p. 113, 153 n., 159, 160 e.a.

EX. Londen, BL, C 778: 6,8.

E 6

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Gesnerus de Serpentibus f° f 1 st 16* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *... Gesnerus de Serpentibus...* (Cat. A. Rubens p. 7, kol. 1). Cf. E2.

CONRADUS GESNERUS, *Conradi Gesneri Tigurini medicinae et philosophiae professoris in schola Tigurina. Historiae animalium lib[er] V qui est de serpentium natura. Ex variis schedis et collectaneis eiusdem compositus per Jacobum Carronum Francofurtensem. Adiecta est ad calcem, Scorpionis insecti historia a D. Casparo Wolphio Tigurino medico, ex eiusdem paralipomensis conscripta. Accesserunt indices nominum serpentium secundum diversas linguas & ante illos enumeratio eo ordine quo in hoc volumine continentur.*- Zürich: Christoph Froschauer der Ältere, 1587.- 2 dln.; 85, 10 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 110. McRae 105. VD 16, G-1744. McGrath I, p. 60.

EX. Brussel, KB, VB 4303[2] C 4 RP; VB 4301bis C RP.

E 7

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Pauli Jovii Elogia Bello et Litteris illustrium f° Basil f 4 st 10 st 18 lig* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).

PAULUS JOVIUS, EPISCOPUS NUCERINUS, *Pauli Jovii Novocomensis episcopi Nucerini Elogia virorum bellica virtute illustrium, septem libris jam olim ab authore comprehensa, et nunc ex eiusdem musaeo ad vivum expressis imaginibus exornata.*- Basel: Peter Perna, 1596.- 258, 10 p.: ill.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 110-111. McRae 145.

EX. Antwerpen, SB, K 6915. Parijs, BnF, G 1198 & 1371(2) & K 734(3).

E 8

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Historia di Napoli di Ils Caraffa [sic] q libri dieci f 3 st - [;] st 10 lig.* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *Historia di Napoli Di Jean Bat Carata [sic]. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 26, kol. 1).

GIAN BATISTA CARRAFA, *Dell'historie del regno di Napoli del S. Gian Batista Carrafa parte prima (Pubblicata da Mutio Carrafa)*.- Napoli: Giuseppe

Cacchi, (1571), 1572.- 258 p.; 4°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 111. McRae 50. McGrath I, p. 60.
EX. Napels, Bibliotheca Nazionale di Napoli, S.Q.LVI.B.37. Parijs, BnF, Rés. K 562.

E 9

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po. 1 Historia Neapolitana Pandulphi q f - st 16 st 8 lig* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *Pandulphi Collenutii Historia Neapolitana. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 2).

PANDULPHUS COLLENUTIUS, *Pandulphi Collenutii jurisconsulti Pisaurensis Historiae Neapolitanae. Ad Herculem I Ferrariae ducem libri VI. Cui accesserunt, praeter provinciarum, urbium, oppidorum, praecipuarum arcium, principum, episcopatuum, ducum, comitum, baronum, nobilium familiarum nomenclaturam, totius etiam regni cosmographica tabula. Omnia ex Italico sermone in Latinum conversa Joann[e] Nicol[ao] Stupano Rheto interprete. (Accesserunt Joannis Joviani Pontani rerum suo tempore gestarum libri VI).*- Basel: Peter Perna, 1572.- 525 p.: ill.; 4°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 111. McRae 66. McGrath I, p. 60.
EX. Parijs, BnF, K 2291 & 2987(3).

E 10

- *A Monsr Pietro Rubens, Les avoit en blancq despuis les a faict relier en po.*
- *1 Becanus Hermatena in f^o po ligatura st 18* (Journal, fol. 43 v: 17 maart 1613).
- *Goropii Becani Hermathena & alia Opera. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).
- *Gropi Becani Hermathena. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 28, kol. 2).

JOANNES GOROPIUS BECANUS, *Opera Joan[nis] Goropii Becani, hactenus in lucem non edita, nempe Hermathena, Hieroglyphica, Vertumnus, Gallica, Francica, Hispanica.*- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1580.- 6 dln. in 1 band, ill.; f°.
Afzonderlijke titelpagina voor elk deel.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 111. Voet, *PP* 1255. McRae 26. BT 1316, 5857, 8406. McGrath I, p. 60 e.a.
EX. Antwerpen, MPM, A 293 & R 44.17. Antwerpen, SB, K 6693. Brussel, KB, VB 7388 C RP & VH 13.459 C RP.

E 11

- *A Monsieur Petrus Paulus Rubenius 1 aguilonii optica f° po (blancq) la Ligature f 1 st* - (Journal, fol. 128 r: 2 augustus 1613).

FRANCISCUS AGUILONIUS, *Opticorum libri sex...* 1613.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 111.
Zie voor de beschrijving, D4.

E 12

- *A Monsieur Petrus Paulus Rubenius 1 aldrovandus de insectis fo bon po f 15 st* - (Journal, fol. 128 r: 2 augustus 1613).

ULYSSES ALDROVANDUS, *De animalibus insectis libri septem.* 1602.
Zie voor de beschrijving, E2.

E 13

- *A Monsieur Petrus Paulus Rubenius 1 prospettiva di vignola f^o^ ven. po f 7 st 10* (Journal, fol. 128 r: 2 augustus 1613).
- *Prospettiva Prattica di Giacomo Barozzi da Vignola.* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 2).

GIACOMO BAROZZI detto IL VIGNOLA, *Le due regole della prospettiva pratica di M. Jacomo Barozzi da Vignola. Con i comentarii del R.P.M. Egnatio Danti dell'ordine de predicatori matematico dello Studio di Bologna. All'ill. et eccell. sig. M. Ant^o^ Borghese, prencipe di Solmona, governator di Borgo, castellano di Castel S^to^ Angelo et cap^o^ generale dell' una, et l'altra guardia di N. S^re^. etc.*- Roma: Typographia Camerae Apostolicae, 1611.- 145 p.: ill.; f^o^.
Een editie uit Venetië vóór augustus 1613 kon niet worden gevonden.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 111. McRae 311. Rhodes I, p. 77.
EX. Londen, BL, 1259 aa 3. Parijs, Université de Paris, Bibliothèque d'Art et d'Archéologie. Rome, Biblioteca Nazionale, 255.1. C 22.

E 14

- *A Monsr. Philippe [= Petrus Paulus] Rubenius sont à relier chez Léonard 1 Lessius de Statu, Num^e^ et Valetudine f 1 st 8* (Journal, fol. 183 r: 25 oktober 1613).

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *Disputatio de statu vitae diligendo et religionis ingressu, quaestionibus XII comprehensa. Auctore Leonardo Lessio Soc[ietatis] Jesu theologo*

& s[acrae] theologiae professore.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1613.- 210 p.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. De Backer & Sommervogel IV, kol. 1736, 12. BCNI 5906. McRae 154. Simoni L-87.

Ex. Antwerpen, MPM, A 659.

E 15

- *A Monsr. Philippe [=Petrus Paulus] Rubenius sont à relier chez Léonard 1 Lessius de Statu, Num^e et Valetudine* (Journal, fol. 183 r: 25 oktober

1613).
- *Lessius de Providentia Numinis [in Octavo.]* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 2).

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *De providentia numinis et animi immortalitate libri duo adversus atheos & politicos. Auctore Leonardo Lessio Societatis Jesu s[acrae] theologiae professore.*- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1613.- 351 p.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. De Backer & Sommervogel IV, kol. 1736, 11. BCNI 5908. McRae 153. Simoni L-84.
EX. Antwerpen, SB, F 97054. Antwerpen, UFSIA, CB, P 12.66.1. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3061 C 10.

E 16

- *A Monsr. Philippe [=Petrus Paulus] Rubenius sont à relier chez Léonard 1 Lessius de Statu, Num^e et Valetudine f 1 st 8* (Journal, fol. 183 r: 25 oktober 1613).

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *Hygiasticon seu vera ratio valetudinis bonae et vitae una cum sensuum, judicii & memoriae integritate ad extremam senectutem conservandae. Auctore Leonardo Lessio Societatis Jesu theologo. Subiungitur tractatus Ludovici Cornari Veneti, eodem pertinens, ex Italico in Latinum sermonem ab ipso Lessio translatus.*- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1613.- 108 p.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. De Backer & Sommervogel IV, kol. 1737, 13. McRae 155. Simoni L-88.
EX. Antwerpen, MPM, A 1790. Antwerpen, SB, J 70103.

E 17

- *A Monsr. Philippe [=Petrus Paulus] Rubenius sont à relier chez Léonard 1 Indiae orientalis hist Libri 10e cum figuris po 2 voll. fl 39 st* - (Journal, fol. 183 r: 25 oktober 1613).
- *Historia Orientalis & Occidentalis Theodori de Bry. 4. Voll. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).

THEODOR DE BRY, *Americae [prima - nona pars].*- Frankfurt am Main:... 1590.- 9 dln.: ill.; f°.

Theodor de Bry (1528-1598) en na hem zijn zoon Johann Theodor (1561-1623), beiden graveur en uitgever te Frankfurt am Main, hebben minstens twee edities bezorgd van het verzamelwerk *America*, door verscheidene auteurs samengesteld. De eerste editie verscheen tussen 1590 (Prima pars) en 1634 (Tertiodecima

pars), de tweede tussen 1608 (Prima pars) en 1625 (Octava pars). Aangezien hel niet geheel duidelijk is welke delen Rubens precies gehad heeft, is geen uitvoerige (zeer

lange) beschrijving gegeven. De opgegeven exemplaren beantwoorden niet ipso facto aan de globale beschrijving maar kunnen bv. delen van edities bevatten.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. McRae 45, 46. Paisey B-2325, B-2353. M.G. Nicholson, *Catalogue of pre-1900 imprints relating to America in the Royal Library Brussels, London etc.*, Kraus Int., 1983, B-674 t.e.m. B-696.
EX. Brussel, KB, VB 7890 C 9 RP; VB 7892 C1 RP. Frankfurt am Main, Deutsche Staatsbibliothek, Ni libr. Ff. 5577. Parijs, BnF, Rés. 9114(2); Rés. 414; Rés. G 385. Washington DC, Library of Congress, DS 411.9.A79.

E 18

- *A Monsr. Philippe [=Petrus Paulus] Rubenius sont à relier chez Léonard 1 Aldrovandus de piscibus f° po Bononiae fl 16 st* - (Journal, fol. 183 r: 25 oktober 1613).
- *Ulyssis Aldrovandi De Piscibus & Cetis. ibid.* (Cat. A. Rubens, p. 7, kol. 1).

ULYSSES ALDROVANDUS, *Ulyssis Aldrovandi philosophi et medici Bononiensis. De piscibus libri V et de cetis lib[er] unus. Joannes Cornelius Uterverius in gymnasio Bononiensi simplicium medicamentor[um] professor collegit, Hieronymus Tamburinus in lucem edidit. Ad illustrissimum et reverendissimum D.D. Marcum Sitticum ex comitibus in Altaemps archiepiscopum et principem Salisburgensem Sedis Apostolicae legatum natum. Cum indice copiosissimo.*- Bologna, Giovanni Battista Bellagamba (per Girolamo Tamborino, 1612), 1613.- 732 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. McRae 6. Rhodes I, p. 14.
EX. Antwerpen, MPM, B 333^{V}. Brussel, KB, VB 4006 C 3 RP.

E 19

- *A Monsr. Philippe [=Petrus Paulus] Rubenius sont à relier chez Léonard 0 Ejusdem crostacea [sic] f° po fl. 0-00* (Journal, fol. 183 r: 25 oktober 1613).
- *Ulyssis Aldrovandi De Mollibus Crustaceis Testaceis, &c. ibid.* (Cat. A. Rubens, p. 7, kol. 1).

ULYSSES ALDROVANDUS, *Ulyssis Aldrovandi philosophi et medici Bononiensis De reliquis animalibus ex[s]anguibus libri quatuor, post mortem eius editi: nempe de mollibus, crustaceis, testaceis et zoophytis. Ad illustrissimum senatum Bononiensem.*- Bologna, Giovanni Battista Bellagamba, (1605), 1606.- 593 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. McGrath I, p. 60, 61, II, p. 172, 193. Rhodes 1, p. 15.

EX. Antwerpen, MPM, B 333^{V}. Brussel, KB, VB 4006 C 2 RP.

E 20

- *A Monsr Pietro Rubenio 1 Boissardi Antiquitatis Romanae 5 partes en 2 voll fl 36 st - po* (Journal, fol. 85 r: 25 mei 1614).
- *Boissardi Antiquitates Romanae. 2. Voll. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 1).

JANUS JACOBUS BOISSARDUS, *Romae urbis topographia.*- (Frankfurt am Main: für Theodor de Bry, 1597-1602).- 6 dln.: ill.; f°.

I. Pars Romanae urbis topographiae & antiquitatum, qua succincte & breviter describuntur omnia quae tam publice quam privatim videntur animadversione digna, Jano Jacobo Boissardo Vesuntino autore. Tabula chorographica totius Italiae: figurae aliquot eleganter in aere incisae.- Artifice Theodoro de Bry Leod[iensi], cive Fra[ncofordiano], o[mn]ia foras recens edita. (Johann Feyerabend, 1597).- 163 p.
II. Pars antiquitatum Romanarum seu topographia Romanae urbis jam inde ab u[rbe] c[ondita] ad nostram usque temporem maxime quando in summo flore fuit, accuratissima: plateae eiusdem cum aedificiis & magnificis structuris publicis, effigiate & ordine digestae, descriptio perspicua singulis figuris apposita. Marliani insuper et Onuphri topographia eiusdem urbis a J[ano] J[acobo] Boissardo V[esuntino] primum ad Theodorum de Bry missa, qui ad vivum ea in aere efficta, elegantissimo artificio illustravit. Omnia recens apparata & foras data ab eodem Theodoro de Bry Leodiense.- (Johannes Saur), 1597.- 211, 11 p.
III. Pars antiquitatum seu inscriptionum & epitaphiorum quae in saxis & marmoribus Romanis videntur cum suis signis & imaginibus exacta descriptio autore Jano Jacobo Boissardo Vesu[n]tino. Omnia elegantissimis figuris in aere incisis illustrata, per Theodorum De Bry Leodie[n]sem, civem Francoford[ianum]- (Abraham Faber, 1595), 1597.- 41 p.
IV. Pars antiquitatum Romanarum sive II. tomus inscriptionum & monumentorum, quae Romae in saxis & marmoribus visuntur. Autore J[ano] J[acobo] Boissardo Vesuntino omnia studiose conquisita & excepta, artifice vero Theodoro de Bry Leod[iense] recens in aere efficta, et foras data.- 1598.- 149 p.
V. Pars antiquitatum Romanarum sive III tomus inscriptionum & monumentorum, quae Romae in saxis & marmoribus visuntur autore J[ano] J[acobo] Boissardo Vesuntino omnia studiose conquisita & excepta, artificibus vero Theodori de Bry relictis filiis recens in aere efficta foras data.- 1600.- 129 pll.
VI. Pars antiquitatum Romanarum IIII tomus inscriptionum,...

Gyraldus de sepulchris et de vario sepelendi ritu...- 1602.- 47 p., 147 pll.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. McRae 35. McGrath I, p. 62, II, p. 141, 143, 287, 289. Paisey B-1789.
EX. Antwerpen, MPM R 40.7.

E 21

- *A Monsr Pietro Rubenio 1 Philostrate Vies et oeuvre en 8 po 3 voll fl 8 st 15* (Journal, fol. 85 r: 25 mei 1614).
- *Platte Peinture de Philostrate. 3. Voll. [in Octavo.]* (Cat. A. Rubens, p. 24, kol. 1).

FLAVIUS PHILOSTRATUS, *Les images ou tableaux de platte peinture, de Philostrate Lemnien sophiste grec. Mis en françois par Blaise de Vigénère Bourbonnois. Avec des arguments & annotations sur chacun d'iceux. En ceste dernière édition augmentée, voyez le contenu de seste oeuvre en la page 16. Tome premier-[troisième].*- Tournon: Claude Michel, 1611.- 3 dln.; 8°.
I. titel zoals hier boven.- 1376 p.
III. Philostrate de la vie d'Apollonius. Par Blaise de Vigénère, Bourbonnois. Ensemble La démonstration de l'immortalité de l'âme, en suitte de la vision fabuleuse du dernier chapitre. Tome troisième.- 176, 80, 200 p.
Afzonderlijke paginering, doorlopende signering.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. McRae 216, 217, 218. McGrath I, p. 63 n, 118, 127 n.
EX. Parijs, BnF, Rés Z 2691-2692 (dl. II ontbreekt). Tournon, Bibliothèque municipale de Tournon (dl. II ontbreekt).

E 22

- *A Monsr Pietro Rubenio 1 Peregrinatio hierosolimitana Radsivilii f° po f 3 st 18* (Journal, fol. 85 r: 25 mei 1614).
- *Radzivilii peregrinatio Jerosolymitana. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).

NICOLAUS CHRISTOPHORUS RADZIVILIUS, *Jerosolymitana peregrinatio illustrissimi principis Nicolai Christophori Radzivili ducis Olicae et Niesuisii Palatini Vilnensis militis Jerosolymitani, etc. Primum a Thoma Tretero custode Varmiensi ex Polonico sermone in Latinum translata. Nunc varie aucta, et correctius in lucem edita.*- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1614.- 308 p.; f°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 112. McRae 242. Simoni R-2.
EX. Antwerpen, MPM, A 1351 & B 438 & B 638.

E 23

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 Pierii Hierogliphica f° lugduni po. fl. 9-00* (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).
- *Hieroglyphica Pierii. Lugd. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

JOANNES PIERIUS VALERIANUS, *Joannis Pierii Valeriani Bellunensis Hieroglyphica, seu de sacris Aegyptiorum aliarumque gentium literis commentarii, summa cum industria exarati et in libros quinquaginta redacti, quibus etiam duo alii ab eruditissimo viro sunt annexi, nunc primum vero his sexaginta libris auctarii loco subjuncta sunt hieroglyphicorum collectanea, ex veteribus et neotericis auctoribus descripta, atque in sex libros digesta. Haec postrema omnium editio, praeter iconas et varia numismata affabre elaborata, non solum variarum historiarum, veterumque inscriptionum monumenta continet, verum etiam praeter Aegyptiaca, et alia pleraque mystica, tum locorum communium ingentem sylvam, tum sacrarum literarum, in quibus haud raro et Christum ipsum et apostolos prophetasque huiusmodi locutionibus usos fuisse videmus, exquisitam interpretationem quippe cum hieroglyphice loqui nihil aliud sit, quam divinarumque humanarumque rerum naturam aperire. Accessere perutiles ad marginem annotationes numquam hactenus excusae una cum declamatiuncula pro barbis ac eiusdem poematibus media parte auctoribus, eaque omnia a mendis quae irrepserant, vindicata. Cum indicibus variis post tractationes et ad operis finem, additis.*- Lyon: Paul Frellon, 1610.- 644 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. Baudrier IV 357. Goldsmith, *FRE, 1601-1700* V-45. McRae 301. McGrath I, p. 62, 63, 65, II, p. 57, 70, 171, 275.
EX. Londen, BL, C 76 h 1. Lyon, Bibl. de la ville, 28.392.
Zie ook E63.

E 24

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 aulus gellius in 16° Fr. Crisp po f - st 17* (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).
- *Aulii Gellii noctes atticae. [in 12. & Minora Forma.]* (Cat. A. Rubens, p. 20, kol. 1).

AULUS GELLIUS, *Auli Gellii Noctes Atticae, seu vigiliae Atticae ad exemplar potissimum Henrici Stephani lucidiores redditae, quae nunc primum a magno mendorum numero magnus veterum exemplarium numerus repurgavit, cum quinque indicibus perutilibus, nec non interpretatione dictionum Graecarum.*- St. Gervais: Samuel Crispin, 1602.- 790, 118 p.; 8°.

McGrath suggereert de uitgave Lyon, Gryphius, 1585.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. McRae 103. McGrath I, p. 47, 66 n.; II, p. 75, 77, 78, 80, 173, 177, 261 en 263.
EX. Londen, BL, 1089 b. 4.

Zie ook O 5.

E 25

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 diogenes Laertius in 16° po f - st 11* (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).
- *Diogenes Laertius de Vita & Moribus Philosophorum. [in Octavo]* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 1).

DIOGENES LAERTIUS, *Laertii Diogenis De vita et moribus philosophorum libri X. Plus quam mille in locis restituti, & emendati ex fide dignis vetustis exemplaribus Graecis, ut inde Graecum exemplum etiam possit restitui; opera Joannis Sambuci Tirnauiensis Pannonii. Cum indice locupletissimo.*- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1566, (1567).- 456 p.; 8°.

McRae geeft als titel: De vitis... clarorum philosophorum, Keulen, 1615.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. Voet, *PP* 1083. McRae 80. BT 905. McGrath I, p. 63.
EX. Antwerpen, MPM, A 119. Antwerpen, SB, D 171986. Brussel, KB, VH 21.861 A RP.

E 26

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 aphorismi hipocratis 16° po f - st 9* (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).
- *Aphorismi Hippocratis Gr. lat. [in Octavo.]* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 2).

HIPPOCRATES, Hippocratis Coi *Aphorismi Graece & Latine, brevi enarratione fidaque interpretatione ita illustrati, ut ab omnibus facile intelligi possint, cum historiis, observationibus, cautionibus & remediis selectis. A J[oanne] Heurnio Ultraiectino. Editio altera multo emendatior.*- [Leiden]: [Franciscus II] Raphelengius, 1609.- 512 p.; 16°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. McRae 131. McGrath I, p. 63, 85.
EX. Louvain-La-Neuve, UCL, 3A 19912.

E 27

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 Herodotus Latine 8° po francf f 1 st* - (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).

- *Herodotus Halicarnasseus. Francof. [in Octavo]* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 1).

HERODOTUS HALICARNASSEUS, *Herodoti Halicarnassei Historiae libri IX et de vita Homeri libellus. Illi ex interpretatione Laurentio Vallae adscripta, hic ex interpretatione Conradi Heresbachii, utraque, ab Henr[ico] Stephano recognita. Ex Ctesio excerptae historiae. Apologia Henr[ici] Stephani pro Herodoto. Accessit in hac editione Spicilegium Frid[erici] Sylburgii, ad Henr[icum] Stephanum virum clariss[imum]* - Frankfurt am Main: Erben

Andreas Wechel, 1595.- 630 p.; 8°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. McRae 129. *STC German 16.s.*, p. 399. McGrath I, p. 64, 64, 66, II, p. 17, 19, 22.
EX. Gent, UB, Hi 5528. Parijs, BnF, J 10078.

E 28

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 Vitruvius cum Com. barbari f° ven po f 5 st 10* (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).

MARCUS VITRUVIUS POLLIO, *M. Vitruvii Pollionis De architectura libri decem, cum commentariis Danielis Barbari, electi patriarchae Aquileiensis, multis aedificiorum, horologiorum et machinarum descriptionibus & figuris, una cum indicibus copiosis, auctis & illustratis*.- Venezia: Francesco de' Franceschi & Johann Criegher, 1567.- 375 p.: ill.; f°.
LIT. Rooses, Rubens en Moretus, p. 113. STC Italian 16.s., p. 735.
EX. Antwerpen, MPM, B 843.

E 29

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens Vitruvius p philandrum q° lugd. po f 2 st 15* (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).

MARCUS VITRUVIUS POLLIO, *M. Vitruvii Pollionis De architectura libri decem, ad Caes[arem] Augustum, omnibus omnium editionibus longe emendatiores, collatis veteribus exemplis. Accesserunt Gulielmi Philandri Castillionii, civis Romani, annotationes castigatiores & plus tertia parte locupletiores. Adiecta est epitome in omnes Georgii Agricolae de mensuris & ponderibus libros eodem auctore. Cum Graeco pariter & Latino indice locupletissimo.*- Lyon: Jean de Tournes, 1586.- 460 p.: ill.; 4°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. McRae 315. *STC French 16.s., Suppl.* p. 74.
EX. Antwerpen, MPM, B 1500. Bergen, Hg., Bibl. publique, 4152.

E 30

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 Villalpendus in Ezechielem f voll po f 66 st* - (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).

- *Ioannes Baptista Villalpandus & Hieron. Pradus in Ezechielem 3 Voll. Romae 1604 [in Folio*]. (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 1).

HIERONYMUS PRADUS, S.J. & JOANNES BAPTISTA VILLALPANDUS, S.J., *Hieronymi Pradi et Joannis Baptistae Villalpandi e Societate Jesu in Ezechielem explanationes et apparatus urbis, ac templi Hierosolymitani. Commentariis et imaginibus illustratum opus tribus tomis distinctum. Quid vero singulis contineatur, quarta pagina indicabit.*- Roma: 1596-1605.- ill. fº.

Tomus primus in Ezechielem Hieronymi Pradi Biacensis e Societate

Jesu explanationes et commentarii in priora sex et viginti capita.- Roma: Luigi Zanetti, 1596.- 360 p.
T. II Joannis Baptistae Villalpandi Cordubensis e Societate Jesu tomi secundi explanationum Ezechielis prophetae.- (Roma: Ildefonso Ciacconius per Carlo Vullietti, 1605).
- pars prima in tredecim capita subsequentia.- 104 p.
- pars secunda in qua templi, eiusque vasorum forma, tum commentariis, tum aeneis quamplurimis descriptionibus exprimitur.- 1604 655 p.
Tomi III apparatus urbis ac templi Hierosolymitani pars I en II Joannis Baptistae Villalpandi Cordubensis e Societate Jesu collato studio cum H[ieronymo] Prado ex eadem Societate.- Roma: Ildefonso Ciacconius per Carlo Vullietti, (1602), 1604.- XVI, 573 p.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. De Backer & Sommervogel VI, kol. 1149, 1. Palau y Dulcet XIV, p. 62-63, 234873. *STC Italian 16.s.*, p. 538. McRae 312. McGrath I, p. 63-64.
EX. Antwerpen, MPM, B 64.

E 31

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 Alexander ab Alexandro in-fol. po francf f 6 st 10* (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).
- *Alexander ab Alexandro Tiraquelli. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

ALEXANDER AB ALEXANDRO, *Alexandri ab Alexandro, jurisperiti Neapolitani, Genialium dierum libri sex, illustrati & locupletati, semestribus eruditissimis, & plane jucundis Andreae Tiraquelli, in curia olim Parisiensi senatoris amplissimi, cui accessit auctarium variarum notarum atque observationum & pensiculata recognitio Christophori Coleri Franci et index capitum, rerum & verborum uberrimus. Opus multijuga eruditione refertum, promptuarium antiquitatis instructissimum.*- Frankfurt am Main: Nikolaus Basse, 1593, (1594).- 12, 1011, 80 p.; f°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. McRae 8. McGrath I, p. 62, 63, 65, II, p. 153, 179, 192.
EX. Antwerpen, MPM, B 635. Parijs, BnF, Z 1522.

E 32

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 pausanias grece latinus fol po f 7 st 10* (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).
- *Pausaniae Descriptio Graeciae. Hanoviae. 1613. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 16, kol. 1).

PAUSANIAS, Παυσαν□ου τη□ς □Ελλ□δος περι□γησις *Pausaniae accurata*

Graeciae descriptio, qua lector ceu manu per eam regionem circumducitur, a Guilielmo Xylandro Augustano diligenter recognita & ab innumeris mendis repurgata. Accesserunt annotationes, quae a G[uilielmo] Xylandro paulo ante obitum inconatae, nunc vero a Frid[erico] Sylb[urgio] continuatae, magnaque accessione locupletatae, non exiguum ad genuinam Pausaniae lectionem momentum afferunt. Addita etiam doctissima Romuli Amasaei versio, antehac quidem seorsum excusa, nunc autem Graeco textui e regione accomodata, quaeque & ipsa plurimis a mendis vindicata, brevibusque notatiunculis illustrata est. Appendice quoque aucta est haec Pausaniae, & aliis, quae sexta abhinc pagina prolixius recensentur. Cum tribus rerum & verborum indicibus amplissimis.- Hanau: Wechel, für die Erben Claude de Marne [in Frankfurt am Main], 1613.- 899 p.; f°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. McRae 209. McGrath I, p. 39, 63, 64 e.a. Paisey P-283.

EX. Parijs, BnF, J 604 & Fol. J 15.

E 33

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 Hortus Astetensis [sic] f° f 98 st* - (Journal, fol. 27 r: 2 februari 1615).
- *Hortus Eystettensis, sive descriptio plantarum florum &c. Besleri Philiatri. Fol. immenso* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 2).

BASILIUS BESLERUS, *Hortus Eystettensis, sive diligens et accurata omnium plantarum, florum, stirpium, ex variis orbis terrae partibus, singulari studio collectarum, quae in celeberrimis viridariis arcem episcopalem ibidem cingentibus, hoc tempore conspiciuntur delineatio et ad vivum repraesentatio opera Basilii Besleri philiatri et pharmacopaei.*- [Eichstatt; Nürnberg: s.n.], 1613.- 4 dln.: ill.; gr.f°. Meervoudige paginering.

Er bestaan twee ‘uitgaven’ van deze editie.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. McRae 27. Paisey B-896 of 897. N. Barker, *Hortus Eystettensis: the Bishop's garden and Besler's magnificent book.* New York, H.N. Abrams, 1994, p. 58.

EX. Antwerpen, MPM, B 6. Brussel, KB, VH 6227 E RP & Cl. 14.418 E RP. Parijs, BnF, S 51 en twee andere exx.

E 34

- *A Monsr Pierre Paule Rubens 1 Pancirolus Memorabilia 8° 2 voll po nove reperta et antique deperdita f st* - (Journal, fol. 67 r: 2 mei 1616).

GUIDO PANCIROLUS, *Rerum memorabilium jam olim deperditarum & contra recens atque ingeniose inventarum libri duo, a Guidone Pancirollo j[uris] c[onsulto] clariss[imo] Italice primum conscripti, nec unquam hactenus editi, nunc vero & Latinitate donati, & notis quamplurimis ex ictis,*

historicis, poëtis & philologis illustrati per Henricum Salmuth.- Amberg: [Michael] Forster, 1599-1602.- 2 dln. (752, 719 p.); 8°.

De titelpagina van het tweede deel luidt: Nova reperta, sive Rerum memorabilium recens inventarum et veteribus plane incognitarum, Guidonis Pancirolli j[uris] c[onsulti], liber secundus, jam primum ex Italico Latine redditus & commentariis illustratus ab Henrico Salmuth.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 113. McRae 206. *STC German 15-16.s.*, p. 672. McGrath I, p. 61-62 n. 31 (verwijst naar een editie uit 1612, in Hamburg gepubliceerd).

EX. Antwerpen, SB, A 107422 (enkel dl. 2). Brussel, KB, VH 20.558 III A 8.

E 35

- *A Monsieur Pierre Paule Rubens 1 Ligatura van Architectura Serlii f° po f 1 st* - (Journal, fol. 67 r: 2 mei 1616).
- *De Vyf Boecken van d'Architecture van Sebastiaen Serlio.* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 1).

SEBASTIANO SERLIO, *Van de architecturen vyf boeken Sebastiani Serlii. Overgeset uyt d'Italiaensche in Nederduytsche sprake door Pieter Coecke van Aelst.*- Amsterdam: Hendrick Laurensz, 1616.- 5 dln: ill.; f°.

I. Het eerste boeck van de architecturen Sebastiani Serlii, tracterende van Geometrie. Over-gheset uyt d'Italiaensche in Nederduytsche sprake, door Pieter Coecke van Aelst, doen ter tijdt schilder der K. Majesteyt.- 14 f.
II. Het tweede boeck van de architecturen Sebastiani Serlii, tracterende van perspectiven, dat is het insien deur 't vercorten. Over-gheset uyt d'Italiaensche in Nederduytsche sprake door Pieter Coecke van Aelst, doen ter tijde schilder der K. Majesteyt.- 27 f.
III. Het derde boeck, handelende van de aldervermaertste antique edificien van templen, theatren, amphitheatren, paleysen, thermen, obelischen, brugghen, archen-triumphal, etc., beschreven ende gefigureert met haren gronden ende maten: ooc de plaetsen daerse staen ende wiese dede maken.- 73 f.
IV. Dat vierde boeck, vervatende de regelen van metselrijen, op de vijf manieren van edificien, te weten Thuscana, Dorica, Ionica, Corinthia, ende Composita: ende daer by gheset die exempelen van den antiquen, die in d'meeste deel met de leeringhe van Vitruvio overcomen. Met noch toegesette figueren die in 't eerste niet en waren, ende sommige texten vanden auteur gebetert hier oock by gheset.- 71 f.
V. Het vijfde boeck van de architecturen Sebastiani Serlii, in den welcken van diversche formen der templen ghetracteert wordt, na de

maniere van den antijcken, ende oock dienende voor de kerstenen. Over-gheset uyt d'Italienasche [sic] in Nederduytsche sprake door Pieter Coecke van Aelst, doen ter tijdt schilder der K. Majesteyt.- 16 f.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 114. McRae 284.
EX. Antwerpen, SB, H 5591.

E 36

- *pietropaulo Rubens doibt pr ligature de nonnius de esu piscium 8° f - st* (Journal, fol. 132 r: 30 juli 1616).

LUDOVICUS NONNIUS, *Ludovici Nonni medici Ichtyophagia sive de piscium esu commentarius.*- Antwerpen: Petrus & Joannes Bellerus, 1616.- 176 p.; 8°.
Misschien had Rubens een auteursexemplaar ontvangen, dat hij dan heeft laten binden.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 114. McRae 195. Simoni N-305.
EX. Antwerpen, MPM, A 3342. Antwerpen, SB, J 5907 & J 70102.

E 37

- *Au S Pietro Paulo Rubens I theatrum Ortelii in f latine po verd à fil f 30 st* - (Journal, fol. 219 v: 14 december 1616).
- *Ortelii Theatrum Orbis Terrarum. Ant. apud Ioan. Mor. 1601. Ortelii Theatrum Orbis Terrarum. Antverpiae 1573. illuminatus* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 1).

ABRAHAM ORTELIUS, *Theatrum orbis terrarum Abrahami Orteli quod ante extremum vitae suae diem, postremum recensuit, novis tabulis et commentariis auxit atque illustravit.*- Antwerpen: Joannes I Moretus, 1601.- 115 dubbele f.: ill.; f°.
Eerste Latijnse uitgave na Ortelius' dood, door Joannes Moretus I en diens zoon bezorgd. Samen uitgegeven met Parergon, sive Veteris geographiae aliquot tabulae.- 37 dubbele f. en Nomenclator Ptolemaicus, omnia locorum vocabula quae in tota Ptolemaei geographia occurrunt, continens...- 30 p.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 114. Koeman III, Ort. 33. Simoni O-33. D. Imhof, *De wereld in kaart: Abraham Ortelius (1572-1598) en de eerste atlas*, Antwerpen, 1998, 15 (Publicaties van het Museum Plantin-Moretus en het Stedelijk Prentenkabinet, 38).
EX. Antwerpen, UFSIA, CB, P 15.101. Brussel, KB, VH 14.332 D LP (zonder Parergon en Nomenclator).

E 38

- *Au S Pietro Paulo Rubens 1 theatrum Ortelii in f latine po verd à fil f 30 st* - (Journal, fol. 219 v: 14 december 1616).

- *Ortelii Theatrum Orbis Terrarum. Ant. apud Ioan. Mor. 1601. Ortelii Theatrum Orbis Terrarum. Antverpiae 1573. illuminatus* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 1).

ABRAHAM ORTELIUS, *Theatrum orbis terrarum Abrahami Orteli. Opus nunc denuo ab ipso auctore recognitum, multisque locis castigatum, & quamplurimis novis tabulis atque commentariis auctum.*- Antwerpen: Anthonis Coppens van Diest voor Abraham Ortelius, 1573.- 70 dubbele f.pl.: ill.; f°.

LIT. Koeman III Ort. 9. BT 2299. D. Imhof, *De wereld in kaart* (zie sub E37), 4.

EX. Antwerpen, MPM, A 4131. Brussel, KB, VH 14.326 C RP (ingekleurd ex.).

E 39

- *Au S Pietro Paulo Rubens 1 Lexicon Constantini f po f 12 st* - (Journal, fol. 219 v: 14 december 1616).
- *Constantini Lexicon Graecum.* (Cat. A. Rubens, p. 21, kol. 1).

ROBERTUS CONSTANTINUS, *Lexicon Graecolatinum Rob[erti] Constantini. Secunda hac editione, partim ipsius authoris, partim Francisci Porti & aliorum additionibus plurimum auctum, tum quanta fieri potuit diligentia recognitum, ita ut jam studiosis possit esse Graecae linguae thesaurus.*- Genève: Héritiers Eustache Vignon, 1592.- 2 dln. (762, 1023 p.); f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 114. McRae 68. McGrath I, p. 64. *STC French 16.s., Suppl.*, p. 26.

EX. Antwerpen, SB, C 871.

E 40

- *Au S. Pietro Paulo Rubens 1 Ulyssis Aldrovandi Quadrupedia f po f 12 st* - (Journal, fol. 101 v: 28 juni 1616).
- *Ulyssis Aldrovandi Historia De Quadrupedibus Solidipedibus.* (Cat. A. Rubens, p. 7, kol. 1).

ULYSSES ALDROVANDUS, *Ulyssis Aldrovandi patricii Bononiensis. De quadrupedibus solidipedibus volumen integrum Joannes Cornelius Uterverius in gymnasio Bononiensi simplicium medicamentorum professor collegit & recensuit. Hieronymus Tamburinus in lucem edidit ad illustrissimum et reverendissimum D.D. Carolum Madruccium S.R.E. cardinalem amplissimum Tridentiq[ue] episcopum, et principem. Cum indice copiosissimo.*- Bologna: Vittorio Benacci (per Hieronymus Tamburinus), 1616.- 495 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 114. McRae 7. McGrath I, p. 60, 61, II 172n 26, 193n 26. Rhodes p. 15.

EX. Antwerpen, MPM, B 333^{VII}. Brussel, KB, VB 4006 C 4 RP.

E 41

- *Au S. Pietro Paulo Rubens 1 Architecture de Vincentio Scamossi [sic] f° po f 19 st* - (Journal, fol. 101 v: 28 juni 1616).
- *Architettura Di Vincenzo Scamozzi.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

VINCENZO SCAMOZZI, *L'idea della architettura universale, de Vinzenzo Scamozzi, architetto veneto divisa in X libri.*- Venezia: Giorgio Valentini per l'autore, 1615.- 2 dln.: ill.; f° & pl°.

Dln. IV-V en IX-X zijn niet verschenen.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 115. McRae 270. Rhodes p. 831.

EX. Parijs, BnF, V 1973.

E 42

- *Au S. Pietro Paulo Rubens 1 Architecture de Jaques Francart livre per bl f 1 st 15* (Journal, fol. 101 v: 28 juni 1616).

JACQUES FRANCQUART, *Premier livre d'architecture de Jaques Francart. Contenant diverses inventions de portes serviables à tous ceux qui désirent bastir et pour sculpteurs talleeurs [sic] de pieres, escreiniers massons et autres. En trois langues.*- Brussel: [Hubert Antoine], 1617.- 22 f., [310] p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

Niet verder verschenen.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 115. McRae 98.

EX. Brussel, KB, VB 5321 C RP. Parijs, BnF, V 1995.

E 43

- *Au S. Pietro Paulo Rubens 1 Mercure françois 8° po 4 voll f 9 st 10* (Journal, fol. 101 v: 28 juni 1616).
- *Mercure Francois, 23. Voll. [in Octavo.]* (Cat. A. Rubens, p. 23, kol. 1).

LE MERCURE FRANÇOIS

Le Mercure François ou La suitte de l'histoire de la paix. Commençant l'an M.DC.V. pour suitte du septenaire du D. Cayer & finissant au sacre du très-chrestien Roy de France & de Navarre Loys XIII.- Paris: Jean Richer, 1611.- 2 dln. (544; 59 f.): ill.; 8°.

La continuation du Mercure François, ou Suitte de l'histoire de l'auguste régence de la Royne Marie de Médicis, sous son fils le très-chrestien Roy de France & de Navarre, Loys XIII.- Paris: Estienne Richer, 1615.- 504 f.; 8°.

Troisiesme tome du Mercure François. Divisé en deux livres. Le premier contient la Suitte de l'Histoire de l'auguste régence de la Royne Marie de Médicis. Et le second, l'Histoire de nostre temps, commençant à la majorité du très-chrestien Roy de France & de Navarre,

Louys XIII. Première édition.- Paris: Estienne Richer, 1616.- 605, 428 p.; 8°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 115.
EX. Antwerpen, MPM, K 766. Brussel, KB, VB 9793 A.

E 44

- *Reseu de s^r^ Petro Paulo Rubenio 2 Antonii Augustini numismata Compl. f 10 st* - (Journal, fol. 133 r: 25 augustus 1617).
- *Antonii Augustini Dialogi Numismatum. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 1).

ANTONIUS AUGUSTINUS, ARCHIEPISCOPUS TARRACONENSIS, *Antonii Augustini archiepisc[opi] Tarracon[ensis] Antiquitatum Romanarum Hispanarumque in nummis veterum dialogi XI Latine redditi ab Andreae Schotto, Societ[atis] Jesu, cuius accessit duodecimus de prisca religione diisque gentium. Seorsim editae nomismatum icones a Jacobo Biaeo aeri graphice incisae.*- Antwerpen: Hendrik Aertssen, 1617.- 182 p.: ill.; 4°.

Een tweede, gegraveerde, titelpagina (cf. Simoni) is niet aanwezig in het ex. van de SB Antwerpen.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 115. De Backer & Sommervogel VII, kol. 893, 48. McRae 15. Simoni A-37.
EX. Antwerpen, SB, K 8405. Parijs, BnF, J 1470.

E 45

- *Reseu de s^r^ Petro Paulo Rubenio 1 Salomon de Caus oeuvres f^o^ po 2 voll f 11 st* - (Journal, fol. 133 r: 25 augustus 1617).
- *Raisons des Forces Mouventes [sic], de S. de Caus.* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 2).
- *Perspective de Salomon de Cauxs [sic]. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 28, kol. 1).

a SALOMON DE CAUS, *Les raisons des forces mouvantes.*- Frankfurt am Main: John Norton, 1615.- 3 dln.: ill.; f°.

Les raisons des forces mouvantes. Avec diverses machines tant utiles que plaisantes ausquelles sont adioints plusieurs desseigns de grotes et fontaines. Par Salomon de Caus, ingénieur et architecte de Son Altesse Palatine électorale.- 44 p.
Livre second. Ou sont desseignées plusieurs grotes et fontaines propres pour l'ornement des palais maisons de plaisances et jardins. Par Salomon de Caus ingénieur et architecte de Son Altesse Palatine électorale.- 20 f.

Livre troisième, traitant de la fabrique des orgues. Par Salomon de

Caus, ingénieur ec architecte de Son Altesse Palatine électorale.- 9 f.
Institution harmonique divisée en deux parties. En la première sont monstrées les proportions des intervalles harmoniques. Et en la deuxiesme les compositions dicelles. Par Salomon De Caus, ingénieur et architecte de Son Altesse Palatine électorale.- 47 [=54] p.

b SALOMON DE CAUS, *La perspective, avec La raison des ombres et miroirs. Par Salomon De Caus, ingénieur et architecte de Son Altesse Palatine électorale.*- London: Ian Norton, 1612.- 65 f.; f°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 115. McRae 55. Paisey C-414.
EX. Parijs, BnF, V 2446 & Rés. V 441.

E 46

- *A Pierre Philippe [sic] Rubens peincter 1 Cluverii Germ. Antiqua f° horen f 12 st* - (Journal, fol. 4 v: 10 januari 1620).
- *Clureri [sic] Germania Antiqua. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 1).

PHILIPPUS CLUVERIUS, *Philippi Cluverii Germaniae antiquae libri tres. Opus post omnium curas elaboratissimum, tabulis geographicis et imaginibus, priscum Germanorum cultum moresque referentibus, exornatum. Adjectae sunt Vindelicia et Noricum, ejusdem auctoris.*- Leiden: [Henrick Lodewijcxsoon van Haestens] voor Lowijs I Elzevier, 1616.- 4 dln.; f°.
[Liber I].- 400 p.
Liber secundus Quo Germania Cisrhenana describitur.- 203 p.
Liber tertius Quo Germania Transrhenana describitur.- 230 p.
[Liber IV]. Philippi Cluveri Vindeliciae et Noricum.- 36 p.
LIT. Willems, *Les Elzevier* 108. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 115-116. Evers (1943), p. 191, afb. 119. McRae 62. Simoni C-128.
EX. Antwerpen, MPM, B 239. Parijs, BnF, Fol. G 233.

E 47

- *A Pierre Philippe [sic] Rubens peincter 1 Cluverii Sicilia horen f 7 st* - (Journal, fol. 4 v: 10 januari 1620).
- *Clureri [sic] Sicilia Antiqua. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 1).

PHILIPPUS CLUVERIUS, *Philippi Cluveri Sicilia Antiqua cum minoribus insulis, ei adjacentibus. Item, Sardinia et Corsica. Opus post omnium curas elaboratissimum, tabulis geographicis, aere expressis*, illustratum.- Leiden: [Isaac] Elzevier, 1619.- 510 p.: ill.; f°.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 155. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. McRae 65. Simoni C-129.
EX. Antwerpen, MPM, B 337. Parijs, BnF, G 548(2); Rés. G 641(a).

E 48

- *1 Annales Baronii fE 14 vol. horen f 98 st 12* (Journal: 18 februari 1620).
- *Annales Ecclesiastici Caesaris Baronii Antverpiae. 12 Voll. [in Folio.]. Annales Ecclesiastici Eorundem Continuatio per B. zovium. 13. 14. 15. & 20. [in Foliio.]* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

CAESAR BARONIUS, C.OR., *Annales ecclesiastici auctore Caesare Baronio Sorano, ex Congregatione Oratorii S[anctae] R[omanae] E[cclesiae] presbytero card[inali] Tit[uli] SS. [= sanctorum] Nerei et Achillei et sanctae apostolicae sedis bibliothecario, tomis duodecim distincti. Novissima editio postremum ab auctore aucta et recognita.*- Antwerpen: Joannes Moretus, Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1597-1612.- 12 dln.; f°.

Alle delen hebben elk hun eigen titelpagina. De meeste exemplaren zijn hybried samengesteld. - Zie ook H96.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. Henri Moretus, 'L'édition plantinienne des Annales de Baronius', in *Sept études publiées à l'occasion du quatrième centenaire du célèbre imprimeur anversois Christophe Plantin*, Brussel, Musée du Livre, 1920, p. 17-27. McGrath I, p. 65. *Boekillustratie Moretussen*, 5.

EX. Antwerpen, SB, K 6342. Antwerpen, UFSIA, Rg, 4098 A 1/1. Brussel, KB, LP 3320 C.

E 49

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 opera Othonis veni q° et f° 5 voll h f 24 st -* (Journal, fol. 29 v: 27 februari 1620).

OTTO VAENIUS, *Vita D. Thomae Aquinatis Othonis Vaenii ingenio et manu delineata.*- Antwerpen: Otho Vaenius, 1610.- 29 pll.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. BCNI 5644. McRae 309.

EX. Antwerpen, SB, H 111837.

E 50

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Opera Othonis veni q° et f° 5 voll h f 24 st -. Binsel in horen met de Emb. Horat f 4°* (Journal, fol. 29 v: 27 februari 1620).

QUINTUS HORATIUS FLACCUS, *Quinti Horatii Flacci Emblemata, imaginibus in aes incisis notisque illustrata studio Othonis Vaeni Batavolugdunensis.*- Antwerpen: (David Mertens) voor Otto Vaenius, bij Philip Lisaert, 1612.- 212 p.: ill.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. McRae 308. Landwehr, *Emblem and fable books* 820. Simoni H-185.
EX. Antwerpen, MPM, B H 378. Antwerpen, SB, H 43998.

E 51

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Opera Othonis veni q^{o} et f° 5 voll h f*

24 st - (Journal, fol. 29 v: 27 februari 1620).

PUBLIUS CORNELIUS TACITUS, *Batavorum cum Romanis bellum, a Corn[elio] Tacito lib[ris] IV & V Hist[oriarum] olim descriptum, figuris nunc aeneis expressum, auctore Othone Vaenio Lugdunobatavo. De Batavische oft oude Hollandtsche oorloghe teghen de Romeynen.*- Antwerpen: (David Mertens) voor Otto Vaenius, bij Philip Lisaert, 1612.- 26 p., 36 f.pl., 27 p.: ill.; 4° obl.

Gedeelde oplage: het ex. MPM heeft: Martens voor Lisaert; SB Antwerpen: Martens voor Otto Vaenius.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116.

EX. Antwerpen, MPM, A 3821. Antwerpen, SB, H 47354- (2 ex.). Parijs, BnF, J 3612 & M 8028.

E 52

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Opera Othonis veni q° et f° 5 voll h f 24 st* - (Journal, fol. 29 v: 27 februari 1620).

OTTO VAENIUS, *Historia septem infantium de Lara. Authore Ott[one] Vaenio. Historia de los siete infantes de Lara. Por privilegio de S[u] Sanctidad, del Emperador, de los Reyes d'España y Francia, de los Archiduques esta prohibido, so pena de dies marcas de oro, que ninguno pueda imprimir, imitar ò sacar à luz, de qualquiera otra manera esta Historia, ò otra qualquiera obra, que sea del mismo auctor.*- Antwerpen: Philip Lisaert, 1612.- 40 f.pl.: ill; f° obl.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. Palau y Dulcet V, 290[2].
Peeters-Fontainas 1331. Simoni V-25.

EX. Antwerpen, SB, H 47353. Brussel, KB, VH 28106 A 2 RP.

E 53

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Opera Othonis veni q° et f° 5 voll h f 24 st* - (Journal, fol. 29 v: 27 februari 1620).

OTTO VAENIUS, *Amoris divini emblemata studio et aere Othonis Vaeni concinnata.*- Antwerpen: Martinus Nutius & Joannes Meursius, 1615.- 127 p.: ill.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. BCNI 6196. Landwehr, *Emblem and fable books* 837. Von Monroy 54. McRae 306. Simoni V-20.

EX. Antwerpen, MPM, R 54.10. Antwerpen, UFSIA, CB, P 12.665. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3118 D 17. Brussel, KB, VH 24.372 A RP.

E 54

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Emblemata Catzii in q*^{o} *id. f 5 st* - (Journal, fol. 29 v: 27 februari 1620).

JACOB CATS, *Jacobi Catzii j[uris] c[onsulti] Silenus Alcibiadis, sive Proteus, humanae vitae ideam, emblemate trifariam variato, oculis subjiciens. Iconibus artificiose in aes incisis, ac trium linguarum explicatione eleganter elustratus. Editio altera ac auctior. Deus nobis haec otia fecit.*- Amsterdam: Willem Jansz Blaeu, 1619.- 3 dln. (119, 111, 107 p.): ill.; 4°.

Andere 'uitgave' in quarto: Amsterdam, Willem Jansz Blaeu, 1620 (Den Haag, KB, 758 B 2). Het is niet bekend of deze druk nog vóór 27 februari 1620 verscheen. In 1632 bestelde Albert Rubens een ex. van deze titel bij Moretus (Journal, fol. 85 v: 5 juni 1632); hierbij kon het al om een latere editie gaan.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. Landwehr, *Emblem and fable books* 107. Simoni C-65. Jan Bos & J.A. Gruys, *Cats catalogus. De werken van Jacob Cats in de Short-Title Catalogue, Netherlands.* Den Haag, 1996, p. 95 nrs. 171 (1619) en 172 (1620).
EX. Amsterdam, UB, 696 E 37.

E 55

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Poliibius Casauboni f° horen f 11 st* - (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).
- *Polybius Casauboni Comment. Paris. 1609. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 2).

POLYBIUS MEGALOPOLITANUS, Πολυβ□ου του□ Λυκ□ρτα Μεγαλοπολ□του Ιστοριω□ν τ□ σωζ□μενα. *Polybii Lycortae F[ilii] Megalopolitani Historiarum libri qui supersunt Isaacus Casaubonus ex antiquis libris emendavit, Latine vertit, & commentariis illustravit.* Α□νε□ου Τακτικ□ν τε κα□ πολιορκητικ□ν □π□μνημα περ□ του□ πω□ς χρ□ πολιορκο□μενον □ντ□χειν... *Aeneae, vetustissimi tactici, commentarius de toleranda obsidione. Is[aacus] Casaubonus primus vulgavit, Latinam interpreta-tionem ac notas adiecit.*- Paris: Jérôme Drouart, 1609.- 1080 p.; f°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. Goldsmith, *FRE, 1601-1700* P-1270. McRae 234. McGrath I, p. 33, 64, 65, II, p. 259, 262.
EX. Antwerpen, MPM, B 426.
Zie ook M13.

E 56

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Josephi opera f° gr-lat. horen f 10 st* - (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).
- *Flavii Josephi Antiquitates Judaicae. graeco-latine. Genevae 1611. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p 16, kol. 1).

FLAVIUS JOSEPHUS, Θλαβ□ου □Ιωσ□που □Ιεροσολυμ□του □ερ□ως Τ□ ε□ρισκ□μενα. *Flavii Josephi Hierosolymitani sacerdotis Opera quae exstant,*

nempe Antiquitatum Judaicarum libri XX Sigismundo Gelenio interprete. De bello Judaico libri VII (interprete, ut vulgo creditum est, Rufino Aquileiensi) quibus appendicis loco accessit liber De vita Josephi. Adversus Apionem libri II ex interpretatione Rufini a Gelenio emendata. De Machabaeis seu de imperio rationis liber I cum paraphrasis Erasmi Roterodami. Quae Graecolatina editio Graecorum palatinae bibliothecae manuscript[orum] codicum collatione castigatior facta est. Cum indice locupletissimo.- Orléans: Pierre de la Rovière, 1611.- 1102 p.; f°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. McRae 144. McGrath I, p. 64 n. 47, 65, 78 n. 45.
EX. Antwerpen, SB, K 6717.

E 57

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Cavaller Melso militia f° 7 st* - (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).
- *Regole Militare de Cavalier Melzo.* (Cat. A. Rubens, p. 26, kol. 1).

LUDOVICO MELZO, *Regole militari del Cavalier Melzo sopra il governo e servitio della cavalleria.*- Antwerpen: Joachim Trognaesius, 1611.- 221 p.: ill.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. McRae 177. Simoni M-73.
EX. Antwerpen, SB, G 5104.

E 58

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Guerra di fiandra pomp. Justiniani q°, f 8 st* - (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).

POMPEO GIUSTINIANO, *Delle guerre di Fiandra libri VI. Di Pompeo Giustiniano del consiglio di guerra di S.M.C. e suo maestro di campo d'infanteria italiana. Posti in luce da Gioseppe Gamurini gentil'huomo Aretino. Con le figure delle cose più notabili.*- Antwerpen: Joachim Trognaesius, 1609.- 329 p., 29 pll.: ill.; 4°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. McRae 109. Simoni G-93.
EX. Antwerpen, SB, K 7424. Brussel, KB, VB 10.247 A RP & II 96.681 A. Parijs, BnF, M 8113.

E 59

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Dion Cassius f° gr-lat f 9 st* - (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).
- *Dionis Cassii Historia Romana [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

DIO CASSIUS, Τω□ν Διω□νος του□ Κασσ□ου του□ Κοκκηι□νου □Ρωμαικω□ν □στοριω□ν τ□ ε□ρισκ□μενα. *Dionis Cassii Cocceiani Historiae Romanae*

libri XLVI, partim integri, partim mutili, partim excerpti. Joannis Leunclavii studio tam aucti quam expoliti. Fragmenta priorum XXXIV amissorum & posteriorum XX librorum. Notae Leunclavii, quibus Dionia plurima restituuntur. Accedunt & R. Stephani, G. Xylandri, Fr. Sylburgii, H. Stephani, F. Ursini notae, quibus Dioni infinitis locis qua lux, qua medela, simul accedit. Adiectus index copiosissimus.- Hanau: Officina Wecheliana, für Claude de Marne & Erben Jean I Aubry, 1606.- 1054 p.; f°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. McRae 81. McGrath I, p. 64 n. 47, 65, II, p. 226, 228, 279, 281. Paisey D-506.

EX. Brussel, KB, VB 8917 C. Hannover, Niedersächsische Landesbibliothek. Parijs, BnF, J 955.

E 60

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Ammianus Marcellinus 4° horen f 3 st 10* (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).

AMMIANUS MARCELLINUS, *Ammiani Marcellini Rerum gestarum, qui de XXXI supersunt, libri XVIII. Ad fidem m[anu]s[criptorum] & veterum cod[icum] rec[ensiti] & observationibus illustrati ex bibliotheca Fr. Lindenbrogii j[uris] c[onsulti].*- Hamburg: [Georg Ludwig] Froben, 1609.- 2 dln. (504, 276 p.); 4°.

Afzonderlijke titelpagina voor het tweede deel: Fr. Lindenbrogii Observationes in Ammianum Marcellinum et in eundem collectanea variarum lectionum.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. McRae 9. McGrath I, p. 65 n. 56. Paisey M-269.

EX. Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek, Scrin A/1595.

E 61

- *Petrus Paulus Rubens debet binsel van Goltzii Julius Caesar f° h f 3 st 10* (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).
- *Huberti Goltzii Jullus [sic] Caesar. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 2).

HUBERTUS GOLTZIUS, *C. Julius Caesar sive Historiae imperatorum caesarumque Romanorum ex antiquis numismatibus restitutae. Liber primus. Accessit C. Julii Caesaris vita et res gestae Huberto Goltz[io] Herbipolita Venloniano auctore et sculptore.*- Brugge: Hubertus Goltzius, 1562-(1563).- LVII pll., 231 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. BB III, p. 246-247, G-385. McRae 114. BT 1294.

Ex. Antwerpen, SB, K 8408. Brussel, KB, VB 8934[5] C RP & VH 20.086 VI C RP & VH 20.087 II C RP & II 50.718 C RP.

E 62

- *Petrus Paulus Rubens debet binsel van Electa gevartii q*^{o} *horen f 0 st 8* (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).
  Gasparis Gevartii Electorum. Lib. III. [in Quarto.]. (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

CASPERIUS GEVARTIUS, *Casparii Gevartii Electorum libri III, in quibus plurima veterum scriptorum loca obscura & controversa explicantur, illustrantur & emendantur. Ad perillustrem amplissimumque virum, Erricum Memmium, Irvallium, equitem, regium in sacro consistorio consi-liarium propraetorem Parisiensem ac supremum aedilium, decurionum ac mercatorum praefectum.*- Paris: [Michel] Nivelle, pour Sébastien Cramoisy, 1619.- 160 p.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116. BB III, p. 192-193, G-366. McRae 107.

EX. Antwerpen, SB, C 1987.

E 63

- *Petrus Paulus Rubens debet binsel van 1 Hieroglyphica f*^{o} *regal filet f 3 st* - (Journal, fol. 137 v: 22 augustus 1620).

JOANNES PIERIUS VALERIANUS, *Hieroglyphica...*

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 116.

Zie voor de beschrijving, E23.

E 64

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Bavaria Sancta f horen f 17* (Journal, fol. 12 v: 23 januari 1621).
- *Bavaria Sancta, tomus I. cum Fig. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

MATTHEUS RADERUS, S.J., *Bavaria sancta Maximiliani sereniss[imi] principis imperii, comitis palatini, Rheni utriusque Bav[ariae] ducis auspiciis coepta, descripta eidemque nuncupata a Matthaeo Radero de Societat[e] Jesu Raphael Sadeler Antverpianus sereniss[imi] Maximil[iani] chalcographus tabulis aereis expressit.*- München: (Ex formis Annae Bergiae viduae) für Raphael Sadeler, 1615-1628.- 4 dln. in 2 bdn. (60 pll., 353 p.; 201 f.): ill.; f^{o}.

Deel II verscheen in 1624, deel III in 1627; deze beide delen zijn niet vermeld in het Journal.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 117. De Backer & Sommervogel VI, kol. 1376, 19. McRae 241. Paisey R-22.
EX. Parijs, BnF, M 750-751.

E 65

- *Petrus Paulus Rubens debet binsel van Goltzii numismata f h f 1* (Journal,

fol. 12 v°: 23 januari 1621).

HUBERTUS GOLTZIUS, *Sicilia et Magna Graecia sive historiae urbium populorumque Graeciae ex antiquis nomismatibus liber primus Huberto Goltzio Herbipolita Venloniano, cive Romano auctore et sculptore. Diu desideratum opus, et denuo editum, cum novis scholiis And[reae] Schotti Soc[ietatis] Jesu quibus auctorum loca, quae deerant, indicantur.*- Antwerpen: Gerard Wolsschaten voor Jacobus Biaeus, 1617-1618.- 326 p., xli pl.: ill.; f°.

In 1627-1630 verwierf P.P. Rubens de onverkochte exemplaren en de koperplaten van de vijf werken van Goltzius die in 1617-1620 door J. de Bie uitgegeven waren. Hij verkocht ze op 27 november 1630 door aan Balthasar Moretus.
Mogelijk ook:
HUBERTUS GOLTZIUS, *Graeciae universae Asiaeque Minoris et insularum nomismata veterum.*
Zie voor de beschrijving, D20.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 117. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCXCVII (p. 358-361). De Backer & Sommervogel IV, kol. 892, 4. BB III, p. 252-253, G-391. NBW XI (1985) kol. 321.
EX. Antwerpen, MPM, B 252. Antwerpen, SB, K 265514.
Zie ook E114.

E 66

- *A Pierre Paul Rubens 1 Rubeni Electa q° f 1 st 2* (Journal, fol. 14 r: 26 januari 1621).

PHILIPPUS RUBENIUS, *Electorum libri II...*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 117.
Zie voor de beschrijving, D1.

E 67

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Annales Pigii f° 3 voll. h f 17 st 0* (Journal, fol. 63 r: 8 mei 1621).

STEPHANUS VINANDUS PIGHIUS, *Stephani Vinandi Pighii v[iri] r[everendi] et cl[arissimi] Annales Romanorum qui commentarii vicem supplent in omnes veteres historiae Romanae scriptores, tribus tomis distincti. E quibus duo posteriores postumi, nunc primum in lucem exeunt recensiti, aucti & illustrati opera & studio Andreae Schotti Antverp[iensi] e Societate Jesu. Cum Fastis Capitolinis a Pighio suppletis, Fastis Siculis a Schotto emendatis, & indicibus tres annalium tomos, summa industria*

concinnatis.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, (1598)-1615-(1618).- 3 dln. (469; xl, 494 [=510]; 735 p.): ill.; f°.

Na het typografische titelblad volgt een gegraveerd: Annales magis-

tratuum et provinciar. S.P.Q.R. ab urbe condita..., 1599.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 117. De Backer & Sommervogel VII, kol. 890-891, 44. McRae 219. McGrath I, p. 66. Simoni P-134.
EX. Antwerpen, MPM, A 785. Parijs, BnF, Rés. J 410-412 & Rés. J 407-409.

E 68

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Annales Tornielli f 2 voll h f 16 st 0* (Journal, fol. 63 r: 8 mei 1621).

AUGUSTINUS TORNIELLO, *Annales sacri...* 1620.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 117.
Zie voor de beschrijving, D26.

E 69

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Hist. Romanae script. f 3 voll h fl. 18* (Journal, fol. 63 r: 8 mei 1621).
- *Historiae Romanae Scriptores. 3. Voll. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

FRIDERICUS SYLBURGIUS, *Historiae Romanae scriptores.*- Frankfurt am Main: Erben Andreas Wechel, Claude de Marne & Johann I Aubry, 1588-1590.- 3 dln.; f°.

I. Historiae Romanae scriptores Latini minores qui altius exorsi, augustae historiae aut viam straverunt, aut partem eius aliquam ab urbe condita usque ad sua tempora brevi compendio deduxerunt. Fasti Capitolini a Carolo Sigonio suppleti & commentario explanati, cum eiusdem Sigonii libro de nominibus Romanorum: Messalla Corvinus, L[ucius] Florus quem alii Annaeum Senecam, alii Julium Florum nominant, Velleius Paterculus, Sex[tus] Aurelius Victor, De Rom[anae] gentis origine, De viris illustribus, De imperatoribus, cum eiusde[m] epitome, Sex[tus] Rufus seu Festus Rufus, Eutropius, Cassiodori Chronicon, Jornandis li[ber] I, Julius Exsuperantius. Addita variantis scripturae notatio, ex optimis quibusque editionibus, scriptorumque partim veterum, partim recentiorum monumentis collecta. Adiecta etiam Graecorum, quae citantur, interpretatio: tum rerum verborumque notabiliorum index locupletissimus. Opera Frederici Sylburgii. Tomus primus.- 1588.- XXVIII, 893 p.
II. Historiae augustae scriptores Latini minores qui augustorum, necnon et caesarum tyrannorumque in Romano imperio vitas ad posteritatem litterarum monumentis propagarunt: Suetonius Tranquillus, Aelius Spartianus, Julius Capitolinus, Vulcatius Gallicanus, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus, Ammianus Marcel-

linus. Adiecti sunt & recentiores historiae continuatores: Pomponius Laetus, Joann[es] Baptista Egnatius. Item Ausonii Burdeg[alensis] epigrammata in caesares Romanos, imperatorum catalogus, Romanae urbis descriptio. Additae in eosdem adnotationes Joannis Egnatii, & Erasmi Roterodami cum Henrici Glareani & Theodori Pulmani adnotationibus in Suetonium. Adhaec Graecorum, quae allegantur, interpretatio nova & rerum verborumque notatu digniorum. Index amplissimus. Opera Frederici Sylburgii. Tomus alter.- 1588.- 886 p.

III. Romae historiae scriptores Graeci minores qui partim ab urbe condita, partim ab Augusti imperio, res Romanas memoriae prodiderunt: Fasti Graeci ac Latini, Eutropius, cum Graeca Paeanii metaphrasi, Dionis epitome per Joann[em] Xiphilinum facta, Herodianus, Zosimus, Juliani Caesares, Olympiodori, e Suida excerptae caesarum vitae, imperatorum Romanorum & Constantinopol[itanorum] series chronologica duplex: Pars nunc, pars emendatiores in lucem exeuntes, addita Graecis ex adverso interpretatione Latina, adnotationibus item, & gemino rerum verborumque indice amplissimo Graeco ac Latino. Opera & studio Friderici Sylburgii Veterensis. Tomus tertius.- 1590.- 1052, 69 p.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 117. McRae 289. McGrath I, p. 66. *STC German 16.s.*, p. 845.

EX. Parijs, BnF, Rés. g. J.903.

E 70

- *A Petro Paulo Rubens paincter 1 Litaniae 24*^{o} *à fil* (Journal, fol. 87 r; 3 juni 1621).

Titel niet nader geïdentificeerd, daar vele publicaties aan deze summiere omschrijving kunnen beantwoorden.

E 71

- *A Petro Paulo Rubens pr sa femme pr envoier sur Paris 1 Breviarium Rom. 2 q*^{o} *2 voll. cop. f 4 st* - (Journal, fol. 12 r: 3 februari 1622).

BREVIARIUM ROMANUM... 1618.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 117.

Zie voor de beschrijving, D19.

E 72

- *A piere [sic] Paul Rubens 1 Mascardi Silvae q p f 1-12* (Journal, fol. 42 v: 31 maart 1622).

AUGUSTINUS MASCARDUS, *Silvarum libri IV...* 1622.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118.
Zie voor de beschrijving, D28.

E 73

- *A piere [sic] Paul Rubens 1 Vita Albertii q p^{o} compt f 2-6* (Journal, fol. 42 v: 31 maart 1622).
- *Vita Alberti Archiducis per Miraeum. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 2).

AUBERTUS MIRAEUS, *De vita Alberti pii, sapientis, prudentis Belgarum principis commentarius. Aubertus Miraeus Bruxellensis, s[acrae] t[heologiae] l[icentiatus] eidem principi a sacris oratorii & bibliotheca publicabat. Accedunt seorsim Laurentii Beyerlinck & aliorum de eodem principe elogia.*- Antwerpen: (Balthasar Moretus), 1622.- 108 p.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. NBW IX (1981) kol. 536. McRae 181.
EX. Antwerpen, SB, K 7426. Antwerpen, UFSIA, CB, P 13.133.1. Antwerpen, UFSIA, Rg, 2054 C 11/1. Parijs, BnF, M 4759-4763.

E 74a

- *Petrus Paulus Rubens debet binsel van Palazzi di genova f^{o} doré lim f 5-0* (Journal, fol. 60 v: 4 mei 1622).
- *Palazzi di Genua. Fol.* (Cat. A. Rubens, p. 28, kol. 1).

PETRUS PAULUS RUBENS, *Palazzi antichi di Genova raccolti e designati da Pietro Paolo Rubens.*- Antwerpen: [s.n.], 1622.- 72 f. pl.; f^{o}.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCLXXXVIII (p. 31-36). Arents, *Geschriften*, p. 24. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 97 en 118. McRae 258.
EX. Amsterdam, Rijksmuseum, Bibliotheek 330 A 1. Antwerpen, SB, 20624. München, Bayerische Staatsbibliothek, A. civ. 167 y. Parijs, BnF, V 2085.
Zie ook E79, F1 en H9.

E 74b

- *Petrus Paulus Rubens debet binsel van Palazzi di genova f^{o} doré lim f 5-0* (Journal, fol. 60 v: 4 mei 1622).

- *Palazzi di Genua. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 28, kol. 1).

PETRUS PAULUS RUBENS, *Palazzi moderni di Genova raccolti e designati da Pietro Paolo Rubens.*- [S.l.: s.n.], (1622).- 67 f. pl.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCLXXXVIII (p. 31-36). Arents, *Geschriften*, p. 24. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 97 en 118. McRae 258.

EX. Brussel, KB, VH 9292 C RP (het titelblad ontbreekt) & II 53.140 RP. LONDEN, BL, 54 i 15. Parijs, BnF, V 2085.

Zie ook E79 en F2.

E 75

- *A Paulo Rubens 1 Comportement des Armes de Scohier f f 1-5* (Journal, fol. 75 r: 3 juni 1622).

JEHAN SCOHIER, *L'estat et comportement des armes. Livre autant util que necessaire à tous gentilshommes et officiers d'armes. Par M. Jehan Scohier, Beaumontois, protonotaire apostolicque*, *chanoine de Berghes, &c.*- Brussel: Jan Mommaert, 1597.- 88 p.: ill.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. McRae 277. BT 4310.
EX. Antwerpen, SB, K 8188. Brussel, KB, VB 11.461 C RP.
Zie ook JI.

E 76

- *A petro Paulo Ruhbens [sic] 2 Themii Dea Pighii 8° f - st 14* (Journal: 13 juni 1622).
- *Stephanus Pighius de lege divina. [in Octavo.]* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 2).

STEPHANUS VINANDUS PIGHIUS, *Themis Dea, seu De lege divina Stephani [Vinandi] Pighii Campensis... Item mythologia eiusdem in quatuor anni partes, ab auctore recognita.*- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1568.- 207 p.: ill.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. BT 4005. Voet, *PP* 2053. McRae 220.
EX. Antwerpen, MPM, A 1800. Brussel, KB, VB 11.647[3] A RP.

E 77

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Herodotus Halicarnasseus f° grlat h f 8-10* (Journal, fol. 93 r: 28 juni 1622).
- *Herodotus Halicarnasseus. Francof. 1608. [in Folio].* (Cat. A. Rubens, p. 16, kol. 1).

HERODOTUS HALICARNASSEUS, Ηροδ□του □Αλικαρνασση□ς □Ιστοριω□ν λ□γοι Θ□, □πιγραφ□μενοι Μου□σαι. Του□ α□του □ξ□γησις περ□ τη□ς □Ομ□ρου. *Herodoti Halicarnassei Historiarum libri IX, IX Musarum nominibus inscripti. Eiusdem narratio de vita Homeri. Cum Vallae interpret[atione] Latina historiarum Herodoti, ab Henr[ico] Stephano recognita (Heresbachii interpr[etatio] Latina narrationis de vita Homeri ab eodem Stephano recognita, Herodoti defensio et vita a J. Camerario, appendicibus de legibus et institutis tam Persicis quam Aegyptiacis opera H[enrici] Stephani) & spicilegio Frid[erici] Sylburgii. Item cum iconibus structurarum Babylonicarum ab Herodoto descriptarum. Excerpta e Ctesiae libris*

de rebus Persicis & Indicis, & ex iisdem fragmenta auctiora. Cum indice aucto & locupletato. Alia quae accesserunt ad hanc editionem, versa cognosces post praefationes pagina.-

Frankfurt am Main: Claude de Marne & Erben Johann I Aubry, 1608.- 52, 708 p.; f°. Griekse en Latijnse tekst.

McGrath vermeldt een andere editie, vertaald door L. Valla, Frankfurt, 1595; aangezien de catalogus van Albert Rubens' boeken 1608 opgeeft, is de boven beschreven editie waarschijnlijker. Op p. 64 noot 49 citeert McGrath de editie van G. Jungermann, Frankfurt, 1618.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. Paisey H-941. McGrath I, p. 63.

EX. Parijs, BnF, J 631 kol. 203-204.

E 78

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Thecidides f° grlat h f 7-0* (Journal, fol. 93 r: 28 juni 1622).
- *Thucidides de Bello Peloponnesio. Francof. 1594 [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 1).

THUCYDIDES, Θουκυδ□δου του□ □Ολ□ρου περ□ του□ Πελοποννησιακου□ πολ□μου βιβλ□α □κτ□. *Thucydidis Olori filii, De bello Peloponnesiaco libri octo. Iidem Latine, ex interpretatione Laurentii Vallae, ab Henrico Stephano nuper recognita, quam Aemilius Portus, Francisci Porti Cretensis f[ilius], paternos commentarios accurate secutus, repurgavit, magnaq[ue] diligentia passim expolitam innovavit. In hac postrema editione quid praeterea praestetur, sequens pagina docet.*- Frankfurt am Main: Erben Andreas Wechel, Claude de Marne & Johann I Aubry, 1594.- 2 dln. (652 p., 568 kol.); f°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. McRae 298. McGrath I, p. 4 n. 79. *STC German 16.s.*, p. 860. Machiels T-215.

EX. Gent, UB, Cl. 54. Parijs, BnF, J 648.

E 79

- *Petrus Paulus Rubens debet binsel van 2 piassi di Genova f h f 3-12* (Journal, fol. 93 v: 28 juni 1622).

PETRUS PAULUS RUBENS, *Palazzi di Genova...* 1622.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 119.

Zie voor de beschrijving, E74a en E74b.

Zie ook F1, F2 en H9.

E 80

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Hispania Illustrata f° 4 voll h f 32-8* (Journal, fol. 24: 1 februari 1623).
- *Hispania Illustrata Diversorum, 4. Voll. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

ANDREAS SCHOTTUS, S.J., *Hispaniae illustratae scriptores.*- Frankfurt am Main: Claude de Marne & Erben Johann I Aubry, 1603-1608.- 4 dln.; f°.

Tomus I. Hispaniae illustratae seu Rerum urbiumq[ue] Hispaniae, Lusitaniae, Aethiopiae et Indiae scriptores varii. Partim editi nunc primum, partim aucti atque emendati. Quorum seriem sequens post praefationem pagina exhibet. Tomis aliquot divisi. Opera & studio doctorum hominum. Accessit rerum memorabilium & verborum index copiosissimus.- 1189 p.

Tomus II. Hispaniae illustratae seu Rerum urbiumq[ue] Hispaniae, Lusitaniae, Aethiopiae et Indiae scriptores varii. Partim editi nunc primum, partim aucti atque emendati. Quorum seriem sequens pagina exhibet. Opera & studio doctorum hominum. Accessit rerum memorabilium & verborum index copiosissimus.- 1603.- 1378 p.

Tomus III. Hispaniae illustratae seu Rerum in Hispania et praesertim in Aragonia gestarum scriptores varii. In Germania nunquam hactenus excusi. Ex bibliotheca reverendissimi domini Joannis Pistorii s[acro]s[anctae] theologiae doctoris, cathedralis Vratislaviensis ecclesiae praepositi, S[acrae] Caes[areae] Maiest[atis] consiliarii. Librorum series post praefationem adscripta. Additae regiarum Aragoniae & aliarum Hispaniae familiarum tabulae genealogicae. Subiunctus sub finem index copiosissimus.- 1606.- 1014 p.

Tomus IIII. Hispaniae illustratae seu Urbium rerumque Hispanicarum, academiarum, bibliothecarum, clarorum denique in omni disciplinarum genere scriptorum auctores varii chronologi, historici, partim editi nunc primum, partim auctiores, melioresque facti studio & opera Andreae Schotti Antverp[iensis] Societatis Jesu.- 1608.- 479 p.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 119. De Backer & Sommervogel VII, kol. 880-881, 22. McRae 274. Paisey S-1271.

EX. Antwerpen, SB, K 7039 (deel 3 ontbreekt). Brussel, KB, VB 9421 C. Parijs, BnF, Fol. Oa 42 & Rés. Fol. Oa 42.

E 81

- *Petro Paulo Rubenio p son maistre 1 Ennodius po f 1 st 15* (Journal, fol. 93 v: 20 mei 1623).
- *Ennodii Ticinensis Opera cum Comm. Sirmundi [sic]. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 1).

FELIX ENNODIUS, EPISCOPUS TICINENSIS, *Magni Felicis Ennodii episcopi Ticinensis Opera Jac[obus] Sirmondus Soc[ietatis] Jesu presb[yter] in ordinem digesta, multisque locis aucta emendavit ac notis illustravit.*- Paris: Sébastien Cramoisy, 1611.- 2 dln.; 8°.

McRae geeft als titel Opera seu Poemata Sacra. Vitae S. Epiphanii et Antonii...
LIT. ROOSES, RUBENS EN MORETUS, P. 119. DE BACKER & SOMMERVOGEL VII, KOL. 1239, 7. MCRAE 90.
EX. PARIJS, BNF, C 3208 & 3210.

E 82

- *Petro Paulo Rubenio p son maistre 1 Figurae Bibliorum 16 po f - 16* (Journal, fol. 93 v: 20 mei 1623).
- *Antonii de Rampelogis Figurae Bibliorum. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 5, kol. 2).

ANTONIUS DE RAMPELOGIS, *Figurae Bibliorum explicatae per R[everendissimum] D[ominum] Anton de Rampelogis Genuensem Ord[inis] Eremit[arum] D[ivi] Augustini s[acro]s[anctae] theol[ogiae] doct[orem] juxta Romanae correctionis indicem expurgatorium emendatae suoque nitori restitutae.*- Köln: Peter Henning, 1617.- 646 p.; 12°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 119. McRae 96.
EX. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3027 i 8. Parijs, BnF, D 49546.

E 83

- *A Petrus Paulus Rubenius 1 Introitus Ernesti R O* (Journal: 16 au-gustus 1623).
- *Bochii Historia Congratulationis Ernesti. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

JOANNES BOCHIUS, *Descriptio publicae gratulationis, spectaculorum et ludorum in adventu sereniss[imi] principis Ernesti archiducis Austriae, ducis Burgundiae, comitis Habsp[urgi], aurei velleris equitis, Belgicis provinciis a regia ma[iesta]te cathol[ica] praefecti, an[no] MDXCIIII XVIII kal[endas] Julias aliisque diebus Antverpiae editorum. Cui est praefixa De Belgij principatu a Romano in ea provincia imperio ad nostra usque tempora brevis narratio. Ad principem sereniss[imum] et S.R.E. cardinalem, archiepiscopum Toletanum Albertum archiducem Austriae, ducem Burgundiae &c. Cum carmine panegyrico in eiusdem principis Ernesti, suscepto a regia ma[iesta]te catholica Belgicarum ditionum imperio, in easdem provincias adventum. Accessit denique Oratio funebris, in archiducis Ernesti obitum iisdem provinciis luctuosissimum. Omnia a Joanne Bochio S[enatus] P[opuli]Q[ue] A[ntverpiensis] a secretis conscripta.*- Antwerpen: (Wed. Christophorus Plantinus & Joannes Moretus), 1595.- 174 p.: front., ill.; f. Gegraveerde titelpagina.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 119. BB I, p. 306-308, B-388. BT 344.

EX. Antwerpen, MPM, A 941 & R 45.1 & W 78. Antwerpen, SB, K 7606 & K 9783 a K 9831. Brussel, KB, VB 10.269 C RP & VB 10.538 C RP & VH 26.662 C 2 RP & VH 26.693 C 2 RP.

E 84

- *Petrus Paulus Rubbens [sic] debet 1 Haraei Annales brabantiae f° fl 16-0* (journal, fol. 151 v: 17 augustus 1623).

FRANCISCUS HARAEUS, *Annales ducum seu principum Brabantiae totiusq[ue] Belgii...*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 119-120.
Zie voor de beschrijving, D31.

E 85

- *Petrus Paulus Rubbens [sic] debet 0 Procopii hist[oriae] libre 9s fol. fl. 0.00* (Journal, fol. 151 v: 17 augustus 1623).
- *Procopii Caesariensis Arcana Historia Graeco-Latine. Lugd. 1623, fol.* (Cat. A. Rubens, p. 16, kol. 2).

PROCOPIUS CAESARIENSIS, *Procopii Caesariensis v[iri] i[llustris]* □Αν□κδοτα. *Arcana historia, qui est liber nonus Historiarum. Ex bibliotheca Vaticana Nicolaus Alemannus protulit, Latine reddidit, notis illustravit. Nunc primum in lucem prodit triplici indice locupletata.*- Lyon: (Jean Jullieron) pour Andrea Brugiotti, 1623.- xxxiii, 135, 142 p.; f°. Griekse en Latijnse tekst.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 119-120. Rubens, *Letters*, Let. 196 (p. 321-323, n.4). McRae 237. McGrath I, p. 58, 62-63, 64. Goldsmith, *FRE, 1601-1700* P-1485.
EX. Antwerpen, SB, K 9728. Lyon, Bibl. de la ville, 103.090.
Zie ook J28.

E 86

- *Petrus Paulus Rubens debet voor de volgende binsels 1 Pompa funebris Alberti Pii f° h fig. f 1-12* (Journal, fol. 182 v: 6 oktober 1623).

JACOBUS FRANCQUART, *Pompa funebris optimi potentissimiq[ue] Principis Alberti Pii, archiducis Austriae, ducis Burg[undiae], Bra[bantiae] &c. veris imaginibus*

expressa a Jacobo Francquart archit[ecto] reg[io]. Eiusdem principis morientis vita. Scriptore E[rycio] Puteano, Consil[iario] et Historiogr[apho].- Brussel, Jan Mommaert, 1623.- [24] p., LXIIII pll.: ill.; f° obl.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 120. Landwehr, *Splendid ceremonies* 69. McRae 97. Goldsmith, *FRE, 1601-1700*, F-1323.

EX. Antwerpen, SB, K 7579.

E 87

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Introitus Alberti et Ernesti f° binsel f 1-2* (Journal, fol. 151 r°: 6 oktober 1623).

- *Pompa introitus Albert & Isabella par Bochius. Fol.* (Cat. A. Rubens, p. 28, kol. 1).

JOANNES BOCHIUS, *Historica narratio profectionis et inaugurationis serenissimorum Belgii principum Alberti et Isabellae, Austriae archiducum. Et eorum optatissimi in Belgium adventus, rerumque gestarum et memorabilium, gratulationum, apparatuum, et spectaculorum in ipsorum susceptione et inauguratione hactenus editorum accurata descriptio. Auctore Joanne Bochio S.P.Q.A. a secretis.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1602.- 500 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

J. Bochius, Historica narratio profectionis principum... (p. 1-170).
J. Bochius, Pompae triumphalis et spectaculorum... (p. [171]-316).
Maximilianus Vrientius, Descriptio pompae et gratulationis publicae ... (p. [317]-408).
Henricus Oultremannus, Descriptio triumphi et spectaculorum... (p. [409]-500).
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 120. BB I, p. 308-311, B-389. Simoni B-195. *Boekillustratie Moretussen*, 17a-b.
EX. Antwerpen, MPM, R 45.1 & W 78. Antwerpen, SB, K 9831 (2 ex.). Antwerpen, UFSIA, CB, P 15.11. Brussel, KB, VH 26.693 C I RP. Parijs, BnF, Fol. K7 10040.

E 88

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Lessius de Just. et Jure f° bl f 6-0* (Journal, fol. 233: 30 december 1623).

LEONARDUS LESSIUS, S.J., *De justitiae et jure... Editio quinta...* 1621.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 120.
Zie voor de beschrijving, D27.

E 89

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Wesenbecii Paratitla 4° f 2-8* (Journal, fol. 233: 30 december 1623).
- *Wesenbecii Paratitla. In Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 5, kol. 2).

MATTHAEUS WESENBECIUS, *Matthaei Wesenbecii j[uris] c[onsulti] Commentaria quae olim paratitla, in Pandectas juris civilis et codicis Justiniani libros. Nunc demum, post nuperam academiae Duacensis emendationem, accuratius recognita, & quibusdam sive erroribus, sive offensivis dogmatibus ac doctrinis, quibus adhuc respersa erant, repurgata, geminoque indice locupletata.*- Antwerpen: Jan van Keerberghen, 1621.- 601, p.; 4°.

In 1630 bestelde P.P. Rubens bij Moretus nog een exemplaar van dit werk, nu voor zijn zoon Albert (Journal, fol. 164 v: 17 december 1630).
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121. McRae 318.
EX. Antwerpen, MPM, A 4158^{2}. Brussel, KB, VH 26.465 A RP.

E 90

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Conciltrident 8º f 0-11* (Journal, fol. 233: 30 december 1623).

CONCILIUM TRIDENTINUM, Sacrosancti et oecumenici concilii Tridentini Paulo III, Julio III et Pio IIII pontificibus maximis celebrati, canones et decreta. Recens accesserunt duorum eruditissimorum virorum D. Joannis Sotealli theologi & Horatii Lutii jurisconsulti, utilissimae ad marginem annotationes: quibus sacr[a]e scriptur[a]e, superiorum conciliorum juris pontificii, veteru[m] ecclesi[a]e patrum, tum citata, tum consonantia loca fideliter indicantur. Additae praeterea sunt ad finem Pii IIII pontificis maximi bullae, una cum triplici utilissimo indice.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1615.- 269 p.; 8º.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121. Simoni T-143.
EX. Leuven, KU, Bib. Fac. Godg.

E 91

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Ephemerides magini 4º f 6-0* (Journal, fol. 197 r: 26 november 1624).
- *Ant. Magini Ephemerides. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

JOANNES ANTONIUS MAGINUS, *Joannis Antonii Magini Patavini, Ephemeridum coelestium motuum continuatio, ab anno Domini 1608 usque ad annum 1630, juxta Copernic[aeas] observationes accuratissime supputatarum ad longitudinem inclytae Venetiarum urbis. Cum supplemento isagogicarum ephemeridum, in quibus habentur hac: Reductio facilis motus solis harum ephemeridum ad Tychonicam rationem, ac praeterea de revolutionibus annuis, de introitu solis in singulorum signorum initiis, & de aequatione temporis ex eiusdem Tychonis fundamentis. Astrologicae circa agriculturam & navigatoriam observationes & praecepta. De mutatione aeris libellus. Compendium item directionum pro directionibus nova ratione ac facili secundum rationalem modum conficiendis. Editio secunda.*- Frankfurt am Main: Wolfgang Richter für Johann Theobald Schönwetter, 1610.- 3 dln. (755, 367, 311 p.): ill.; 4º.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121. McRae 166. Paisey M-67.
EX. Londen, BL, 532.g.5. Parijs, Université de Paris, Bibliothèque Sainte-Geneviève, V 4º 432.

E 92

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Ephemerides Origani f^o f 20-0 3 voll* (Journal, fol. 197 r: 26 november 1624).
- *Davidis Origani Ephemerides. 3 Voll. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 9,

kol. 1).

DAVID ORIGANUS, *Novae motuum coelestium ephemerides Brandenburgicae, annorum LX, incipientes ab anno 1595 & desinentes in annum 1655, calculo duplici luminatium, Tychonico & Copernicaeo, reliquorum planetarum posteriore elaboratae, & variis diversarum nationum calendariis accomodatae. Cum introductione hac pleniore, in qua chronologica, astronomica & astrologica ex fundamentis ipsis tractantur, autore Davide Origano Glacense Silesio, Germano, mathematico electoralis academiae Brandenburgicae Francofurti ad Viadrum ordinario professore. In quibus & momi duo qui priorem eiusdem editionem allatrarunt, refutantur, aliaq[ue] ad festa Christianorum & vetera Romanorum ac Graecorum pertinentia breviter explicantur. Opus medicis, mathematicis, historicis, & universis fere, qui literas & tempora tractant, utilissimum.*- Frankfurt an der Oder: Johann Eichorn d. J. (für den Autor), bei David Reichard zu Stettin, 1609.- 3 dln. (536 p., verder ongenummerd): ill.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121. McRae 200. Paisey O-227.

EX. Parijs, BnF, V 8316-8318.

Zie ook E96.

E 93

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 binsel van Maximus q° h f 0-10* (Journal, fol. 197 r: 26 november 1624).

MAXIMUS.

Auteur en titel niet geïdentificeerd.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121. McRae 176.

E 94

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Chiffletus [sic] de linteis q° h f 2-0* (Journal, fol. 197 r: 26 november 1624).
- *Chiffletius de Linteis Sepulchralibus. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

JOANNES JACOBUS CHIFFLETIUS, *Jo[annis] Jac[obi] Chiffletii De linteis sepulchralibus Christi servatoris crisis historica.*- Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, 1624.- 228 p.: ill.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121. BCNI 7345. Rubens, *Letters*, Let. 57 (p. 97). McRae 57.

EX. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3101 E 2. Leuven, KU, CB, 5 A 14950. Londen, BL, 1015 d 5. Parijs, BnF, Z 3820.

Zie ook E98, H27 en J9.

E 95

- *P. Paul Rubens 1 Ligature de Ciceronis opera p. Gruterum po f 2* - (Journal, fol. 213: 24 dec. 1624).
- *Opera Ciceronis cum Comm. Gruteri Hamburgi. [in Folio]* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 1).

MARCUS TULLIUS CICERO, *M. Tullii Ciceronis opera omnia quae exstant ex sola fere cod[icum] m[anuscriptorum] fide emendata studio atque industria Jani Guilielmii & Jani Gruteri. Additis notis & ind[icibus] accuratiss[imis] confectis...*- Hamburg: Georg Ludwig Froben, 1618, (1619).- 5 dln.: ill.; f°.

Tomus primus Quo omnes eius libri oratorii continentur.- 255 p.
Tomus II. Qui continet orationes omnes, quae exstant, quarum orationum Indicem versa pagina te docebit.- 590 p.
Tomus tertius, Quo omneis eius epistolae continentur.- 417 p.
Tomus quartus, Quo continentur philosophici libri omnes, ut indicabit sequens pagina.- 461 p.
Penu Tullianum, decem caellis sive indicibus expromens quidquid uspiam divitiarum in operibus Tullii Ciceronis Guilielmo Gruterianis continetur. Collectore Georgeo Ludovico Frobenio c[ive] H[ammaburgensi].- 1619.- 365 p.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121. McRae 60. McGrath I, p. 63. Paisey C-635.
EX. Antwerpen, MPM, B 1035-1036. Parijs, BnF, X 922-923.

E 96

- *P. Paul Rubens 1 Ligature de Ephemerides Origani f 3 voll po f 2-14* (Journal, fol. 213: 24 dec. 1624).

DAVID ORIGANUS, *Ephemerides Brandenburgicae...* 1609.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121.
Zie voor de beschrijving, E92.

E 97

- *P. Paul Rubens 1 Schribani politica Christianus q° bl over 3 boecken f 3-0* (Journal, fol. 213: 24 dec. 1624).

CAROLUS SCRIBANI, *Politico-Christianus Philippo IV...* 1624.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121.

Zie voor de beschrijving, D34.
Zie ook E102, H24 en J8.

E 98

- *P. Paul Rubens 1 Chiffletus de linteis po q*^{o} *bl f 1-10* (Journal, fol. 213: 24 december 1624).

JOANNES JACOBUS CHIFFLETIUS, *De linteis sepulchralibus Christi...* 1624.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 121.
Zie voor de beschrijving, E94.

E 99

- *A Petro Paulo Rubbens 1 Lettres de Cardinal Dossat f Ligature seul po f 1* - - (Journal, fol. 5 v: 10 januari 1625).
- *Lettres du Cardinal d'Ossat. [in Folio]* (Cat. A. Rubens, p. 21, kol. 2).

ARNAUD D'OSSAT, CARDINAL, *Lettres de l'illustrissime et révérendissime Cardinal d'Ossat, évesque de Bayeux. Au Roy Henry le Grand et à Monsieur de Villeroy. Depuis l'année M.D.XCIV jusques à l'année M.DC.IIII.*- Paris: Joseph Bouillerot, 1624.- 2 dln.; f°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 122. Rubens, *Letters*, Let. 58 (p. 97-99), n. 3. McRae 202. Goldsmith, *FRE, 1601-1700*, O-158.
EX. Parijs, BnF, Fol. Lb^{35} 54 & Rés. Lb^{35} 54 & Fol. Lb^{35} 54B.
Zie ook H23.

E 100

- *A Petro Paulo Rubbens 1 Ligature de Memoires de Mornaej q° po f - 10* (Journal, fol. 5 v: 10 januari 1625).
- *Memoires de Philippes de Mornay Plessis. 2 Voll. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 22, kol. 2).

PHILIPPE DE MORNAY, SEIGNEUR DU PLESSIS-MARLY, *Mémoires de Messire Philippes de Mornay, seigneur du Plessis Marli, baron de la Forest sur Sèvre, &c. conseiller du Roi en ses conseils d'Estat & Privé, capitaine de cent hommes d'armes de ses ordonnances, gouverneur & lieutenant général pour sa Majesté en la sénéschaussée, ville, & chasteau de Saumur, &c. contenans divers discours, instructions, lettres, & dépesches par lui dressées, ou escrites aux rois, roines, princes, seigneurs, & plusieurs grands personnages de la chrestienté depuis l'an MDLXXII jusques à l'an MDLXXXIX. Ensemble quelques lettres des dessus dits audit Sieur du Plessis.*- [La Forest: s.n.], 1624.- 927 p.; 4°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 122. McRae 87. Goldsmsith, *FRE, 1601-1700*, M1496.
EX. Brussel, Bollandisten, Fra C 16. Parijs, BnF, 4° La^{23}.3(1).
Zie ook H26.

E 101

- *A Petro Paulo Rubbens 1 Ligature de Theophile Recueil 8 po f - 5* (Journal, fol. 5 v: 10 januari 1625).

THÉOPHILE [DE VIAU], *Recueil de toutes les pièces faites par Théophile, depuis sa prise jusques à présent. Ensemble plusieurs autres pièces faictes par ses amis à sa faveur, & non encore veuës. Avec une Table ou sont mises les pièces toutes par ordre, comme il se peut voir en la page suivante.*- [S. l.: s.n.], 1624.- 290

p.; 8°.
Volgens Magurn ‘he published a new book, Parnasse satyrisque by Rubens as Satyricon... referred’.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 122. McRae 310.
EX. Parijs, BnF, Ye. 7633.
Zie H22.

E 102

- *Peter Paul Rubens debet p. D^us brant 3 Scribani politico christianus q° f 9-0* (Journal, fol. 31 r: 27 februari 1625).

CAROLUS SCRIBANI, *Politico-Christianus Philippo IV.*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 122.
Zie voor de beschrijving, D34.
Zie ook E97, H24 en J8.

E 103

- *3 Rubenii Electa 4° f 3-6* (Journal, fol. 91 v: 1 juli 1625).

PHILIPPUS RUBENIUS, *Electorum libri II...*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 122.
Zie voor de beschrijving, D1.

E 104

- *3 Rubenii homiliae Asterii 4° f 4-10* (Journal, fol. 91 v 1 juli 1625).

ASTERIUS, EPISCOPUS AMASEAE, SANCTUS, *Homiliae...* 1615.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 122.
Zie voor de beschrijving, D8.

E 105

- *3 Isidori Pelusiotae Eplae 8 graec f 2-2* (Journal, fol. 91 v: 1 juli 1625).

- *1 Isidori 8 po f 1-00* (Journal, fol. 91 v°: 1 juli 1625).
  Isidori Pelusiotae Epistolae, cum notis Scotti. 8°. (Cat. A. Rubens, p. 17, kol. 1).

ISIDORUS PELUSIOTA, SANCTUS, Του□ □ν □γ□οις πατρ□ς □Ισιδ□ρου του□ Πηλουσι□του □Επιστολα□ □ν□κδοτοι. *Isidori Pelusiotae epistolae hactenus ineditae de locis S. Scripturae, moribusque formandis. Ex Vaticana pontificis bibliotheca Graece nunc primum erutae, notisque & argumentis illustratae a R[everendissimo] P[atre] And[rea] Schotto, Antverpiano, Societatis Jesu presbytero.*- Antwerpen: Martinus Nutius, 1623.- 332 p.; 8°. Griekse en Latijnse tekst.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 122. De Backer & Sommervogel VII, kol. 897, 58. Rubens, *Letters*, Let. 64, (p. 111), n. 2. McRae 275.
EX. Antwerpen, MPM, A 32.15. Antwerpen, SB, F 58611.
Zie ook E108 en J12.

E 106

- *A Pet. Rubens 1 Rubenj Electa q*^{o} *f 1-2* (Journal, fol. 100 r: 13 juli 1625).

PHILIPPUS RUBENIUS, *Electorum libri II...*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123.
Zie voor de beschrijving, D1.

E 107

- *A Pet. Rubens 1 Asterj Homiliae q*^{o} *f 1-10* (Journal, fol. 100 r: 13 juli 1625).

ASTERIUS AMASENUS, EPISCOPUS, SANCTUS, *Homiliae...*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123.
Zie voor de beschrijving, D8.

E 108

- *A Pet. Rubens 2 Isidori Pelusiotae Epistolae 8 f 1-8* (Journal, fol. 100 r: 13 juli 1625).

ISIDORUS PELUSIOTA, SANCTUS, *Epistolae...*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123.
Zie voor de beschrijving, E105.

E 109

- *A Pet. Rubens 2 Dedicatoria Epist. Scrib. q*^{o} *2 1/2 f 0-4* (Journal, fol. 100 r: 13 juli 1625).

Titel niet geïdentificeerd.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123. McRae 77.

E 110

- *Petro Paulo Rubenio 4 Admonitio ad regem Galliae 4° fl. 0-12* (Journal, fol. 160 r: 19 november 1625).

G.G.R. THEOLOGUS, *G.G.R. Theologi, Ad Ludovicum decimum-tertium Galliae et Navarrae regem Christianissimum admonitio fidelissime, humillime, verissime facta, & ex Gallico in Latinum translata: Qua breviter & nervose demonstratur, Galliam foede & turpiter impium foedus iniisse, & injustum bellum hoc tempore contra Catholicos movisse, salvaque religione prosequi non posse.*- Autun: [s.n.], 1625.- 21 p.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123. Cf. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXXXVI (cf. commentaar op p. 402). De Backer & Sommervogel III. kol. 486; IV, kol. 992-993. Rubens, *Letters*, Let. 70 (p. 119-120) 2. McRae 1.
EX. Antwerpen, SB K 52571. Antwerpen, UFSIA, Rg, 2060 B 18.26. Parijs, BnF, 4°Lb^{36}2357.
Zie ook J13.

E 111

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Goltzii Numismata f 4 voll fl 50-0* (Journal, fol. 39 v: 2 april 1626).

HUBERTUS GOLTZIUS, *Vivae omnium fere imperatorum imagines, a C[aio] Julio Caes[are] usque ad Carolum V et Ferdinandum eius fratrem, ex antiquis veterum numismatibus solertissimè, non ut olim ab aliis, sed verè ac fideliter adumbratae, nec non eorundem vitae, acta, mores, virtutes, vitia, suis coloribus historico penicillo delineatae potentiss[imo] principi Philippo, Hisp[aniae] Angl[iae] Franc[iae] et Neapol[is] regi, etc. dedic[atae] per Hubertum Goltz Wirtzburgensem pictorem.* - Antwerpen: Aegidius Copenius Diesthensis voor Hubertus Goltzius, 1557.- [175] f.: ill.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123. BB III, p. 241-244, G-380. McRae 112. BT 1300.

EX. Antwerpen, MPM, A 2684. Brussel, KB, VB 11.856[1] C RP; VH 20.086 1 C RP.

E 112

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Goltzii Numismata f 4 voll fl 50-0* (Journal, fol. 39 v: 2 april 1626).

HUBERTUS GOLTZIUS, *Historia augusta, sive imperatorum caesarumque Romanorum vitae et res gestae ex antiquis inscriptionibus collecta, per A. H[ubertum] G[oltzium] H[erbipolitam] V[enlonianum] c[ivem] Romanum. Cum indicibus copiosissimis.*- Antwerpen: Peter van Tongheren, 1602.- 248 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123. BB III, p. 249, G-388.

EX. Antwerpen, SB, K 6797 15 b.

E 113

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Goltzii Numismata f 4 voll fl 50-0* (Journal, fol. 39 v: 2 april 1626).

HUBERTUS GOLTZIUS, *Fastos magistratuum et triumphorum Romanorum ab urbe condita ad Augusti obitum ex antiquis tam numismatum quam marmorum monumentis restitutos: Thesaurus item rei antiquariae huberrimus Huberti Goltzi Herbipolitae Venloniani Fastiq[ue] Siculi denuo restituti a P. And[rea] Schotto S[ocietatis] I[esu].*- Antwerpen: Jacobus de Bie, 1617.- 2 dln. 288, 314 p.: ill.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCXCVII (p. 358-361). De Backer & Sommervogel VII, kol. 892-893, 47. NBW XI (1985) kol. 321. McRae 113. Simoni G-98.
EX. Antwerpen, SB, K 8410.
Zie ook E122.

E 114

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Goltzii Numismata f 4 voll fl 50-0*

(Journal, fol. 39 v: 2 april 1626).

HUBERTUS GOLTZIUS, *Sicilia et Magna Graecia...*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123.
Zie voor de beschrijving, E65.

E 115

- *Petrus Paulus Rubens debet 2 veritas odiosa 4° f - 12* (Journal, fol. 49 v: 28 april 1626).

RICHARDUS ATTONITUS, *Veritas odiosa. Fragmenta varia colloquii Machiavelli et Mercurii 1626. Ex schedis m[anu] s[criptis] Richardi Attoniti Eboracencis proto-cancellarii nuper classis Anglicanae.*- Oxford: Gualtherus Mapes [= Holland, 1626?].- 30 p.; 4°.
Richardus Attonitus is een pseudoniem. Walter Map was een 12de-eeuwse aartsdeken van Oxford.
LIT. *Le Mercure François*, XII, 1626-1627, p. 501. Falconer Madan, *Oxford books: a bibliography...* I. Oxford, 1895, p. 129 sub 1626, I. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123. McRae 245. *STC 1475-1640*, 902.
EX. Oxford, Bodleian Library, Antiq. e. N. 1626. 1, sign. 4°: A-C^{4} D^{3}.

E 116

- *Petrus Paulus Rubens debet 2 Prodromus vindictae 4° f 0-14* (Journal: 28 april 1626).

PRODROMUS VINDICTAE in ducem Buckinghamiae pro virulenta caede potent[issimae] m[aiestatis] Britanniae regis Jacobi.- Frankfurt: [s.n.], 1626.- 48 p.; 4°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 123. McRae 238.
EX. Antwerpen, SB, K 7998.

E 117

- *AP. Paolo Rubens 1 Jo. Seldenus de Diis Syris 8° Londini f 1* - (Journal, fol. 49 v: 20 mei 1626).
- *Seldenus de DIs Syris. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 2).

JOANNES SELDENUS, *Joannis Seldeni j[uris] c[onsulti] de dis Syris syntagmata II. Adversaria nempe de numinibus commentitiis in veteri instrumento memoratis. Accedunt quae sunt reliqua Syrorum. Prisca porro Arabum, Aegyptiorum, Persarum, Afrorum, Europaeorum item theologia subinde illustratur...*- London: William Stansby for the Company of Stationers, 1617.- 288 p.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124. McRae 281. McGrath I, p. 58.

EX. Parijs, BnF, 8° O^2e.266 & Z.Renan.6818.

Zie ook H75.

E 118

- *Petro Paul. Rubenio 1 Marselaer de Legato q^o f 2-5* (Journal, fol. 64 r: 27 mei 1626).

FREDERICUS DE MARSELAER, *Frederici De Marselaer equitis legatus libri duo. Ad Philippum IV Hispaniarum regem.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1626.- 500 p.: ill.; 4°.

Een oudere druk in quarto te Antwerpen in de Officina Plantiniana, 1624.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124. Rubens, *Letters*, Let. 50 (p. 89). BB IV, p. 214, M-369. McRae 174. Judson & Van de Velde cf. p. 52, 66, 344-347, en fig. 284.
EX. Antwerpen, MPM, R 56.23. Parijs, BnF, E 629.

E 119

- *A Pierre Paul Rubens 1 Obsidio Bredana f. f 3-5* (Journal, fol. 74 r: 15 juni 1626).

HERMANNUS HUGO S.J., *Obsidio Bredana...*

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124.
Zie voor de beschrijving, D37.

E 120

- *A Pierre Paul Rubens 1 Cluverii Italia f 2 voll po f 1-0* (Journal, fol. 74r: 15 juni 1626).
- *Clureri [sic] Italia Antiqua. 2 Voll. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 1).

PHILIPPUS CLUVERIUS, *Philippi Cluveri Italia antiqua. Opus post omnium curas elaboratissimum, tabulis geographicis aere expressis illustratum. Ejusdem Sicilia, Sardinia et Corsica, cum indice locupletissimo. Tomus Primus - [Secundus]. (Cum epistola dedicatoria Danielis Heinsii).*- Leiden: Officina Elzeviriana, 1624.- 2 dln. (1338 p.): ill.; f^o.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 221. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124. McRae 64. Rahir, *Cat. Elzevier* 188.
EX. Antwerpen, MPM, B 336. Antwerpen, SB, K 6937 (deel II ontbreekt). Parijs, BnF, G 640-641(1).

E 121

- *A Pierre Paul Rubens 1 Introductio Geographica Cluverii q*^{o} *po f 1-5* (Journal, fol. 74 r: 15 juni 1626).
- *Cluveri Introductio ad Geographiam, in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 2).

PHILIPPUS CLUVERIUS, *Introductionis in universam geographiam, tam veterem quam novam, libri VI. Ad illustriss[imum] & ampliss[imum]*

Dominicum Molinum, patritium & senatorem Venetum. Cui adjuncta est Danielis Heinsi oratio in obitum eiusdem Philippi Cluveri.- Leiden: Officina Elzeviriana, 1624.- 245 p.; 4°.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 220. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124. Rahir, *Cat. Elzevier* 187. McRae 63.

EX. Brussel, KB, VH 14.278 A1 RP. Parijs, BnF, G 3114.

E 122

- *Petrus Paulus Rubens 1 Thesaurus rei Antiquariae f 1-5* (Journal, fol. 86 r: 9 juli 1626).
- *Huberti Goltzii Thesaurus rei antiquariae. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 2).

HUBERTUS GOLTZIUS, *Thesaurus rei antiquariae huberrimus ex antiquis tam numismatum quam marmorum inscriptionibus pari diligentia quam fide conquisitus ac descriptus, & in locos communes distributus per Hubertum Goltzium Herbipolitam Venlonianum civem Romanum.*- Antwerpen: Peter van Tongheren, 1618.- 314 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCXCVII (p. 358-361). NBW XI (1985) kol. 321. McRae 116. Simoni G-98 (geeft een ander impressum: Antverpiae, Ex Officina Gerardi Wolsschatii. Sumptibus Jacobi Biaei. M.DC.XVIII).

EX. Parijs, BnF, J 1462. Zie ook E113.

E 123

- *Petrus Paulus Rubens debet 1 Genealogie de la maison de linden f f 10-0* (Journal, fol. 31 v: 3 maart 1627).

CHRISTOPHE BUTKENS, O.CIST., *Annales généalogiques de la Maison de Lynden divisées en XV livres. Vérifiées par chartes, tiltres et aultres bonnes preuves. Avec le récit de plusieurs histoires, ou les seigneurs de ceste maison se sont trouvés. Embellies des figures de divers pourtraicts, chasteaux, sépultures, et anciens seaux, tirés sur leurs originaux. Recuillées par F. Christophre Butkens, religieux de l'ordre de Cisteaux, au monastère de S. Sauveur. (Livre dernier contenant les vérifications de la généalogie de la maison de Lynden. Transcriptes des chartes, & figurez des anciens seaux, tirés sur leurs originaux).*- Antwerpen: Jan Cnobbaert, 1626.- 2 dln (380, 413 p.): ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124. Rubens, *Letters*, Let. 98 (p. 168), n. 1. McRae 48.

EX. Antwerpen, MPM, R 44.2. Parijs, BnF, Rés. M 139-140.

Zie ook J18.

E 124

- *A Pet. Paulo Rubens 1 Histoire d'Etiopie de Heliodore 12 f - st 17*

(Journal, fol. 68 r: 10 mei 1627).
- *Heliodori Aethiopica cum notis Bourdelotii. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 17, kol. 1).

HELIODORUS EMESENUS, Ηλιοδ□ρου Α□θιοπικω□ν βιβλ□α δ□κα. *Heliodori Aethiopicorum libri X. Jo. Bourdelotius emendavit, supplevit ac libros decem animadvertionum adjecit. (Latine vertit Stanislaus Warschewiczki).* - Paris: P. Louis Fevrier, 1619.- 2 dln., 8°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124. McRae 127. Goldsmith, *FRE, 1601-1700*, H-203.

EX. Parijs, BnF, Y^2-6043.

E 125

- *A Pet. Paulo Rubens 1 Histoire d'Etiopie de Heliodore 12 f - st 17* (Journal, fol. 68 r: 10 mei 1627).

HELIODORUS EMESENUS, *Histoire Etiopique d'Héliodore contenant Les amours de Théagenes & Cariclea [sic]. Traduite de grec en françois par M. Jacques Amiot, conseiller & aumosnier du Roy. Nouvellement revue, corrigée & augmentée d'arguments & sommaires, pour l'intelligence d'icelle.*- Paris: Claude de Roddes, devant l'Hostel de Nevers, à l'Isle de Roddes, 1616.- 359 p.; 12°.

Drukker niet geïdentificeerd.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124.

EX. Parijs, BnF, Rés. Y^2.1156.

E 126

- *A Pierre Paulo Rubens 1 Intentions Morales de Pipre q po f 3-10* (Journal, fol. 99 r: 5 juli 1627).
- *Intentions Morales Civiles & Militaires de La Pipre. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 22, kol. 2).

ANTOINE LE PIPPRE, *Intentions, morales, civiles, et militaires, d'Antoine Le Pippre, escuyer, seigneur de la Grand-Motte.*- Antwerpen: Hendrik Aertssen voor Petrus & Joannes Bellerus, 1625.- 773 p.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 124. Cioranescu, *17.s.* 42852. McRae 222.

EX. Antwerpen, SB, D 54709.

E 127

- *Petro Paulo Rubensio 1 Remmelini Catoptrum Microcosmicum f po f 7-10* (Journal, fol. 170 v: 9 november 1627).

JOHANNES REMMELINUS, *Johannis Remmelini, Suevo-Ulmensis philosophiae & medicinae doctoris, Catoptrum microcosmicum, suis aere incisis visionibus splendens, cum historia & pinace, de novo prodit...*- Augsburg: David

Franck, 1619.- 27 p.: ill.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 125. McRae 244.

EX. Brussel, KB, II 89.178 C RP. Parijs, BnF, Rés. Gr. Fol. Ta^{9}.90.

E 128

- *Petro Paulo Rubensio 1 Hervart Admiranda Etnica Theologiae q po f 4-10* (Journal, fol. 170 v: 9 november 1627).
- *Friderici Hervart Theologia Ethnica. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 1).

JOANNES FRIDERICUS HERVART AB HOHENBURG, *Admiranda ethnicae theologiae mysteria propalata ubi lapidem magnetem antiquissimis passim nationibus pro deo cultum et artem qua navigationes magneticae per universum orbem instituerentur, a veterum sacerdotibus, sub involucri deorum dearumque et aliarum perinde fabularum cortice, summo studio occultatam esse noviter commonstratur. Accessit exacta temporum ratio adversus incredibiles chronologiae vulgaris errores. Opus diu desideratum Joannes Fridericus Hervart ab Hohenburg, in Schwindeck, seren[issimi] elect[oris] Bav[ariensis] &c. a consiliis, ex incompletis optimi parentis p[iae] m[emoriae] eruit monumentis, atque ad finem perduxit.*- München: Nikolaus Heinrich, 1626.- 2 dln. (198, 457 p.): ill.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 125. McRae 130.

EX. München, BSB, 4 Asc. 458. Parijs, BnF, G 7951. Wolfenbüttel, HAB, 193.1 Hist.

E 129

- *A Paulo Rubenii Peintre 1 Horae B. [Virg.] Mariae in cop. spaens leer à fil f 2-2* (Journal, fol. 87 v: 2 juli 1628).

HORAE BEATISSIMAE VIRGINIS MARIAE, ad usum Romanum repurgatissimae.- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1570.- 464 p.: ill.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 125. BT 1492. Voet, *PP* 1365. McRae 139. K.L. Bowen, *Christopher Plantin's Books of Hours: illustration and production*, Nieuwkoop, 1997, p. 228-229.

EX. Antwerpen, MPM, R 55-27. Brussel, KB, LP 3007 A.

E 130

- *A Pierre Paul Rubens 1 Mercure François tome 15me 8° po f 3 st 5* (Journal, fol. 12 r: 22 januari 1631).

LE MERCURE FRANÇOIS, Le Quinziesme tome du Mercure François, ou Suitte de l'histoire de nostre temps, sous le règne du Très-chrestien Roy de France & de Navarre, Louys XIII.- Paris: Etienne Richer, 1631.- 788 p.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 125.

EX. Antwerpen, SB, K 7193. Brussel, KB, VB 9793 A.

E 131

- *A Pierre Paul Rubens 1 Silvaducis Obsidio f po f 4-15* (Journal, fol. 95 v: 7 juli 1631).
- *Danielis Hensii [sic] Silvaducis. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).

DANIEL HEINSIUS, *Dan[ielis] Heinsii Rerum ad Sylvam-Ducis atque alibi in Belgio aut a Belgis anno MD CXXIX gestarum historia. Cum privilegio.*- Leiden: Officina Elzeviriana, 1631.- 141 [= 143] p.: ill.; f°.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 351. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 125. Rahir, *Cat. Elzevier* 325. McRae 126.

EX. Antwerpen, SB, K 7434.

E 132

- *A Monsr Petro Rubens p. Peter Boum [=Bom] son Disciple 1 L'Entrée de la Reyne Mère f po f 3-6* (Journal, fol. 22 v: 18 februari 1632).

JEAN PUGET DE LA SERRE, *Histoire curieuse de tout ce qui c'est passé à l'entrée de la Reyne Mère du Roy trèschrestien dans les villes des Pays Bas. Par le S^r. de la Serre historiographe de France.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1632.- 74 p.: ill.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 126. Cioranescu, *17.s.* 55771. Landwehr, *Splendid ceremonies* 84. McRae 149. *Boekillustratie Moretussen*, 38a.

EX. Antwerpen, MPM, O.B 6.8. Parijs, BnF, Fol. Lb^{36}2842.

E 133

- *A Monsr Petro Rubens p. Peter Boum [= Bom] son Disciple 1 Caton Chrestien q^to f 1-2* (Journal, fol. 22 v: 18 februari 1632).

MATHIEU DE MORGUES, *Charitable remonstrance de Caton chrestien à Monseigneur l'éminentissime cardinal de Richelieu sur ses actions, & quatre libelles diffamatoires faits par luy ou par ses escrivains.*

In: Matthieu de Morgues, Diverses pièces pour la défense de la Royne Mère..., p. 195-312. Zie voor de beschrijving, D72.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 126. Cioranescu, *17.s.* 50505. McRae 186.

EX. Antwerpen, MPM, B 832(3). Washington DC, Library of Congress, DC 123.2.M85.

E 134

- *A Monsr Petro Rubens p. Peter Boum [=Bom] son Disciple 1 Nicocleon a Cleonville q^to^ f - 14* (Journal, fol. 22 v: 18 februari 1632).

MATHIEU DE MORGUES, *Advertissement de Nicocléon [Mathieu de Morgues] à Cléonville [Jean Sirmond] sur son Advertissement aux Provinces.*
In: Matthieu de Morgues, Diverses pièces pour la défense de la Royne

Mère..., p. 313-382.
Voortitel: L'Entrée de la Reyne Mere du Roy tres-chrestien dans les villes des Pays-Bas.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 126. Cioranescu, *17.s.* 50512. McRae 186.
EX. Antwerpen, MPM, B 832(4).
Zie voor de beschrijving, D72.

E 135

- *A Monsr Petro Rubens p. Peter Boum [= Bom] son Disciple 1 Lettre de la Reyne au Roy q f -7* (Journal, fol. 22 v: 18 februari 1632).

MARIE DE MÉDICIS, *Lettre escrite au Roy par la Reyne mère de Sa Majesté (20 décembre)* 1631.- [S.l.: s.n.], 1631.- 25 p.; 4°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 126.
EX. Parijs, BnF, 4° Lb^{36} 2849.

E 136

- *A Monsr Petro Rubens p. Peter Boum [= Bom] son Disciple 1 Remonstrance au Roy et lettre q^to fl 1-* (Journal, fol. 22 v: 18 februari 1632).

MATHIEU DE MORGUES, *Très-humble très-véritable, et très-importante remonstrance au Roy.*
In: Matthieu de Morgues, Diverses pièces pour la défense de la Royne Mère..., p. 1-98.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 126. Cioranescu, *17.s.* 50509 (134 p.). McRae 186.
EX. Antwerpen, MPM, B 832(1).
Zie voor de beschrijving, D72.

E 137

- *A Monsr Petro Rubens p. Peter Boum [= Bom] son Disciple 1 Vrais advis de francois q^to f - 18* (Journal, fol. 22 v: 18 februari 1632).

MATHIEU DE MORGUES, Vrais et bons advis de François Fidèle [Mathieu de Morgues] sur les calomnies et blasphèmes du Sr. des Montagnes ou Examen du libelle intitulé Défense du Roy et de ses ministres.

In: Matthieu de Morgues, Diverses pièces pour la défense de la Royne Mère..., p. 99-194.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 126. Cioranescu, *17.s.* 50511. McRae 186.

EX. Antwerpen, MPM, B 832(2). Antwerpen, SB, E 47874.

Zie voor de beschrijving, D72.

E 138

- *A Mr Pedro Paulo Rubens 1 Duarenus f V bois f 13-10* (Journal, fol. 86

v: 7 juni 1632).
- *Opera Duareni, Francof. 1607. In Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 5, kol. 1).

FRANCISCUS DUARENUS, *D. Francisci Duareni j[uris] c[onsulti] celeberrimi, Omnia quae quidem hactenus edita fuerunt opera, non tantum plurimis in digesta seu pandectas & codicem commentariis, ac methodicis expositionibus, tam quae ab ipsomet auctore in lucem datae, quam quae post eius excessum, vel inter eius membranas, & in bibliotheca sunt repertae, vel ab eius intimis familiaribus exhibitae, quas eo excerperant dictante, illustrata, verum etiam aliis ipsius in utroque jure relictis monumentis, ut sub titulorum indice videre licet, locupletata, hoc unico tandem comprehensa volumine. Editio, ut postrema, ita & caeteris umquam antehac alibi egressis, compluribus in locis, multo tersior, ac emendatior. Cui nunc demum accesserunt regulae juris, sententiae, ac loci communes ex pandectarum libris collecti. Cum indicibus titulorum, nec non rerum & verborum, locupletissimis.*- Frankfurt am Main: Claude de Marne & Erben Johann I Aubry, 1607.- 1318 p.; f°.

EX. Gent, UB, Ju 3682.

E 139

- *A Mons Petro Paulo Rubens 1 Camus Bouquet d'histoires 8 po f 1-5* (Journal, fol. 101 r: 1 juli 1632).

JEAN-PIERRE CAMUS, *Bouquet d'histoires agréables, par Jean-Pierre Camus.*- Paris: Gervais Alliot, 1630.- ×, 483 p.; 8°.

LIT. Cioranescu, *17.s.* 17512.

EX. Parijs, BnF, Y^2.20711.

E 140

- *A Mons Petro Paulo Rubens 1 Decisiones Josephi Ludovici 8 2 voll f 5-10* (Journal, fol. 101 r: 1 juli 1632).

JOSEPHUS LUDOVICUS, *Decisiones, seu diffinitiones causarum Perusinarum et provinciae Umbriae, Josepho Ludovico ab Assisio j[uris] u[triusque] d[octore] auctore, nunc denuo in lucem editae multo quam unquam antea auctiores, & doctorum aliquot virorum annotationibus locupletatae. Opus hoc quidem in foro versantibus valde utile & fructuosum in quo videlicet omnia reperiantur tradita, quae ad praxim neccesaria sunt, cum summariis & argumentis unius cuiusq[ue] decisionis & indice verum, et verborum locupletissimo. Pars prima et secunda.*- Lyon: Charles Pesnot, 1582.- 245 p.; f°.

LIT. Baudrier III, p. 153.

EX. Lyon, Bibl. de la ville, 107.060. Parijs, BnF, E 165(2).

E 141

- *A Mons Petro Paulo Rubens 1 Dialogo de Givochi po f - 18* (Journal, fol.

101 r: 1 juli 1632).
- *Delli Givochi che nelle Vagghie Sanesi si Usano di Fare. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 27, kol. 2).

GIROLAMO BARGAGLI, *Dialogo de giuochi, che nelle vegghie Sanesi si usano di fare. Del materiale intronato all' Ill. et Eccel. Signora Donna Isabella de Medici, Orsina, duchessa di Bracciano.*- Venezia: Daniele Zanetti, 1598.- 288 p.; 8°.
EX. Parijs, BnF, Z 16972.

E 142

- *A Mons Petro Paulo Rubens 1 Cassiodorus in Reg. Cancellariae 8° 2 voll. f 2* - - (Journal, fol. 101 r: 1 juli 1632).

GUILIELMUS CASSADORIS, EPISCOPUS ALGARENSIS, *Decisiones intelligentiae ad regulas Cancellariae per ... Guilielmum Cassadorem ... super dubiis tam in signatura quam rota tempore suo occurren[tibus] diligenter recollectae. Nuper castigatiores redditae.*- Lyon: Jean Pullon pour Vincent I de Portonariis, 1546.- 104 f.; 8°.
LIT. National Union Catalogue NC 0187330. Baudrier V, p. 482.
EX. Utrecht, UB, Thomaasse (olim Alverna, O.F.M.).

E 143

- *A Mons Petro Paulo Rubens 1 Decisiones Arumaei q po f 4* - - (Journal, fol. 101 r: 1 juli 1632).
- *Decisiones Dominici Arumei. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 6, kol. 2).

DOMINICUS ARUMAEUS, *Decisionum & sententiarum in facultate & dicasterio provinciali Jenensi pronunciatarum, liber primus [- Secundus]. In quo celebriores quotidianiq[ue] casus, ex jure communi & Saxonico, partem in utramq[ue] disceptantur. Auctore Dominico Arumaeo Frisio j[uris] u[triusque] d[octore] & professore publico. Editio secunda. Accessit index verborum & rerum memorabilium.*- Jena: Heinrich Rauchmaul, [Christoph?] Lippoldt, 1612.- 2 dln. (302, 469 p.); 4.
EX. Jena, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek, 4 Jur X 20 (2).

E 144

- *A Mons Petro Paulo Rubens 1 Decisiones Fori Episcopalis Alex. Ambrosii q po f 2* - - (Journal, fol. 101 r: 1 juli 1632).
- *Decisiones Fori Episcopalis Perusini per Ambrosinum. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 6, kol. 2).

ALEXANDER AMBROSINUS, *Decisiones Fori Episcopalis Perusini.*

I. Decisiones fori episcopalis Perusini. Auctore Alexandro Ambrosino

foro Semproniensi j[uris] u[triusque] d[octore] et protonotario apostolico, eiusdem fori vicario generali [Pars prima]. In quibus ecclesiasticae & civiles tam legatariae, fideicommissariae, testamentariae, successoriae, & omnis generis instrumentariae, usurariae, hypothecariae, possessoriae, quam dotales, matrimoniales, emphiteuticae, feudales, necnon criminales causae in dicto foro per auctorem decisae continentur cum duplici indice locupletissimo, altero summariorum decisionum, altero praecipuarum rerum & verborum, quae in illis pertractantur. Omnibus j[uris] u[triusque] professoribus admodum utiles & necessariae. Nunc primum in lucem editae.- Venezia: Antonio Leonardi, 1610.- 306 p.; 4°.

II. Decisionum fori episcopalis Perusini auctore Alexandro Ambrosino foro Semproniensi j[uris] u[triusque] d[octore] & protonotario apostolico eiusdem fori vicario generali pars secunda. In quibus ecclesiasticae, civiles, nec non criminales causae in dicto foro per auctorem decisae continentur. Cum duplici indice locupletissimo, altero summariorum decisionum, altero praecipuarum rerum & verborum, quae in illis pertractantur.- Milano: Girolamo Bordoni, 1612.- 300, 42 p.; 4°.
EX. Parijs, BnF, E 1807.

E 145

- *A Pierre Paulo Rubbens 1 Historia Danica Pontani f po f 11* - - (Journal, fol. 104 v: 16 juli 1632).
- *Pontani Historia Danica. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 2).

JOHANNES ISAAC PONTANUS, Rerum Danicarum historia, libri x unoq[ue] tomo ad Dolum usq[ue] Oldenburgicam deducta, autore Joh[anne] Isacio Pontano regio historiographo. Accedit chorographica regni Danicae tractusq[ue] ejus universi borealis urbiumq[ue] descriptio eodem autore. Cum indicibus locupletissimis.- (Harderwijk: Nicolaes van Wieringen) voor Johannes Janssonius te Amsterdam, 1631.- 812 p.: ill.; f°.

Misschien was dit boek bestemd voor Albert Rubens. Er bestaat ook een uitgave voor Henricus Hondius (ex.: Leiden, Bibliotheca Thysiana, 686).
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 126. McRae 235.
EX. Antwerpen, SB, K 8055. Parijs, BnF, M 1254.

E 146

- *A Mons. Pedro Paulo Rubens 1 Ducento Novelle del Malespini q po vent.*

f 7 - - (Journal, fol. 134 r: 16 september 1632).
- *Ducento Novelle di Celco [sic] Malespini. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 26, kol. 1).

CELIO MALESPINI, *Ducento novelle del Signor Celio Malespini. Nelle quali si raccontano diversi avvenimenti cost lieti, come mesti & stravaganti. Con tanta copia di sentenze gravi, di scherzi, e motti. Che non meno sono profittevoli nella prattica del vivere humano, che molto grati e piacevoli ad udire.*- Venezia: Al Segno dell'Italia, 1609.- 2 dln. (281, 312 p.); 4°.

Volgens Rooses was dit boek misschien bestemd voor Albert Rubens.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 126-127. McRae 168.
EX. Parijs, BnF, 4° Y^2 5755. Venezia, Bibliotheca nazionale di S. Marco, 217.D.178.

E 147

- *A Mons. Pedro Paulo Rubens 1 Hecatommithi di Giovanbattista Gyraldi 8 2 voll f 8* - (Journal, fol. 134 r: 16 september 1632).
- *Gli Hecatommithi di Giraldo Cinthio. 2 Voll. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 27, kol. 1).

GIOVANBATTISTA GYRALDI CINTHIO, *De gli Hecatommithi di M. Giovanbattista Gyraldi Cinthio, nobile Ferrarese.*.- Mondoví: Leonardo Torrentino, 1565.- 2 dln.: ill.; 8°.

Parte Prima.- 14, 902 p.
La seconda Parte. Nella quale si contengono tre dialoghi della vita civile.- 820 p.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 127. McRae 121.
EX. Gent, UB, R 823.

E 148

- *A Mons. Pedro Paulo Rubens 1 Compendium Historiarum Curopalate f Venet f 5* - (Journal, fol. 134 r: 16 september 1632).
- *Curopalatae Historiarum Compendium. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).

JOANNES CUROPALATA, *Historiarum compendium, quod incipiens a Nicephori imperatoris, a Genicis obitu, ad imperium Isaaci Comneni pertinet. A Joanne Curopalate Scillizzae magno Drungario Viglae, conscriptum et nunc recens a Joanne*

Baptista Gabio e Graeco in Latinum conversum. Cum locupletissimo indice rerum omnium memorabilium...- Venezia: Domenico Nicolini da Sabbio, 1570.- 151 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 127. McRae 71.

EX. Parijs, BnF, J 765.

E 149

- *A Pedro Paulo Rubens p le fils de Monsr Brant 1 Argentrei f po f 13 st* -

(Journal, fol. 137 r: 23 september 1632).
- *Opera d'Argentrei. Parisiis, 1628. In Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 5, kol. 1).

JOANNES ARGENTERIUS, *Opera...*- Paris: 1628.- f°.
Titel niet geïdentificeerd.

E 150

- *A Monsr Rubbens p. mons^r Brant le jeune 1 Histoire de Charel sixiesme q po p. Rubbens f 4-5* (Journal: 9 november 1632).
- *Histoire de Charles VI. Roy de France. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 22, kol. 1).

JEAN JUVENAL DES URSINS, *Histoire de Charles VI, roy de France, et des choses mémorables advenues de son règne, dès l'an MCCCLXXX, jusques en l'an MCCCCXXII. Par très-révérend Père en Dieu, Messire Jean Juvenal des Ursins, archevesque de Reims. Mises en lumière par Théodore Godefroy, advocat au Parlement de Paris.*- Paris: Abraham Pacard, 1614.- 599 p.; 4°.
EX. Parijs, BnF, 4° Lb^{25}5.

E 151

- *A Monsr Rubbens p. mons^r Brant le jeune 1 Comedia Eufrosina 12 po f 1* - (Journal: 9 november 1632).
- *La Comedia de Evfrosina. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 26, kol. 2).

JORGE FERREIRA DE VASCONCELLOS, *Comedia Eufrosina. Novamente impressa & emmendada. Por Francisco Roïs Lobo. Offrecida a Dom Gastao Coutinho.*- Lisboa: Antonio' Alvarez, 1616.- 223 p.; 16°.
EX. Parijs, BnF, 56° Yg.3712.

E 152

- *A Monsr Rubbens p. mons^r Brant le jeune 1 Silva de varios romances et Romancero 12 po f 1-8* (Journal: 9 november 1632).

SYLVA de varios romances. Agora de nuevo recopilados los mejores roma[n]ces de los tres libros de la Sylva, y añadidos los de la Liga y en esta ultima impression van añadidos, el de la muerte del Rey D. Felipe II y el despedimiento y embarcacio de la Infanta Doña Isabel de la Paz, archiduquessa de Austria, y los quatro de Don Alvaro de Luna.- Barcelona: Lorenzo Gabriel Déu, 1622.- 167 p.; 12º.

LIT. Palau y Dulcet XXI, p. 223, 313204.

EX. New York, The Hispanic Society of America.

E 153

- *A Pedro Paulo Rubbens 1 Gregorius Nazianzenus f gl 2 voll op sijn Ital.*

po f 24 st - (Journal: 16 november 1632).

- *Opera Gregorii Nazeanseni. 2 Voll. Paris. 1630. [in Folio]*. (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 1).

GREGORIUS NAZIANZENUS, SANCTUS. Του□ □ν □γ□οις πατρ□ς □μ□ν Γρηγ□ριου Ναζιανζ□νου τ□ Ε□ρισκ□μενα. *Sancti patris nostri Gregorii Nazianzeni theologi, Opera*.- Paris: C[harles] Morel, 1630.- 2 dln.: ill.; f°. Griekse en Latijnse tekst.

[Tomus primus]. Jac[obus] Billius Prunaeus S. Michaelis in Eremo coenobiarcha, cum m[anuscriptis] regiis contulit, emendavit, interpretatus est, una cum doctissimis Graecorum Nicetae Serronii, Pselli, Nonii & Eliae Cretensis commentariis. Aucta est haec editio aliquammultis eiusdem Gregorii epistolis nunquam antea editis, ex interpretatione Fred[erici] Morelli professoris & interpretis regii.- 916 p.

Tomus secundus. Quo poemata omnia Graece & Latine, una cum doctissimis Graecorum Nicetae Serronii, Pselli, Nonii, Eliae Cretensis & Jacobi Billii commentariis in omnia eiusdem Gregorii scripta, continentur. Cum duplici indice in poemata et commentarios.- 1543 kol.

LIT. Goldsmith, *FRE, 1601-1700*, G-717.

EX. Antwerpen, SB, F 4248. Brussel, KB, VB 1061 C. Parijs, BnF, C 170.

E 154

- *A Pedro Paulo Rubbens 1 Dictionaire franc. Espagnol q po f 4 st* - (Journal: 16 november 1632).

CÉSAR OUDIN, *Tesoro de las dos lenguas Española y Francesa. Thrésor des deux langues espanolle et françoise. Auquel est continue [sic] L'explication de toutes les deux respectivement l'une par l'autre: divisé en deux parties par César Oudin, secretaire interprète du Roy és langues Germanique, italienne & espagnolle, & secrétaire ordinaire de Monseigneur le Prince de Condé. Revue, corrigé, augmenté, illustré, & enrichy de ceste quatriesme édition d'un grand nombre de dictions & phrases: & d'un vocabulaire des mots de jargon en langue espagnolle, par le mesme Autheur.*- Brussel: Hubert Antoine [-Velpius], 1625.- 2 dln. ([366], [249] f.); 4°.

LIT. Palau y Dulcet XII, p. 101, 207306. Peeters-Fontainas 1011.

EX. Brussel, KB, II 31779 A 1 RP. Antwerpen, UFSIA, CB, P 13.433.

E 155

- *A Mons Pedro Paulo Rubens 1 Arcadia de Lope de Vega 12 p b f st 15* (Journal, fol. 177 r: 7 december 1632).

LOPE FELIX DE VEGA CARPIO, *Arcadia: Prosas y versos, de Lope de Vega Carpio secretario del Marques de Sarria. Con una exposicion de los nombres*

historicos y poeticos. A Don Pedro Tellez Giron, duque de Ossuna, etc.- Antwerpen: Petrus & Joannes Bellerus, 1617.- 471 p.; 12°.

LIT. Palau y Dulcet XXV, p. 505, 356301. Peeters-Fontainas 1343. Goldsmith, *SPA/POR, 1601-1700*, V-291.

EX. Antwerpen, SB, C 1638.

E 156

- *A Mons Pedro Paulo Rubens 1 Trabaios de Persiles 8 Hubert Antonii p b f 1-5* (Journal, fol. 177 r: 7 december 1632).
- *Los Trabajos de persile y Sigismunda. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 25, kol. 1).

MIGUEL DE CERVANTES SAAVEDRA, *Los trabaios de Persiles, y Sigismunda, historia setentrional. Por Miguel de Cervantes Saavedra. Dirigido a Don Pedro Fernandez de Castro, conde de Lemos, de Andrade, de Villalua, marques de Sarria, gentilhombre de la Camara de su Magestad, presidente del Consejo supremo de Italia, comendador de la Encomienda de la Zarça, de la Orden de Alcantara.*- Brussel: Hubert Antoine-Velpius, 1618.- 604 p.; 8°.

LIT. Palau y Dulcet III, p. 465, 53900. Peeters-Fontainas 243. Goldsmith, *SPA/POR, 1601-1700*, C-493. Simoni C-84.

EX. Antwerpen, SB, C 1817.

E 157

- *A Mons Pedro Paulo Rubens 1 Grysella Historia de Amor, y Armas 8 f st 16* (Journal, fol. 177 r: 7 december 1632).

JUAN DE FLORES, *La Historia de Grisel y Mirabella, con la disputa de Torellas y Braçayada laqual compuso Juan de Flores.*- Sevilla: J. Juan Cromberger, 1629.- 112 p.: ill.; 8°.

LIT. Palau y Dulcet V, p. 426, 92495.

EX. Parijs, BnF, 8° Y^2.59634.

E 158

- *A Mons Pedro Paulo Rubens 1 Vigelii Contrariae 8° po f 1-10* (Journal, fol. 177 r: 7 december 1632).

- *Vigelii Methodus Juris Civilis & Controversi. In Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 5, kol. 2).

NICOLAUS VIGELIUS, *Nicolai Vigelii jurisconsulti Methodus universi juris civilis absolutissima in partes septem distributa... Subiunctis titulis duobus generalibus... Nunc postremum ab autore ipso recognitum, plurimis in locis emendatum, auctum & characterum varietate distinctum; adiecta triplicis ipsius methodi, iuris civilis, pontificii, & controversi collatione, et indice abso-*

luto.- Frankfurt am Main: Ludwig König, 1628.- 1938 kol.; f°.
EX. Frankfurt, Stadt- und Universitätsbibliothek, Q 2029, b. Halle, ULB, AB 176021 (1).

E 159

- *A Pedro Paulo Rubbens 1 Augusti Meditationes 24° Sp. leer à fil f 1-14* (Journal, fol. 180 v: 11 december 1632).

AUGUSTINUS, EPISCOPUS HIPPONENSIS, SANCTUS, *Meditationes, manuale, aliaque ascetica, Divi Augustini nomine, male hactenus vulgata, nunc primum S. Anselmo vendicata & quamplurimis eiusdem S. Patris foetibus antehac ineditis cumulata. Ex novissima S. Anselmi operum recensione. Per R.P. Theophilum Raynaudum Societatis Jesu theologum*.- Lyon: aux dépens de Laurent Durand, 1631.- 540 p.; 12°.
LIT. De Backer & Sommervogel VI, kol. 1523, 11. Baudrier *Suppl.*, p. 171 e.v.([Tournon: s.n. pour Laurent Durand?]).
EX. Parijs, BnF, C 4450.

E 160

- *A Pedro Paulo Rubbens 1 Syntagma Juris Tholosani f v bois f 13-10* (Journal, fol. 180 v: 11 december 1632).
- *Syntagma Juris Petri Greg. Tholosani. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 5, kol. 1).

PETRUS GREGORIUS, *Syntagma juris universi, legumque pene omnium gentium et rerum publicarum praecipuarum, in tres partes digestum: In quo divini & humani juris totius, naturali ac nova methodo, per gradus, ordineque materia universalium & singularium, simulque judicia explicantur. Auctore Petro Gregorio Tholosano j[uris] u[triusque] doctore & olim in Caducensi & Tholosana academia professore, postremum in Lotharingica Pontimussana eorundem jurium professore & decano. Haec ultima omnium editio pluribus in locis, ex ipsiusmet auctoris recognitione, auctior & emendatior nunc prodit. Cum indicibus rerum & verborum copiosissimis*.- Genève: Estienne Gamonet, Alexandre Pernet & Philippi Albert, 1623.- 2 dln.; f°.
EX. Parijs, BnF, F 1274.

E 161

- *A Pedro Paulo Rubens 1 Binet Prières 24*^{o} *à f f st 15* (Journal, fol. 180 v: 11 december 1632).

ETIENNE BINET, S.J., *Remèdes souverains contre la peste et la mort soudaine, d'où les âmes dévotes peuvent tirer une très-douce consolation & spirituelle récréation, tant durant la contagion qu'en toute autre affliction ou maladie. Avec les prières pour réciter au temps contagieux. Par le R.P. Estienne Binet, de la Compagnie de Jésus. Edition augm. par l'autheur.*- Lyon: François La

Bottierre, 1629.- 278 p.; 12°.

Misschien gaat het wel om een gedeelde oplage.

Andere editie: *Remèdes souverains contre la peste à la mort soudaine. Avec des prières pour cet effect. Par le R.P. Estienne Binet, de la Compagnie de Jésus.*- Paris: Sébastien Chappelet, 1629.- 248 p.; 12°.

LIT. De Backer & Sommervogel I, kol. 1499, 32.

EX. Parijs, BnF, D 26071 & D 59692 (tweede titel).

E 162

- *A Pedro Paulo Rubbens 1 Jamblicus de Mysteriis Aegipiorum 16 f st. 16* (Journal, fol. 180 v: 11 december 1632).
- *Jambliches de Mysteriis Egyptiorum. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 2).

JAMBLICHUS CHALCIDIUS, *Jamblicus de mysteriis Aegyptiorum, Chaldaeorum, Assyriorum. Proclus in Platonicum Alcibiadem de anima atque daemone. Idem de sacrificio et magia. Porphyrius de divinis atque daemonibus. Psellus de daemonibus. Mercurii Trismegisti Pimander. (Omnia Latine Marsilio Ficino interprete) Ejusdem Asclepius. (Lucio Apuleio interprete).*- Lyon: Jean de Tournes, 1607.- 543 p.; 16°.

Het ex. van de bibliotheek te Lyon vermeldt als drukkersadres: Genevae apud Ioannem Tornaesium.

EX. Lyon, Bibl. de la ville, 807.936. Parijs, BnF, G 9098(2).

E 163

- *A Pedro Paulo Rubbens 1 Jamblicus de vita Pythagore 4 gl Cornalin f 2 - 5* (Journal, fol. 180 v: 11 december 1632).
- *Jamblichus de vita Pitagorae. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 16, kol. 2).

JAMBLICHUS CHALCIDIUS, Ιαμβλ□χου Χαλκιδ□ως τη□ς κο□λης Συρ□ας λ□γοι δ□ο. *Jamblichi Chalcidensis ex Syria coele. De vita Pythagorae, & protrepticae orationes ad philosophiam lib[ri] II. Nunquam hactenus visi: nunc vero Graece & Latine primum editi cum necessariis castigationibus & notis. Additae sunt in fine Theani, Myiae, [Antonii] Melissae & Pythagorae aliquot epistolae Gr[aeca] & Lat[ina] Johanne Arcerio Theodoreto Frisio autore & interprete.*- (Franeker: Gillis van den Rade) voor Hieronymus Commelinus te Heidelberg, 1598.- 224, 176, 22, 80 p.; 4°.

EX. Antwerpen, MPM, A 3851. Parijs, BnF, R 1511.

E 164

- *A Mons Pedro Paolo Rubens par son fils 1 Mercure françois tome 16me p.v. f 3-8* (Journal, fol. 187 v: 20 december 1632).

LE MERCURE FRANÇOIS, Le seizième tome du Mercure François ou Suite de l'histoire de nostre temps, sous le règne du Très-chrestien Roy de France & de Navarre Louys XIII.- Paris: Etienne Richer, 1633.- 709-1096, 1-835, 34 pp.: ill.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 127.

EX. Antwerpen, SB, K 7193. Brussel, KB, VB 9793 A.

E 165

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Relaciones de Antonio Peres 8 po f 4-10* (Journal, fol. 18 r: 29 januari 1633).

ANTONIO PÉREZ, SECRETARIO DE ESTADO DE FELIPE II, *Relaciones de Antonio Perez, secretario de estado, que fue, del Rey de España, Don Phelippe II, deste nombre.*- Paris: [s.n.], 1598.- 222 p., 19 f.; 8°.

Op de titelpagina, in handschrift: A. Rubenii.

LIT. Palau y Dulcet XIII, p. 2, 219024.

EX. Antwerpen, MPM, B 2757.

E 166

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Historia di Sienna di Bernardo Malavolti q po f 6*- (Journal, fol. 18 r: 29 januari 1633).
- *Historia di Sienna di Malavolti. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 26, kol. 1).

ORLANDO MALAVOLTI, *Dell'historia di Siena scritta da Orlando di M. Bernardo Malavolti gentiluomo Sanese.*- Siena, Silvestro Marchetti, 1599.- 3 dln.: ill.; 4°.

La Prima parte. Nella quale, oltr'a molti fatti seguiti dall'origine di quella città fino all' anno MCCLVIII. Si narrano più cose notabili avvenute in nolte altre città, e provincie cosi d'Affrica e d'Asia, come d'Europa. Al Sereniss. Gran Duca di Toscano.- 68 f.

La Seconda parte. Dove, oltr'à molti fatti di quei cittadini operati dalla Rotta di Montaperto fino all'anno MCCCCIIII si narra l'origine delle Fattioni, che' Sanesi domandano ordini, o monti. Insieme con più cose notabili avvenute in molte altre città, e provincie cosi d'Affrica e d'Asia, come d'Europa.- 198 f.

La Terza parte. Dove, oltre a molti fatti di quel populo succeduti dal MCCCCV-fino al MDLV si narrano l'origine, la cagioni, e' iseguito dell'ultima guerra di Siena. Insieme con più cose notabili avvenute in molte altre città e provincie cosi d'Affrica e d'Asia, come d'Europa.- 160 bl.

LIT. McRae 167. *STC Italian 16.s.* p. 406.

EX. Brussel, KB, II 6482 A (dl. 3 ontbreekt). Genève, Bibl. publique et universitaire. Parijs,

BnF, G 2830.

E 167

- *A Monsr Pedro Rubens 1 Plautus 24 po f 1-16* (Journal: 25 februari 1633).

TITUS MACCIUS PLAUTUS, *M. Accii Plauti comoediae superst[ites] XX. Ad doctissim[orum] virorum editiones repraesentatae.*- Amsterdam: Willem Jansz Blaeu, 1619.- 747 p.; 24°.

EX. Antwerpen, SB, C 1730.

E 168

- *A Monsr Pedro Rubens 1 Salustius 24 po Hollandts f - 10* (Journal: 25 februari 1633).
- *Salustius cum notis Douzae. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 1).

JANUS DOUSA, *Jani Douzae Nordovicis ad C. Sallustii Crispi historiarum libros notae cum luculenta fragmentorum aliquot accessione hactenus non editorum.*- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1580.- 53 p.; 8°.

LIT. Voet, *PP* 1110. BT 971.

EX. Antwerpen, MPM, A 1776,2. Brussel, KB, VB 7050[1] A 3 RP. Parijs, BnF, X 18016[2].

E 169

- *A Monsr Pedro Rubens 1 Gyllii Constantinopolos 24 f - 19* (Journal: 25 februari 1633).

PETRUS GYLLIUS, *P. Gyllii de Constantinopoleos topographia libri IV.*- Leiden: Officina Elzevieriana, 1632.- 422 p.: ill.; 24°.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 367. Rahir, *Cat. Elzevier* 351.

EX. Antwerpen, SB, E 2636 & E 9532. Parijs, BnF, G 1129[1].

E 170

- *A Monsr Pedro Rubens 1 Respublica Helvetiorum 24 po f - 16* (Journal: 25 februari 1633).

HELVETIORUM RESPUBLICA. *Diversorum autorum quorum nonnulli nunc primum in lucem prodeunt.*- Leiden: Officina Elzeviriana, 1627.- 535 p.: ill.; 24°.
LIT. Willems, *Les Elzevier* 278. Rahir, *Cat. Elzevier* 242.
EX. Antwerpen, SB, E 2645.

E 171

- *A Monsr Pedro Rubens 1 Respublica Turciae 24 po f - 13* (Journal: 25 februari 1633).

TURCICI IMPERII STATUS, *seu discursus varii de rebus Turcarum.*- Leiden:

Officina Elzeviriana, 1630.- 314 p.; 24°.
LIT. Willems, *Les Elzevier* 340. Rahir, *Cat. Elzevier* 317.
EX. Den Haag, KB, 224 C 48.

E 172

- *A Pedro Paulo Rubbens 1 Hollandia Boexhornius q po f 9 st* - (Journal, fol. 41 v: 21 maart 1633).

MARCUS ZUERIUS BOXHORNIUS, *Marci Zuerii Boxhornii Theatrum sive Hollandiae comitatus et urbium nova descriptio. Qua omnium civitatum, praecipuorumque locorum icones, origines, incrementa, res domi forisque gestae, jura, privilegia, immunitates, ipsis principum tabulis expressa, et viri illustres exhibentur.*- (Leiden: Willem Christiaens van der Boxe) voor Henricus II Hondius te Amsterdam, (1632).- 384 p.: ill.; 4° obl.
LIT. McRae 42.
EX. Antwerpen, SB, K 7777. Parijs, BnF, M 1497.

E 173

- *A Pedro Paulo Rubbens 1 Schola Italica Cath. Dulcis 8 po f 1-11* (Journal, fol. 41 v: 21 maart 1633).

CATHARINUS DULCIS, *Catharini Dulcis Schola Italica jam saepius renovata. In qua praecepta bene loquendi faciliori methodo proponuntur, selectissimis dialogis, sententiis, apophtegmatibus, epistolis, comoediis, historiis ac orationibus illustrantur. Accessit ad faciliorem omnium intelligentiam Dictionariolum Italico-Latinum. Editio prioribus correctior.*- Köln: Peter Henning, 1631.- 2 dln (611, 202 p.); 8°.
EX. Antwerpen, MPM, B 2988. Parijs, BnF, X 9346.

E 174

- *A Monsr. Pedro Paulo Rubbens 1 Apuleius Wouwerj. 16 po f 1* - (Journal, fol. 47 r: 1 april 1633).

LUCIUS APULEIUS, *L. Apuleii Madaurensis Platonici opera, Joan[nes] a Wouver ad veterum librorum fidem recensuit, infinitis locis emendavit, nonullis auxit.*- [Hamburg]: [Georg Ludwig] Frobenius, 1606.- 562 p.; 12°.

LIT. Paisey A-770 (718 p.).
EX. Parijs, BnF, R 9335 & 9337.

E 175

- *A Monsr. Pedro Paulo Rubbens 1 Ois Satyricon 24 po f^o f 1-2* (Journal, fol. 47 r: 1 april 1633).

JOHN BARCLAY, *Euphormionis Lusinini [John Barclay] Satyricon: Pars I-[IV]. Nunc denuo recognita, emendata & varia in locis aucta. Accessit hac*

editione clavis, nomina ignota & quasi aenigmatica, in hoc opere passim occurrentia, exponens seu aperiens.- Frankfurt am Main: Johann Schmidlin, 1622-1623.- 4 dln. (246, 240, 78, 322 p.): ill.; 12°.

LIT. Paisey B-163.

EX. Gent, UB, BL 2874.

E 176

- *A Pedro Paulo Rubens p. Monsr. Brant le jeune 1 Cats Oude ende nieuwe tijt in q pro f - st 10* (Journal, fol. 84 r: 6 juni 1633).

JACOB CATS, *Spiegel van den ouden ende nieuwen tijdt, bestaende uyt spreeck-woorden ende sinnespreucken, ontleent van de voorige ende jegenwoordige eeuwe, verlustigt door menichte van sinnebeelden, met gedichten en prenten daer op passende. Dienstigh tot bericht van alle gedeelten des levens, beginnende van de kintsheyt ende eyndigende met het eynde alles vleesch, door J. Cats*.- 's-Gravenhage: Isaac Burghoorn, 1632.- 3 dln. (168, 56, 104, 24, 160, 16 p.): ill.; 4°.

In 1632 verschenen er van dit werk bij dezelfde uitgever een druk met twee licht verschillende 'uitgaven'.

LIT. Landwehr, *Emblem and fable books*, 148. Jan Bos & J.A. Gruys, *Cats catalogus. De werken van Jacob Cats in de Short-Title Catalogue, Netherlands*. Den Haag, 1996, p. 98 nrs. 185-186.

EX. Gent, UB, GUS. 130 & NL HC 217. Parijs, BnF, Yi.352.

E 177

- *A Pedro Paulo Rubbens sur compte de lui mesme, sur compte des désignations des tables 1 Dionysius Areopagita f 2 voll po f 22* (Journal, fol. 59 v: 31 maart 1634).

DIONYSIUS AREOPAGITA, *Opera...*

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 127.

Zie voor de beschrijving, D63.

E 178

- *A Pedro Paulo Rubbens sur compte de lui mesme, sur compte des désignations des tables 1 Bidermanni Epigrammata 24 po f - 14* (Journal, fol. 59 v: 31 maart 1634).

JACOBUS BIDERMANUS, *Heroum epistolae, epigrammata et Herodias...* 1634.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 127.
Zie voor de beschrijving, D61.

E 179

- *A Pedro Paulo Rubbens sur compte de lui mesme, sur compte des désignations des tables 1 Bauhusii et Cabelavi Epigrammata 24 po f - 12*

(Journal, fol. 59 v: 31 maart 1634).

BERNARDUS BAUHUSIUS & BALDUINUS CABILLAVUS, *Epigrammata...* 1634.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 127.
Zie voor de beschrijving, D59.

E 180

- *A Pedro Paulo Rubbens sur compte de lui mesme, sur compte des désignations des tables 1 Casimiri Lyrica 24° po fl. 0-10* (Journal, fol. 59 v: 31 maart 1634).

MATTHIAS CASIMIRUS SARBIEVIUS, *Matthiae Casimiri Sarbievii Lyricorum libri IV, epodon lib[er] unus alterq[ue] epigrammatum.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1634.- 236 p.; 24°.
LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 631, 13.
Ex. Antwerpen, UFSIA, CB, P 10.78. Antwerpen, UFSIA, Rg, 4103 H 3.

E 181

- *A Pedro Paulo Rubbens sur compte de lui mesme, sur compte des désignations des tables 1 Peinture de son Altesse q po f 1-2* (Journal, fol. 59 v: 31 maart 1634).

FRANÇOIS TRISTAN L'HERMITE, *La peinture de la sérénissime Princesse Isabelle Claire Eugénie infante d'Espagne...* 1634.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 127.
Zie voor de beschrijving, D65.

E 182

- *A Pedro Paulo Rubbens sur compte de lui mesme, sur compte des désignations des tables 1 Casimiri Lyrica q po f 2-2* (Journal, fol. 59 v: 31 maart 1634).

MATTHIAS CASIMIRUS SARBIEVIUS, *Lyricorum libri IV...* 1632.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 127.
Zie voor de beschrijving, D58.

E 183

- *A Petro Paulo Rubens 1 Barberini poemata 4° po f 2-15* (Journal, fol. 81 r: 22 april 1634).

URBANUS VIII, PAUS, *Poemata...*
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 128.
Zie voor de beschrijving, D66.

E 184

- *A Pedro Paulo Rubens peintre 1 Blosius f pap. bl. po f 11-10* (Journal,

fol. 93 r: 16 mei 1634).

LUDOVICUS BLOSIUS, *Opera...* 1632.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 128.
Zie voor de beschrijving, D54.

E 185

- *1 Curtius de Clavis Domini 12° f 1-3* (Journal: 11 september 1634).

CORNELIUS CURTIUS, *F. Cornelii Curtii Augustiniani De clavis dominicis liber. Curae secundae.*- Antwerpen: Hendrik Aertssens, 1634.- 253 p.: ill.; 12°.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 128. BCNI 8703. McRae 72.
EX. Antwerpen, SB, F 86074. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3028 K 17. Parijs, BnF, D 11910.

E 186

- *A Pedro Paulo Rubbens p. Librecht Laureyssens son serviteur 1 Petrasanctae Symbola Heroica 4° po fl 9-10* (Journal, fol. 169 v: 20 september 1634).

SILVESTER PETRASANCTA, De symbolis heroicis libri IX... 1634.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 128.
Zie voor de beschrijving, D64.

E 187

- *A Monsr. Pedro Paulo Rubbens door den houten lettersnyder 1 Satyre d'Estat q f - 15* (Journal, fol. 176 r: 11 november 1635).

SATYRE D'ESTAT. Harangue faicte par le Maistre du Bureau d'addresse à son Eminence le Cardinal de Richelieu, et le remerciement dudict Sr Cardi-nal. Jouxte la copie imprimé [sic] à Paris au Bureau d'addresse.- S.l.: [s.n.], [approb. 1635].- 80 p.; 4°.
Met de 'houten lettersnyder' wordt Christoffel Jegher bedoeld.
LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 128. McRae 267.
EX. Brussel, KB, VB 9831 I B 15 & VB 12.079 A 19 RP. Parijs, BnF, L$^{3-6}$b 3599.

E 188

- *A Monsr. Pedro Paulo Rubbens door den houten lettersnyder 1 Mars Gallicus fol po f 3-10* (Journal, fol. 176 r: 11 november 1635).
- *Armacani Mars Gallicus. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).

CORNELIUS JANSENIUS, EPISCOPUS IPRENSIS, *Alexandri Patricii Armacani, theologi, Mars Gallicus, seu de justitia armorum et foederum regis Galliae, libri duo,...*-
[Leuven: Jacobus Zegers], 1635.- 303 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 128. McRae 12.

EX. Antwerpen, SB, 3493. Parijs, BnF, Fol. Oc. 405.

E 189

- *A Petro Paulo Rubens Peintre 1 Mare Clausum Seldeni q*^{o} *po f 2*- (Journal, fol. 48 r: 12 april 1636).
- *Seldeni Mare Clausum. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 1).

JOANNES SELDENUS, *Joannis Seldeni Mare clausum, seu de dominio maris libri duo. Primo, mare, ex jure naturae, seu gentium, omnium hominum non esse commune, sed dominii privati, seu proprietatis capax, pariter ac tellurem, esse demonstratur. Secundo, serenissimum Magnae Britanniae regem maris circumflui, ut individuae atque perpetuae imperii Britannici appendicis dominum esse, asseritur. Pontus quoque serviet illi.*- Leiden: Joannes & Dirk Maire, 1636.- 244 p.: ill.; 8°.

Er bestaat een Londense druk uit 1635 en een uit 1636.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 128. McRae 282.

EX. Doornik, Bibl. de la Ville, 4214. Leiden, UB, 418 G 5. Parijs, BnF, E 373.

E 190

- *A mons*^{r} *Petro Paulo Rubens 1 Virgilius dela Cerda fol. 3 voll. f 16* - (Journal, fol. 5 r: 14 januari 1637).
- *Virgilius cum Commentariis de la Cerda. 3 Voll. [in Folio.]* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 1).

PUBLIUS VERGILIUS MARO, *P[ublii] Virgilii Maronis Aeneidos libri sex priores. Argumentis, explicationibus et notis illustrata, auctore Joanne Ludovico de la Cerda Toletano e Societate Jesu.*- Köln: Bernard Wolter, 1628.- 745 p.; f^{o}. Gegraveerde titelpagina.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 128-129. De Backer & Sommervogel II, kol. 985, 2. McRae 313, 314. McGrath I, p. 64, 99n, 100, 101, II, p. 194.

EX. Antwerpen, SB, C 1324. Wolfenbüttel, HAB, 2.2 Poet. 2° + 2.3 poet. 2°.

E 191

- *A Mons*^{r} *Pietro Paulo Rubens 1 Ovidii metamorphosis 16*^{o} *cop. f 4* - (Journal, fol. 5 r: 14 januari 1637).

PUBLIUS OVIDIUS NASO, *Metamorphoses, argumentis brevioribus ex Luctatio grammatico collectis expositae, una cum vivis singularum transformationum iconibus in aes incisis.*- Antwerpen: Joannes Moretus, [1591].- 361 p.: ill; 16°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McRae 205. McGrath I, p. 64 e.a., II, p. 49-51 & passim. *Boekillustratie Moretussen*, 20.
EX. Antwerpen, Stedelijk Prentenkabinet, R 3.

E 192

- *A Monsr Pietro Paulo Rubens 1 Virgilius Servii q^o^ genevae f 3* - (Journal, fol. 5 r: 14 januari 1637).

- *Virgilius cum notis Servii. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 2).

PUBLIUS VERGILIUS MARO, *Pub[lii] Virgilii Maronis Bucolicorum eclogae X, Georgicorum libri IIII, Aeneidos libri XII. Et in ea, Mauri Servii Honorati grammatici commentarii, ex antiquiss[imis] exemplaribus longe meliores & auctiores. Ex bibliotheca Petri Danielis j[uris] c[onsulti]. Accessit Fabii Planciadis Fulgentii liber de continentia Virgiliana, auctior a m[anuscriptis] cod[icibus]. Item Junii Philargyrii commentariolus in Bucolica & Georgica Virgilii. Cum certissimo ac copiosissimo indice.*- Genève: Pierre & Jacques I Chouët, 1636.- 732, 62 p.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McGrath I, p. 65 e.a., II, p. 194 e.a.

EX. Genève, Bibl. publique et universitaire. Londen, BL, 40. Antwerpen, UFSIA, CB, P 13.29.

E 193

- *A Monsr Petro Paulo Rubens p D Gevartium 1 Plinius Dalescampii fol. genevae 1631 fl. 8* (Journal, fol. 11 v: 29 januari 1637).
- *Plinius Dalecampii fol. Genevae. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

CAIUS PLINIUS SECUNDUS, *C[aii] Plinii Secundi Historiae mundi libri XXXVII. Opus omni quidem commendatione maius, sed nullis ad hunc diem editionibus, nulla cuiusquam singulari vel opera, vel industria, a mendis, quae aut temporum iniquitate, aut superiorum aetatum negligentia, inter Latinos primae notae scriptorem hactenus occuparunt, satis unquam emaculatum fuerit. Nunc denuo quanta praestari potuit fide, cura & diligentia, tam ex vetustissimorum & aliorum hactenus excusorum, quam plurium etiam manuscriptorum codicum attentissima collatione idque post ultimam defuncti doctissimi D. Jacobi Dalecampii praestantissimi medici manum, ita foeliciter repurgatum. Variis quoque Sigis-m[undi] Gelenii, Fredenandi Pintiani, & aliorum lectionibus, castigationibus & adnotationibus eruditissimis ornatum, ut nihil posthac huic operi desiderari posse videatur. Accessere itidem indices utiles & necessarii.*- Genève: Jacques Crispin, 1631.- 3 dln. (746, 161, 173 p.); f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McRae 227. McGrath I, p. 124, 125 e.a.

EX. Genève, Bibliothèque publique et universitaire. Parijs, BnF, Fol.S.1006.

E 194

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Scriptores Rerum Germanicarum fol. 6 voll. fl. 32* (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).
- *Germanicarum Rerum Scriptores. Ioannis Pistorii. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

JOANNES PISTORIUS, *Illustrium veterum scriptorum, qui rerum a Germanis*

per multas aetates gestarum historias vel annales posteris reliquerunt... Ex bibliotheca Joannis Pistorii Nidani D. Catalogum autorum, qui in hoc volumine comprehensi sunt, invenies post praefationem. Cum indice locupletissimo.

Tomus unus: In quo ad regionum, Herm. Contractum, Lamb[ertum] Schafnaburgensem, Marianum Scotum, Sigebertum & Sifridum, (quorum quidam e manuscriptis codicibus sunt correcti) sex jam primum accesserunt, antea numquam impressi libelli.- Frankfurt am Main: Erben Claude de Marne, Johann & Andreas de Marne & Erben, 1613.- 963 p.; f°.

Tomus alter. Quo continentur Gotefridi Viterbiensis Pantheon, Werneri Rolewinkii Fasciculus temporum & H. Mutii Chronica. Ad hos scriptores, magna diligentia recognitos, accessit nunc recens Linturii Appendix, nunquam antehac in lucem edita.- Hanau: Officina Wecheliana für die Erben Claude de Marne, 1613.- 114, 321 p.: ill.; f°.

Rerum Germanicarum veteres jam primum publicati scriptores VI. In quibus praeter reliquos, Wippo de Conradi Salici imp[eratoris] vita: & tres antiquitatum Fuldensium, diu desiderati libri, inveniuntur. In posterioribus tomis sequentur multa quae adhuc supersunt. Ex reverendiss[imi] nobilissimi & clariss[imi] viri D. Joannis Pistori, s[acro]s[anctae] theologiae doctoris, sanctiss[imi] Domini nostri praelati domestici, eccles[iae] cathedr[alis] Vratislavensis praepositi & S[acrae] C[atholicae] M[aiestatis] consiliarii bibliotheca eruti & vindicati.- Frankfurt am Main: Claude de Marne & Erben Johann Aubry, 1607.- 754 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McRae 280. Paisey P-694, P-696.

EX. Antwerpen, MPM, B 914[1, 2, 5]. Parijs, BnF, M 432-433 & M 434.

E 195

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Constantii Manassis Annales Impp. Rom. et Bizant. 4° gl Lugd. bat. f. 3* - (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).
- *Constantini Manassis Annales. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 16, kol. 1).

CONSTANTINUS MANASSES, *Constantini Manassis Annales, Graece ac Latine. Joannes Meursius Graece nunquam hactenus editos primus nunc vulgavit.*- Leiden: Jan Paets Jacobszoon, 1616.- 512 p.; 4°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McRae 169. Simoni M-17.

EX. Den Haag, KB, 3055 A 28. Parijs, BnF, Rés. J. 1211.

E 196

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Joannis Cuspiniani Caesarum Vitae fol f 5-10* (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).
- *Cuspinianus de Caesaribus. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 2).

JOANNES CUSPINIANUS, *Joannis Cuspiniani viri clarissimi, poetae et medici, ac D. Maximiliani Aug[usti] oratoris, de caesaribus atque imp[eratoribus] Romanis opus insigne, ab innumeris, quibus antea scatebat, mendis vindicatum. Cum Wolphgangi Hungeri j[uris] c[onsulti] doctiss[imi] annotationibus, quibus innumera cum huiusce autoris, tum aliorum quoq[ue] historicorum loca & restituuntur & explicantur. Accessit rerum et verborum maxime memorabilium index locupletissimus.*- Frankfurt am Main: Officina Wecheliana für Claude de Marne & Erben Johann Aubry, 1601.- 2 dln. (701, X p.); f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McRae 73. Paisey C-1513 (512 p., kol. 517-702).

EX. Parijs, BnF, J 1128(2).

E 197

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Claudii Salmasii Historia Augusta fol. fl.* (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).
- *Historiae Augustae Scriptores cum Notis Salmasii. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

CLAUDIUS SALMASIUS, *Historiae augustae scriptores VI. Aelius Spartianus, Julius Capitolinus, Aelius Lampridius, Vulcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus. Claudius Salmasius ex veteribus libris recensuit, et librum adjecit notarum ac emendationum quib[us] adjunctae sunt notae ac emendationes Isaaci Casauboni, jam antea editae.*- Paris: [s.n.], 1620.- 255, 519, 258 p.; f°.

LIT. Cioranescu, *17.s.* 61570.

EX. Brussel, KB, VB 8881 C. Parijs, BnF, J 1034 & Rés.J 357-358.

E 198

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Carolus Paschalius de Coronis 4° f 3* (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).

CAROLUS PASCHALIUS, *Caroli Paschalii regis in sacro consistorio consiliarii et apud Rhaetos legati, Coronae. Opus quod nunc primum in lucem editur distinctum*

X libris quibus res omnis coronaria e priscorum eruta & collecta monumentis continetur.- Paris: Adrien Perier, 1610.- 730 p.; 4°.

In hetzelfde jaar verscheen er nog een quarto uitgave te Parijs bij Pierre Chevalier (Goldsmith, *FRE*, *1601-1700*, P-597)

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McRae 207.

EX. Antwerpen, MPM, A 321, B 3441. Antwerpen, SB, K 8282.

E 199

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Carolus de Legatio 8° po f 1-15* (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).
- *Legatus Paschalii. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 1).

CAROLUS PASCHALIUS, *Caroli Paschalii regis in sacro consistorio consiliarii Legatio Rhaetica.*- Paris: Pierre Chevalier, 1630.- 243 p.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. Goldsmith, *FRE, 1601-1700*, P-598. McRae 208.

EX. Parijs, BnF, M 16682.

E 200

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Iacobi Marchantii Flandria 8 f -18* (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).
- *Marchantii Flandria. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 1).

JACOBUS MARCHANTIUS, *Jac[obi] Marchantii Flandria commentariorum lib[ris] IIII descripta. In quibus de Flandriae origine, commoditatibus, oppidis, castellaniis, ordinibus, magistratibus, indigenisque tam a doctrina quam nobilitate claris; tum etiam de principum Flandriae stemmatibus, civili armataque vita, aliisque memorabilibus breviter dilucideque tractatur.*- Antwerpen: Wed. Christophorus Plantinus & Joannes Moretus, 1596.- 422 p.; 8°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. BT 2041. McRae 170.

EX. Antwerpen, MPM, A 836. Antwerpen, SB, K 9789. Antwerpen, UFSIA, CB, P 12.577.

Antwerpen, UFSIA, Rg, 2059 F 5. Brussel, KB, II 238 A.

E 201

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Adagia Zenobii per Andream Scottum 4° f 4* - (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).
- *Andreae Scotti Adagia & Proverbia Graeco. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 17, kol. 1).

ANDREAS SCHOTTUS, S.J., Παροιμ□αι □λλ□νικαι. *Adagia sive proverbia Graecorum ex Zenobio seu Zenodoto Diogeniano & Suidae collectaneis. Partim edita nunc primum, partim Latine reddita, scholiisque parallelis illustrata, ab Andrea Schotto*

Antverpiano, Soc[ietatis] Jesu presbytero.- Antwerpen: Wed. & Zonen Joannes Moretus, 1612.- 702 p.; 4°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. De Backer & Sommervogel VII, kol. 885, 33. McRae 273. Simoni S-73.

EX. Antwerpen, MPM, A 957. Antwerpen, SB, C 2088.

E 202

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Petri Bizarii Hist. Rerum Persicarum fol*

f 5 - (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).
- *Bizarri Rerum Persicarum Historia. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 2).

PETRUS BIZARUS, *Rerum Persicarum historia, initia gentis, mores, instituta, resque gestas ad haec usque tempora complectens; Auctore Petro Bizaro Sentinate. Cui accessit brevis ac vera Henrici Porsii de bello inter Murathem III. Turcarum & Mehemetem Hodabende, Persarum regem gesto, narratio: ac Philippi Callimachi Experientis de bello Turcis inferendo, oratio; eiusdemque de his quae a Venetis tentata sunt, Persis ac Tartaris contra Turcos movendis, historia. Et appendix, quam ex Italico Latinam fecit Jacobus Geuderus ab Heroltzberga, in ea Josephi Barbari et Ambrosii Contareni legatorum reipubl[icae] Venetae itineraria Persica: Johannis Thomae Minadoi belli Turco-Persici historia: Et anonymi cuiusdam, belli eiusdem descriptio. Cum indice locupletissimo.*- Frankfurt am Main: Officina Wecheliana für Claude de Marne & Erben Johann Aubry, 1601.- 644 p.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McRae 33. Paisey B-1503.
EX. Antwerpen, MPM, B 236 & A 288. Brussel, Bollandisten.

E 203

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Historiae Francorum Scriptores Pithoei. Fol. Francofurti f 4* - (Journal, fol. 30 r: 3 maart 1637).

PETRUS PITHOEUS, *Historiae Francorum ab anno Christi 900 ad annum 1285 scriptores veteres XI.*- Frankfurt am Main: [s.n.], 1596.- f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 129. McRae 223.
EX. Parijs, BnF, Fol.L^{45}3 & Rés.L^{45}3.

E 204

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Lipsii opera f. 4 voll. pap. bl. po. f.* (Journal, 104 v: 6 juli 1637). JUSTUS LIPSIUS, Opera...

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 130.
Zie voor de beschrijving, D71.

E 205

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Lipsii Seneca f^o pap. bl. po. f* (Journal, 104 vE: 6 juli 1637).
- *Seneca Philosophus Cum Commentariis Lipsii Antverpiae. Fol.* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 1).

LUCIUS ANNAEUS SENECA, L. *Annaei Senecae philosophi opera quae exstant omnia: A Justo Lipsio emendata et scholiis illustrata. Editio tertia atque ab ultima Lipsi manu aucta Liberti Fromondi scholiis ad quaestiones naturales, et ludum de morte Claudii Caesaris*.- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1632.-

XXXVI, 893 p.: ill.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 130. BB V, p. 135-136, S-258.

EX. Antwerpen, MPM, A 1160.

E 206

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Histoire du chevalier de Lalain q Velpius 2-06* (Journal, fol. 104 v: 6 juli 1637).
- *Histoire du Chevalier Jaques de la Lain. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 22, kol. 2).

GEORGES CHASTELAIN, *Histoire du bon chevalier, Messire Jacques de Lalain, frère et compagnon de l'Ordre de la Toison d'Or. Escrite par Messire George Chastelain, chevalier, historiographe des ducs de Bourgogne Philip le Bon & Charles le Hardy. Mise nouvellement en lumière [par Jules Chifflet]*.- Bruxelles, Veuve d'Hubert Anthoine Velpius, 1634.- 322 p.: ill.; 4°.

LIT. Rooses, Rubens en Moretus, p. 130. McRae 56.

EX. Parijs, BnF, Rés.Ln^{27} 11114 & Rés.Y^{2} 627.

E 207

- *A Monsr Pedro Paulo Rubens 1 Zypei Hiatus Cassani Obstructus 12° po f 1-5* (Journal, fol. 22 v: 5 februari 1639).
- *Zypei Hiatus Cassani Obstructus. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 2).

FRANCISCUS ZYPAEUS, *Hiatus Jacobi Cassani obstructus. Ubi immensa illius totam Europam scriptione devorantis ambitio nullo Jure niti demonstratur: ditiones Belgicae Juri Regis Catholici asseruntur: foederum regiorum vis atque virtus comprobatur: hodierni denique belli Hispano-Gallo-Belgici justitia ostenditur. Quibus illapsa est disceptatio de pace Pragensi (I) I) C XXXV adversus Deplorationem Justi Asterii: accessitque caput Posthumum super Vindiciis Gallicis. Auctore Francisco Zypaeo IC^to Protonot Apost. Canonico, Officiali, & Archidiacono Antverp....*- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1639.- 367 p.; 12°.

LIT. NBW III (1968) kol. 993.

EX. Antwerpen, MPM, A 3628.

E 208

- *A Monsr P. Paulo Rubens 1 Cassiani Opera f^o po f 10* - (Journal, fol. 25 v: 9 februari 1639).
- *Opera Ioannis Cassiani cum Comm. Allardi Gasei. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 2).

JOANNES CASSIANUS, *Joannis Cassiani Opera omnia, cum commentariis D. Alardi Gazaei coenobitae Vedastini, ordinis Sancti Benedicti. Nova editio. Ab*

eodem denuo recognita, a mendis quae irrepserant in priori, repurgata. Commentariis ipsis tertia parte auctioribus illustrior reddita novoque insuper in libros de incarnatione, qui desiderabatur, commentario locupletata.- Arras: Jean-Baptiste & Guillaume Rivière, 1628.- 1159 p.: ill.; f°.

LIT. Labarre, *Arras 17.s.* (BBA CXI), p. 95, 168.

EX. Antwerpen, MPM, K 400 & B 1010. Brussel, KB, VB 1189 C.

E 209

- *A Monsr P. Paulo Rubens 1 Sulpicii Severi Historia 16° po. f - 9* (Journal, fol. 25 v: 9 februari 1639).

SULPICIUS SEVERUS, *Sulpitii Severi Historia sacra. Cum optimis primisque editionibus accurate collata et recognita.*- Leiden: Officina Elseviriorum, 1635.- 306 p.; 12°.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 431.

EX. Den Haag, KB, 224 A 10.

E 210

- *A Monsieur Rubbens 1 Theologie naturelle 4° f 3-* (Journal, fol. 170 r: 19 november 1639).

RAYMUNDUS DE SABUNDE, *La théologie naturele [sic] de dom Raymon Sebon, docteur excellent entre les modernes, mise de latin en françois, suyvant le commandement de très illustre & très vertueuse dame, Madame Leonor, royne douairière de France.*- Paris: [Michel de] Vascosan, 1551.- 140 f.; 4°.

EX. Besançon, Bibl. publique.

E 211

- *A Monsr Pedri Pauli Rubens 1 Galerie Giustuniani [sic] JI f fl. 65-00* (Journal, fol. 23 v: 21 februari 1640).
- *A Monsr Pierre Pierre Rubens 1 Galerie Giustiniani f° veau rouge verd à filets la ligature fl. 8-00* (Journal: 15 maart 1640).
- *Galleria Giustiniana. in Folio Regali.* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 1).

VINCENZO GIUSTINIANI, *Galleria Giustiniana Del Marchese Vincenzo Giustiniano. Parte prima -[seconda]*.- Roma: [s.n.], 1635.- 2 dln. (8 p., 152 pll., 168 pl^{o}., 170 p.): ill.; pl^{o}.

Hoewel op de titelpagina 1635 als jaar van uitgave staat, verscheen het boek pas in 1640.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 130. McRae 110. M. van der Meulen, *Rubens: Copies after the Antique*, I, Londen, 1994, 63 (Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, Part XXIII, I).

EX. Antwerpen, SB, H 12288^{a-b}.

Zie ook H92.

E 212

- *A Monsr Albert Rubbens pour son Père 1 Officium B Mariae in-24° fin sp. leer à fil ritulit [laatse woord doorgehaald] f 1:10* (Journal, fol. 430 r: 24 maart 1640).

OFFICIUM BEATAE MARIAE VIRGINIS, Pii V. pont[ificis] max[imi] jussu editum ...-Antwerpen: Balthasar Moretus, 1629.- 545 p.: ill.; 24°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 130. McRae 197.

EX. Brussel, KB, VI 35.022 A.

E 213

- *A Monsr Albert Rubbens pour son Père 1 Litaniae Sacrae 12° sp. leer à fil f 2-* (Journal, fol. 430 r: 24 maart 1640).

SACRAE LITANIAE VARIAE, cum brevi piaque quotidiana excercitatione. In gratiam catholicorum. Jampridem accesserunt litaniae sanctissimae crucis, et psalmi aliquot et orationes, mandato sereniss[imorum] Belgicae principum.- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1636.- 327 p.: ill.; 12°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 130. McRae 160 (vermeldt editie van 1629).

EX. Namen, Bibliothèque universitaire Moretus Plantin, FUNDP R 17 Z 0041.

F. Door P.P. Rubens zelf gepubliceerd

F 1

- *Palazzi di Genua. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 28, kol. 1).

PETRUS PAULUS RUBENS, *Palazzi antichi di Genova raccolti e designati da Pietro Paolo Rubens*.- Antwerpen: [s.n.], 1622.- 72 f. pl.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCLXXXVIII (p. 31-36). Arents, *Geschriften*, p. 24. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 97 en 118. McRae 258.

Zie voor de beschrijving, E74a. Zie ook E79, H9 enJ3.

Over deze publicatie (F1 en F2) is een grondige monografie ter perse: H.W. Rott, Architecture and Sculpture, 1: Palazzi di Genova (redactie F. Baudouin en A. Balis) in de reeks 'Corpus Rubenianum Ludwig Burchard', Part XXII, 1.

F 2

- *Palazzi di Genua. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 28, kol. 1).

P.P. RUBENS, *Palazzi moderni di Genova raccolti e designati da Pietro Paolo Rubens*.- [S.l.: s.n.], (1622).- 67 f. pl.; f°.

LIT. Rooses, *Rubens en Moretus*, p. 118. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCLXXXVIII (p. 31-36). Arents, *Geschriften*, p. 24. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 97 en 118. McRae 258.

Zie voor de beschrijving, E74b. Zie ook J3.

Over deze publicatie (F1 en F2) is een grondige monografie ter perse: H.W. Rott, Architecture and Sculpture, 1: Palazzi di Genova (redactie F. Baudouin en A. Balis) in de reeks 'Corpus Rubenianum Ludwig Burchard', Part XXII, 1.

G. Publicaties met gedichten opgedragen aan P.P. Rubens en brieven aan hem gericht

G 1

PHILIPPUS RUBENIUS, *Philippi Rubeni Electorum Libri II....* 1608.

Bevat op p. 122-124 een gedicht van Philips Rubens voor P.P. Rubens: Ad Petrum Paullum navigantem (februari? 1604).

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LVIII (p. 236-241). Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 194 en 197. BB IV, p. 924-926, R-176.

Zie voor de beschrijving, D1.

G 2

DELITIAE C. POETARUM BELGICORUM, huius superiorisque aevi illustrium, quarta pars. Collectore Ranutio Ghero.- Frankfurt am Main: Nikolaus Hoffmann der Aeltere für Jakob Fischer, 1614.- 578 p.; 8°.

Bevat op p. 42-44 een gedicht van Philips Rubens opgedragen aan P.P. Rubens: Ad Petrum Paullum Rubenium navigantem (februari? 1604). Op p. 44-46 staat het gedicht van Philips Rubens: In nuptias eiusdem Rubenii (5 november 1609).

EX. Brussel, KB, VH 23.419 A RP.

G 3

ASTERIUS AMASENUS, EPISCOPUS, SANCTUS, *S[ancti] Asterii Episcopi... Homeliae... editae Philippo Rubenio interprete, eiusdem Rubeni Carmina...* 1615.

Bevat op p. 242-246 twee brieven van Philips Rubens aan P.P. Rubens (21 mei 1601 en 13 december 1601). Op p. 118-120 staat een gedicht van Philips Rubens ter gelegenheid van het huwelijk van P.P. Rubens met Isabella Brant: Petro Paullo Rubenio, fratri suo, et Isabellae Brantiae, nuptiale foedus animo et stilo gratulatur (5 november 1609). Op p. 169-173 bevindt zich een gedicht van D[ominicus] B[audius ?]: Alloquium ad eximium virum Petrum Paullum Rubenium super obitu fratris eius Philippi Rubeni.

LIT. P. Génard, *P.P. Rubens. Aanteekeningen over den grooten meester en zijne bloedverwanten*, Antwerpen, 1877, p. 409-414. Rubens, *Corr.* II, Lett. CXXII (p. 22-24). Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 165, 193, 195 en 197. BB I, p. 107-108, A-23.

Zie voor de beschrijving, D8. Zie ook E104, J11 en N9.

G 4

- *Dan. Heinsii Poemata. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 1).

DANIEL HEINSIUS, *Danielis Heinsii Poematum editio tertia; ita aucta & emendata, ut videri nova possit.*- Leiden: Johannes Maire, 1610.- 546 p.; 8°. Gegraveerde titelpagina.

Bevat op p. 368-369: In Pauli Rubenii praestantissimi pictoris, et Isabellae Brantiae, nuptias (3 oktober 1609).

EX. Den Haag, KB, 761 K 23.

G 5

- *Dan. Heinsii Poemata. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 1).

DANIEL HEINSIUS, *Danielis Heinsii Poemata emendata locis infinitis & aucta. Editio quarta.*- Leiden: Jan Jansz Orlers & Johannes Maire, 1613.- 621 p.; 8°. Gegraveerde titelpagina.

Bevat op p. 285-286: In Pauli Rubenii praestantissimi pictoris, et Isabellae Brantiae, nuptias (3 oktober 1609).

LIT. Simoni H-43.

EX. Den Haag, KB, 762 K 4.

G 6

- *Dan. Heinsii Poemata. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 1).

DANIEL HEINSIUS, *Danielis Heinsii Poemata, emendata nunc postremo & aucta. Editio sexta.*- Leiden: Johannes Maire, 1617.- 647 p.; 8°.

Bevat op p. 313-314: In Pauli Rubenii praestantissimi pictoris, et Isabellae Brantiae, nuptias (3 oktober 1609).

LIT. Simoni H-44.

EX. Den Haag, KB, 761 K 13.

G 7

- *Dan. Heinsii Poemata. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 1).

DANIEL HEINSIUS, *Danielis Heinsii Poematum editio nova. Accedunt praeter alia libri De contemptu mortis antehac una non editi.*- Leiden: Elzevier & Johannes Maire, 1621.- 474 p.; 8°.

Bevat op p. 238-237 [= 239]: In Pauli Rubenii praestantissimi pictoris, et Isabellae Brantiae, nuptias (3 oktober 1609).

LIT. Willems, *Les Elzevier* 187. Rubens, *Corr.* II, Lett. CXX (p. 12-14). Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 194 en 198. McRae 125. Simoni H-45.

EX. Antwerpen, MPM, R 35.8(1). Parijs, BnF, Rés.p.Yc.1174.

G 8

DANIEL HEINSIUS, *Danielis Heinsii Poemata auctiora. Editore Nicolao*

Heinsio, Dan[ielis] fil[io].- Leiden: Franciscus Hegerus, 1640.- 575 p.; 12°. Gegraveerde titelpagina.

Bevat op p. 248-249: In Pauli Rubenii praestantissimi pictoris, & Isabellae Brantiae, nuptias.

LIT. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 198.

EX. Antwerpen, SB, C 83304. Antwerpen, UFSIA, Rg, 4101 H 4.

G 9

JUSTUS RYCQUIUS, *Justi Rycquii Gandensis, Epistolarum selectarum centuria altera, nova. In qua mixtim quaesita & censura.*- Leuven: Christophorus Flavius, 1615.- 277 p.; 8°.

Bevat op p. 261-263 een brief van Rycquius aan Rubens (28 augustus 1614).

LIT. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 167 en 197.

EX. Antwerpen, SB, C 88914.

G 10

- *Baudii Poemata. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 20, kol. 1).

DOMINICUS BAUDIUS, *Dominici Baudii Poematum nova editio tertia parte nunc locupletata, & in concinniorem ordinem redacta. Accedit autoris vita & epitaphia.*- Leiden: Govert Basson voor Lowijs I Elzevier, 1616.- 2 dln. (614, 216 p.); 8°.

Bevat op p. 577-580 een gedicht van Baudius aan Rubens (11 april 1612). Van dit boek bestaat ook een oplage Leiden: Govert Basson.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 107. Rubens, *Corr.* II, Lett. CXXXIII (p. 55-59). Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 195 en 197. McRae 23. R. De Smet, 'Een nauwkeuriger datering van Rubens' eerste reis naar Holland in 1612' in *Jaarboek [van het] Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen*, 1977, p. 199-204.

EX. Brussel, KB, VB 6271 A. Parijs, BnF, Yc.9248.

G 11

DOMINICUS BAUDIUS, *Dominici Baudii j[uris]c[onsulti] et hist[oriae] prof[essoris] Epistolarum centuriae tres. Quarum tertia nunc in lucem emissa.*- Leiden: Govert Basson, 1620.- 732 p.: ill.; 8°. Gegraveerde titelpagina.

Bevat drie brieven en één gedicht van Baudius aan Rubens op p. 632-634 (portret van Baudius, brief van 11 april 1612 en gedicht p. 634), 644-646 (4 oktober 1611) en 682-683 (21 februari 1613).
LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CXXX (p. 43-48), Lett. CXXXII (p. 51-55) en Lett. CXXXV (p. 64-66). Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 166-167 en 195. R. De Smet, *op. cit.* (sub G10), p. 204-210.
EX. Antwerpen, SB, C 1911. Brussel, KB, II 91.885 A. Parijs, BnF, Z 14016 & 41423.

G 12

DOMINICUS BAUDIUS, *Dominici Baudii j[uris] c[onsulti] hist[oriae] prof[essoris] Epistolarum centuriae tres. Ex recentissima editione Lugdunensi Lipsiae.*- Leipzig: Elias Rehefeld & Johann Grosse, 1622.- 732 p.: ill.; 8°.

Bevat één gedicht en drie brieven van Baudius aan Rubens op p. 632-634, 644-646 en 682-683.

LIT. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 166-167, 195 en 198.

EX. Parijs, BnF, Z 14017.

G 13

DOMINICUS BAUDIUS, *Dominici Baudii v[iri] c[larissimi] Epistolarum centuriae tres lacunis aliquot suppletis. Accedunt eiusdem orationes. Editio auctior et castigatior.*- Leiden: Joris Abrahamsz van der Marsce, 1636.- 887 p.; 12°.

Bevat drie brieven van Baudius aan Rubens op p. 590-592, 601-603 en 637-638.

LIT. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 166-167, 196 en 198.

EX. Den Haag, KB, 224 B 15. Parijs, BnF, Z 14018.

G 14

DOMINICUS BAUDIUS, *Dominici Baudii Amores, edente Petro Scriverio, inscripti Th. Graswinckelio, equiti.*- (Leiden: Joris Abrahamsz van der Marse) voor Lowijs III Elzevier te Amsterdam, 1638.- 518 p.: ill.; 12°.

Bevat twee brieven van Baudius aan Rubens (11 april 1612 en 21 februari 1613) op p. 29-31 en 106-107. In 1639 bestelde Albert Rubens bij Moretus een ex. van deze titel (Journal, fol. 41 v: 12 maart 1639). Van dit boek bestaan nog twee oplagen: Leiden: Joris Abrahamsz van der Marse, en Leiden: (Joris Abrahamsz van der Marse) voor Franciscus Hegerus en Hackius.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 961. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 166-167 en 198.

EX. Antwerpen, SB, C 140833.

G 15

DOMINICUS BAUDIUS, *Dominici Baudii Epistolarum centuriae tres lacunis aliquot suppletis. Accedunt ejusdem orationes. Editio nova.*- Amsterdam: Johannes Janssonius, 1639.- 672 p.: ill.; 12°.

Bevat drie brieven van Baudius aan Rubens op p. 450-452, 459-460 en 486.

LIT. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 166-167, 195 en 198.
EX. Amsterdam, UB, 456 G 5. Brussel, KB, VH 13.885 A. Parijs, BnF, Z 14.019.

G 16

DOMINICUS BAUDIUS, *Dominici Baudii Poemata. Nova editio et prioribus auctior.*- Amsterdam: Johannes Janssonius, 1640.- 670 p.: ill.; 12°. Gegraveerde titelpagina.

Bevat op p. 459-461 een gedicht van Baudius aan Rubens (11 april 1612).

LIT. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 195 en 198.

EX. Brussel, KB, VB 6271 A. Parijs, BnF, Yc.9249 & Z Payen 769.

G 17

BALTHASAR GERBIER, *Eer ende Claght-Dicht: Ter Eeren van den lofweerdighen Constrijcken ende Gheleerden Henricus Goltzius, Constrijcken Schilder, Plaetsnijder, ende Meester van de Penne. Overleden tot Haerlem, den 29 December Anno 1617. Door Balthasar Gerbier.*- 's-Gravenhage: Aert Meuris, 1620.- 46 p.; 4°.

Van dit gedicht zijn 63 regels aan Rubens gewijd. Op p. 5 in margine: Pieter Paulo Rubens, tot Antwerpen.

LIT. NNBW I (1911), kol. 926. D. Freedberg, 'Fame, Convention and Insight: on the Rubens of Fornenbergh and Gerbier' in *The Ringling Museum of Art Journal* (Sarasota, Florida) 1983, p. 240-243 en 255-256.

EX. Antwerpen, SB, C 100228 (fotokopie). Brussel, KB, II 60.436 A RP. Haarlem, Stadsbibliotheek. Londen, British Museum, Department of Prints and Drawings, 157.a.35.

G 18

ANTONIUS SANDERUS, *Antonii Sanderi Poemata.*- Gent: Jan van den Steene [II], 1621.- 3 dln. (115 p.); 4°.

Bevat in Liber Tertius op f. Q3 r-v een gedicht van Sanderus aan Rubens (september 1621).

LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CCXXVI (p. 288-290). Vanderhaeghen, *Bib. gantoise* I, p. 343. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 195. BB V, p. 14-15, S-172. McRae 264.

EX. Antwerpen, SB, C 15253. Brussel, KB, VB 6410 A I RP & II 68.551 A (titelblad ontbreekt).

H. Publicaties vermeld in de briefwisseling van P.P. Rubens

H 1

- Brief van Nicolas Rockox aan Jacques de Bie, Antwerpen, 3 januari 1611: '... je vous envoye icy ce que Monsr Rubens at conceu touchant le frontispice de vostre livre, ce qui me plaît fort en cas que le trouvez bon il le mettrat en net, c'est la déesse Moneta.' (p. 25).
  Het titelblad naar de vermelde ontwerptekening van Rubens komt voor in:

JACOBUS DE BIE, *Imperatorum Romanorum a Julio Caesare ad Heraclium usque, numismata aurea...*
LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CXXIV (p. 25-32).
Zie voor de beschrijving, D9.

H 2

- Brief van Jan van den Wouwer aan Balthasar Moretus, Antwerpen, 17 maart 1614: 'Vitam B. Simonis Valentini, ut nuper indicavi, aliquot exemplaribus tantum, et meo omnino sumptu a te excudi velim.... Imago, quam nuper te comitante, Gallaeo tradideram, in manibus elegantissimi Rubenii nostri nunc est...' (p. 67).

JOANNES WOVERIUS, *Vita B. Simonis Valentini sacerdotis a Joanne Woverio descripta.*
LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CXXXVII (p. 67-69).
Zie voor de beschrijving, D7.

H 3

- Brief van Franciscus Sweertius aan Guilielmus Camdenus (William Camden), Antwerpen, 1 juni 1616: 'Est apud nos Rubenius celeberrimus pictor, toto orbe notus, et bene doctus; audivit apud vos exstare libellum, cui titulus *Icon Animorum*, quem videre desiderat: certe beabis me et illum uno exemplari.' (p. 82).

JOANNES BARCLAEUS, *Joannis Barclaeii Icon animorum.*- London: [Bonham?] Norton for John Billy, 1614.- 356 p.; 8°.
De eerste of tweede uitgave te Parijs bij P. Mettayer, 1614. 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CXLII (p.82-85). McRae 20.
EX. Parijs, BnF, R 19885 & R 27600.

H 4

- Brief van P.P. Rubens aan F. Sweertius. Februari-maart 1618: 'Isidem C.V. Camdeni, ut verum fatear, non plane perspexi, neque et imagine tam rudi (ignoscat artifex) eruere potui probabilem conjecturam.' (p. 124).
  Betreft een beeld van Isis in het bezit van Camden, waarvan deze aan Sweertius een tekening gezonden had. Het is niet uitgesloten dat Rubens het hierna genoemd boek bezat of van Sweertius in lezing ontving.

GUILIELMUS CAMDENUS, *Guilielmi Camdeni Britannia, sive florentissimum regnorum Angliae, Scotiae, Hiberniae et insularum adjacentium ex intima antiquitate descriptio in epitomen contracta a Regnero Vitellio Zirizaeo.*- Amsterdam: Willem Jansz. Blaeu, 1617.- XVI, 714 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CLXII (p. 124-127). Rubens, *Letters*, Let. 26 (p. 58). McRae 49. McGrath I, p. 79 n.
EX. Amsterdam, UB, 1360 G 40. Parijs, BnF, N 14.

H 5

- Brief van Rubens aan Franciscus Sweertius, Antwerpen, februari-maart 1618: 'Sed ne nihil dicam, cum nihil tamen certi in re tam obscura affirmare ausim, si vitula istud animal est ego suspicarer de quodam voto pro frugibus juxta illud vulgi: "cum vitula facies pro frugibus" suscepto; hoc suadet patera frugifera et vas potiorum in altera manu ab urnis fluviorum quantitate et forma omnino dispar; bibebant autem in sacris ut Saufeia...' (p. 124-125).
  'Cum vitula facies pro frugibus' is een Latijns spreekwoord. 'Saufeia' is de naam van een personage dat voorkomt in de 6de en de 9de satire van Decimus Junius Juvenalis, een lievelingsdichter van Rubens. De spreuken die voorkomen op de portiek in Rubens' huis werden door de kunstenaar ontleend aan Juvenalis (Zie Rubens, *Corr.*, II, p. 154-155).
- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 31 maart 1622: 'Dell' anello di Juvenale, taglio dell' incantamento o delle Parche et medesime greche, farò tutto ciò che a me sarà possibile...'. (p. 357).
- Brief van Rubens aan Peiresc, Parijs, 7-8 april 1622: 'Dell' anello di Giuvenale non perderò l'occasione...' (p. 367)
- *Juvenalis cum Commentariis Diversorum. [in Folio]* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 2)

- *Iuvenalis cum Comm. Britannici. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 1).
- *Juvenalis & Persius cum notis Pithoei. in Octavo*°. (Cat. A. Rubens, p. 20, kol. 2).
- *Juvenalis & Persius cum notis Farnabii. in 12. & Minori Forma.* (Cat. A. Rubens, p. 20, kol. 2).

DECIMUS JUNIUS JUVENALIS, *Satyrae, cum commentariis [diversorum].*
Een groot aantal uitgaven in folio verscheen vóór 1618.
LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CLXII (p. 124-127); Lett. CCXLVIII (p. 355-363); Lett. CCL (p. 366-374). Rubens, *Letters*, Let. 26 (p. 58). McRae 147.
EX. Antwerpen, MPM, B 1538 (ed. 1602).

H 6

- Brief van Peiresc aan Gevaerts, Parijs, 26 februari 1622: 'M. Saulmaise faict imprimer son Tertullien de Pallio.' (p. 338).
- *Tertullianus de Pallio. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 2).

QUINTUS SEPTIMUS FLORENS TERTULLIANUS, *Q[uinti] Sept[imi] Florentis Tertulliani liber de pallio. Claudius Salmasius recensuit, explicavit, notis illustravit.*- Paris: Jérôme Drouart, 1622.- 2 dln. (452 p.); 8°.
LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CCXLI (p. 337-339). McRae 268 (s.v. Salmasius).
EX. Amsterdam, UB. Parijs, BnF, C 2817(2-3) & 2818.

H 7

- Brief van Michel Routart aan Jan Gaspard Gevaerts, Brussel, 30 maart 1622: 'Vous m'obligerez grandement de me faire tenir au plustost l'*Argenis* Barclaij avecq l'explication des noms, si Monsieur Rubens vous l'a révélé et m'adviser le coust.' (p. 354).
- Brief van Nicolas Fabrice de Peiresc aan Jan Gaspard Gevaerts, Parijs, 28 april 1622: 'Le bel éloge que vous m'avez faict de l'*Argenis* m'a esté infiniment agréable et plus que si la pièce estoit mienne, pour l'estime que j'en avois tousjours faict. Des noms que vous demandez, M. Rubens vous en peult dire tout ce que j'en ay apprins ou deviné à veue de païs'. (p. 399).
- *Barclai Argenis. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

JOANNES BARCLAEUS, *Joannis Barclaei Argenis. Editio secunda.*- Paris: Nicolas Buon, 1622.- 1208 p.; 8°.
De eerste druk verscheen te Parijs bij N. Buon, 1621. Voor een vroeger werk van Barclay, zie H3.

LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CCXLVII (p. 354); Lett. CCLV (p. 399). McRae 21.
EX. Londen, BL, 12410 bb 13.

H 8

- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 13 mei 1622: 'Hebbi hieri la lettera di V.S. delli Istante, scritta a Brusselles et ho havuto dispiacere che V.S. habbia ricevuto il *Tertulliano* senza le mie lettere che l'accompagnavano...' (p. 405).

Het Journal van de Officina Plantiniana vermeldt op 7 jan. 1638 f° 3 volgende aankoop door A. Rubens:

- *Tertullianus de la Cerda f. 2 p°, fl. 15.*
- *Opera Tertulliani, cum Comm. Pamelii. Paris. 1616. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 2).

QUINTUS SEPTIMUS FLORENS TERTULLIANUS, *Tertulliani Carthaginiensis presbyteri, Opera quae hactenus reperiri potuerunt omnia. Jam postremum, ad exemplaria manuscripta collatione facta, quam accuratiss[ime] recognita, aliquot etiam libris auctiora, nunc primum in capita, & certo ordine, habita quantum fieri potuit temporum ratione, in quinque tomos distincta. [Accesserunt Novatiani de Trinitate, de cibis judaicis, epistolarum de vera circumcisione et vero sabbato notulae]. Cum Jacobi Pamelii Brugensis, theologi, archidiaconi Audomaropolitani, argumentis & adnotationibus toti operi interiectis, quibus tum loci obscuriores explicantur, tum quicquid ad antiquitatem ecclesiasticam spectabat, illustratur commentarioque Francisci Zephyri in Apologeticum. Ab eodem Pamelio recens adiecta Tertulliani vita, scripturarum citatarum index locupletiss[imus] aliaque prolegomena. Accessere & loci ex coniectura Latini Latinii Viterbiensis restituti, & erudita in lib[rum] de pallio Joannis Mercerii Antecessoris Biturícensis commentaria Emundi Richerii... Notae in librum Tertulliani de pallio. Catalogum totius operis inveniet lector post epistolas dedicatorias & in singulis tomis praefatiunculas de librorum ordine.*- Paris: [Compagnie de la Grand-Navire], 1616.- 167, 1101 p.; f°.

LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CCLVIII (p. 405-409).
EX. Parijs, BnF, C 301.

H 9

- Brief van Rubens aan Pieter van Veen, Antwerpen, 19 juni 1622: 'Ho publicato ancora un libro d'Architettura de più belli Palazzi di Genuoa de qualq. 70 foglie insieme colle piante, ma non so se V S. sene diletta...' (p. 444).
  Daar Rubens zelf vermeldt dat het boek ca. 70 pagina's telt is het duidelijk dat hij slechts het eerste deel van *Palazzi antichi di Genova* toestuurt. Het tweede was blijkbaar toen nog niet verschenen.
- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 29-30 september 1622: 'Un amico mio venendo da me in absenza mia et trovando su la tavola il libro di

V.S. de Palazzi me lo prese et mi disse poi che non me lo voleva piu rendere di maniera che V.S. n'havera da perdere ancora un essemplare, ma la prego di aggiungervi li nomi dé fondatori et padroni che saranno della sua notizia et di gratia mi scusi la troppo gran liberta.' (p. 50).

P.P. RUBENS, *Palazzi di Genova...*

LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CCLXVI (p. 444-451); III, Lett. CCXCI (p. 49-52). Rubens, *Letters*, Let. 48 (p. 87-88). Rubens, *Lettere*, Let. 42 (p. 111-112).
Zie voor de beschrijving, E74a.
Zie ook E79 en F1.

H 10

- Brief van Rubens aan Pieter van Veen, Antwerpen, 19 juni 1622: 'Intendo chel Sig^{r} Ottavio Veen suo Fratello ha messo in stampa un operetta Anonima della Teoria universale o simil cosa, il quale io desidererei summamente di vedere et se V.S. fosse servita di communicarmelà dovendo lei senza dubbio haver un essemplare io lhaverei sum^{te} caro et l'accettarei sotto parolla di huomo da bene di tenere questo suo favore secretissimo senza parlarne con huomo vivente se cosi è necessario.' (p. 444-445).

OTTO VAENIUS, *Physicae et theologicae conclusiones, notis et figuris dispositae ac demonstratae, de primariis fidei capitibus, atque inprimis de praedestinatione, quomodo effectus illius superetur a libero arbitrio. Authore Otthone Vaenio. Nil magis praestandum, quam ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem, pergentes non quo eundum est, sed quo itur, Seneca.*- Orsellis: [s.n.], 1621.- 43 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CCLXVI (p. 444-451). Rubens, *Letters*, Let. 48 (p. 87-88), n. 3. McRae 307. Rubens, *Lettere*, Let. 42 (p. 111-112).
EX. Hannover, Niedersächsische Landesbibliothek, T-A 8554. Londen, BL, 1009 d. 21(2).

H 11

- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 29 juli 1622: 'M'ha ben fatto V.S. un summo piacere di ricordarmi il luoco di Plutarcho intorno alla razura della testa di Demosthene.' (p. 6).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 10 juni 1627: '... de' quali Plutarcho dice esser stati gli duoi principali suoi favoriti et che amava piu Ephestione, ma honorava davantagio Cratero.' (p. 273).

- *Plutarchi Opera. 2 Voll. Parisiis 1624. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 16, kol. 2).
- *Les OEuvres de Plutarque. 2 Voll. a Paris. 1581 In Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 21, kol. 1).
- *Opera Plutarchi 2 Voll. Parisiis Greclat. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 28,

kol. 1).

PLUTARCHUS, *Plutarchi Chaeronensis Omnium quae exstant operum tomus primus [-secundus], continens vitas parallelas cum Latina interpretatione Cruserii, & Xylandri et doctorum virorum notis et libellis variantium lectionum ex m[anu]s[cripti]s cod[icibus] diligenter collectarum et indicibus accuratiss[imis]. Eiusdem Plutarchi Liber de fluviorum montiumque nominibus, antehac non editus cum versione & notis Maussaci. Accedit nunc primum Plutarchi vita, ex ipso, & aliis utriusque linguae scriptoribus, a Joan[ne] Rualdo collecta digestaque. Eiusdem Rualdi animadversiones ad insignia Plutarchi* σφ□λματα, *sive lapsiones II & LXX*.- Paris: A[nthoine] Estienne, 'apud Societatem Graecarum Editionum', 1624.- 2 dln. (1076, 114, 150 p.; 1164, 84, 13-80 p.): ill.; f°

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCLXXIX (p. 6-9); IV, Lett. DIV (p. 272-276). McRae 229 (s.v. Lives). R.W. Scheller, *Nicolaas Rockox als oudheidkundige*, Antwerpen, 1978, p. 17, 38 (over het afgeschoren hoofd van Demostenes). Rubens, *Lettere*, Let. 94 (p. 238-240). McGrath I, p. 43-45 e.a., II, passim.
EX. Antwerpen, MPM, B 616. Parijs, BnF, J 711-712.

H 12

- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 1 september 1622: 'Il Sg^r^ Hugone Grotio e stato ammalato assai gravamente, ma sta hora assai bene e si e bagnato questa settimana ancora lui, e uscito fuori la sua Apologia, laquale io manderò a V.S. per il primo carrettone per non lasciare alla discrettione del coriere di mettere a rançone V.S. per il porto.' (p. 28).

HUGO GROTIUS, *Apologeticus eorum qui Hollandiae, Westfrisiae et vicinis quibusdam nationibus ex legibus praefuerunt ante mutationem quae evenit anno 1618. Scriptus ab Hugone Grotio*.- Paris: Nicolas Buon, 1622.- 534 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCLXXXXVII (p. 27-30). McRae 118.
EX. Parijs, BnF, M 21455.

H 13

- Brief van Peiresc aan Rubens, 13 januari 1623: 'Mi scrivono da Roma che il Spalatense haveva fatto nuova et piu ampia abjuratione in mano del Card^e^ Bandini capo della Congregatione del S. Offizio havendo confessato dallo stato heretico et dannato una per una tutte l'opinioni che ha tenute. Et gia si e assonto di scrivere contra li proprii scritti comminciando da un consilium reditus per opposto a quello della profectione.' (p. 115).

MARCO ANTONIO DE DOMINIS, ARCHIEPISCOPUS SPALATENSIS, *Sui reditus ex Anglia consilium.*

Marc' Antonio de Dominis, aartsbisschop van Spalato (Dalmatië),

trad, uit onvrede met het beleid van Pius V, in 1616 toe tot de Anglicaanse kerk. Hij motiveerde zijn besluit in 'Suae profectionis consilium' (STC 6996). In 1622 verzoende hij zich met Gregorius XV, en verdedigde zijn 'terugkeer' in 'Sui reditus ex Anglia consilium' (Rome 1623; gedateerd: 24 november 1622). Van beide apologieën bestaan talrijke Latijnse uitgaven en vertalingen.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCVI (p. 114-117). McRae 83-84. Peter Milward, *Religious controversies of the Jacobean Age. A survey of printed sources*, Londen, 1978, p. 187-195. A.F. Allison & D.M. Rogers, *The contemporary printed literature of the English Counter-Reformation between 1558 and 1640. Vol. I. Works in languages other than English*, Aldershot, 1989, p. 202-203.

H 14

- Brief van Peiresc aan Bagni, 30 juni 1623: '... et subito mandai a pigliare nell'Universita il Libro di Capitulari di Carlo Calvo con ordine che milo portasse da S. Rubens,...' (p. 190).
- *Capitula Caroli Calvi cum notis Sirmondi. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 1).

KAROLUS CALVUS, *Karoli Calvi et successorum aliquot Franciae regum capitula in diversis synodis ac placitis generalibus edita Jacobus Sirmondus Societ[atis] Jesu presbyter in unum collegit notisque illustravit. [JIacobi Sirmondi Soc[ietatis] Jesu Presb[yteri] Notae ad Caroli Calvi regis capitula]*.- Paris: Sébastien Cramoisy, 1623.- 2 dln. (511, 139 p.); 8°.

Het boek was voor Bagni bestemd. Misschien wordt hier Guido del Bagno bedoeld, die van 1621 tot 1627 apostolisch nuntius te Brussel was.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXXXVII (p. 190). De Backer & Sommervogel, VII kol. 1243, 27.
EX. Parijs, BnF, F 30637.

H 15

- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 20 juli 1623: 'Io per ventura ho comprato hoggi certi dissegni vecchj raccolti in Roma da Stephano du Perac, authore della Roma antiqua... ne mandaro la copia a V.S. con l'ordinario prossimo' (p. 202).

Of Rubens het hierna vermelde boek van de Franse architect en archeoloog Etienne du Pérac bezat, is niet zeker. Ongetwijfeld kende hij het en heeft hij het geraadpleegd.

ETIENNE DU PÉRAC, *I vestigi dell'antichita di Roma raccolti et ritrati in perspettiva... da Stefano Du Perac*.- Roma: Lorenzo della Vaccheria, 1575.- 40 pl.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXLI (p. 201-207). McRae 210.
EX. Parijs, BnF, J 3432.

H 16

- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 20 juli 1623: 'Nello Strada in fol^{o} delle medaglie imperiali c'e una Messalina giusta come quella del Sr Tristano...' (p. 202).

JACQUES STRADA DE ROSBERG, *Imperatorum Romanorum omnium orientalium et occidentalium verissimae imagines ex antiquis numismatis quam fidelissime delineatae. Addita cujusque vitae descriptione ex thesauro Jacobi Stradae et perbrevi elogio uniuscujusque carminis, quod quasi epitome est historiae, ad juvandam memoriam.*- Zürich: Andreas Gesner, 1559.- 118 p.; f^{o}.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXLI (p. 201-207). McRae 287.
EX. Antwerpen, MPM, R 38.3. Parijs, BnF, Dép. des Est.

H 17

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1623: 'La setta della Croce Rosea é hormai vecchia in Amsterdam, e mi ricordo d'haver letto tre anni sono un libretto vulgato della loro compagnia, nel quale si descrive la vita et il sepolcro glorioso et misterioso del loro primo institutore, et tutti gli loro statuti et ordini, che non mi pare altro ch'una Alchimia, fingendo d'havere la Pietra Philosophica, et è in effetto una mera impostura.' (p. 228-229).

JOHANN VALENTIN ANDREAE, *Chymische Hochzeit Christiani Rosencreutz (a Johanne Valentino Andreae)*, *anno 1459.*- Strasbourg: [Conrad Scher] pour Lazarus Zetzner, 1616.- 146 p.; 12°.
McGrath merkt op dat, aangezien Rubens naar de Rozenkruisers in Amsterdam verwijst, hij waarschijnlijk reeds eerder een Nederlandse versie hiervan kan gekend hebben.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXLV (p. 228-231). Rubens, *Letters*, Let. 53 (p. 92-93). McRae 10, 252. Rubens, *Lettere*, Let. 45 (p. 117-118). Cf. McGrath I, p. 57. F. Smit, *De roep van het Rozenkruis, vier eeuwen levende traditie*, Haarlem; Den Haag, 1998, 8a.
EX. Amsterdam, Bibliotheca Philosophica Hermetica. Parijs, BnF, R 54602.
Zie H18.

H 18

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1623: Fragment uit brief; zie H25.

JOHANN VALENTIN ANDREAE, *Fama fraternitatis, oft Ontdeckinge van de Broederschap des loflijcken Ordens des Roosen-Cruyces. Midtsgaders de*

Confessie ofte Bekentenisse des selfden Broederschaps, aen allen geleerden ende hoofden in Europa gheschreven [door Johann Valentin Andreae]. Noch sommighe antwoorden ende send-brieven by den heere Haselmeyer en andere gheleerde luyden op de Fama ghestelt. Met een Discours van de alghemeyne Reformatie des ganschen wereldts. Overgheset uyt den Hooghduytsche in onse Nederlandtsche tale. Gedruckt na de copye van Jan Berner tot Franckfort, 1615.- [Amsterdam: s.n., 1615].- 8°.

Een exemplaar van de Duitse uitgave: Fama fraternitatis. Oder Entdeckung der Bruderschafft desz löblichen Ordens desz Rosen Creutzes, (Frankfurt am Main: Johann Bringer für Johann Berner, 1615), berust te Amsterdam in de Bibliotheca Philosophica Hermetica.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXLV (p. 228-231). Rubens, *Letters*, Let. 53 (p. 92-93). F. Smit, *op. cit.* (sub H17), 6.

EX. Amsterdam, Bibliotheca Philosophica Hermetica. Den Haag, KB, 32 K 18.

H 19

- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 10 augustus 1623: 'Mando a V.S. il discorzetto del Sr Pignorio sopra la mano gieroglifea, et insieme certi articoli di questa setta rosea, che si sono trovati in camera d'uno ch'era fuggito,...' (p. 235).

LAURENTIUS PIGNORIUS, *Magnae deum matris Idae et Attidis initia. Ex vetustis monumentis nuper Tornaci erutis. Edente & explicante ad veterum auctorum mentem Laurentio Pignorio Patavino.*- Paris: Nicolas Buon, 1623.- 17 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXLVI (p. 232-239). McRae 221.

EX. Parijs, BnF, 7959.

H 20

- Brief van Peiresc aan Rubens, 11-12 februari 1624: 'Ho trovato finalmente la relatione veneta di Fra Poalo ma sono in grande stento a trovare chi la possa transcrivere corettamente, lo faro al meglio se potra et in qual proposito non le voglio tacere a lei (ben che importa di non divulgarlo) che del libro della relatione del Concilio Tridentino stampato in Inghilterra se ne venuto in Venetia un essemplare scritto de mani di Fra Paolo, ma non e tutto conforme alla stampa, nella quale si son interpolate molte cose in detrimento dell'authore, et che si sono accorti che l'anagramma di Pietro Soave Polano e Paolo Sarpi Veneto, ma questo sia tra li noi di gratia.' (p. 277-278).

PAOLO SARPI, SERVITA, *Historia del Concilio Tridentino... di Pietro Soave Polano [pseud. van Paolo Sarpi].*- London: John Billy, 1619.- 806 p.; f°.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLIV (p. 268-290). McRae 266. Rhodes, p. 655.
EX. Londen, BL, 491.i.8 & 5 andere exemplaren. Parijs, BnF, B 486.
Zie ook I3.

H 21

- Brief van Balthasar Moretus aan Jan van den Wouwer, Antwerpen, 2 oktober 1624: 'Indicem francfurtensem mitto: atque alterum exemplar adjungo, Apelli nostro P. Rubenio (qui isthic alibi hospitatur) reddendum...' (p. 305).

CATALOGUS UNIVERSALIS pro nundinis Francofurtensibus autumnalibus de anno MDCXXIV. Hoc est: Designatio omnium librorum, qui hisce nundinis autumnalibus, vel novi, vel emendatiores & auctiores prodierunt. Das ist: Verzeichnusz aller Bûcher, so zu Franckfurt in der Herbstmesz, anno 1624 entweder gantz new oder sonsten verbessert, oder auffs new wiederumb auffgelegt, in der Buchgassen verkaufft worden. Qui plerique apud Sebastianum Mylium Augustum venales habentur...- Frankfurt am Main: Sigmund Latomus, (1624).- [40 f.]; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXIII (p. 305-307).
EX. Frankfurt am Main, Stadt- und Universitätsbibliothek, Coll. 517. Leuven, KU, CB, RA 2361.

H 22

- Brief van Rubens aan Valavez te Parijs, Antwerpen, 12 december 1624: 'Je n'ay pas receu encores les lettres du cardinal d'Ossat, avec les autres livres qu'il vous a pieu de m'envoier, selon la liste incluse en vostre dernière où que j'ay veu le recueil de toutes les pièces faites par Théophile despuis sa prise jusques à présent qui me sera fort agréable, mais surtout je serois désireux de veoir son Satiricon qui fut cause de son désastre, et a esté condamné et exécuté si cruellement.' (p. 309).

THÉOPHILE [DE VIAU], *Receuil de toutes les pièces...*

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXV (p. 309-313). Rubens, *Letters*, Let. 58 (p. 97-99).
Zie voor de beschrijving, E101.

H 23

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 12 december 1624. Fragment uit brief; zie H29.
- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 26 december 1624. Fragment uit brief; zie H33.

ARNAUD D'OSSAT, CARDINAL, *Lettres...* 1624.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXV (p. 309-313); Lett. CCCLXVI (p. 313-319).

Zie voor de beschrijving, E99.

H 24

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 12 december 1624: 'J'ay tout prest le livre du P^e^ Scribanius intitulé: Politico Christianus, auquel j'ay faict le desseing du frontespice; aussi m'a on envoié de Brusselles les ordonnances des Armoiries; mais il n'estoit pas possible d'accomoder ces livres avec nostre casse susdite, aussy n'avois-je pas encore alors les ordonnances des Armoyries. Il fauldra faire doncques un petit fagot à part et le livrer au mesme Mre Anthoine Muys.' (p. 309-310).

CAROLUS SCRIBANI S.J., *Politico-Christianus...* 1624.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXV (p. 309-313). Rubens, *Letters*, Let. 58 (p. 454).
Zie voor de beschrijving, D34. Zie ook E97, E102 en J8.

H 25

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 12 december 1624. Fragment uit brief; zie H31.
  Commentaar van Rooses (Rubens, *Corr.*, III, p. 312): 'Les *Ordonnances des armoiries*, que Rubens doit envoyer à Peiresc, nous sont inconnues. S'agit-il de l'*Edit et ordonnance touchant les armoiries, tymbres et autres usurpations de baronies, chevaleries et noblesse, du 23 septembre 1595*, que l'on trouve reproduit dans les *Placcarts du Brabant* et qui fut renouvelé en 1615? S'agit-il peut-être d'une copie des lettres de noblesse et des armoiries que le roi d'Espagne avait octroyées à Rubens, en cette même année, le 5 juin? Nous laissons ce point aux habiles en matière héraldique.'
- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 26 december 1624: J'ay receu dès avant-hier le pacquet avec les livres, compris en vostre liste lesquelz y sont tous, mais je ne pensois qu'ils fissent un si grand fardeau. Les lettres du cardinal *d'Ossat* sont en meilleure forme que je n'ay veu encore; et celles de *Duplessis-Mornay* me sont aussi très aggréables car il ne me souvient pas d'en avoir ouy parler en nostre quartier y estant toutesfois le personnage cogneu et renommé de ses aultres oeuvres et sa disputte avec du Perron... je n'ay pas encore baillé au Charton le livre du P^e^ Scribanus, avec les *Ordonnances des armoiryes*, cuydant de trouver quelque aultre galanterie; mais il n'y a rien selon mon advis que un livre latin tout fraîchement de la main de Monsr *Cifflet de Sacra sindone Vesumtina aut sepultura Christi*, lequel me semble bien gentil et je l'auray demain et avec le premier chariot qui partira, je les vous envoieray tous trois ensemble.' (p. 314-315).
  Titel niet geïdentificeerd.
  LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXV (p. 309-313); Lett. CCCLXVI (p. 313-319). McRae 199.

Zie ook J7.

H 26

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 26 december 1624. Fragment uit brief; zie H32.

PHILIPPE DE MORNAY, SEIGNEUR DU PLESSIS-MARLY, *Mémoires...*

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXVI (p. 313-319). Rubens, *Letters*, Let. 59 (p. 99-100).

Zie voor de beschrijving, E100.

H 27

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 26 december 1624. Fragment uit brief; zie H33.

JOANNES JACOBUS CHIFFLETIUS, *De linteis sepulchralibus Christi servatoris crisis historica.*

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXVI (p. 313-319). Rubens, *Letters*, Let. 57 (p. 97).

Zie voor de beschrijving, E94.

H 28

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 10 januari 1625: ‘Je suis bien ayse que vous avez receu le mo[uvement] perpétuel assez bien conditionné comme je croy puisque le tuyau de verre n'est pas rompu.’ (p. 319). Uit de commentaar van Rooses (Rubens, *Corr.*, III, p. 324); ‘Il [Rubens] peut avoir vu l'instrument à Londres en 1629. Mais, en 1625, il ne pouvait le connaître que par une description énigmatique, donnée par Drebbel lui-même, en quelques lignes. Dans la dédicace, à Jacques Ier, de son ouvrage: *Een cort tractaet...* Rotterdam, 1621, le physicien hollandais parle de son invention...’. Toch dient opgemerkt dat het duidelijk is dat Rubens een breekbaar instrument, en niet een beschrijving ervan opstuurde. Overigens is het niet zeker dat hij een *perpetuum mobile* van Drebbel verzond, aangezien in die tijd meerdere geleerden probeerden een dergelijk instrument te vervaardigen.

CORNELIS DREBBEL, *Een kort tractaet van de natuere der elementen. Ende hoe sy veroorsaecken den wint, regen, blixem, donder, ende waeromme dienstich zijn. Gedaen door Cornelis Drebbel.*- Rotterdam: Pieter Jansz., 1621.- 64 p.: ill.; 8°.

Het titelblad en één illustratie zijn afgebeeld in *Leiden University in the seventeenth century. An Exchange of Learning*, ed. Th.H. Lunsingh Scheurleer

& C.H.M. Posthumus Meyjes, Leiden, 1975, 332, fig. 2-3. Er bestaat ook een uitgave: Haarlem: Vincent Casteleyn, 1621. 8° (ex.: Amsterdam, UB, 719 F 20:1).
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXVII (p. 319-327). Rubens, *Letters*, Let. 52 (p. 90-92), n. 2. McRae 85.
EX. Leiden, UB, 634 G 12. Utrecht, UB, P oct. 530:2.

H 29

Brief van Rubens aan Valavez, Brussel, 28 november 1625: ‘Ho letto con grandissimo gusto il libretto del speccio del tempo passato che mi pare ingenioso et acuto et ringratio V.S. ancora per la risposta che leggero con attentione...’ (p. 399-400).

LE MIROIR DU TEMPS PASSÉ, A l'usage du présent.- [Paris?: s.n.], 1625.- 64 p.; 8°.
Koptitel: het titelblad ontbreekt aan het enig opgegeven exemplaar.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXXXVI (p. 399-402). Rubens, *Letters*, Let. 70 (p. 119-120), n. 3. McRae 247. Rubens, *Lettere*, Let. 56 (p. 149-150).
EX. Brussel, KB, VB 9744 A 15 RP (titelblad ontbreekt).

H 30

- Brief van Rubens aan Valavez, Brussel, 28 november 1625. Fragment uit brief; zie H37.
Uit de commentaar van Rooses (Rubens, *Corr.*, III, p. 402): ‘De nombreuses brochures furent publiées en réponse à l'*Admonition.* Parmi elles figurent *Le Miroir du temps passé* et la *Réponse.*’

RESPONSE au libelle intitulé: Admonition à Louis XIII roy de France. (18 octobre).-
[S.l.: s.n.], 1625.- 148 p.; 4°.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXXXVI (p. 399-402). De Backer & Sommervogel IV, kol. 994, 28. McRae 248. Rubens, *Lettere*, Let. 56 (p. 149-150).
EX. Parijs, BnF, LB[36] 2388.

H 31

- Brief van Rubens aan Valavez, Brussel, 9 januari 1626: ‘Mando a V.S. qui gli 40 articoli della confederatione tra Inglesi et Ollandesi in lingua fiamenga poiche non posso in modo alcuno far la traduttione in lingua françese o italiana per le mie occupationi.’ (p. 417).
Titel niet geïdentificeerd. Mogelijk zond Rubens geen drukwerk, maar een tekst in handschrift.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCII (p. 416-421). Rubens, *Lettere*, Let. 59 (p. 157-159).

H 32

- Brief van Rubens aan Valavez, Brussel, 20 februari 1626: ‘Ho ricevuto l'Apologetico del sig. Rigaltio contra l'Ammonitione, il quale peró non ho potuto leggere sin adesso per certe occupationi; pur quel poco che l'ho foglietato, mi è piacciuto, particolarmente il stilo chiaro e nervoso’. (p. 428).

NICOLAS RIGAULT, *Apologeticus pro rege christianissimo Ludovico XIII adversus factiosae admonitionis calumnias, in causa principum federa-*

torum.- Paris: Joseph Bouillerot, 1626.- 127 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCVI (p. 428-430). Rubens, *Letters*, Let. 79 (p.. 130-131), n. 2. McRae 246. Rubens, *Lettere*, Let. 65 (p. 167-168).

EX. Antwerpen, MPM, B 863.

H 33

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 2 april 1626: 'V.S. riceverà con questo ordinario come spero col ajuto divino gli commentarii di Lodovico Nonnio sopra le medaglie *Universae Graeciae, Asiae minoris et insularum*, in un volume.... (p. 433).
  Rubens meldt de verzending van een exemplaar van boeken van Ludovicus Nonnius over antieke medailles. Bedoeld worden 1) de onder D20 beschreven editie, verschenen in 1618 bij Jacques de Bie, zonder vermelding van Nonnius' naam voor de commentaren die deze schreef bij het werk van Hubert Goltzius; 2) de onder D24 beschreven editie uit 1620 en de hierna onder H34 vermelde druk, beschreven onder D24.

HUBERTUS GOLTZIUS, *Graeciae universae Asiaeque Minoris et insularum nomismata veterum...* 1620.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCVIII (p. 433-437). McRae 30. Rubens, *Lettere*, Let. 67 (p. 171-172).

Voor de beschrijving, zie D20.

H 34

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 2 april 1626. Zie voor een fragment uit deze briefen een toelichting erbij, H33.
- *Huberti Goltzii Caesaris Augusti & Tiberii Numismata. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 2).

LUDOVICUS NONNIUS, *Commentarius in nomismata imp[eratorum] Julii Augusti et Tiberi...*

LIT. Rubens, Corr., III, Lett. CCCXCVIII (p. 433-437). McRae 193. Rubens, *Lettere*, Let. 67 (p. 171-172).

Zie voor de beschrijving, D24.

H 35

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 2 april 1626: ‘Il Editto contra gli duelli sarà notabile col juramento di non far gracia, et mi pare l'unico remedio per un tal incorrigibile furore, haverò caro come V.S. mi promette, d'haverne un essemplare...’ (p. 434).

EDICT DU ROY, sur le faict des duels & rencontres. Publié en Parlement le 24 mars 1626.- Paris: C[harles] Morel, P[ierre] Mettayer & A[ntoine]

Estienne, 1626.- 32 p.; 4°.

Opgenomen in: Le Mercure françois, XI (1626), p. 11-27. In 1626 verscheen bij dezelfde uitgever een aantal herdrukken.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCVIII (p. 433-437). McRae 88. Rubens, *Lettere*, Let. 67 (p. 171-172).
EX. Brussel, KB, VB 9793 A II (Le Mercure françois).

H 36

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 2 april 1626: '... Ringratia V.S. delle nuove ch'ella mi da, le quali insieme col *Arresto* ho communicate agli padri Giesuiti che non l'havevano veduto ancora, et ne restarono al quanto mortificati.' (p. 433-434).
  Titel niet geïdentificeerd.
  LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCVIII (p. 433-437). McRae 76. Rubens, *Lettere*, Let. 67 (p. 171-172).

H 37

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 2 april 1626: 'Il Editto contra gli duelli sarà notabile col juramento di non far gracia, et mi pare l'unico rimedio per un tal incorrigibile furore, haverò caro come V.S. mi promette, d'haverne un essemplare; et ancora uno del P. Mariana de gli deffetti nella Institutione della Società de Jesu; il quale libro V.S. mi diede a Pariggi, venendomi veder il Padre Andrea Schotto, con molte preghiere ottenne di poterlo haver per pochi giorni, et adesso mi dice che il provinciale gli lo ha tolto con darli una buona reprimanda; perciò desidero sommamente d'haverne un' altro essemplare, il quale peró haverei più caro in Lingua Spagnuola che in Francese; et si ben mi ricordo V.S. mi disse che ben presto sarebbe stampato in quella lingua...' (p. 434).

JUAN DE MARIANA, S.J., *Discurso del P. Juan de Mariana Jésuite Español, de los grandes defectos que hay en la forma del govierno de los Jesuitas.*- En Burdeos, 1625.- 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCVIII (p. 433-437). Palau y Dulcet VIII, p. 198, 151728. Rubens, *Lettere*, Let. 67 (p. 171-172).
Ook mogelijk:
Discours du père Jean Mariana, jésuite espagnol des grands défauts qui sont en la forme du gouvernement des jésuites. Traduict d'espagnol en françois.- (Burdeos: [s.n.], (1625).- 207 p.; 8°.
Vertaling toegeschreven aan Jean de Cordes en Auger de Mauléon.

LIT. De Backer & Sommervogel V, kol. 564, 13. Palau y Dulcet VIII, p. 199, 151753.

EX. Parijs, BnF, 8° Ld^{39}.128 & H 16483.

Ook mogelijk:
Discorso del padre Giovanni Mariana, giesuita spagnuolo, intorno a' grand' errori che sono nella forma del governo dei giesuiti. Tradotto di spagnuolo in francese e dal francese in italiano.- In Bordeos: per Giovanni di Bordeo al Bastion negro, all' insegna dell'Occasione, (1615?).- 101 p.; 8°.
LIT. Palau y Dulcet VIII, p. 199, 151734.
EX. Brussel, KB, VB 8591[4] A.
Ook mogelijk:
Discursus de erroribus, qui in forma gubernationis Societatis Jesu occurrunt: XX capitibus.- Burdigalae, per Joannem de Burdeos, 1625.- 8°.
LIT. De Backer & Sommervogel V, kol. 563. Palau y Dulcet VIII, p. 198, 151727. Rubens, *Letters*, Let. 81, n. 4 (p. 132-133). McRae 172.

H 38

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 1 oktober 1626: 'Ne havendo altro, ringracio V.S. delle nove chella mi dà di quella corte y la censura della Somma del Pad. Garasse il quale si dice qui esser uscito dalla sua Societa che desidero di saper se sia vero'. (p. 473).

FRANÇOIS GARASSE, *La somme théologique des véritez capitales de la religion chrestienne, par le R.P. François Garassus.*- Paris: Sébastien Chappelet, 1625.- 973 p.; f°.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCCXII (p. 472-476). Rubens, *Letters*, Let. 89 (p. 142-144). McRae 101. Rubens, *Lettere*, Let. 74 (p. 186-188).
EX. Parijs, BnF, D 237.

H 39

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 22 oktober 1626: 'Gli versi della galeria Medicea sono bellissimi ma ben cognosco dhaver poco obligo al Poeta, poiche mi passa con silencio,...' (p. 481).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 29 oktober 1626: 'Ho letto con più attentione quel poema della galeria Medicea,...' (p. 1).
- Brief van Claude-Barthélémy Morisot aan de gebroeders Dupuy te Parijs, 9 januari 1628: 'Quod per vos didicerim, quid de Porticu mea medicaea eximius pictor Rubens sentiret, beneficium mihi fecestis,...' (p. 243).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 20 januari 1628: 'Il sig[r] Morisot mi renderebbe colle sue lodi un altro Narcisso se non fosse chio attribuisco tutto quello che dice di grande e di buono alla

sua cortesia et industria che ha voluto essercitar la sua magniloquenza in un debbol soggietto. Veramente gli suoi versi sonno admirabili et spirano una generosita maggiore che del secol nostro ne fu giamai il pensier mio di lamentarmi daltro che della mia disgracia che facendomi l' honore un si gran poeta di celebrar le mie opere egli non fosse ben instrutto di tutte le proprietà de sogietti, che difficil[te] si ponno acertar tutte per congiettura senza qualque instrutione dell' author medesimo. Io non posso respondere adesso alla sua lettera ma lo farò molto voluntieri colla prima commodita et appuntarò quelli punti chegli ha tralasciato ò cangiato ò detorto in alium sensum, che sono pochi ansi mi maraviglio chegli abbia penetrato tanto avanti di vista solamente. E ben vero chio non mi trovo gli argumenti di quelle Pitture in scritto et forse la memoria non mi servirà cosi accurata[te] come vorrei pur faro quanto potrò per sodisfargli' (p. 354).

- Brief van Morisot aan Rubens, Parijs, 13 september 1628: 'Mitto ad te correctius poema, de tuo nomine etiam illustratum: ut scias me et amore magnum praeceptorem, et quae jussit, exequi.' (p. 9).
  Een licht gewijzigde versie van deze brief, evenwel gedateerd 11 februari 1628, heeft Morisot opgenomen in zijn *Epistolarum Centuria Prima*, 130 (Epist. 77). De brief van Morisot aan Rubens werd meegestuurd met een briefje van 22 april 1628 aan Pierre Dupuy. Derhalve zijn vermoedelijk zowel de datum 13 september 1628 (in Rubens, *Corr.*) als 11 februari 1628 (in Morisot, *Epistolarum Centuria Prima*) fout.

CLAUDIUS BARTHOLOMAEUS MORISOTUS, *Porticus Medicaea. Ad illustrissimum cardinalem Richelaeum*.- Paris: François Targa, 1626.- 8 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCCXIV (p. 479-484); IV, Lett. CCCCXV (p. 1-7); Lett. DXXIX (p. 343-345); Lett. DXXXII (p. 353-356); Lett. DXXXV (p. 363-367); Lett. DXXXVI (p. 367-370); V, Lett. DLXIII (p. 9). Rubens, *Letters*, Let. 93, n. 1 (p. 149-151). Cioranescu, *17.s.* 50593. McRae 187. Rubens, *Lettere*, Let. 77 (p. 195-197); Let. 78 (p. 198-200); Let. 118 (p. 288-289).
EX. Parijs, BnF, Yc.1589 & Yc.1590 & Rés. m.Yc.921(24).

H 40

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen 5 november 1626: 'Adesso è comparsa quella *Questione politica*, della quale V.S. mi scrisse, et ancora un'altro libretto intitolato: *Instructio secreta ad comitem Palatinum.*' (p. 9).

ALEXIUS PIRALTUS, *Quaestio politica an recte cardinalis Richelius suaserit, fieri pacem a rege Galliae cum rebellibus Hugenottis, ut bellum transferatur in Palatinatum adversus Hispanum*.- Lyon: [s.n.], 1626.- 30 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. CCCCXVI (p. 7-14). Rubens, *Letters*, Let. 94 (p. 151-153), n. 6. McRae 231. Rubens, *Lettere*, Let. 79 (p. 201-203).
EX. Parijs, BnF, 4°. Lb^{36}.2462.

H 41

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 5 november 1626. Fragment uit brief; zie H48.

SECRETISSIMA INSTRUCTIO GALLO-BRITANNO-BATAVA, Friderico V comiti Palatino, electori data. Ex Gallico conversa, ac bono publico in lucem evulgata.- [Antwerpen: Abraham Verhoeven], 1620.- [16] p.; 4°.

Het is niet bekend of Rubens ook volgende publicaties bezat:

- Secunda secretissima instructio Gallo-Britanno-Batava, Friderico V comiti Palatino electori data. Ex Gallo conversa, ac bono publico in lucem evulgata.- [S.l.: s.n.], 1626. (Knuttel I^2, 3653).
- Altera secretissima instructio Gallo-Britanno-Batava, Friderico V ex Belgica in Latinam linguam versa, et optimo publico evulgata. Hagae Comitis permissu senatus.- [S.l.: s.n.], 1626.- 28 p.; 4°.
- Tertia secretissima instructio Gallo-Britanno-Batava, Friderico V ex Belgica in Latinam linguam versa, et optimo publico evulgata. Hagae Comitis permissu senatus.- [S.l.: s.n.], 1626.- 30 p.; 4°. (Knuttel I^2, 3654).

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. CCCCXVI (p.7-14). Rubens, *Letters*, Let. 94 (p. 151-153). BB III, p. 584-585, I-6. McRae 232. Rubens, *Lettere*, Let. 79 (p. 201-203).
EX. Antwerpen, SB, K 7752 (Secretissima instructio van 1620).

H 42

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 4 maart 1627: 'Ho ricevuto il libro de gli matrimonii Regij.' (p. 235).

THÉODORE GODEFROY, *L'ordre et cérémonies observées aux mariages de France et d'Espagne, à sçavoir entre Louys XIII roy de France et de Navarre, et Anne d'Autriche, fille de Philippes III roy d'Espagne et entre Philippes IV roy d'Espagne et Elizabeth de France, fille du roy Henry le Grand, l'an 1615.*- Paris: Edmé Martin, 1627.- vi, 191 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. XDIV (p. 235-238). Rubens, *Letters*, Let. 101 (p. 172). Cioranescu, *17.s.* 33417. McRae 37. Rubens, *Lettere*, Let. 85 (p. 217-218).
EX. Parijs, BnF, 4E.Lb^{36}.602 & Rés. Z. Fontanieu 257(2).

H 43

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 22 april 1627: ‘Mi trovo con obligo grande verso V.S., per tanti regali de libri esquisiti ch'ella mi manda di continuo. Ho ricevuto la Bibliotheca degli autori

Tipografi di Francia, che non ho potuto leggere ancora per certi divertimenti, y la Declaratione del re che ricevo all'instante.' (p. 243-244).
- *Bibliotheque des Historiens de France par du Chesne. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 24, kol. 1).

ANDRÉ DU CHESNE, *Bibliothèque des autheurs, qui ont escrit l'Histoire et topographie de la France, divisée en deux parties, selon l'ordre des temps, & des matières. Seconde édition reveüe, & augmentée de plus de deux cens Historiens. Par André du Chesne, Géographe du Roy.*- Paris: Sébastien Cramoisy, 1627.- 312 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. XDVII (p. 243-251). Rubens, *Letters*, Let. 106 (p. 175-178), n. 1. McRae 86. Rubens, *Lettere*, Let. 88 (p. 222-226).
EX. Parijs, BnF, Q 3420.

H 44

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 22 april 1627. Fragment uit brief; zie H52.

DÉCLARATION DU ROY [LOUIS XIII] contre [Benjamin de Rohan], le S[eigneu]r de Soubize, & autres adherants au party des Anglois. Publiée en partie le 12 Aoust 1627.- Paris: A[ntoine] Estienne, P[ierre] Mettayer, & C[laude] Prevost, 1627.- 15 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. XDVII (p. 243-251). Rubens, *Letters*, Let. 106 (p. 175-178), n. 2. Cioranescu, *17.s.* 26795. McRae 74. Rubens, *Lettere*, Let. 88 (p. 222-226).
EX. Washington DC, Library of Congress, Case F 39.326.

H 45

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 6 mei 1627: '...Io sono più felice nel ricevere tutti gli regali di V.S. che a renderli, come ulti^te^ il trattato de Pictura che non ho potuto leggere ancora per haverlo ritenuto duoi giorni sola^te^ y per non esser ligato.' (p. 251).
- *Bulengerus de Pictura Plasticae Statuaria. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 2).

JULIUS CAESAR BULENGERUS, S.J., *De pictura, plastice, statuaria libri duo. Ad illustrissimum & potentiss[imum] heroëm, Justum Henricum Turnonium comitem Rossilionaeum. Auctore Julio Caesare Bulengero, Societatis Jesu presbytero.*- Lyon: Louis Prost pour les hérit. Rouillé, 1627.- 162 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. XDVIII (p. 251-254). De Backer & Sommervogel II, kol. 371, 24. Rubens, *Letters*, Let. 107 (p. 178-179), n. 1. McRae 47. Rubens, *Lettere*, Let. 89 (p. 227-228).
EX. Brussel, KB, VB 11678 A 2. Parijs, BnF, J 15413bis & 15418 & V 33447.

H 46

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 juni 1627: ‘E poich' ella mi vuole favorire del ultimo *Mercurio*, lo potrà consignar al sig. ambasciatore nostro, per mandamento colla commodità di qualche passagiero.’ (p. 278).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 12 augustus 1627.: ‘Ho ricevuto il Mercurio per il quale le bacio le mani...’ (p. 291-292).

LE DOUZIESME TOME DU MERCURE FRANÇOIS ou, Suitte de l'histoire de nostre temps, sous le règne du très-chrestien Roy de France & de Navarre, Louys XIII.- Paris: Jean & Etienne Richer, 1627.- 936 p., 8 f., 56 p.: ill.; 8°.- Gegraveerde titelpagina.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DV (p. 276-282); Lett. DXI (p. 291-295). Rubens, *Letters*, Let. 114 (p. 188-191) n. 1. McRae 179. Rubens, *Lettere*, Let. 95 (p. 241-244); Let. 99 (p. 252-254).

EX. Antwerpen, SB, K 7193.

H 47

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 juni 1627: ‘Mi vergogno della mia sterilità d'ingegno di non poter trovar soggietti più proprii sopra gli argumenti delle pitture da V.S. accusata, perché sin adesso io non trovo cosa più propria che di Cassiodoro, ma tocca a V.S. di accusarmi più particolarmente se questo gli pare a proposito, che poi di quella storia si potranno eleggere i punti più rimarchevoli, e ne farà il ripartimento in dissegno, secondo la capacità de' vani, il pittor che farà l' opera, et al parer mio, un Cassiodoro solo sarebbe bastante per dar soggetto a tre quadri et davantaggio.’ (p. 277-278).
- *Cassiodori Opera. 4. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 1).

MAGNUS AURELIUS CASSIODORUS, *Magni Aur[elii] Cassiodori senatoris v[iri] c[larissimi] Opera: Quorum nonnulla nunc primum reliquae emendatoria adduntur. Cum notis (G. Fornerii) & indicibus copiosissimis. Catalogum sequens pagina continet.*- Paris: Marc Orry, 1588.- 384 f.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DV (p. 276-282). McGrath I, p. 68-71. Rubens, *Lettere*, Let. 95 (p. 241-244).

EX. Parijs, BnF, Rés. C 1816.

H 48

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 juni 1627: ‘Del amor conjugale sin adesso fra gran quantità d'essempi *conjugum commorientium* per amore, trovo pochi, *quae faciant ad rem nostram*, et se V.S. lo considera bene,

trovarà appresso Valerio, Plinio e Fulgosio ed altri autori più assai essempi d'estrema carità delle mogli verso gli lor

mariti, che non al contrario, e se pur si trovano alcuni tutti sono tragedi et secondo la violenza di quelli tempi.' (p. 278).

- *Contr' Amour de Baptiste Fulgose. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 22, kol. 1). McRae veronderstelt dat Fulgosius fout geschreven is en dat eigenlijk het werk van Fulgentius bedoeld wordt. McGrath vermoedt dat bedoeld wordt B. Fregoso, Factorum dictorumque memorabilium libri IX, Antwerpen, 1565. Meer waarschijnlijk lijkt:

BAPTISTA FULGOSIUS, *Contramours. L'Antéros, ou Contramour de messire Baptise Fulgose, jadis duc de Gennes. Le Dialogue de Baptiste Platine, gentilhomme de Cremonne, contre les folles amours. Paradoxe, contre l'a-mour. Legat me quiquis amores aut metuet dulces, aut experietur amoros. [Traduit par Thomas Sibilet].*- Paris: Martin le Jeune, 1581.- 207 p.; 4°.

In 1632 bestelde Albert Rubens bij Moretus een ex. van deze titel (Journal, fol. 85 v: 5 juni 1632).

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DV (p. 276-282). Cf. McRae 100. Rubens, *Lettere*, Let. 95 (p. 241-244). Cf. McGrath I, p. 71.

EX. Parijs, BnF, Rés.$Y^2$721 & Rés.Z 838.

Zie ook H49.

H 49

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 juni 1627. Fragment uit brief, zie H58.
- *Fulgosii dictorum factorumque memorabilium lib. IX. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

BAPTISTA FULGOSIUS, *Bapt[istae] Fulgosii Factorum dictorumque memorabilium libri IX a C. Gilino Latine versi, a P. Justo Gaillardo Campano, in Paris[iensi] senatu advocato, aucti & restituti. Praefixa est eiusdem Gaillardi, De utilitate & ordine historiarum praefatio, depro[m]pta ex suis institutionibus historicis: Ad virum clariss[imum] S. Fizium Barone[m] de Sauve, regium consiliariu[m] & iiii virum a secretis Franciae, primum. Index nominum de quibus in historia agitur.*- Paris: Pierre Cavellat, 1578.- 380 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DV (p. 276-282). Rubens, *Letters*, Let. 114 (p. 188-191). Rubens, *Lettere*, Let. 95 (p. 241-244). McGrath I, p. 45, 46n, 69, 71, 72.

EX. Parijs, BnF, G 23691 & 32005.

Zie ook H48.

H 50

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 juni 1627. Fragment uit brief; zie H58.
- *Valerius Maximus Pighii. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 1).

VALERIUS MAXIMUS, *Valerii Maximi Dictorum factorumque memorabilium libri IX. Infinitis mendis ex veterum exemplarium fide repurgati, atque in meliorem ordinem restituti, per Stephanum Pighium Campensem. Accedunt in fine eiusdem annotationes et breves notae Justi Lipsii.*- Antwerpen: Jan van Keerberghen, 1621.- 505 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV. Lett. DV (p. 276-282). Rubens, *Letters*, Let. 114 (p. 188-191). BB V, p. 432, V-168. McRae 303. Rubens, *Lettere*, Let. 95 (p. 241-244). McGrath I, p. 45, 46n, 69, 71, 72n.

EX. Antwerpen, SB, C 1042.

Ook mogelijk:

VALERIUS MAXIMUS, Valerii Maximi Dictorum factorumque memorabilium libri IX. Infinitis mendis ex veterum exemplarium fide repurgati, atque in meliorem ordinem restituti, per Stephanum Pighium Campensem. Breves notae Justi Lipsi [sic].- Antwerpen: Hendrik Aertssens, 1621.- 411 p.; 8°. (BB V, p. 431, V-166).

De editie van Aertssens bestaat ook met volgend adres: Antwerpen: Martinus Nutius & fratres, 1621. (BB V, p. 431, V-167).

H 51

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 juni 1627. Fragment uit brief; zie H58.

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Dissertatiuncula apud principes, item C. Plinii Panegyricus liber Trajano dictus, cum ejusdem Lipsii perpetuo commentario.*- Antwerpen: Balthazar Moretus & Wed. Joannes Moretus & Joannes Meursius, 1622.- 140 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DV (p. 276-281). Rubens, *Letters*, Let., 114 (p. 188-191). BB III, p. 926-927, L-216. McRae 228. Rubens, *Lettere*, Let. 95 (p. 241-244). McGrath, p. 69-71.

EX. Antwerpen, SB, C 84121. Parijs, BnF, R 5884.

H 52

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 juni 1627: ‘Non ho letto ancora il libretto toccante la Valtolina, et io pensava che quel negocio si fosse assopito, e forse dopo il ferro si continuarà quella guerra colla penna.’ (p. 277).

DISCORSO sopra le ragioni della revolutione fatta in Valtelina, contra la tirannide de Grisoni & heretici, ove si monstra l'ingiusta usurpatione di essa Valle, & le giuste ragioni della presente guerra de' Principi collegiati.- Paris: [s.n.], 1625.- 4°.

Mogelijk ook:

DISCOURS sur l'affaire de la Valteline, et des Grisons. Dédié au très puissant & catholique Roy d'Espagne Philippe IV. Traduit de l'ita-

lien.- Paris: Joseph Bouillerot, 1625.- 16, 183 p.; 8°. Een tweede Franse uitgave: Discours.... te Rouen bij Jean Berthelin, 'tenant sa boutique dans la court du', 1625, 78 p., 8°.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DV (p. 276-282). Rubens, *Lettere*, Let. 95 (p. 241-244).
EX. Parijs, BnF, K 10977 & K 15922 (editie Rouen).

H 53

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen 25 juni 1627.
  Randnota bij deze brief, geschreven door Rubens: 'Apud Lipsium in Exemplis politicis', p. 199, Chap. XVII, 20.

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Monita et exempla politica. Libri duo, qui virtutes et vitia principum spectant.*- Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus & Joannes Meursius, 1625.- 213 p.; 4°.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DV (p. 276-282). BB III, p. 1007, L-380. Rubens, *Lettere*, Let. 95 (p. 241-244).
EX. Antwerpen, MPM, A 955.

H 54

- Brief van Peiresc aan Dupuy, Aix, 10 augustus 1627: '... la présente, laquelle ne sera que pour vous accuser la réception de vostre despesche du 27me et accompagner mon livre de Foscarini, ensemble une coppie que j'en avois faict faire pour Mr. Rubens, afin que Mr. Deodati se puisse servir de ce qui luy plerra le plus. Car s'il le veult faire imprimer Mr. Rubens l'aymera bien mieux imprimé quel mal MS. Que s'il ayme mieux le faire transcire de main plus correcte, vous pouvez garder cette coppie, si ce n'est que vous aymiez mieux l'envoyer à Mr Rubens, puis que je le luy avois destiné à luy.'
- Brief van Peiresc aan Dupuy te Parijs, Aix, 13 augustus 1627: '... et vous envoyay par mesme moyen le livre du Foscarini que Mr Deodati vous avoir demandé, ensemble une coppie que j'en avois faict pour Mr Rubens pour s'en servir s'il croid que cela luy puisse suffire pour son édition?'.

PAOLO ANTONIO FOSCARINI, *Lettera del R.P.M. Paolo Antonio Foscarini,... sopra l'opinione de Pittagorici e del Copernico della mobilità della terra e stabilità del sole, e del nuovo Pittagorico systema del mondo. Al reverendiss. P.M. Sebastiano Fantone.*- Napoli: L. Scoriggio, 1615.- 64 p; 8°.

LIT. N.-C. de Fabri de Peiresc, *Lettres de Peiresc aux frères Dupuy.* Ed. Philippe Tamizey de Larroque, I, Paris, 1888, Let. LXV (p. 318-322) & Let. LXVII (p. 330-333).
EX. Parijs, BnF, R 12953.

H 55

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 september 1627: 'Qui si dice che gli Inglesi habbino preso alcune navi d'Ollanda che non mi par verisimile se non e che vogliono rinovar lantico lor standardo col motto: Amys de Dieu ennemys de tout le monde.' [Met in de marge een aantekening van Rubens]: 'Come scrive Jean Froissart.' (p. 302).
- *Chroniques de Froissart. 2 voll. à Lyon. 1559. [in Folio]* (Cat. A. Rubens, p. 21, kol. 1).
- *Mémoires de Froissart. 2 Voll. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 22, kol. 2).

JEAN FROISSART, *Le premier [-quart] volume de l'Histoire et chronique de messire Jehan Froissart revue et corrigée sur divers exemplaires et suyvant les bons auteurs par Denis Sauvage.*- Lyon: Jean de Tournes, 1559-1561.- 4 dln.; f°.

of (voor de titel uit Cat. A. Rubens, p. 22, kol. 2):

JEAN FROISSART, *Histoire et chronique mémorable de Messire Jehan Froissart. Revue et corrigé sur divers exemplaires... par Denis Sauvage de Fontenailles en Brie.*- Paris: C. Gautier, 1574.- 4 dln.; f°.

LIT. Rubens, Corr. IV, Lett. DXV (p. 302-305). McRae 99. Rubens, *Lettere*, Let. 102 p. 259-260).

EX. Parijs, BnF, Fol. La^{13} (titel uit 1559-1561); Fol. La^{13}8 A (titel uit 1574).

H 56

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 september 1627: 'Ringracio V.S. per il libretto de Tempore humani partus...' (p. 303).

RODOLPHE LE MAÎTRE, *Hippocrates. Doctrina Hippocratis. Aphorismi: nova interpretatione ac methodo exornati. Leges medicinae. Arcana judicia. Limites humani partus. Patrocinium. Auctore R. Magistro.*- Paris: Sébastien Cramoisy pour [Robert II?] Nivelle, 1613.- 429 p.; 12°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXV (p. 302-305). Rubens, *Letters*, Let. 123 (p. 200-201), n. 3. F.N.L. Poynter, *A catalogue of printed books in the Wellcome Historical Medical Library*, I, London 1962, 3253. Cioranescu, *17.s.*, 42150. McRae 251. Rubens, *Lettere*, Let. 102 (p. 259-260).

EX. Londen, Wellcome Historical Medical Library. Parijs, BnF, 8E.Te^{123}7.

H 57

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 23 september 1627: ‘Ho ricevuto il libretto *des Troubles du royaume de Naples*, etc., il quale m' è stato gratissimo. Io mi ricordo d' haverlo letto in lingua Italiana, vent' anni sono, in Roma con singular gusto, et havendolo di poi fatto cercar per tutto, non ho giamai potuto ritrovarlo. Il titulo fu *la*

Congiura degli baroni di Napoli contra il re Ferdinando I, se non m' inganno. S'assicuri V.S. che non poteva mandarmi un maggior regalo di questo et le ne rendo le debite gratie.' (p. 309).

CAMILLO PORZIO, *Histoire des troubles advenus au Royaume de Naples, soubs le regne de Ferdinand I. depuis l'an 1480 jusques en l'an 1487. Recueillie par le S. Camille Portie. Et traduicte d'italien en françois sur l'exemplaire imprimé à Rome, l'an 1565*.- Paris: Claude Cramoisy, 1627.- 380 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXVII (p. 308-313). McRae 236. Rubens, *Lettere*, Let. 103 (p. 261-262).

EX. Parijs, BnF, K 8306.

H 58

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 23 september 1627. Fragment uit de brief, zie H69.

CAMILLO PORZIO, *La congiura de baroni del regno di Napoli contra il re Ferdinando primo, raccolta da S. Camillo Portio.*- Roma: [Paolo Munuzio], 1565.- 87 f.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXVII (p. 308-313). McRae 236. Rubens, *Lettere*, Let. 103 (p. 261-262).

EX. Parijs, BnF, Rés.K 573(1) & 574.

H 59

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 november 1627: 'Ho ricevuto le lettere di Philarcho contra Narcisso et havendone letto buona parte, le trovo bellissime et intieramente a mio gusto, si per il bel langaggio, la maniera ironica a confutar et mordere l'adversario, come ancora per la chiarezza et brevita del stilo et lartificio di tenere il lettore in continuo diletto et attentione.' (p. 327).
- *Lettres de Philarque à Ariste. 2 Voll. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 24, kol. 2).

JEAN GOULU, *Lettres de Phyllarque à Ariste. Où il est traité de l'éloquense françoise. Première partie. [Par Jean Goulu]*.- Paris: Nicolas Buon, 1627.- 553 p.; 8°.

Hetzelfde jaar verscheen bij dezelfde drukker de 'Seconde édition augmentée'.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXIII (p. 326-332). Rubens, *Letters*, Let. 134 (p, 212-213), n. 2. Cioranescu, *17.s.* 33747. McRae 117. Rubens, *Lettere*, Let. 109 (p. 272-273).

EX. Antwerpen, UIA, CB, F 6:189 (11 microfiches; eerste ed.). Parijs, BnF, Z 15124 (eerste ed.); Z 15123 & Rés. X 2345 (2de ed.).

Zie voor het tweede deel, H64.

H 60

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 november 1627: ‘la prego volermi far tenere ancora un essemplare della Vita di Henrico settimo scritta per Roggerio Baccone.’ (p. 327).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 6 januari 1628: ‘Ho ricevuto il libro della vita di Henrico Settimo Re dIngliterra...’ (p. 347).

FRANCIS BACON, *Histoire du règne de Henry VII, roy d'Angleterre. Traduicte de l'anglois de messire François Bacon.*- Paris: Pierre Rocolet & François Targa, 1627.- 552 p.: ill.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXIII (p. 326-332); Lett. DXXX (p. 346-349). McRae 16. Rubens, *Lettere*, Let. 109 (p. 272-273); Let. 116 (p. 284-285).
EX. Parijs, BnF, Nc.63.

H 61

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 november 1627: ‘... Ho ricevuto le lettere di Philarcho contra Narcisso... Ma io desidererai ben di vider il libro istesso del Sg^{r} di Balsacq...’ (p. 327).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 30 december 1627: ‘... ingracio V.S. per le lettere de Mr Balsac che spero ricevero ben presto. Io ho letto accurata[men]te il suo Censore...’ (p. 341). Met de ‘Censor’ bedoelt Rubens pater Goulu, generaal der bernardijnen. Zie H70.
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 20 januari 1628: ‘Ho ricevuto gli duoi tomi delle lettere de Monsr Balzac le quali prima di far ligare fogliettando un poco, scopersi subito quasi nella prima pagina la sua Philautia, onde meritamente e stato batezzato Narcisso.’ (p. 353).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 16 maart 1628: ‘Ho letto l'epistole di Narcisso con molto gusto...’ (p. 378).

JEAN LOUIS GUEZ DE BALZAC, *Lettres de Monsieur de Balzac. 3e édition. (Préface de Jacques de La Motte-Aigron).*- Paris: Toussaint Du Bray, 1626.- 600 p.; 8°.

Bij dezelfde uitgever een eerste druk in 1624, een tweede in 1625.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXIII (p. 326-332); Lett. DXXVIII (p. 340-343); Lett. DXXXII (p. 353-356); DXXXIX (p. 377-380). Cioranescu, *17.s.* 9685. Rubens, *Letters*, Let. 134 (p. 212-213). McRae 18. Rubens, *Lettere*, Let. 109 (p. 272-273); Let. 115 (p. 282-283); Let. 118 (p. 288-289); Let. 125 (p. 302-303).
EX. Parijs, BnF, Rés.Z 2286.

H 62

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 februari 1628: ‘V.S.

me regala de continuo con qualque novita e galanteria si come gli Versi del sig^{re} Gaumino sopra il stato miserabile della Rochella li quali certo mi parono molto gentili e patetici, perche egli ha usato una certa discretione d'attribuire al Re solo la Gloria dela vittoria aggrandita per la qualita del suggietto et al contrario scusa e consola gli vinti colla Grandezza del vincitore ma ben dimostra d'esser meglior francese che Spagnuolo. Non mancarò di farne parte al Sg^{r} Gevartio che mi favorisce spesso delle sue visite.' (p. 363-364).

GILBERT GAULMIN,

Titel niet geïdentificeerd.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXXV (p. 363-367). Rubens, *Letters*, Let. 148 (p. 239-240). McRae 102. Rubens, *Lettere*, Let. 121 (p. 294-295).

H 63

- Brief van Rubens aan Jacques Dupuy, Antwerpen, 2 maart 1628: 'Ringracio V S per gli duoi arresti contra il Ducca de Rohan et il Cornaro, che sono terribili in ogni estremità' (p. 368).

Titel niet geïdentificeerd. Het is niet zeker dat het hier een gedrukt werk betreft.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXXVI (p. 367-370). Rubens, *Letters*, Let. 149 (p. 240-241). McRae, 198. Rubens, *Lettere*, Let. 122 (p. 296-297).

H 64

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 6 maart 1628: 'Ho ricevuto il secondo tomo di Philarco...' (p. 371).
- Brief van R. aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 maart 1628: 'Il secretario M^{r} Le Clercq mi scrive che V.S. gli ha consegnato un libro per mandarmi, che deve esser il secondo volume di Philarco col quale V.S. mi obliga in estremo perchè quel autor mi diletta grand^{te}.' (p. 373).
- *Lettres de Philarque à Ariste. 2 Voll. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 24, kol. 2).

JEAN GOULU, *Lettres de Phyllarque à Ariste. Où il est traité de l'éloquence françoise. Seconde partie.*- Paris: Nicolas Buon, 1628.- 72 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXXVII (p. 371-372); Lett. DXXXVIII (p. 373-377). Rubens, *Letters*, Let. 150 (p. 242), n. 1. Rubens, *Lettere*, Let. 123 (p. 298); Let. 124 (p. 299-301).

EX. Antwerpen, UIA, CB, BC-F 6:189. Parijs, BnF, Z 19902-19903.

Zie voor het eerste deel, H59.

H 65

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 maart 1628: ‘Di Roma habbiamo le medesime nove che V S de la creatione di due car-

dinali et il matrimonio del sig. Taddeo Barberino con Donna Anna Colonna. Communicarò al sig. Gevartio lepitalamio del Holstenio...' (p. 374).

LUCAS HOLSTENIUS, *In nuptias Thaddei Barberini et Annae Columnae hendecasyllabi Lucae Holstenii.*- Roma: Camera Apostolica, 1627.- 6 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXXVIII (p. 373-377). Rubens, *Letters*, Let. 151 (p. 242-244). McRae 134. Rubens, *Lettere*, Let. 124 (p. 299-301).
EX. Parijs, BnF, Yc.1044.

H 66

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 23 maart 1628: 'Al mio giudicio potria essere vitium ligni in nodos et maculas a natura feliciter torti potius quam infeliciter, ut dicit Plinius, de Mensis citriis'. (p. 381).
- Brief van Rubens aan Franciscus Junius, Antwerpen, 1 augustus 1637: 'Quod experti dicimus; nam quotusquisque nostrum, si praeclarum aliquid Apellis aut Thimantis opus a Plinio aut aliis auctoribus graphicè descriptum, pro rei dignitate oculis subjicere tentaturus aliquid non insulsum aut a veterum majestate non alienum praestabit...'. (p. 180).
- *Plinius Dalecampii fol. Genevae. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

CAIUS PLINIUS SECUNDUS, *C[aii] Plinii Secundi Historiae mundi libri XXXVII. Opus... post ultimam defuncti... Jacobi Dalecampii... manum, ita foeliciter repurgatum, variis quoque Sigism[undi] Gelenii, Fredenandi Pintiani et aliorum lectionibus... et adnotationibus... ornatum, ut nihil posthac huic operi desiderari posse videatur...*- Genève; P. & J. Chouet, 1615.- 4 dln.; f°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXL (p. 380-382); VI, Lett. DCCCXXXI (p. 179-182). Rubens, *Letters*, Let. 155 (p. 247-248). McRae 227. Rubens, *Lettere*, Let. 126 (p. 304-305).
EX. Parijs, BnF, Rés.S 430.

H 67

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 13 april 1628: 'Ho letto con gusto la relation particolare e veredica della impresa della cittadella di Montpellieri, che fu un gran fallimento per il ducca di Rohan...'. (p. 387). Titel niet geïdentificeerd.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXLIII (p. 387-390). Rubens, *Letters*, Let. 162 (p. 255-257). McRae 185. Rubens, *Lettere*, Let. 128 (p. 308-309).

H 68

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 27 April 1628: 'V.S. mi favorisce sempre con avisi e regali come adesso col poema degli Dioscuri, che il S. de Peiresc mi haveva mandato prima.' (p. 396).
- Commentaar van Rooses (Rubens, *Corr.*, IV, p. 398): 'Le poème des Dioscures. Probablement une pièce de vers d'Abraham Remius dont Peiresc, au mois d'avril, envoyait '*des vers*' à un grand nombre de ses correspondants.'

ABRAHAMUS REMIUS.

Titel niet geïdentificeerd.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXLVI (p. 396-399). Rubens, *Letters*, Let. 164 (p. 259-260). McRae 243. Rubens, *Lettere*, Let. 130 (p. 313-314).

H 69

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 15 juni 1628: 'Ringracio V S del presente di quel libretto de expeditione Anglicana che faro legar col altro del istesso argomento per poterli confrontar insieme.' (p. 431).

Titel niet geïdentifceerd.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DLIV (p. 430-434). Rubens, *Letters*, Let. 171 (p. 268-269). McRae 89. Rubens, *Lettere*, Let. 136 (p. 327-329).

H 70

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 22 juni 1628: 'Ho visto qui un libretto che mi piace assai intitulato: Imperatoris Justiniani defensio adversus Alemannum autore Thoma Rivio, il stylo e bono et al parer mio mero Ciceroniano senza affettatione alcuna e largumento è pio benchè in materia di Principi si po credere qual si voglia cosa eccetto che si vede nel Procopio una effrenata passione et cacoëthes potius quam veritatis assertio.' (p. 435).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 6 juli 1628: 'Ho letto l'apologia del Rivio pro Justiniano che mi par buona ma imperfetta perche non dice una sola parolla pro Theodora Augusta la quale però rimanendo indefesa tiene il marito inculpato seco in una infinità di crimi enormi.' (p. 438).

THOMAS RIVIUS, *Imperatoris Justiniani defensio adversus Alemannum autore Thoma Rivio, j[uris] c[onsulto] regis in Anglia advocato.*- Frankfurt, Johann Beyer, 1628.- III p.; 8°.

Magurn (Rubens, *Letters*) meent dat ‘Rivius’ book was published in Frankfort in 1628 as a refutation to the ninth book of Procopius Anec-

dotes published by Niccolo Alemanni in 1623. The authenticity of the ninth volume has been doubted'.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DLV (p. 434-437); Lett. DLVI (p. 437-440). Rubens, *Letters*, Let. 172 (p. 270-271), n. 1. McRae 250, Rubens, *Lettere*, Let. 137 (p. 330-331); Let. 139 (p. 334-335).
EX. Londen, BL, 878 e 1. Trier, Stadtbibliothek/Stadtarchiv, N 16/233.

H 71

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 6 juli 1628: 'Tutto il mondo (ansi gli Ollandesi medesimi nelle lor Gazette) tiene la Rochella per disperata.' (p. 438).
  Titel niet geïdentificeerd.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DLVI (p. 437-440). Rubens, *Letters*, Let. 174 (p. 272-273). McRae 132. Rubens, *Lettere*, Let. 139 (p. 334-335).

H 72

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 14 juli 1628; 'Il libro di Monsieur de Breves mi saria gratissimo...' (p. 442).

FRANÇOIS SAVARY DE BRÈVES, *Relation des voyages de Monsieur de Brèves*, *tant en Grèce, Terre Saincte et Aegypte qu'aux royaumes de Tunis et Alger. Ensemble un traicté faict l'an 1604 entre le roy Henry le Grand et l'empereur des Turcs, et trois discours dudit sieur. Le tout receuilly par J[acques] D[u] C[astel]*.- Paris: N. Gasse, 1628.- 5 dln.; 4°.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DLVII (p. 441-445). Cioranescu, *17.s.*, 16485. Rubens, *Letters*, Let. 175 (p. 274-275) n. 1. McRae 43. Rubens, *Lettere*, Let. 141 (p. 337-339).
EX. Parijs, BnF, G 5555 & Rés G 1267.

H 73

- Brief van Rubens aan J.C. Gevartius, Madrid, 29 december 1628: 'In Papinium tuum et tua in illum commenta, nescio quae cavillari videbatur, sed more potius suo ni fallor et efferendi gracia, quam certa ratione aut giudicio.' (p. 15).
- *Statii Opera. Cum notis Gevartii. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 20, kol. 2).

PUBLIUS PAPINIUS STATIUS, *Publii Papinii Statii opera omnia. Janus Casperius Gevartius recensuit, et, Papiniarum lectionum lib[ros] V illustravit. Accessit nunc primum copiosissimus index.*- Leiden: Jacob Marcus, 1616.- 460, 238 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DLXVI (p. 14-21). Rubens, *Letters*, Let. 181 (p. 293-296). McRae 286. BB III, p. 189-190, G-358.

EX. Antwerpen, SB, C 1356. Parijs, BnF, Yc.7360.

H 74

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Londen, 8 augustus 1629: ‘Non faro mentione de marmoribus Arundelianis... Mi dispiace chef Seldino al quale habbiamo l' obbligo della publicatione e del commentario s'aparte dalla contemplatione et immiscet se turbis politicis...’ (p. 148).
- *Seldeni Marmora Arondelliana. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 1).

JOANNES SELDENUS, *Marmora Arundelliana, sive saxa Graece incisa ex venerandis priscae orientis gloriae ruberibus, auspiciis & impensis herois illustriss[imi] Thomae comitis Arundelliae & Surriae, comitis marescalli Angliae, pridem vindicata & in aedibus eius hortisque cognominibus, ad Thamesis ripam, disposita. Accedunt inscriptiones aliquot veteris Latii, ex locupletissimo eiusdem vetustatis thesauro selectae, auctariolem item aliunde sumptum. Publicavit & commentariolos adiecit Joannes Seldenus j[uris] c[onsultus] prudentius. Ipso rore mihi est quo gramen onagris.* - London: John Billy, 1629.- 182 p.; 4°.

Zie ook de brief van Peiresc aan Dupuy, 2 september 1629 (Rubens, *Corr.*, V, Lett. DCXXVIII p. 190).

LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCXV (p. 147-151). Rubens, *Letters*, Let. 195 (p. 320-321) n. 2; 196 (p. 321). McRae 283. Rubens, *Lettere*, Let. 158 (p. 387-388). McGrath I, p. 58.

EX. Antwerpen, MPM, B 1204. Parijs, BnF, J 4233.

Zie ook H75.

H 75

- Brief van Rubens aan Peiresc, Londen, 9 augustus 1629: ‘... et appresso il conde d' Arundel una infinita di statue antiche et inscrittioni graeche et latine le quali V.S. havera vedute essendo publicate per Joannem Seldenum è commentate per eumdem assai dottamente secondo il valore di quel virtuoso e politissimo ingegno. Il cui trattato de Diis Syris, V.S. avera veduto stampato di nuovo, recensitum iterum et auctius, ma io vorrei che si limitasse negli termini de la vita contemplativa sensa intricarsi nelle rumori politichi per gli quali sta preso con alcuni altri accusati di contumacia contra il Re nel ultimo Parlamento.’ (p. 152).
- *Seldenus de Diis Syris. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 14 kol. 2).

JOANNES SELDENUS, *Joannis Seldeni j[uris] c[onsulti] De diis Syris syntagmata II. Adversaria nempe de numinibus commentitiis in veteri instrumen-to memoratis. Accedunt fere quae sunt reliqua Syrorum. Prisca porro Arabum, Aegyptiorum, Persarum, Afrorum, Europaeorum item Theologia, subinde*

illustratur. Editio altera, emendatior & tertia parte auctior. Ad virum ampliss[imum] Danielem Heinsium.- Leiden: Bonaventura & Abraham Elzevier, 1629.- 373 p.; 8°.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 322. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCXVI (p. 152-159). Rubens, *Letters*, Let. 196 (p. 321-323), n. 1. Rubens, *Lettere*, Let. 159 (p. 389-391).

EX. Brussel, KB, VB 11648 A. Parijs, BnF, 8E.O^{2}e 267.
Zie ook E117 en H74.

H 76

- Brief van Rubens aan Peiresc, Londen, 9 augustus 1629: 'Il famosiss[im]o filosofo Drebbel non ho visto si non d' incontro parlandosi tre o quattro parolle di camino ancora per star lui fuori in campagna alquanto discosto di Londra costui e tra quelle cose come dice il Maschiavello, che di lontano nella opinione degli huomini paiono maggiori che d' appresso... '(p. 153).

NICCOLO MACCHIAVELLI, *Il Prencipe, di Nicolo Machiavelli al Magnifico Lorenzo di Piero de Medici con alcune altre operette i titeli delle quali troverai nella seguente facciata (La Vita di Castruccio Castracani da Luca. Il Modo che tenne il duca Valentino per ammazzare Vitellozzo Vitelli... I Ritratti delle cose della Francia e della Magna.).* - Palermo: eredi Antonielli, 1584.- 78 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCXVI (p. 152-159). Rubens, *Letters*, Let. 196 (p. 321-323). McRae, 165 (vermeldt de Discorsi). Rubens, *Lettere*, Let. 159 (p. 389-391).

EX. Antwerpen, SB E 2676. Parijs, BnF, E 2832.

H 77

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630: '... noi facciamo le nostre pigniate de ferre e bronzo con tre piedi; ma gli Antichi lhanno fatto con bellissime proportioni et, al parer mio, questo fu il vero Tripode mentionato in Homero et altri poeti et historici Greci...' (p. 310). '... gli antichi usassero una çerta foggia de riscaldatoio o rechau... per resistere al fuoco in forma di Tripode del quale si servivono negli lor sacrificij e forse ancora nelle lor convitti, non e pero dubbio che questo non fosse il Tripode aeneo tante volte mentionato nella storia ecclesiastica d'Eusebio...' (p. 311). De brief handelt grotendeels over de antieke drievoet in het bezit van Peiresc, waarvan deze Rubens tekeningen had gezonden en hem hierover zijn mening had gevraagd. In een postscriptum vermeldt P.P. Rubens dat hij aan deze brief een lijstje van citaten uit auteurs uit de Oudheid betreffende drievoeten toevoegt, opgesteld door zijn zoon Albert. Dit lijstje is niet gepubliceerd in: Rubens, *Corr.* M. Van der

Meulen heeft het ontdekt tussen de papieren van Peiresc in de Bibliothèque Nationale te Parijs (Ms. fr. 9530) en gepubliceerd in *The Burlington Magazine*, nr. 894, vol. CXIX, september 1977, p. 647-649. Er komen citaten in voor van Julius Pollux, Pausanias en Surius en verwijzingen naar Isidorus, Homeros, Atheneus en Vergilius. De jonge Albert Rubens putte hiervoor ongetwijfeld uit de bibliotheek van zijn vader.

- *Homeri Opera 2. Voll. cum notis Giphanii. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, blz. 17, kol. 1).
- *Opera Homeri. 2 Voll. Graece. 8°* (Cat. A. Rubens, p. 17, kol. 1). Homerus, Ομ□ρου□ Ιλι□ς □ μα□λλον □παντα τ□ σωξ□μενα. *Homeri Ilias, seu potius Omnia eius quae quidem exstant opera. Studio & cura Ob[erti] Giphanii j[uris] c[onsulti] quam emendatissime edita, cum eiusdem scholiis & indicibus novis.*- Strasbourg: Theodosius Rihel, [ca. 1572].- 913 p.; 8°. Griekse en Latijnse tekst.

HOMERUS, Ομ□ρου □δυσσε□α. *Homeri Odyssea. Eiusdem Batrachomyomachia, Hymni, aliaque ejus opuscula, seu catalecta. Omnia Graece & Latine edita quam emendatissime. Cum praefatione, scholiis, & indice D[omini] O[berti] Giphanii.* - Strasbourg: Theodosius Rihel, [s.a.].- 827 p.; 8°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCLXXXI (p. 309-317). Ritter 1185 & 1186. Rubens, *Letters*, Let. 216 (p. 365-367). McRae, 135. Rubens, *Lettere*, Let. 173 (p. 432-435).

EX. Parijs, BnF, Yb 839-840 & Rés.Yb 541-542.

Zie ook O2 en O13.

H 78

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 Augustus 1630. Fragment uit deze brief; zie H96.
- *Opera Eusebii Pamphilii. 2. Voll. Paris. 1628. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 3, kol. 2).

EUSEBIUS PAMPHILIUS, Ε□σεβ□ου του□ ΠαμΦ□λου □πισκ□που τη□ς □ν Παλαιστ□ν□ Καισαρε□ας □ποδε□ξεως βιβλ□α δ□κα. *Eusebii Pamphilii Caesareae Palaestinae episcopi De demonstratione evangelica libri decem. Quibus accessere nondum hactenus editi nec visi contra Marcellum Ancyrae episcopum libri duo: De ecclesiastica theologia tres omnia studio R[ichardi] M[ontacutii] Latine facta, notis illustrata & indicibus loco suo necessariis locupletata.*- Paris: Michel Sonnius, Sébastien Cramoisy & Charles Morel, 1628.- 2 dln. in 1 bd. (548, 195, 25, p.); f°. Griekse en Latijnse tekst.

Mogelijk ook:

EUSEBIUS PAMPHILIUS, Ε□σεβ□ου του□ ΠαμΦλου... □ποδε□ξεως

βιβλ□α δ□κα. Eusebii Pamphili Caesareae Palaestinae episcopi, Praeparatio evangelica Franciscus Vigerus Rothomagensis, Societ[atis] Jesu presbyter, e m[anu]s[cripti]s cod[icibus] & laudatis ab ipsomet Eusebio scriptoribus recensuit, Latine vertit, notis illustravit. Accesserunt indices necessarii.- Paris: Michel Sonnius, Sébastien Cramoisy & Charles Morel, 1628.- 856, 82 p.; f°. Griekse en Latijnse tekst.
LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCLXXXI (p. 309-317). Rubens, *Letters*, Let. 216 (p. 365-367). McRae 93. Rubens, *Lettere*, Let. 173 (p. 432-435).
EX. Parijs, BnF, C 109 & 111 & Rés.C 110 (voor de eerste titel); C 106 & 108 (voor de tweede titel).

H 79

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630. Fragment uit brief; zie H96.
- *Eusebii & aliorum Historia Ecclesiastica. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 11, kol. 2).

EUSEBIUS PAMPHILIUS, *Eusebii Pamphili, Ruffini, Socratis, Theodoriti, Sozomeni, Theodori, Euagrii & Dorothei Ecclesiastica historia, sex prope seculorum res gestas complectens: Latine jam olim a doctissimis viris partim scripta, partim e Graeco a clarissimis viris Vuolfgango Musculo, Joachimo Camerario & Johanne Christophersono Britanno, eleganter conversa et nunc ex fide Graecorum codicum, sic ut novum opus videri possit, per Joan[nem] Jacobum Grynaeum locis obscuris innumeris illustrata, dubiis explicata, mutilis restituta. Chronographia insuper Abrahami Bucholceri, ad annum epochae Christianae 1598 & lectionis sacrae historiae luculenta methodo exornata cum continuatione in praesentem annum 1611. Et indicibus rerum verborumque locupletiss[imis].*- Basel: Sebastian Henricpetri, 1611.- 809 p.; f°.
In 1638 bestelde Albert Rubens bij Moretus een ex. van deze titel (*1 Historia Eccles. Ausebii f pv f 13*-. Journal, fol. 50 r: 7 april 1638).
LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCLXXXI (p. 309-317). Rubens, *Letters*, Let. 216 (p. 365-367). McRae 93. Rubens, *Lettere*, Let. 173 (p. 432-435).
EX. Parijs, BnF, H 77.

H 80

- Bijlage van Albert Rubens bij de brief van P.P. Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630. Zie de opmerking bij H96.
- *Athenaei Deipnosophistarum lib. 15. cum Comm. Casauboni. 2. voll. Lugduni. 1612. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 2).

ATHENAEUS, *Athenaei Deipnosophistarum libri quindecim, cum Jacobi*

Dalechampii,... Latina interpretatione... Editio postrema, in qua ultra ea quae ante Isaacus Casaubonus recensuit... adjectae sunt margini ex ejusdem Casauboni in auctorem animadversionum libris XV variae lectiones et conjecturae...- Lyon: veuve A. de Harsy, 1612.- f°.

EX. Parijs, BnF, Z 402 & Rés. Z 35.

H 81

- Bijlage van Albert Rubens bij de brief van P.P. Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630. Zie de opmerking bij H96.

ISIDORUS HISPALENSIS EPISCOPUS, SANCTUS. *Opera omnia quae exstant: partim aliquando vv. dd. [= virorum doctissimorum] laboribus edita, partim nunc primum exscripta, et ad vetustissima Pauli Petavii, Papirii Massoni, et alior[um] exemplaria emendata per F. Jac[obum] du Breul. Cum indicibus.*- Köln: Anton Hierat, 1617.- 631 p.; f°.

LIT. McRae 143.

EX. Antwerpen, SB, F 4352. Antwerpen, UFSIA, P 15.19.

H 82

- Bijlage van Albert Rubens bij de brief van P.P. Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630. Zie de opmerking bij H96.

PAUSANIAS, *Pausaniae accurata Graeciae descriptio...*

LIT. McRae 209

Zie voor de beschrijving, E32.

H 83

- Bijlage van Albert Rubens bij de brief van P.P. Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630. Zie de opmerking bij H96.
- *Julii Pollucis Onomasticum cum notis Gualtheri. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 2).

JULIUS POLLUX, *Julii Pollucis Onomasticon decem libris constans... adjecta interpretatio Latina Rodolphi Gualtheri... studio atque opera Wolfgangi Seberi.*- Frankfurt am Main: Claude de Marne & Erben J. Aubry, 1608.- 2 dln.; 4°.

LIT. McRae 233.
EX. Parijs, BnF, X 1970 & 1971.

H 84

- Bijlage van Albert Rubens bij de brief van P.P. Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630. Zie de opmerking bij H96.
- *Surii Commentar. Rerum in orbe gestarum. in Octavo.* (Cat. A. Rubens,

p. 13, kol. 2).

LAURENTIUS SURIUS, O. CART., *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum, ab anno salutis MD usque in annum MDLXXIIII.... congestus per Laurentium Surium carthusianum. Nunc vero pro continuatione adjecta est historia Michaelis ab Isselt, incipiens ab anno MDLXVI usque ad annum MDLXXXVI.*- Köln: Arnold Quentel, 1602.- 837 p.; 8°.

LIT. McRae 288.

EX. Antwerpen, MPM, B 2767. Parijs, BnF, G 14930.

H 85

- Bijlage van Albert Rubens bij de brief van P.P. Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630. Zie de opmerking bij H96.

PUBLIUS VERGILIUS MARO, *Opera.*

LIT. McRae 313-314.

Zie voor de beschrijving, E192.

H 86

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 27 maart 1631: 'Quei libri mentionati nella sua lettera, cioè del imperator Juliano et Strologi greci, si trovono qui...' (p. 368).
- *Petavius. Vranologia. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).

DIONYSIUS PETAVIUS, S.J., *Uranologion, sive Systema variorum authorum, qui de sphaera ac sideribus, eorumque motibus Graece commentati sunt. Sunt autem horum libri gemini Achillis Tatii, Isagoge ad Arati Phaenomena, Hipparchi libri tres ad Aratum, Ptolemaei de apparentiis, Theodori Gazae de mensibus, Maximi Isaaci Argyri duplex et S. Andreae Cretensis Computi. Omnia vel Graece ac Latine nunc primum edita, vel ante non edita. Cura & studio Dionysii Petavii Aurelianensis e Societate Jesu. Quod esse potest luculentissimum auctarium operis de doctrina temporum. Accesserunt variarum dissertationum libri octo, ad authores illos intelligendos imprimis utiles, eodem authore.*- Paris: Sébastien Cramoisy, 1630.- 2 dln. (424, 338 p.); f°.

LIT. Rubens, *Corr.*, V, Lett. DCCI (p. 366-373). Rubens, Letters, Let. 219 (p. 372-373) n. 4. De Backer & Sommervogel VI, kol. 597, 28. McRae 211. Rubens, *Lettere*, Let. 176 (p. 440-442).

EX. Antwerpen, MPM, B 496. Gent, UB, Cl 27. Parijs, BnF, G 645 & Rés. G 144 & Rés. G 145.

H 87

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 27 maart 1631. Fragment uit brief; zie H101.
- *Juliani Imperatoris Opera Paris. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 16, kol. 1).

FLAVIUS CLAUDIUS JULIANUS, □ουλιανου□ α□τοκρ□τορος τ□ σωζ□μενα. *Juliani Imp[eratoris] Opera quae reperiri potuerunt omnia. Ea vero partim antehac edita, partim nunc primum e manuscriptis eruta, & ad horum fidem accuratissime castigata, Graece Latineque prodeunt, cum notis. Pars [primasecunda]. Interpretibus Carolo Cantoclaro, supplicum libellorum in curia magistro et Petro Martino Morentino Navarro.* - Paris: Sébastien Cramoisy, 1630.- 2 dln. (558, 419 p.); 4°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCCI (p. 366-373). De Backer & Sommervogel VI, kol. 598, 29. Rubens, *Letters*, Let. 219 (p. 372-373) n. 4. Rubens, *Lettere*, Let. 176 (p. 440-442).

EX. Brussel, KB, VH 3759 B. Parijs, BnF, Rés. X 1040.

H 88

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 18 december 1634: 'Ho posto pero qui incluso un foglio del R. Pad^re^ Silvestro di Petra Santa *de Symbolis Heroicis* per l'orologio misterioso...' (p. 83).
  De afbeelding van dit mysterieuze horloge staat op p. 146 van:

SILVESTER PETRASANCTA, De symbolis heroicis libri IX....

LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCLXXXV (p. 81-95). Rubens, *Letters*, Let. 235 (p. 391-397). Rubens, *Lettere*, Let. 185 (p. 466-472).

Zie voor de beschrijving, D64.

H 89

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 18 december 1634: 'Il primo era tolto d'Archimede come ho visto in un suo fragmento de subsidentibus aquae nel medesimo modo quasi chegli fece l'esperimento della diversita de metalli nella corone di Hierone.' (p. 84). Mogelijk:

ARCHIMEDES, *De insidentibus aquae.*- Venezia: Curzio Troiano de Navò, 1565.- 2 dln.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCLXXXV (p. 81-95). Rubens, *Letters*, Let. 235 (p. 391-397). McRae 11. Rubens, *Lettere*, Let. 185 (p. 466-472).

EX. Parijs, BnF, V 6072(2).

H 90

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 16 maart 1636: ‘Onde vado congetturando che non ostante che Euclide et altri habbino dato precetti esquisiti nell'Optica, ch'ella non fosse volgarmente notoria a tutti come adesso si é sparsa in commune.’ (p. 155).

EUCLIDES, Euclidis *Optica et catoptrica e Graeco versa per Joan[nem] Penam ... His praeposita et ejusdem Joannis Penae de usu opticis praefatio.* - Paris: Denys Duval, 1604.- 64 p.: ill.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCCXVII (p. 153-158). Rubens, *Letters*, Let. 238 (p. 402-404). McRae 92.

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 18 december 1634: ‘Il primo era tolto d'Archimede come ho visto in un suo fragmento de subsidentibus aquae nel medesimo modo quasi chegli fece l'esperimento della diversita de metalli nella corone di Hierone.’ (p. 84).
  Mogelijk:

ARCHIMEDES, *De insidentibus aquae.*- Venezia: Curzio Troiano de Navò, 1565.- 2 dln.; 4°.
LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCLXXXV (p. 81-95). Rubens, *Letters*, Let. 235 (p. 391-397). McRae 11. Rubens, *Lettere*, Let. 188 (p. 481-484).
EX. Parijs, BnF, V 6072(2), V 6046 & Rés. p. V 37.

H 91

- Brief van Rubens aan Peiresc, Het Steen te Elewijt, 4 september 1636: ‘Mi sono scordato di dire a V.S. d'haver visto in Anversa inanzi la mia ultima partenza un grandissimo volume intitolato Roma sotterranea, che veramente mi parve una gran opera e di molta devotione, rimostrando la simplicità della chiesa primitiva, che si come ha superato tutto il mondo colla Pietà e vera Religione cosi di gentilezza et eleganza cede d'infinito intervallo agli Antichi Pagani.’ (p. 165).

ANTONIO BOSIO, *Roma sotterranea: opera posthuma di Antonio Bosio, compita, disposta e accresciuta dal M.R.P. Giovanni Severani da S. Severino... nella quale si tratta de' sacri cimiterii di Roma, del sito, forma et uso antico di essi... nuovamente visitati, e riconosciuti dal sig. Ottavio Pico. Publicata da Carlo Aldobrandino.*- Roma: Guglielmo Facciotti, 1632.- 656 p.: ill.; f°.
LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCCXXI (p. 164-168). Rubens, *Letters*, Let. 239 (p. 404-406). McRae 38. Rubens, *Lettere*, Let. 189 (p. 485-486).
EX. Antwerpen, MPM, B 51. Parijs, BnF, Rés. H 405 & Rés. K 301 & K 134.

H 92

- Brief van Rubens aan Peiresc, Het Steen te Elewijt, 4 september 1636: ‘Ho visto ancora lettere di Roma che dicono essere uscita in luce la Galeria Justiniana, a spese del marchese Justiniano...’ (p. 165).

VINCENZO GIUSTINIANI, *Galeria Giustiniana...*

LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCCXXI (p. 164-168). Rubens, *Letters*, Let. 239 (p. 404-406).

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 18 december 1634: ‘Il primo era tolto d'Archimede come ho visto in un suo fragmento de subsidentibus aquae nel medesimo modo quasi chegli fece l'esperimento della diversita de metalli nella corone di Hierone.’ (p. 84).
  Mogelijk:

ARCHIMEDES, *De insidentibus aquae.*- Venezia: Curzio Troiano de Navò, 1565.- 2 dln.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCLXXXV (p. 81-95). Rubens, *Letters*, Let. 235 (p. 391-397). McRae 11. Rubens, *Lettere*, Let. 189 (p. 485-486).
EX. Parijs, BnF, V 6072 (2).
Zie voor de beschrijving, E211.

H 93

- Brief van Rubens aan Franciscus Junius, Antwerpen, 1 augustus 1637: 'U.E^e^ sal seer verwondert wesen in soo langhen tijt gheen tijdingh vanden ontfanck U.E. boeckx door mij ontfanghen te hebben, den welcken als blijckt uit U.E. aenghenaemen vanden 24 May, voor datum aen mij ghedestineert was. Toch ick bidde U.E. believe te ghelooven dat den voorseyden boeck mij nu eerst over 14 daeghen behandicht is door eenen van dese stadt ghenoempt Leon Hemselroy, met veele excusen van soo spaeden bestellinghe dat is de oorsaecke dat ick U.E. brief oock niet beantwoordt en hebbe want ick eerst wenschten den boeck te sien ende te lesen, ghelijck ick nu met attentie ghedaen hebbe; ende om de waerheyt te segghen, Ick bevinde dat U.E. onse conste seer vereert heeft Immenso hoc totius antiquitatis thesauro, tanta diligentia refosso, et ordine pulcherrimo publice distri-buto.' (p. 179).
- *Iunius de Pictura veterum, in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 2).

FRANCISCUS JUNIUS, *Francisci Junii F.F. De pictura veterum libri tres.*- Amsterdam: Joan I Blaeu, 1637.- 318 p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCCXXXI (p. 179-182). Rubens, *Letters*, Let. 241 (p. 406-408). McRae 146.
EX. Antwerpen, MPM, B 1274, Antwerpen, SB, K 8380.

H 94

- Brief van Balthasar Moretus aan Carolus Neapolis, Antwerpen, 28 november 1637: 'At pro imagine tituli Rubenius mecum adhuc haeret, quid argumenti seligat. Te quaeso, Ill[ustrissi]me Domine, quid potissimum ipse malis, praescribas.' (p. 187).
- *Carolus de Neapolis in Fasta Ovidii. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 2. Rubens heeft geen ontwerp gemaakt; Erasmus Quellinus heeft het tenslotte getekend en in zijn titelblad motieven verwerkt die hij aan Rubens ontleende.

CAROLUS NEAPOLIS, *Caroli Neapolis Anaptyxis ad Fastos P. Ovidii Nasonis.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1639.- 304 p.; f°. Gegraveerde titelpagina.

LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCCXXXVI (p. 187). Judson & Van de Velde, p. 61, 68; ill. 283 (niet Rubens). McRae 189. Held 34. *Boekillustratie Moretussen*, 50a-b.
EX. Antwerpen, MPM, B 1083. Antwerpen, SB, C 1341.

H 95

- Brief van Balthasar Moretus aan Philippe Chifflet, Antwerpen, 14 februari 1638: 'Coronam B[eatissi]mae Virginis cudendi minime praetermittam occasionem. D. Rubenius cum ipse non habeat delineandi tempus, libens operam alium instruendi pictorem praestabit.' (p. 197).

LAURENTIUS CHIFFLETIUS, S.J., *La couronne de roses de la royne du ciel ou la manière de dire facilement avec attention le chapelet ou couronne de la Vièrge. Par le R.P. Laurent Chifflet de la Compagnie de Jésus.*- Antwerpen: Officina Plantiniana, 1638.- 214 p.; 12°.
LIT. Rubens, *Corr.*, VI, Lett. DCCCXLV (p. 197-198). BCNI 9093. McRae 58.
EX. Parijs, BnF, D 30097.

Addendum

H 96

- Brief van Rubens aan kardinaal Francesco Guidi di Bagno, apostolisch nuntius te Brussel, Laken, 16 februari 1626: 'Y doppo di lui, pigliando forze il Cristianismo, poco a poco declinarono queste vanità e finalmente, come si vede negli Annali ecclesiastici, furono totalmente spente e ruinati a viva forza quei edifici superbi, per zelo soverchio, che si potevano conservare et applicar alla nostra religione, come si è fatto da poi sendo intepedito un poco il fervore del primo impeto *zelotarum.* [*In margine*: si vede negli medesimi Annali esser praticcato così et abbiamo l'essempio nel Pantheon et altri tempij in Roma.].

CAESAR BARONIUS, Annales ecclesiastici...
LIT. P. Torelli, 'Notizie e documenti rubeniani in archivo privato', in *Ad Alessandro Luzio gli Archivi di Stato Italiano. Miscellanea di studi storici*, Firenze, 1933, I, p. 173-194. R. Navarrini, 'I documenti rubensiani conservati nell' Archivio di Stato di Mantova', in cat. tent. *Rubens a Mantova*, Mantova, 1977, p. 63. Rubens, *Lettere*, Let. 64 (p. 166).
Zie voor de beschrijving, E 48.

I. ‘Petits mémoires’ van Peiresc

I 1

- Op 25 november 1622 noteert Peiresc in zijn Petits Mémoires:
  ‘Mgr. Bagni, au Sr Rubens, avec les articles de la paix’.
  Titel niet geïdentificeerd.

  LIT. Philippe Tamizey de Larroque, ‘Les petits mémoires de Peiresc’, in: *Rubens-bulletijn*, IV, Antwerpen, 1896, p. 15, met in noot: ‘A Carpentras, date du 24. Les articles de la paix, après la soumission de La Rochelle’. McRae 14.

I 2

- Op 24 februari 1623 noteert Peiresc in zijn Petits Mémoires: ‘Au Sr Rubens, avec la remonstrance aux Hollandois’.
  Titel niet geïdentificeerd.

  LIT. Tamizey de Larroque, p. 19. McRae 133.

I 3

- Peiresc noteert op 17 augustus 1624 in zijn Petits Mémoires: ‘... à M. Rubens, avec un livre de Fra Paolo’.

PAOLO SARPI, *Historia del Concilio Tridentino....*
LIT. Tamizey de Larroque, p. 33.
Zie voor de beschrijving, H20.

J. P.P. Rubens als boekenjager voor vrienden

J 1

- Brief van Peiresc aan Rubens, 19 mei 1622: ‘Non bisogna scordare che il Sg^{r} Abbate m'ha domandato se V.S. non m'haveva mai scritto in materia d'un libro d'arme ch'egli desidera sommamente dello Schoyer.
  Io credo che V.S. non manchera di haverne uno in ogni modo per sodisfare alla sua curiosita.’ (p. 411).

JEHAN SCOHIER, *L'estat et comportement des armes...*
LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CCLIX (p. 410-414).
Zie voor de beschrijving, E75.

J 2

- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 2 juni 1622: ‘Se per sorte non le fosse difficile di trovare un libretto di Stephano Pighio stampato in Anversa dal Plantino l'anno 1568, con titolo: Themis Dea sive de lege divina, con un altro opusculo dell' istesso autore con titulo: Mythologia in 4 anni partes, V.S. mi farebbe gran gratia di procurarmene un essemplare perfetto, mandandomi il prezzo sborzato, acciò che io le ne faccia la restitutione.’ (p. 431).

STEPHANUS VINANDUS PIGHIUS, *Themis Dea...*
LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CCLXIII (p. 430-433).
Zie voor de beschrijving, E76.

J 3

- Brief van Peiresc aan Rubens, Parijs, 8 september 1622: ‘J'ay receu en fagot les trois exemplaires des Palais de Gênes, et en ay présenté un à Mr de Loménie qui vous en sçait tout bon gré. M. Brosse est à Verneuil; à son retour je lui enverray le livre et à M. Berthelot.’ (p. 32-33).

PETRUS PAULUS RUBENS, *Palazzi di Genova.*
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCLXXXVIII (p. 31-36).
Zie voor de beschrijving, E74a en E74b.

J 4

- Brief van Balthasar Moretus aan Joannes Woverius, Antwerpen, 7 januari 1623: ‘Italicas per cognatum isthuc abeuntem remitto, quas plures jam a Rubenii manu accepi.’ (p. 110).
  Titel niet geïdentificeerd.

  LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCV (p. 110-113). Rubens, *Letters*, Let. 87 (p. 138), n. 1. McRae 191.

J 5

- Memorandum van Peiresc aan Rubens, circa 29 juni 1623: ‘J'aurois besoing de *L'Auctarium de Golzius pour la Grecia...*’ (p. 185).
- Brief van Rubens aan Valavez, Laken, 26 december 1625: ‘Se questo Auctario di Goltzio siá suo, siá d'un altro autore, si trova *in rerum natura*, sarà senz' altro o nella Bibliotheca Reggia, ó del sig^{re} Thuano a Pariggi, et perciò supplico V.S. sia servita di vederlo, et pigliare in nota l'anno che egli è stampato, il nome del typographo e della città dove é impresso, perche a me par strano che essendo qui l'opera et il Thesoro di Goltzio assai vulgare, et havendoli il sig^{re} Rouckox et infiniti altri, nissun Antiquario, ne alcun libraio habbia notitia di questo Auctario... (p. 409-410)... é ben vero ch' io sono ancor qui fuori di Brusselles, e lontano della mia Bibliotheca, ma spero ben presto di tornar a casa mia...’ (p. 410).
- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 2 april 1626: ‘V.S. riceverá con questo ordinario come spero col ajuto divino gli Commentarij di Lodovico Nonnio sopra le medaglie *Universae Graeciae, Asiae minoris et insularum*, in un volume;... Ringratio V.S. delle nuove ch' ella mi da, le quali insieme col Arresto ho communicate agli padri Giesuiti che non l' havevano veduto ancora, et ne restarono al quanto mortificati.’ (p. 433-434).

HUBERTUS GOLTZIUS, *Graeciae universae Asiaeque Minoris et insularum nomismata veterum...*

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXXXVI (p. 184-189); Lett. CCCXC (p. 409-415); Lett. CCCXCVIII (p. 433-437). Rubens, *Lettere*, Let. 67 (p. 171-172).
Zie voor de beschrijving, D20.

J 6

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen 10 augustus 1623: ‘Il decreto della Inquisitione promulgato contra gli Basilidiani in Sevilla sarà difficile d' havere

per adesso, non essendo arrivato in questa città se non un esemplar solo ch'io sappia; pur s' usarà ogni diligenza possibile per

haverlo.' (p. 228).
Titel niet geïdentificeerd.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXLV (p. 228-231). McRae 75. Rubens, *Lettere*, Let. 45 (p. 117-118).

J 7

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 12 december 1624: 'Aussi m'a on envoié de Brusselles les *ordonnances des Armoiries...* Il faudra faire doncques un petit fagot à part et livrer au mesmes Mre Anthoine Muys. Cependant je cercheray encore quelque autre chose qui vous pourroit estre agréable.' (p. 310).
- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 26 december 1624: 'Je ne vous sçaurois paier que de remerciemens car je ne trouve icy chose digne de vostre curiosité et de Monsr le conseiller vostre frère; je n'ay pas encore baillé au Charton le livre du P^e^ Scribanus, avec les Ordonnances des armoiryes, cuydant de trouver quelque aultre galanterie; mais il n'y a rien selon mon advis que un livre latin tout fraîchement de la main de Monsr Cifflet de Sacra sindone Vesumtina aut sepultura Christi, lequel me semble bien gentil et je l'auray demain et avec le premier chariot qui partira, je les vous envoieray tous trois ensemble.' (p. 314-315).
- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 10 januari 1625: 'J'ay baillé à Antoine (Muys) un petit paquet de trois livres seullement ou deux pour dire mieulx, car les *Ordonnances des Armoiries* sont d'une feuille seullement.' (p. 321).
  Titel niet geïdentificeerd.

  LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXV (p. 309-313); Lett. CCCLXVI (p. 313-319); Lett. CCCLXVII (p. 319-327).
  Zie ook H25.

J 8

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 26 december 1624. Fragment hieruit, zie J7.
- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 10 januari 1625: 'J'ay baillé à Antoine (Muys) un petit paquet de trois livres seullement ou deux pour dire mieulx, car les *Ordonnances des Armoiries* sont d'une feuille seullement. Les deux aultres sont le *Prince Cristiano-politicq* du P. Scriban et Mr Cifflet, de Linteis Salvatoris; et vous asseure que vous les paierés bien cher car ce maistre

Anthoine n'a jamais voulu avoir moins pour le port que deux francz; de quoy je me remetz à vous, de

rabattre ce que vous semblera hors de raison, lequel selon mon advis est plus que la moictié.' (p. 321).
Balthasar Moretus leverde op 24 december 1624 een exemplaar van Scribani's boek.

CAROLUS SCRIBANI, S.J., *Politico-Christianus.*
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXVI (p. 313-319); Lett. CCCLXVII (p. 319-327).
Zie voor de beschrijving, D34. Zie ook E97, E102 en H24.

J 9

- Brief van Rubens aan Valavez, [Antwerpen, 26 december 1624]. Fragment hieruit, zie J7.
- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 10 januari 1625. Fragment hieruit, zie J7.

JOANNES JACOBUS CHIFFLETIUS, *De linteis sepulchralibus Christi salvatoris crisis historica...*
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXVI (p. 313-319); Lett. CCCLXVII (p. 319-327).
Zie voor de beschrijving, E94.

J 10

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen, 3 juli 1625: 'Col primo carro che partirà d'Anversa o da Brusselles verso Pariggi V.S. ricevera alcuni essemplari Electorum Rubenii cum Homiliis Asterii et parentalibus Rubenii et Epistolarum Isidori Pelusiotae che tutte insieme fanno un fascio troppo grande per mandar col ordinario.' (p. 372).

PHILIPPUS RUBENIUS, *Philippi Rubeni Electorum libri II...* 1608.
LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXXIX (p. 372-378). Rubens, *Lettere*, Let. 51 (p. 136-138).
Zie voor de beschrijving, D1.

J 11

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen 3 juli 1625. Fragment hieruit brief, zie J10.

ASTERIUS AMASENUS, EPISCOPUS, SANCTUS, *S. Asterii episcopi Amaseae Homiliae Graece et Latine nunc primum editae Philippo Rubenio interprete...*

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXXIX (p. 372-378). Rubens, *Lettere*, Let. 51 (p. 136-138).

Zie voor de beschrijving, D8. Zie ook E104, G3 en N9.

J 12

- Brief van Rubens aan Valavez, Antwerpen 3 juli 1625. Fragment hieruit brief, zie J10.

ISIDORUS PELUSIOTA, SANCTUS, *S. Isidori Pelusiotae Epistolae hactenus ineditae de locis S. Scripturae, moribusque formandis...*

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXXIX (p. 372-378). Rubens, *Lettere*, Let. 51 (p. 136-138).

Zie voor de beschrijving, E105.

J 13

- Brief van Rubens aan Valavez, Brussel, 28 november 1625: 'Spero che V.S. havera ricevuto gli tre essemplari della admonitione et che se accorre altro di suo servitio mi fara gratia di commandarne.' (p. 400).

G.G.R. THEOLOGUS, *Ad Ludovicum decimum-tertium Galliae et Navarrae regem christianissimum admonitio fidelissime, humillime, verissime facta...*

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXXXVI (p. 399-402). Rubens, *Lettere*, Let. 56 (p. 149-150).

Zie voor de beschrijving, E110.

J 14

- Brief van Rubens aan Valavez, Brussel 30 januari 1626: 'Questa serve solo per accompagnar il libretto da V.S. ricercato il quale finalmente ho ottenuto per la via già accusata, cioè un essemplare solo, et a dir il vero, per quanto io [ho] potuto considerar stracorrendolo leggiermente, mi pare infamisissimo, et io giudicherei l'auttore degno di castigo,...'. (p. 421).
  Titel niet geïdentificeerd.

  LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCIII (p. 421-422). Rubens, *Lettere*, Let. 60 (p. 160).

J 15

- Brief van Rubens aan Valavez, Brussel 20 februari 1626: 'Non è stato possibile d'haver quel libretto de gli Arminiani per il poco commercio ch'habbiamo con quei paesi, pur in Anversa usaro nova diligenza a cercarlo;...'. (p. 428).
  Titel niet geïdentificeerd.

  LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCVI (p. 428-430). McRae 13. Rubens, *Lettere*, Let. 65 (p. 167-168).

J 16

- Brief van Rubens aan Valavez, Brussel, 20 februari 1626: '... má in loco di quello mando a V.S. un' altro in lingua Fiamenga assai stimato dagli padri Giesuiti, et mi dubito che sia uscito della lor officina.' (p. 428).
  Titel niet geïdentificeerd.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCXCVI (p. 428-430). Rubens, *Lettere*, Let. 65 (p. 167-168).

J 17

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 22 oktober 1626.: 'Mando a V.S. Scopas Ferrarianas le quali io non ho letto ne voglio bonas horas tam male collocare, di leggere queste poltronerie, delle quali io sono natural^{te} nemico. Se occorre altro in che servirla, mi commandi liberamente.' (p. 481).
  Titel niet geïdentificeerd. Over deze publicatie schrijft *Le Mercure françois*: 'Ils publièrent aussi le Scopae Ferrerianae, ou Examen du livret du Catholique d'Estat, qu'avoit faict Ferrier contre l'Admonition'. Volgens Rooses (Rubens, *Corr.* IV, p. 483-484) betreft dit één van de pamfletten tegen de politiek van Richelieu die in Vlaanderen en Duitsland verspreid werden.

  LIT. *Le Mercure françois*, XII, 1626, p. 475. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCCXIV (p. 479-484). McRae 278. Rubens, *Lettere*, Let. 77 (p. 195-197).

J 18

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 28 januari 1627: 'Non mancherò di mandar a V.S. colla prima commodità quel libro della casa de Linden...'. (p. 30).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Brussel, 18 februari 1627: '... ne mancaro al primo mio arrivo in Anversa mandar a V.S. quello [libro] della casa Van den Linden...' (p. 36).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 4 maart 1627: 'Io ho il libro della casa de Linden appresso di me, ma essendo il volume alquanto grandetto, mi dubito che costaria troppo di porto a mandarlo col corriero...'. (p. 235).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 19 april 1627: 'Spero che V.S. havra a questhora ricevuto il libro della famiglia Lindense, se fosse altrimenti io crederei che fosse perso pu il carrettiero, sarebbe obligato a rifar il danno...' (p. 241).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 22 april 1627: 'Io spero che V.S. haverá ricevuto adesso il libro della Famiglia Lindense...' (p. 244).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 6 mei 1627: 'Mi dispiacce in estremo che quel furfante del carrettiero no complisca al obligo che tiene di consigniar a V.S. il pacquetto col libro della Casa di Linden ma la robba non e di tal prezzo che non si possa resarcire il suo diffetto con un altro volume simile al perdito, che senza dubbio

deve proceder di qualque disgracia piu tosto che di malitia si come sappiamo per esperienza, che nelli carri si perdono più facil[te] fagotti picciolli che colli grandi.' (p. 251).

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 12 augustus 1627: '... non si trova in tutta questa città un sol essemplar di resto della Casa van der Linden, ancor che si volesse pagar venti scudi, sendosi fatte per il mio sig[r] suocero tutte le diligenze possibili per averlo à qual si voglia prezzo, di maniera che la disgracia di quella perdita e incorrigibile onde maggior[te] mi picca contra il carrettono per quest' incidente. La causa è che gli sig[ri] di questa casa hanno fatto ritener per suo conto non si sa per qual raggione tutti gli essemplari sparsi per le botteghe di tutti questi librari.' (p. 291).

CHRISTOPHE BUTKENS, *Annales généalogiques de la Maison de Lynden...*

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. CCCCXXI (p. 29-32); Lett. CCCCXXIV (p. 36-38); Lett. XDIV (p. 235-237); Lett. XDVI (p. 240-243); Lett. XDVII (p. 243-251); Lett. XDVIII (p. 251-254); Lett. DXI (p. 291-295). Rubens, *Lettere*, Let. 183 (p. 212-213); Let. 84 (p. 214-216); Let. 85 (p. 217-218); Let. 87 (p. 220-221); Let. 88 (p. 222-226); Let. 89 (p. 227-228); Let. 99 (p. 252-254).

Zie voor de beschrijving, E123.

J 19

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 6 mei 1627: 'Mandarò a V S un libretto astronomico intitulato: LOXIAS seu de obliquitate solis, Diatriba, authore Godifredo Wendelino...' (p. 251).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 4 juni 1627: '... lo mandaró... il libretto intitulato Loxias...'. (p. 268).

GODEFREDUS WENDELINUS, *Godefredi Wendelini Belgae, i[uris] u[triusque] doct[oris] Loxias seu de obliquitate solis diatriba. In qua zodiaci ab aequatore declinatio hactenus ignorata tandem eruitur & in canonem suum refertur; quaque (ut Plinius ait) rerum fores aperiuntur.*- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1626.- 35 p.; 4[o].

LIT Rubens, *Corr.* IV, Lett. XDVIII (p. 251-254); Lett. DIII (p. 267-271). NBW IV (19??, kol. 945. McRae 317. Rubens, *Lettere*, Let. 89 (p. 227-228); Let. 93 (p. 235-237).

EX. Antwerpen, SB, G 83793. Parijs, BnF, V 7864.

J 20

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 12 augustus 1627: ‘V S riceverà con quest'ordinario... alcuni libretti che non so se V.S. abbia veduti...’. (p. 291).

  In de rand voegt Rubens eraan toe: ‘L'operetta di Ludovico Nunnio si trova buona in quella materia, secondo il giudicio de nostri Phisici.’

- *Nonnius de re Cibaria. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 1).

LUDOVICUS NONNIUS, *Ludovici Nonnii Diaeteticon sive de re cibaria libri IV.*- Antwerpen: Petrus & Joannes Bellerus, 1627.- 638 p.; 16°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXI (p. 291-295) n. 2. Rubens, *Letters*, Let. 119 (p. 195). McRae 194. Rubens, *Lettere*, Let. 99 (p. 252-253).

EX. Parijs, BnF, 8.Tc^{20}15.

J 21

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 2 september 1627: 'Ho caro che V.S. habbia recevuto gli duoi pacquetti ben conditionati ne mancarò di mandar a V.S. colla prima occasione una imagine del conte de Bucquoy et un libro delle medaglie del duca d'Aerschot.' (p. 299).

JACOBUS DE BIE & JOANNES HEMELARIUS, *Imperatorum Romanorum numismata aurea....*

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXIV (p. 298-302). Rubens, *Lettere*, Let. 101 (p. 257-258).

Zie voor de beschrijving, D41.

J 22

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 september 1627: 'Io ho duoi essemplari di Giuliano Cossi ma sono troppo grandi per mandarli sotto la coperta del sig^{r} ambasciatore di maniera che bisognara consegnarli a parte al corriero.' (p. 303).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 23 september 1627: 'V.S. riceverà con questo ordinario gli duoi essemplari di Juliano Cossi degli Archibuggi.' (p. 309).

GIULIANO BOSSI, *Breve trattato d'alcune inventioni, che sono state fatte per rinforzare e radoppiare li tiri de gli archibugi e moschetti. Con alcune ragioni, perche non possono servire generalmente combattendo in guerra, Con il beneficio, che si puo havere nella guerra de gli avantaggiosi archibugi & doppi moschetti, inventati, e messi in luce per Giuliano Bossi Romano. Dedicato a S.A. Serenissima.*- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1625.- XVI, 123 p.: ill.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXV (p. 302-305); Lett. DXVII (p. 308-311). Rubens, *Letters*, Let. 123 (p. 123). McRae 40. Rubens, *Lettere*, Let. 102 (p. 259-260); Let. 103 (p. 261-262).

EX. Parijs, BnF, V 22938.

J 23

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, 30 december 1627: ‘Faro diligenza daver dOllanda quei libri del Cardan et di Grotto se possibile sara

et ringracio V.S. del aviso.' (p. 341).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 25 februari 1628: '... io ho scritto in Ollando per il libretto del Sig^{r} Grotio e Cardano ma sin adesso non mi e capitato...' (p. 364).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 maart 1628: 'Mi sono capitati tre essemplari de quel libretto del sig^{r} Grotio de veritate Religionis et de quali mandarò gli duoi a V S si come ancora di quella operetta del Cardano de Prudentia civili ma non so per chè mezzo fargli ricapitare, perche un libretto solo per volta sarebbe troppo grande per mandarlo col corriero sotto coperta del sig^{r} Ambasciatore. Perciò supplico V S sia servita d' avisarmi se gli parerà bene di metterli tutti quattro insieme in un pachetto o solamente di ciascuna sorte uno ò vero quello del sig^{r} Grotio solo et accordar col corriero al minor prezzo che possibile sarà. O se par meglio di far un fascio di questi quattro insieme col Miraeo et aspettar la commodita di qualq. amico che vada ò mandi qualq. robba a Pariggi.' (p. 373).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 13 april 1628: 'Spero che V.S. averà ricevuto col ordinario passato duoi essemplari del sig. Grotio et uno del Cardano.' (p. 387).

HIERONYMUS CARDANUS, *Hieronymi Cardani, Mediolanensis, Proxeneta seu de prudentia civili liber recens in lucem protractus vel e tenebris erutus.*- Leiden: Officina Elzeviriana, 1627.- 767 p.: ill.; 12°.

LIT. Willems, *Les Elzevier* 272. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXVIII (p. 340-343); Lett. DXXXV (p. 363-367); Lett. DXXXVIII (p. 373-377); Lett. DXLIII (p. 387-390). Rubens, *Letters*, Let. 145 (p. 234-235) n. 2. McRae 51. Rubens, *Lettere*, Let. 115 (p. 282-283); Let. 121 (p. 294-295); Let. 124 (p. 299-301); Let. 128 (p. 308-309).

EX. Den Haag, KB, 235 C 49. Mechelen, SB, 4109. Parijs, BnF, R 30597 & Rés.R 2310.

J 24

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 30 december 1627.
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 maart 1628. Fragmenten hieruit, zie J21.

HUGO GROTIUS, *Sensus librorum sex, quos pro veritate religionis Christianae Batavice scripsit Hugo Grotius.*- Leiden: Joannes Maire, 1627.- 202 p.: ill.; 12°.

Editio princeps te Parijs bij Jacques Ruart, 1627, 202 p., 12E.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXVIII (p. 340-343); Lett. DXXXVIII (p. 373-377). Rubens, *Letters*, Let. 140 (p. 217), n. 2. McRae 120. Rubens, *Lettere*, Let. 115 (p. 282-283); Let. 121 (p. 294-295); Let. 124 (p. 299-301); Let. 128 (p. 308-309).

EX. Amsterdam, UB, D 843 17932. Parijs, BnF, D 36845.

J 25

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 20 januari 1628: 'Il Byaeo non ho mandato sin adesso perchè era sub praelo et jam prodijt auctior et ab eodem Auctore recognitus, ma V S l'havera colla prima opportunita.' (p. 354).

JACOBUS DE BIE & JOANNES HEMELARIUS, *Imperatorum Romanorum numismata aurea...*

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXXII (p. 353-356). Rubens, *Lettere*, Let. 118 (p. 288-289).
Zie voor de beschrijving, D41.

J 26

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 maart 1628. Fragment hieruit, zie J21.
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 27 januari 1628: 'V S ricevera per un Mercante della fiera di S. Germano che si chiama Jan van Mechelen il libro del Byaeo e mandarò similmente colla prima opportunita Stemmata Principum Miraei.' (p. 357).
- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 6 juli 1628. 'Mi dispiacce di non haver ancora trovato occasione di poter mandar a V.S. il suo Marchese insieme cum stemmatibus Principum Belgii...' (p. 438).

AUBERTUS MIRAEUS, *Stemmata principum Belgii, ex diplomatibus ac tabulis publicis potissimum concinnata, studio Auberti Miraei Bruxell[ensis]*.- Brussel: Joannes van Meerbeeck, 1626.- 251 p.; 8°.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXXVIII (p. 373-377); Lett. DXXXIII (p. 356-360); Lett. DLVI (p. 437-440). Rubens, *Letters*, Let. 151 (p. 242). McRae 180. Rubens, *Lettere*, Let. 124 (p. 299-301); Let. 119 (p. 290-291); Let. 139 (p. 334-335).
EX. Antwerpen, SB, K 23146. Antwerpen, UFSIA, Rg, Hs 58. Parijs, BnF, M 13941 & 20193.

J 27

- Brief van Rubens aan J.C. Gevartius, Madrid, 29 december 1628: 'Sed ego vellem istud volumen inscriptionum Africae coram inspicere, non tantum D. Marci gracia et tibi operam navandi desiderio, quod per alios licet et quidem exactius, sed ut meo prae caeteris genio indulgeam.' (p. 15).
Titel niet geïdentificeerd.

LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DLXVI (p. 14-21). Rubens, *Letters*, Let. 181 (p. 293-296).

J 28

- Brief van Rubens aan Peiresc, Londen, 9 augustus 1629: ‘Quest'ultimo [William Boswell] mi disse gli giorni passati d'haver et mi promesse di communicar il supplemento d'alcune lacune nella editione della storia

anechdota de Procopio toccante le libidini di Theodora tralasciate forse per modestia e pudore del Allemanno e ritrovate poi e cavate del M.S. nel Vaticano.' (p. 152).

- Brief van de Peiresc aan Pierre Dupuy, 2 september 1629: '[Mr Rubens] ... dict que le sieur Bosweld [sic] luy avoit faict feste de cez suppléments du Procope que vous avez veuz, lesquels il luy fauldroit envoyer en tout cas, si on ne les luy avoit communiquez en ce païs la.' (p. 190).
- Brief van Peiresc aan Pierre Dupuy, 17 januari 1630: 'En la dernière lettre que je receus de Mr Rubens, il tesmoignoit désirer de voir cez petits supplements des Anecdota de Procope dont le sieur Bosweld lui avoit faict grande feste. Si j'en eusse eu icy ce que j'en avois retenu sur mon exemplaire, je lui en eusse envoyé coppie et pense que vous ferez bien de la luy envoyer, pour luy en faire passer l'envie au cas qu'il ne l'eust encore eüe.' (p. 266-267).

PROCOPIUS CAESARIENSIS, *Arcana historia...*

LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCXVI (p. 152-159); Lett. DCXXVIII (p. 190); Lett. DCLVI (p. 266-267). Rubens, *Letters*, Let. 196 (p. 321-323). Rubens, *Lettere*, Let. 159 (p. 389-391).

Zie voor de beschrijving, E85.

K. Boek met ex-libris van Philips Rubens

K 1

- *Justi Lipsii De Cruce. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

JUSTUS LIPSIUS, Justi Lipsii *De cruce libri tres ad sacram profanamque historiam utiles una cum notis*.- Antwerpen: Wed. & Joannes Moretus, 1593 (1594).- 120 p.: ill.; 4°.

Bovenaan de titelpagina rechts eigenhandig geschreven ex-libris 'Phls. Rubens.' Onderaan de titelpagina eigenhandige opdracht 'Cl. V. Joh. Brantio Graphiario Antverpiae amicitiae I. Lipsius misi'. Rechts daarvan onderaan 'Accepi 7 feb^{rij} 1594' en de (doorgesneden) signatuur (of paraaf) van Jan Brant.
Het boek hoorde eerst toe aan Jan Brant, schoonvader van P.P. Rubens, die het van de auteur als geschenk ontving, en het blijkbaar aan Philips Rubens gaf.
LIT. *Anvers. Cat. Paris (1954)*, 296. Arents, *Bib. Rubens*, p. 178. BB III, p. 918-920, L-200. BT 6183.
EX. Antwerpen, MPM, A 308.

L. Werk van Philips Rubens afzonderlijk verschenen

L 1

- *Philippi Rubeni Electorum Lib. II. Bis. [in Quarto]* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

PHILIPPUS RUBENIUS, *Philippi Rubenii Electorum libri II. In quibus antiqui ritus, emendationes, censurae. Eiusdem ad Justum Lipsium poëmata...*-

LIT. Van den Wijngaert, *Inv.* 240. *Anvers. Cat. Paris (1954)* 361. Rubens, *Letters*, p. 458, Let. 64, n. 2. BB IV, p. 924-926, R-176. Held 50. Judson & Van de Velde 1-5. Simoni R-120. *Boekillustratie Moretussen*, 18.
Zie voor de beschrijving, D1

M. Boeken aangekocht door Philips Rubens vermeld in het journal van de Officina Plantiniana

M 1

- *D. Petro Rubenio Philippo Lovanium p. Joannem Bleuart* [= Bleuwart] *J. Lipsii amanuensem 1 Aeschili Tragoediae graece p Canterum 16 fl - st* (Journal, fol. 87 v: 3 juni 1605).

AESCHYLUS, A□σχ□λου τραγ□δ□αι ζ□. *Aeschyli Tragoediae VII. In quibus praeter infinita menda sublata, carminum omnium ratio hactenus ignorata, nunc primum proditur opera Gulielmi Canteri Ultraiectini.*- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1580.- 355 p.; 24°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Voet, *PP* 10. BT 38.

EX. Antwerpen, MPM, A 476 & R 51.28. Antwerpen, SB, C 15252.

M 2

- *D. Petro Rubenio Philippo Lovanium p. Joannem Bleuart* [= Bleuwart] *J. Lipsii amanuensem 1 Theocritus, Moschius Bion graece Scaliger et Casiboni etc. 8 Commelin f 1 st 10* (Journal, fol. 87 v: 3 juni 1605).

THEOCRITUS, Θεοκρ□του, Μ□σχου, β□ωνος, Σιμμ□ου τ□ ε□ρισκ□μενα. *Theocriti, Moschi, Bionis, Simmii omnia quae exstant: cum Graecis in Theocritum scholiis, & indice copioso: omnia studio & opera Danielis Heinsii. Accedunt Josephi Scaligeri, Isaaci Casauboni & eiusdem Danielis Heinsii notae & lectiones.*- [Heidelberg]: Erben Hieronymus Commelinus, 1604.- 431 p.; 4°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Paisey T-277.

EX. Antwerpen, MPM, B 1493. Gent, UB, G 6851[1] & A 15700 & G 6856.M3.

M 3

- *D. Philippo Rubenio pro al^mo Lipsio Roma distribuenda pro Grutero, Scaligro, Vroe... [?] 6 Seneca f°* (Journal, fol. 154 v: 30 september 1605).
- *Seneca Cum Commentariis Lipsii Antverpiae. [in Folio].* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 1).

LUCIUS ANNAEUS SENECA, *L[ucii] Annaei Senecae philosophi Opera, quae exstant omnia: a Justo Lipsio emendata et scholiis illustrata.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1605.- XXXVI, 796, 53 p.: ill.; f°.

LIT. BB V, p. 128-130, S-249. Simoni S-124. *Lipsius. Cat. Leuven (1997)*, 18. *Lipsius. Cat. Antwerpen (1997)*, 26.
EX. Antwerpen, MPM, R 26.4 (met correcties in handschrift door Lipsius) & B 148. Leuven, KU, CB, Caa C 12.

M 4

- *D. Philippo Rubenio pro al^mo Lipsio Roma distribuenda pro Grutero, Scaligro, Vroe... 2 Diva Hall. et Sichem* (Journal, fol. 154 v: 30 september 1605).
- *Justi Lipsii [...], Virgo Hallensis [...] in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

JUSTUS LIPSIUS, *J[usti] Lipsii Diva Virgo Hallensis Beneficia eius & miracula fide atque ordine descripta.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1605.- 86 p.: ill.; 4°.
LIT. BCNI 5103. BB III, p. 975-976, L-308. *Lipsius. Cat. Leuven (1997)*, 77.
EX. Antwerpen, MPM, A 974 & A 1370. Antwerpen, SB A 6654. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3091 A 1. Leuven, KU, CB, Lipsius 96 Caa/1.

M 5

- *D. Philippo Rubenio pro al^mo Lipsio Roma distribuenda pro Grutero, Scaligro, Vroe... 2 Diva Hall. et Sichem* (Journal, fol. 154 v: 30 september 1605).
- *Justi Lipsii [... Virgo...] Aspricollensis. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Diva Sichemiensis sive Aspricollis. Nova eius beneficia & admiranda.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1605.- 69 p.; 4°.
LIT. BCNI 5100. BB III, p. 1011, L-392. Simoni L-149. *Lipsius. Cat. Antwerpen (1997)*, 61. *Lipsius. Cat. Leuven (1997)*, 80 (met foutieve aanduiding van het aantal pagina's).
EX. Antwerpen, MPM, A 1371 & 4-103(3). Antwerpen, UFSIA, CB, P 13.343.2. Leuven, KU, Bibl. Fac. Godg., P 940.225.1/Q°/LipsDiva 1605.
Of (indien de vermelding in het Journal geen betrekking heeft op een exemplaar zoals dat uit Cat. A. Rubens):

JUSTUS LIPSIUS, J[usti] Lipsii Diva Sichemiensis sive Aspricollis. Nova eius beneficia & admiranda.- Antwerpen: Joannes Moretus, 1605.- 75 p.; 8°.
LIT. BB III, p. 1010, L-391.
EX. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3091 H 48a:2 & 3091 H 48b:2 & 3091 H 48c:1.

M 6

- *A Monsr. Petrus [= Philippus] Rubens 1 Cornelius Tacitus Lipsii f° bl papier fl 1 st 5* (Journal, fol. 203 v: 12 november 1607).
- *D. Philippus Rubens auprès de l'Abbaie de St. Michiel doibt...*

(Grootboek fol. 306[a]).
- *Cornelius Tacitus Cum Notis Lipsii Ant. 1607. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 1).

CAIUS CORNELIUS TACITUS, *C[aii] Cornelii Taciti Opera quae exstant. Justus Lipsius postremum recensuit. Additi commentarii aucti emendatique ab ultima manu. Accessit C. Velleius Paterculus cum eiusdem Lipsi auctioribus notis*.- Antwerpen: Joannes Moretus, 1607.- 3 dln.; f°. [Tomus I].- 547 p.

Iusti Lipsii Dispunctio notarum Mirandulani codicis ad Corn[elium] Tacitum. Editio secunda.- 36 p.
C. Velleius Paterculus cum animadversionibus Justi Lipsii, quas postremum auxit & emendavit.- 84 p.
LIT. BB V, p. 297-298, T-77. McRae 290 & 291. *Lipsius. Cat. Antwerpen (1997)*, 22. *Lipsius. Cat. Leuven (1997)*, 15.
EX. Antwerpen, MPM, A.1159. Antwerpen, SB, K 54353. Leuven, KU, Bibl. Fac. Godg., P 940.225.1/F°.

M 7

- *A Monsr. Petrus [= Philippus] Rubens 1 Lipsii epistolarum centuriae 3^{a} miscellanearum 3es ad Belgas, ad italos et hisp. fl. 2 st.* (Journal, fol. 203 v: 12 november 1607).
- *D. Philippus Rubens auprès de l'Abbaie de St. Michiel doibt...* (Grootboek fol. 306[a]).
- *Justi Lipsii Epistolae. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol.2).

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Epistolarum selectarum centuria prima [-tertia] ad Belgas*.- Antwerpen: Joannes Moretus, 1605.- 3 dln. (102, 99, 118 p.); 4°.

LIT. BB III, p. 946-947, L-246. *Lipsius. Cat. Antwerpen (1997)*, 69.
EX. Antwerpen, MPM, A 972(3) & A 1368.2(1). Antwerpen, SB, A 267933 & A 267935. Leuven, KU, Bibl. Fac. Godg., P 940.225.1/Qo.

M 8

- *A Monsr. Petrus [= Philippus] Rubens 1 Lipsii epistolarum centuriae 3^{a} miscellanearum 3es ad Belgas, ad italos et hisp. fl. 2 st.* (Journal, fol. 203 v: 12 november 1607).
- *D. Philippus Rubens auprès de l'Abbaie de St. Michiel doibt...* (Grootboek, fol. 306[a]).
- *Justi Lipsii Epistolae. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Epistolarum selectarum centuria singularis ad Italos & Hispanos, quive in iis locis, 1604*.- Antwerpen: Joannes Moretus, 1604.- 92 p.; 4°.
LIT. BB III, p. 942-943, L-239. *Lipsius. Cat. Antwerpen (1997)*, cf. 67.

EX. Antwerpen, MPM, A 1368.2(3). Leuven, KU, Bibl. Fac. Godg., P 940.225.1/Qo LIPS Epis.
Zie ook N5 en N6.

M 9

- *D. Philippo Rubenio 1 Lexicon iuridicum Brissonii. 8° [sic]* (Journal: 10 december 1607).

BARNABA BRISSONIUS, *Barnabae Brissonii, regii in Gallia consistorii consiliarii amplissimique senatus Parisiensis praesidis, Lexicon juris: sive de verborum quae ad jus pertinent significatione libri XIX. Cum appendice praetermissarum quarundam vocum, & parergon libro singulari. Quibus accessere hac novissima editione ejusdem Brissonii... Item Francisci Hotomani jurisconsulti clariss[imi]. Praeterea strictissima doctiss[imi] Oldendorpii narratio de tempore quo leges Romanorum introductae, oppressae, ac iterum restitutae sunt. Opus selectissimum longe absolu-tissimum, & cum in praxi, cum imprimis in theoria versantibus cum maxime necessarium recognatum a Francisco Modio i[uris] c[onsulto] Brugensi: Qui Modius adiunxit etiam leges regias & decemvirales, tanquam fontes e quibus potissimum jus civile manarit; collectas & digestas a cl[arissimo] c[ive] Justo Lipsio.*- Frankfurt am Main: Johann Wechel für Sigismund Feyrabend, Heinrich Thack & Peter Fischer, 1587.- 3 dln. (698, 296, 194 kol.); f^{o}.

LIT. *STC German 15-16.s.* p. 154. VD16 B-8332.

EX. Londen, BL, 1492.h.10. München, Bayerische Staatsbibliothek, 2°Jur.is.17. PARIJS, BnF, F 1252-1254.

M 10

- *D. Petrus [= Philippus] Rubenius a eu de son livre iusques a present 25 Electorum libros d d* (Journal, fol. 146 v: 3 september 1608).
  Latere leveringen volgen op 13 september 1608: 15 exx. fl. 16, st. 10; op 17 oktober 1608: 1 Ex.fl. 1, st. 2; op 27 oktober 1608: 4 exx. fl. 4, st. 8; op 3 januari 1609: 1 ex., fl. 1, st. 12; op 10 januari 1609: 1 ex., fl. 2, st. 4; op 6 februari 1609: 3 exx., fl. 3, st. 6.

PHILIPPUS RUBENIUS, *Electorum libri II...* 1608.
Zie voor de beschrijving, D1.

M 11

- *A Monsr Philippe Rubenius p[ar] ordre du S^{eur} Marco Ant. Perez Monsi. Roux [= Rockox] le doibt payer 1 Syntagma Juris Tholosani f^{o} v chene fl - st 10* (Journal, fol. 159 v: 19 september 1608).
- *Syntagma Juris Petri Greg. Tholosani. In Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 5, kol. 1).

PETRUS GREGORIUS, *Syntagma juris universi, atque legum pene omnium gentium, et rerum publicarum praecipuarum, in tres partes digestum. In quo divini, et humani juris totius, naturali, ac nova methodo per gradus, ordineque, materia universalium & singularium rerum, simulque judicia explicantur. Auctore Petro Gregorio Tholosano, i[uris] u[triusque] doctore, & olim in academia Cadurcensi & Tholosana professore, nunc vero in Lotharingica Pontimussana eorundem jurium professore & decano. Haec editio post auctoris ipsius recognitionem, auctionem & emendationem, nunc denuo ab innumeris mendis, tam in textu, quam in margine exactissime repurgata, emaculata, novis subinde notis, argumentis aucta, & aliis insuper ornamentis illustrata, tertium nunc in lucem prodit. Cum indicibus rerum et verborum copiosissimis*.- Frankfurt am Main: Johann Feyerabend für Peter Fischer, 1591.- 3 dln. (168, 298, 851 p.); f°.

LIT. *STC German 15-16.s.* p. 368. VD16 G-2998.

EX. Göttingen, Niedersachsische Staats- und Universitätsbibliothek. Londen, BL, 498.i.2. M,nchen, Bayerische Staatsbibliothek, 2EJ.rom.c.157.

M 12

- *A Philippus Rubenius 1 Estilo para escribir cartas f - st 10* (Journal, fol. 5 r: 10 januari 1609).

JUAN VICENTE PELIGER, *Estilo y methodo de escrivir cartas missivas, y responder como conviene a ellas en qualquier genero de conceptos, negocios, y coyunturas, conforme a la nueva pragmatica de España. Compuesto y traçado por Juan Vicente Peliger natural de la insigne y leal Ciudad de Valencia de Aragon.*- Brussel: Rutgerus Velpius, 1608.- 2 dln. (454 p.); 8°.

LIT. Peeters-Fontainas 1041.

EX. Brussel, KB, II 16.407 A RP. Parijs, BnF, Z 13422.

M 13

- *A Monsr Philippus Rubenius Secretaire pour liquider de compte de feu son Beaufrère le Secretaire Henri de Moy. 1 Polibius Casaubonii f° 12 st 1* (Journal: 22 april 1610).
- *Polybius Casauboni Comment. Paris. 1609. in Folio.* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 2).

POLYBIUS MEGALOPOLITANUS, *Polybii Lycortae F[ilii] Megalopolitani Historiarum libri qui supersunt...* 1609.

Zie voor de beschrijving, E55.

N. Werk van tijdgenoten met brieven aan of gedichten van Philip Rubens

N 1

ERYCIUS PUTEANUS, *Erycii Puteani Epistolarum promulsis. Ad clariss[imum] v[irum] Justum Lipsium historiographum regium. Item Panegyricus, praesidi senatuique Mediol[anensi] dictus.*- Frankfurt: Officina Wecheliana für Claude de Marne & Erben Johann I Aubry, 1601.- 157 p.; 8°.

Bevat een brief van E. Puteanus aan Ph. Rubens (p. 97-98).
LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XIV (p. 70-78). BB IV, p. 755-756, P-139.
EX. Leuven, KU, CB, Caa A 539.
Zie ook O8.

N 2

- *Justi Lipsii Epistolae. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Epistolarum selectarum centuria prima [-tertia] ad Belgas.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1602.- 3 dln. (102, 99, 115 p.); 4°.

Bevat drie brieven van J. Lipsius aan Ph. Rubens (p. 36-37, 61, 105-106).
LIT. BB III, p. 944-946, L-245.
EX. Antwerpen, MPM, A 1170. Antwerpen, UFSIA, CB, P 13.130. Gent, UB, A 13859.

N 3

- Erycius Puteanus, *Erycii Puteani Musathena, sive notarum heptas, ad harmonicae lectionis novum & facilem usum. Eiusdem Iter Nonianum. Dialogus, qui epitomen Musathenae comprehendit. Eiusdem De distinctionibus syntagma cum epistola Justi Lipsii de eadem materia.*- Hanau: Officina Wecheliana für Claude de Marne & Erben Johann Aubry, 1602.- 103 p.; 8°.
  Bevat huldedicht van Ph. Rubens aan E. Puteanus (p. 12).

  LIT. BB IV, p. 756-757, P-142.
  EX. Antwerpen, MPM, B 2325.
  Zie ook O4.

N 4

ERYCIUS PUTEANUS, *Erycii Puteani Epistolarum fercula secunda ad claris-*

s[imum] v[irum] Ludovicum Septalium, patricium & medicum Mediolanensem. Adiuncta Eloquentiae auspicia secunda.- Hanau: Officina Wecheliana für Claude de Marne & Erben Johann Aubry, 1603.- 168 p.; 8°.

Met één brief van E. Puteanus aan Ph. Rubens (p. 115-116).

LIT. BB IV, p. 757-758, P-143.

EX. Gent, UB, A 23431[1] & BL 9220[2].

N 5

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Epistolarum selectarum centuria prima [-tertia] ad Belgas....* 1605.

Met drie brieven van J. Lipsius aan Ph. Rubens (p. 36-37, 61, 108-109).

Zie voor de beschrijving, M7.

N 6

- *Justi Lipsii Epistolae. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Epistolarum selectarum centuria prima [-quinta] miscellanea.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1605-1607.- 5 dln. (p. 119, 213, 108, 83, 112 p.); 4°.

Met vijf brieven van J. Lipsius aan Ph. Rubens (Cent. IV, p. 6-7, 31-32; Cent. V, p. 8-10, 31-32, 44-45).

LIT. BB III, p. 950-952, L-257. *Lipsius. Cat. Antwerpen (1997)*, cf. 70.

EX. Antwerpen, MPM, A 971(1-3). Antwerpen, SB, A 267933 (Centuria I-III).

N 7

JUSTI LIPSII *Sapientiae et litterarum antistitis fama postuma.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1607.- 114 p.: ill.; 4°.

Het gedicht 'In obitum Iusti Lipsii v[iri] c[larissimi] epicedeon' en gesigneerd 'Philippus Rubenius Doctori suo m[oerens] p[osuit]' op p. 48-51.

LIT. *Anvers Cat. Paris (1954)* 298. BB III, p. 1111-1113, L-548. Simoni M-142. *Lipsius. Cat. Antwerpen (1997)*, 72.

EX. Antwerpen, MPM, A 1973(1). Antwerpen, UFSIA, CB, P 13.104.1.

N 8

OTTO VAENIUS, *Amorum emblemata, figuris aeneis incisa studio Othonis Vaenii Batavo-Lugdunensis*.- Antwerpen: bij de Auteur & Hieronymus Verdussen, 1608.- 247 p.: ill.; 4° obl.

Op p. [7] staat een gedicht, gesigneerd ‘Ph. Rubenius’. Bij Hieronymus Verdussen was al in 1607 een quarto-uitgave van de pers gekomen.

LIT. *Anvers Cat. Paris (1954)* 179. Landwehr, *Emblem and fable books*, 825 & 826.
EX. Antwerpen, MPM, A 2127. Antwerpen, SB, H 20853 & H 83783.

N 9

- *S. Asterii Homiliae Gr. Latine. [in Quarto.]* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 1).

ASTERIUS AMASENUS, EPISCOPUS, SANCTUS, *Homeliae... editae Philippo Rubenio interprete, eiusdem Rubenii carmina...* 1615.

Bevat o.a.: 'Petro Paullo Rubenio fratri suo et Isabellae Brantiae nuptiale foedus animo et stilo gratulatur' (p. 118-120); 'Vita Philippi Rubenii j[uris]c[onsulti], s[enatus] p[opuli]q[ue] Antverp[iensis] a secretis, scriptore Joanne Brantio eidem s[enatus] p[opuli]q[ue] ab actis' (p. 133-142); 'Iohannis Woverii Antverpiensis De consolatione ad Petrum-Paullum Rubenium liber' (p. 143-157). Huldedichten bij het overlijden van Philip Rubens door Laurentius Beyerlinck (p. 158-160), Justus Ryckius ('Aeternis manibus clarissimi et praestantissimi viri Philippi Rubenii elegiae', p. 161-164), Ludovicus Nonnius (p. 164-167), Franciscus Sweertius (p. 167-168), Bernardus Bauhusius (p. 168), D[ominicus] B[audius] (p. 169-173), Ezandus Santenus ('Alloquium ad eximium virum Petrum Paulum Rubenium, super obitu fratris eius Philippi Rubenii', p. 173-174) en Balthasar Moretus (p. 175).
LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XI (p. 51-58). Arents, *Geschriften*, p. 301. Arents, *Rubens-bibliografie*, p. 165, 193-195 en 197.
EX. Antwerpen, MPM, A 978. Antwerpen, SB, F 984 & F 4217.
Zie voor de beschrijving, D8. Zie ook E104, G3 en J11.

N 10

JUSTUS RYCQUIUS, *Justi Rycquii Parcae, id est epitaphiorum a se conscriptorum libri tres. Ad illustriss[imum] et excell[entissi]mum D[ominum] D[ominum] Federicum Caesium F. Princip[em] Sancti-Angeli...*- Gent: Jan van den Kerckhove, 1624.- 168 p.; 8°.

'Elegia super immature obitu v[iri] c[latissimi] Philippi Rubenii, philologi, s[enatus] p[opuli]q[ue] Antverpiensi a secretis' (p. 101-104). Hetzelfde gedicht als in N9, p. 161-164, maar met gewijzigde titel.
LIT. Vanderhaeghen, *Bib. gantoise* II, 766.
EX. Antwerpen, MPM, B 3694. Antwerpen, UFSIA, Rg, 4101 K 8.

O. Vermeldingen van publicaties in de correspondentie van Philips Rubens

O 1

- Brief van Philips Rubens aan P.P. Rubens, Leuven, 21 mei 1601: '...Quin Aristoteli potius et divino Platoni plaudimus, qui non omnem omnino motum ex humani pectoris pomoerio deturbant, sed rectae rationis imperio subjiciunt, injectisque velut fraenis moderantur ac coercent. Quid apud Homerum, illum ingenii sapientiaeque principem, nonne omnia spei, metus, laetitiae, luctus plena? Quoties illic velut audire videris eductos magnis pectoribus gemitus? Quoties cernere oculis stillantes lacrymis genas, vix ipse siccus? At qualium virorum? Non Martialium illorum dumtaxat, omniumque, praeterquam sui, victorum; sed herois illius Ithacesii, quem ut expressam sapientis imaginem sequentibus proposuit saeculis, cui praesens ubique numen, et ipsa tamquam a consiliis Minerva.'
- *Opera Aristoteles. fol. 2 Voll.* (Cat. A. Rubens, p. 28, kol. 1).

ARISTOTELES, *Aristotelis Stagiritae Opera, post omnes quae in hunc usque diem prodierunt editiones, summo studio emaculata, & ad Graecum exemplar diligenter recognita. Quibus accessit index locupletissimus, recens collectus (a Hieronymo Gemusaeo)*.- Lyon: (Symphorien Barbier) pour Jean Frellon, 1561.- 2 dln. (976, 1577 kol., 176 p.); f°.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. II (p. 5-20).
EX. Parijs, BnF, R 705-706.

O 2

- Brief van Philips Rubens aan P.P. Rubens, Leuven, 21 mei 1601. Fragment hieruit, zie O1.
- *Homeri Opera 2. Voll. cum notis Giphanii. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 17, kol. 1).
- *Opera Homeri. 2 Voll. Graece. 8°* (Cat. A. Rubens, p. 17, kol. 1).

HOMERUS, *Ilias... Odyssea...*

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. II (p. 5-20).
Zie voor de titelbeschrijving, H77.

O 3

- Brief van Philips Rubens aan P.P. Rubens, Leuven, 21 mei 1601. Fragment hieruit, zie O1.
- *Opera Platonis Marcilii Ficini. Franc. 1602. in Fol.* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 1).

PLATO, Του Θεου Πλατωνος απαντα τα σωζόμενα. *Divini Platonis Opera omnia quae exstant. Marsilio Ficino interprete. Graecus contextus quam diligentissime cum emendatioribus exemplaribus collatus est Latina interpretatio a quam-plurimis superiorum editionum mendis expurgata. Argumentis perpetuis, & commentariis quibusdam eiusdem Marsilii Ficini, iisque nunc multo emendatius quam antehac editis, totum opus explanatum est atque illustratum. Adiectus index rerum omnium locopletissimus.*- Frankfurt am Main: Claude de Marne & Erben Johann Aubry, 1602.- 1355 p.; f°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. II (p. 5-20).
EX. Brussel, KB, VB 3486 C. Frankfurt, Stadt- und Universitätsbibliothek, F 16/4.

O 4

- Brief van Philips Rubens aan Erycius Puteanus, Padua, 29 maart 1602: '... De Musathena valde probo...' (p. 77).

ERYCIUS PUTEANUS, *Musathena...*

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XIV (p. 70-78).
Zie voor de beschrijving, N3.

O 5

- Brief van Philips Rubens aan P.P. Rubens, Padua 15 juli 1602: 'Sic Graeci, sic Romani; de quibus hoc praetereà Noctium Atticarum auctor, ante clientelam et cognationem illis hospitii jus fuisse,... Quid illi fortissimi apud Homerum ηροες, quibus inter curas primas exercere liberalitatem in advenas,...η (p. 59).

AULUS GELLIUS, *Noctes Atticae...* 1602.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XII (p. 59-65).
Zie voor de beschrijving, E24.

O 6

- Brief van Philips Rubens aan P.P. Rubens, Padua 15 juli 1602. Fragment hieruit, zie O5.
- *Homeri interpres Graece. 2 voll. 8*^{o} (Cat. A. Rubens, p. 17, kol. 1).

HOMERUS, *Homeri Poemata duo, Ilias et Odyssea, sive Ulyssea. Alia item carmina eiusdem: de quibus vide pag[inam] sequenti proximam. Cum interpretatione Lat[ina] ad verbum, post alias omnes editiones repurgata plurimis*

erroribus (& quidem crassis alicubi) partim ab Henr[ico] Stephano, partim ab aliis: ut te epistola ad lectorem docebit. Adiecti sunt etiam Homerici Centones, qui Graece □μηροκ□ντρα *[sic]. Item proverbialium Homeri versuum libellus.*- [S.l.: s.n.], 1589.- 2 dln. (lxxxix, 963 p.; 809, 80 p.); 12°.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XII (p. 59-65).

EX. Antwerpen, MPM, B 1756^{I-II}.

O 7

- Brief van Philips Rubens aan Erycius Puteanus, Bologna, 3 november 1602: '... ad epistolam tuam venio, quam accepimus cum auspiciis secundis, illo ipso temporis articulo quo viae nos dabamus, & magna cum voluptate fructusque legimus, ut paullo ante Centuriam, alisque tua...'.

ERYCIUS PUTEANUS, *Erycii Puteani Eloquentiae auspicia secunda. Oratio ad populum Mediolanens[em]. Qua duorum annorum rationes disputantur: alterius transacti, alterius transfigendi. In scholis Palatinis, prid[ie] Eid[us] Novembr[es] 1601 habita. Adiuncta adlocutio ad juventutem, & imago rhetorices.*- Milano: Pandulfo Malatesta, 1602.- [12] p.; 4°.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XIV (p. 70-78). BB IV, p. 756, P-141.

EX. Milaan, Biblioteca Ambrosiana.

O 8

- Brief van Philips Rubens aan Erycius Puteanus, Bologna, 3 november 1602. Fragment hieruit, zie O7.

ERYCIUS PUTEANUS, *Epistolarum Promulsis.*

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XIV (p. 70-78).

Voor de beschrijving, zie N1.

O 9

- Brief van Justus Lipsius aan Philips Rubens, Leuven, 3 november 1603: 'De Schoppio pluscula scribis, grata auditu... Quando autem illa de Institutione? Maturuisse debebant et comparere jam hi fructus.' (p. 215).

GASPAR SCIOPPIUS, *Casp[arii] Scioppii Elementa philosophiae stoicae moralis, quae in Senecam, Ciceronem, Plutarchum, aliosque scriptores commentarii loco esse possint.*- Mainz: Johann Albin, 1606.- 168 f.: ill.; 8°.

Vermoedelijk is met de Institutio van Scioppius dit werk bedoeld.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LII (p. 215-217). Paisey S-1197.

EX. Londen, BL, 527.d.12. Parijs, BnF, R 19762 & 50871.

O 10

- Brief van Justus Lipsius aan Philips Rubens, Leuven, 31 januari 1604: 'Nisi esset, Antverpiae jam essem, ut porro mea ad Senecam absolverem'. (p. 233).
- *Justi Lipsii Manuductio ad Stoicam Philosophiam. Physiologia Stoicorum. 4*°. (Cat. A. Rubens, p. 13, kol. 2).

Waarschijnlijk bedoelt Lipsius zijn nieuwe uitgave van:

LUCIUS ANNAEUS SENECA, *L. Annaei Senecae philosophi opera, quae exstant omnia. A Justo Lipsio emendata et scholiis illustrata.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1605.- XXXVI, 796, 53, p.; f°.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LVII (p. 232-235). BB III, p. 1117.

EX. Antwerpen, MPM, R 26.4.

Mogelijk ook:

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Manuductionis ad Stoicam philosophiam libri tres: L. Annaeo Senecae, aliisque scriptoribus illustrandis. Justi Lipsii Physiologiae Stoicorum libri tres: L. Annaeo Senecae, aliisque scriptoribus illustrandis.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1604.- 2 dln. (212, 188 p.); 4°.

In 1604, het jaar waarin hij hogervermelde brief schreef, bezorgde Lipsius nog een uitgave, waarin hij Seneca's leer behandelt.

LIT. BB III, p. 1074, L-513a-b.

EX. Antwerpen, MPM, A 969.

O 11

- Kanttekening van Philips Rubens bij een brief van Caspar Scioppius aan Justus Lipsius, Rome, 7 oktober 1604: 'Has litteras Scioppius apertas misit, a me obsignandas, credo Virgilianae lectionis caussa. Dicam ego, si praejudicium ferendum est, probare profecto non possum, ita se infra Virgilii majestatem demittere, imo humi serpere videtur'. (p. 262).
- *Virgilius cum notis Servii. bis [Fol.]* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 2).

PUBLIUS VERGILIUS MARO, *Pub[lii] Virgilii Maronis Bucolicorum, eclogae X, Georgicorum libri IIII, Aeneidos libri XII. Et in ea, Mauri Servii Honorati grammatici commentarii ex antiquiss[imis] exemplaribus longe meliores et auctiores ex bibliotheca Petri Danielis i[uris] c[onsulti]. Accessit Fabii Planciadis Fulgentii liber de continentia Virgiliana, auctior e m[anu]s[cripti]s cod[icibus]. Item Junii Philargyrii commentariolus in Bucolica & Georgica Virgilii cum certissimo et copiosissimo indice.*- Paris: Sébastien Nivelle, 1600.- 708, 55 p.: ill.; f°.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LXI (p. 261-266).

EX. Antwerpen, MPM, B 1038. Parijs, BnF, Yc.23(156).

O 12

- Kanttekening van Philips Rubens bij een brief van Scioppius aan Lipsius, Rome, 7 oktober 1604. Fragment hieruit, zie O11.
- *Virgilius cum notis. 8*^{o} (Cat. A. Rubens, p. 20, kol. 2).

PUBLIUS VERGILIUS MARO, *Pub[lii] Virgilii Maronis Opera; Theodori Pulmanni Craneburgii studio correcta. Pauli Manutii annotationes. Homeri loca quae Virgilius imitatus est. Georgii Fabricii observationes. Rerum & verborum memorabilium amplissimus index.*- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1580.- 533 p.; 8°.
LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LXI (p. 161-266). Voet, *PP* 2454.
EX. Antwerpen, MPM, A 1752 & A 663.

O 13

- Brief van Philips Rubens aan de kardinaal Seraphinus Olivarius, Leuven, 31 juli 1605: '... cui quamquam in altissimo dignitatis gradu collocato, nihil umquam aut gratia praestitit, aut ademit invidia: qui denique, quod olim Ulyxi suo tribuit Homerus...'. (p. 281).

HOMERUS, *Opera.*
LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LXIX (p. 280-283).
Zie voor de beschrijving, H77.

O 14

- Brief van Balthasar Moretus aan Philips Rubens, Antwerpen, 6 januari 1606: 'Inest eidem sarcinae, quam tua nobis mater commiserat, fasciculus P.R. litteris alphabeticis insignitus: alii item fasciculi duo a nobis inscripti, cum sex Senecae, duobus divae Hallensis et Aspricollis exemplaribus quas ampl[issi]mi auctoris nomine donanda isthic habes.... Memini et tibi exemplar adjungere, exiguum scilicet magni amoris nostri monumentum...'. (p. 286).
Zoals Ch. Ruelens (Rubens, *Corr.* I, p. 288) opmerkte, is deze brief, hoewel aan Philips Rubens geadresseerd, in feite voor zijn broer Peter Paul bestemd; Philips was toen reeds naar Antwerpen teruggekeerd.

LUCIUS ANNAEUS SENECA, *Opera... omnia: a Justo Lipsio emendata...*
LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LXXI (p. 286-295).
Zie voor de beschrijving, M3.

O 15

- Brief van Balthasar Moretus aan Philips Rubens in Rome, Antwerpen, 6 januari 1606. Fragment hieruit, zie O14.

JUSTUS LIPSIUS, *Diva Virgo Hallensis*...- Antwerpen: 1605.

LIT. Rubens, *Corr.*, I, Lett. LXXI (p. 286-295).
Zie voor de beschrijving, M4.

O 16

- Brief van Balthasar Moretus aan Philips Rubens in Rome, Antwerpen, 6 januari 1606. Fragment hieruit, zie O14.

JUSTUS LIPSIUS, *Diva Sichemiensis...*- Antwerpen: 1605.
LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LXXI (p. 286-295).
Zie voor de beschrijving, M5.

O 17

- Brief van Philips Rubens aan Balthasar Moretus, Rome, 17 februari 1606: 'Lovanium avide exspecto et gratias magnas eo nomine ago.' (p. 306).

JUSTUS LIPSIUS, *Justi Lipsii Lovanium: sive oppidi et academiae eius descriptio, libri tres*.- Antwerpen: Joannes Moretus, 1605.- 119 p.: ill.; 4°.
LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LXXIV (p. 305-307). BB III, p. 996-998, L-356. Simoni L-160. *Lipsius. Cat. Antwerpen (1997)*, 46. *Lipsius. Cat. Leuven (1997)*, 35.
EX. Antwerpen, MPM, A 1164(1). Antwerpen, UFSIA, Rg, 2036 A 5.

O 18

- Brief van Philips Rubens aan Balthasar Moretus, 23 juni 1606: 'Puteani Naeniam vides ab ipso mihi missam, meoque hortatu exsculptam.' (p. 334).

ERYCIUS PUTEANUS, *Erycii Puteani in Justum Lipsium pietas, brevi naenia expressa*.- Antwerpen: 1607.- 4°.
LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LXXXI (p. 333-336).
EX. Parijs, BnF, M 11190 & Yc.2051.

O 19

- Brief van Philips Rubens aan Erycius Puteanus, Rome, 22 juli 1606: ‘De libello ad me misso mirifice te amo, mi Puteane. Crede mihi, teipsum hic vicisti; non solum illum Laconismi impugnatorem.’ (p. 338).

ERYCIUS PUTEANUS, *Erycii Puteani Laconismi patrocinium, dialogus. Quo breviloquentia firmatur aut munitur: & H. Farnesii* □πιχειρ□ματα *leviter diluuntur.* - Milano: presso i Malatesta, 1606.- 72p.; 8°.

In hetzelfde jaar verscheen een druk in 12° bij de Officina Wecheliana te Frankfurt am Main.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. LXXXIII (p. 338-343). BB IV, p. 763, P-159. Rhodes p. 713.

EX. Londen, BL, Hirsch I.474.(2).

P. Werken met bijdragen van Albert Rubens

P 1

JACOBUS DE BIE & JOANNES HEMELARIUS, *Imperatorum Romanorum numismata aurea...* 1627.

Max Rooses schrijft in *Rubens' Leven en Werken*, p. 158: 'Albertus Rubens had zijn heele leven liefhebberij in die vakken der wetenschap en verwierf er zich een eervollen naam in. Wonder genoeg echter, hij gaf geen zijner schriften uit en wanneer er al eens een gedrukt werd zette hij er zijnen naam niet op. Er bestaat een enkele uitzondering op den regel. Toen in 1627 Joannes Hemelarius de tweede uitgave liet verschijnen der gouden munten van de Romeinsche keizers, die zich bevonden in de verzameling van Karel van Croy hertog van Aarschot, plaatste Albertus Rubens een Latijnsch lofvers in den smaak van dien tijd vooraan in het werk en onderteekende het in jeugdig zelfvertrouwen met zijnen naam: hij was toen dertien jaar oud.'

Zie voor de beschrijving, D41.

P 2

MICHAEL HOYERUS, O.E.S.A., *Flammulae amoris S.P. Augustini versibus et iconibus exornatae. Auctore F[ratre] Michaele Hoyero ordinis eremit[arum] S[ancti] Augustini.*- Antwerpen: Hendrik Aertssens, (1628), 1629.- 168 [= 198] p.: ill.; 12°.
Gegraveerde titelpagina.

Gedicht van Albertus Rubens Antverpiensis R.P. Michaeli Hoyero Magistro suo (p. [17]).

LIT. BCNI 8099.

EX. Antwerpen, MPM, A 3930. Antwerpen, SB, C 69620.

Q. Werken die nog niet eerder werden vermeld en waarin over P.P. Rubens en zijn familie bijzonderheden voorkomen

Q 1

JEAN PORTHAISE, *Parasceue generalle à l'exact examen de l'institution de l'Eucharistie: contre la particulière interprétation des Religionnaires de nostre temps. Par révérend père F.J. Porthaise, théologal de l'Eglise de Poictiers. Dédié au très-chrestien Roy Henry III.*- Poitiers: Jean Blanchet, 1602.- 272 p.; 8°.

Jan Rubens is beschuldigd van ketterij en ontrouw tegenover Filips II.

LIT. Goldsmith, *FRE, 1601-1700*, 1331.

EX. Londen, BL, 4324.bb.11. Poitiers, Bibliothèque municipale, D.P. 888.

Q 2

GASPAR SCIOPPIUS, *Gasp[ari] Scioppii Scaliger hypobolimaeus, hoc est: Elenchus epistolae Josephi Burdonis, Pseudoscaligeri. De vetustate & splendore gentis Scaligerae. Quo praeter crimen falsi & corruptarum litterarum regiarum, quod Thrasoni isti impingitur, instar quingenta eiusdem mendacia deteguntur & coarguuntur.*- Mainz: Johann Albin, 1607.- 429 p.; 4°.

'Amicus quidem meus Petrus Paulus Rubenius, in quo utrum commendem magis nescio, pingendi ne artificium, ad cujus ipse summam, si aetatis hujus quisquam pervenisse intelligentibus videtur, an omnis humanioris litteraturae peritiam politumque judicium cum singulari sermonis et convictus suavitate conjunctum: is ergo non paucas in Italia passim videri mihi affirmavit picturas, in quibus Paridis Burdonis nomen plane et probe perscriptum visatur.' (Scaliger hypobolimaeus, f. 110 v°)

LIT. Rubens, *Corr.* II, p. 3-4. C. Ruelens, 'Un témoignage relatif à P.P. Rubens en Italie', in *Rubens-Bulletijn*, III, 113-117. Arents, *Geschriften*, p. 11 en 148. Paisey S-1217.

EX. Brussel, KB, VB 11.507 A. Londen, BL, 606.c.32. Parijs, BnF, 4E.Lm^3 1444 & Z 3208.

Q 3

JUSTUS RYCQUIUS, *Justi Ryckii Gandavensis Belgae, Primitiae epistolicae ad Italos et Belgas, quive in ijs locis... Centuria prima.*- Köln: Bernhard Wolter, 1610.- 189 p.; 4°.

Brief van Justus de Rycke (Perugia, 30 november 1608) aan Philips

Rubens (te Antwerpen) op p. 45-47 van het werk (Epist. XXVIII), waarin hij o.m. Rubens' schilderijen in het koor van Santa Maria in Vallicella, de kerk der oratorianen, te Rome vermeldt en de kunstenaar als de Nederlandse 'Apelles' prijst.
LIT. Paisey R-1254.
EX. Londen, BL, 1084.g.27. Wolfenbüttel, HAB, Li 7704.

Q 4

ANDREAS SCHOTTUS S.J., *Adagia...* 1612.

Op p. 272 noemt A. Schottus de gebroeders Philips en P.P. Rubens een stel erudieten ('eruditum par').
LIT. Rubens, *Corr.* II, Lett. CXXIX (p. 38-43). Evers (1943), p. 37.
Zie voor de beschrijving, E203.

Q 5

JOHANN WILHELM NEUMAYR VON RAMSSLA, *Des Durchlauchtigen Hochgebornen Fürsten und Herrn Herrn Johann Ernsten des Jüngern, Hertzogen zu Sachsen, Sälich, Cleve und Berg, Landgrafen in Düringen, Marggrafen zu Meissen, Grafen zu der Margk und Ravenspurg, Herrn zu Ravenstein: Reise in Franckreich, Engelland und Niederland, Beschrieben durch Herrn Johann Wilhelm Neumayr von Ramssla, dasselbsten Erbgesessen.*- Leipzig: (Justus Jansonius für) Henning Grosse der J., 1620.- 304 p.; 4°.

'Hierauff sahen sie auch bey den beyden vortrefflichen Mahlern Peter Paul Rybent und Brügeln viel herrliche Gemählde und Kunststück. Rybent mahlet meistlich grosse Stück, und alles in rechter natürlicher grösse, abert überauss künstlich, schön und nach dem Leben. Soll alle Wochen auff 100. Gulden arbeiten kömen, mag leicht ein Stück seyn, er verkauffet solches um 2.3.4 auch 500 Reichsgülden...' (p. 261).
De auteur bezocht Antwerpen in 1613, evenals Th. Sagittarius, in het gezelschap van Johann Ernst van Saksen (zie de toelichting bij Q6).
LIT. Arents, *Geschriften*, p. 456. McRae 190. Paisey N-170.
EX. Londen, BL, 1430.c.13. Parijs, BnF, G 3550 & 4° L^{29} 57.

Q 6

THOMAS SAGITTARIUS, *Ulysses Saxonicus seu Iter, quod illustrissimus et celsissimus princeps ac dominus Dn. Johannes-Ernestus dux Saxoniae, Juliae, Cliviae, et Montium, landgravius Thuringiae, marchio Misniae, comes de Marca et Ravensberck, dominus in Ravenstein, &c. per Germa-niam, Galliam, Angliam, & Belgium, Anno 1613 magno cum fructu instituit, et*

felicissime absolvit, descriptum a Thoma Sagittario, philos. et J.U. doctore, poëta laur. caesareo, et p.t. gymnasii Elisabethani, quod est Vratislaviae, rectore et profess. publ. scholarumq[ue] caeterarum, quae ibid. inspectore. Cum sacratissimae pietatis et devotissimae gratitudinis privilegio plane et plene divino.- Wrocław: Georg Baumann der J. für David Müller, 1621.- 303 p.; 4°.

Verzen gewijd aan 'Paulus Rybenius' (p. 232). Thomas Sagittarius (1577-1621), uit Stendal (Saksen), bezocht in 1613 Antwerpen als lid van het gevolg van hertog Johann Ernst van Saksen Weimar, en wijdde Latijnse verzen aan P.P. Rubens en Jan I Breughel. Citaat in: J.A. Goris, *Lof van Antwerpen. Hoe reizigers Antwerpen zagen, van de XVe tot de XXe eeuw*, Brussel, 1940, p. 64-65 (met vertaling in het Nederlands).

LIT. Arents, *Geschriften*, p. 819. Paisey S-121.

EX. Londen, BL, 11408.bb.6. Parijs, BnF, Yc.4085. Wrocław, Biblioteka Uniwersy-tecka, 4W94 & 4W94a.

Q 7

FRANCISCUS SWEERTIUS, *Athenae Belgicae sive Nomenclator Infer[ioris] Germaniae scriptorum, qui disciplinas philologicas, philosophicas, theologicas, juridicas, medicas et musicas illustrarunt. Franciscus Sweertius Antverp[iensis] pro suo in patriam et literas adfectu digessit et vulgavit. Accessit ei[us]dem auct[oris] succincta XVII eiusdem inf[erioris] Germ[aniae] provinciar[um] nec non praecipuarum orbis bibliothecarum et academiarum luculenta descriptio.*- Antwerpen: Willem van Tongeren, 1628.- 708 p.; f°.

Over Philips Rubens (p. 646-648).

EX. Antwerpen, SB, A 83. Brussel, KB, VB 12.033 C & II 44.354 C RP.

Q 8

ABRAHAM GÖLNITZIUS, *Abraham Gölnitzii Dantisc[ani] Ulysses Belgico-Gallicus, fidus tibi dux et Achates per Belgium Hispan[orum], regnum Galliae, ducat[um] Sabaudiae, Turinum usq[ue] Pedemontii Metropolin.*- Leiden: Officina Elzeviriana, 1631.- 671 p.; 12°. Gegraveerde titelpagina.

'Intus omnia marmore Asiatico nitent, columnae XXXVI a pavimento marmoreo surgunt ad fornicem; picturae, Brugelii & Rubenii maximum opera, morantur accedentem...' (p. 58). 'A Plantino ad Rubenium te ducam, vivum Europae miraculum...' (p. 71).

Onder de talrijke kunstwerken die hij daar aantreft, wordt de auteur vooral getroffen door een Laatste Oordeel, evenals door schilderijen

die Rubens voor de Franse koningin-moeder, Maria de' Medici, voltooit. 'Una "*judicium Salomonis*", Rubenii manu pictum, pretio ter mille florenor[um] habet.' (p. 124).

- In 1633 bestelde P.P. Rubens bij Moretus een ex. van dit werk voor zijn zoon Albert (Journal, fol. 32 v: 2 maart 1633).

LIT. Willems, *Les Elzevier* 349. M. Rooses, 'De vreemde reizigers Rubens of zijn huis bezoekende' in *Rubens-Bulletijn*, V, 1900, 223-224. Arents, *Geschriften*, p. 12, 148 en 456. McRae 111.
EX. Antwerpen, SB, K 16416. Antwerpen, UFSIA, CB, P 10.82.

R Mogelijke lectuur van P.P. Rubens *a.* niet eerder opgenomen publicaties in verband met architectuur, iconografie, perspectief of schilderkunst die voorkomen in de cataloog van Albert Rubens

R 1

- *Architettura di Leon Battista Alberti. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 26, kol. 2).

LEONE BATTISTA ALBERTI, *L'Architettura di Leonbatista Alberti tradotta in lingua Fiorentina da Cosimo Bartoli, gentilhuomo, & academico Fiorentino. Con la aggiunta de' disegni.*- Venezia: Francesco de' Franceschi, 1565.- 404 p.: ill.; 4.

LIT. *STC Italian 15-16.s.* p. 15.

EX. Brussel, KB, VH 9679 B. Parijs, BnF, V 8914.

R 2

- *Bernardinus Baldus de Verborum Vitruvianorum Significatione. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 1).

BERNARDINO BALDI, *De verborum Vitruvianorum significatione, sive Perpetuus in M. Vitruvium Pollionem commentarius. Auctore Bernardino Baldo Urbinate, Guastallae abbate. Accedit vita Vitruvii, eodem auctore.*- Augsburg: ad insigne Pinus, 1612.- 208 p.; 4°.

LIT. Paisey B-100.

EX. Londen, BL, 1043.f.16. Parijs, BnF, V 8901(1).

R 3

- *Architettura Militare di Gabriele Busca. [in Folio].* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

GABRIELLO BUSCA, *L'architettura militare di Gabriello Busca Milanese, nella quale si da contezza ad ogni professore, e seguace della guerra tanto di grande, quanto di basso titolo, del modo di fortificare luochi deboli, cinger cittadi, fabricar fortezze, cosi al monte, come alla pianura, e della maniera di diffenderle da qualsivoglia batteria, & assalto. All' illustrissimo signore il Sig. Girolamo Porrone.*- Milano: Gio. Battista Bidelli, 1619.- 240 p.: ill.; 4°.

LIT. Rhodes, p. 164.
EX. Londen, BL, 534.i.4.(2). Parijs, BnF, V 9256.

R 4

- *Discursos de la Pintura de Don Juan de Butron. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 25, kol. 2).

JUAN DE BUTRÓN, *Discursos apologeticos, en que se defiende la ingenuidad del arte de la pintura; que es liberal, de todos derechos, no inferior a las siete que comunmente se reciben. De Don Juan de Butron, professor de ambos derechos. A Don Fernando de la Hoz, gentilhombre de la Casa de Su Magestad.*- Madrid: Luis Sanchez, 1626.- 123 p.; 4°.
LIT. Goldsmith, *SPA, POR 1601-1700* B-349.
EX. Londen, BL, 564.a.7. Madrid, Biblioteca Nacional, 2/45938. Parijs, BnF, V 10264.

R 5

- *Images des Dieux de Cartari. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 24, kol. 1).

VINCENZO CARTARI, *Les images des dieux des anciens, contenant les idoles, coustumes, cérémonies et autres choses appartenans à la religion des payens, recueillies en italien par le sieur Vincent Cartari, italien, et traduites en françois, et augmentées par Antoine du Verdier, seigneur de Vauprivas, etc., augmenté en cette édition de la généalogie et origine d'iceux (par E. Laplonche-Richette).*- Lyon: Paul Frellon, 1623-1624.- 2 dln.; 8°.
LIT CF. Goldsmith, *FRE 1601-1700* C-360 (ed. Frellon, 1610).
EX. Parijs, BnF, J 25128 & 25129.

R 6

- *Guide de Fortifications de Claude Flamand. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 23, kol. 1).

CLAUDE FLAMAND, *Le guide des fortifications et conduitte militaire, pour bien se fortifier & deffendre, de M. Claude Flamand, ingénieur du Duc de Wirtemberg.*

Reveue & augmenté pour la seconde édition de plusieurs figures.- Montbéliard: Jacques Foillet, 1611.- 247 p.: ill.; 8°.

EX. Parijs, BnF, V 18289.

R 7

- *Oeuvres Mathematiques de Marolois. [in Folio]*. (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 2).

SAMUEL MAROLOIS, *Opera mathematica ou Oeuvres mathématicques traictans de géometrie, perspective, architecture et fortification par Samuel*

Marolois. Ausquels sont ajoints les fondements de la perspective & architecture de J[oan] Vred[e]m[an de] Vriese. Augmentée & corrigée, en divers endroicts, par le mesme auteur.- 's-Gravenhage: Hendrick Hondius; Arnhem: Johannes Janssonius, 1614-(1616).- 4 dln.: front., ill.; f° oblong.

Gegraveerde titelpagina's.

De verschillende delen hebben elk hun eigen titelpagina en drukgeschiedenis. Van enkele delen bestaan latere drukken.

EX. Antwerpen, SB, G 48942[1] & G 48943 (onvolledig) & G 48942[3]. Brussel, KB, II 44.402 C LP. Delft, Bibliotheek Technische Hogeschool.

R 8

- *L'Architecture de Philibert de Lorme. [in Folio].* (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 1).

PHILIBERT DE L'ORME, *Architecture de Philibert de L'Orme, conseiller et aumosnier ordinaire du Roy, et abbé de Sainct Serge lez Angers. Oeuvre entière contenant onze livres, augmentée de deux; & autres figures non encores veuës, tant pour desseins qu'ornemens de maisons. Avec une belle invention pour bien bastir & à petits fraiz. Très-utile pour tous architectes & maistres juréz audit art, usans de la règle & compas. Dédiée au Roy.*- Paris: Regnauld Chaudière, 1626.- 348 f.: portr., ill.; f°.

EX. Parijs, BnF, V 1987.

R 9

- *Architettura di Paladio. [in Folio].* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 1).

ANDREA PALLADIO, *I quattro libri dell'architettura di Andrea Palladio. Ne' quali, dopo un breve trattato de'cinque ordini, e di quelli avertimenti che sono piu neccessarii nel fabricare: si tratta delle case private, delle vie, dei fonti, delle piazze, dei xisti & de' tempii.*- Venezia: Bartolomeo Carampello, 1616.- 4 dln. (67, 78, 46, 134 p.): ill.; f°.

LIT. Rhodes, p. 644.

EX. Londen, BL, 1605/693. Poughkeepsie, NY, Adriana Memorial Libr., NP 0036340.

R 10

- *Architecture de Guerre d'Aurelio Passino. [in Folio]*. (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 2).

AURELIO PASSINO,
Titel niet geïdentificeerd.

R 11

- *Architecture Militaire de Pierre Sardi. [in Folio]*. (Cat. A. Rubens, p. 8,

kol. 2).

PIETRO SARDI, *Couronne impériale de l'architecture militaire, c'est-à-dire, vraye et artificieuse introduction à la fortification pour tous lieux et contre tous les efforts de l'assaillant, tant pour l'offensive que pour la défense. Mise en lumière & déclairé avec figures par Pierre Sardi, romain, traduit en langue françoise (par J. de Zetter)*.- Frankfurt: [Hartmann] Palthen für Jakob de Zetter, 1623.- 81 p.: ill.; f°.

LIT. Paisey S-256.

EX. Frankfurt, Stadt- und Universitätsbibliothek, 4° VI 4718 (met titel in het Latijn en het Duits). Londen, BL, 1605/210.

R 12

- *Prattica de Prospettiva de Sirigatti. [in Folio]*. (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 2).

LORENZO SIRIGATTI, *La pratica di prospettiva del cavaliere Lorenzo Sirigatti al Ser[enissi]mo et invittiss[i]mo Ladislao Sigismondo, principe di Polonia e di Svezia*.- Venezia: Bernardo Giunti, 1625.- [8] p., 64 f. pl.: ill.; f°.

LIT. Cf. Rhodes p. 855 (ed. Venetië, Pietro Miloco, 1625).

EX. Parijs, BnF, V 1655 & V 1656.

R 13

- *Architettura Di Giacomo Barozzi da Vignola. [in Folio]*. (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 2).

GIACOMO BAROZZI DA VIGNOLA, *Regola delli cinque ordini d'architettura di M. Giacomo Barozzio da Vignola. Con la nuova aggionta di Michel-Angelo Buonaroti = Regel van de vijf ordens der architecture. Ghestelt by M. Jacob Barozzio van Vignola. Met een nieu byvoegsel van Michiel Angelo Buonaroti = Reigle des cinq ordres d'architecture de M. Jaques Barozzio de Vignola. Avec une augmentation nouvelle de Michel Angelo Buonaroti = Regel der funff Orden von Architectur. Ghestelt durch M. Jacob Barozzio von Vignola. Auffs neue vermehrt mit ettliche herliche Gebäwen von Michel Angelo Buonaroti*.- Amsterdam: Willem Jansz Blaeu, 1617.- 95 p.: portr., ill.; f°.

In hetzelfde jaar verscheen een druk te Rome bij M.G. Rossi, 1617.

EX. Brussel, KB, VB 5310 C RP.

R 14

- *Opera Mathematica Vitellionis. [in Folio]*. (Cat. A. Rubens, p. 8, kol. 2).

VITELLIO, *Vitellionis mathematici doctissimi* Π□ρ□ □πτικη□ς, *id est De natura, ratione et projectione radiorum visus, luminum, colorum atque formarum,*

quam vulgo perspectivam vocant, libri X. Nunc pr. opera Geo[rgii] Tansteter et P[e]t[ri] Apiani in lucem ed[ita].- Nürnberg: Johann Petreius, 1551.- f°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. P.A. Tiele, *Catalogus der Bibliotheek van Joannes Thysius*, Leiden, E.J. Brill, 1879, p. 137. VD16 V-1760.

EX. Leiden, Bibliotheca Thysiana.

R 15

- *Vitruvii Architectura. Genevae. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 9, kol. 2).

MARCUS VITRUVIUS POLLIO,

Exacte titel van de quarto-editie uit Genève niet geïdentificeerd.

R Mogelijke lectuur van P.P. Rubens *b.* Niet eerder opgenomen publicaties van vrienden van P.P. Rubens die voorkomen in de cataloog van Albert Rubens

R 16

- *Baudius de induciis Belli Belgici. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 15, kol. 2).

DOMINICUS BAUDIUS, *Libri tres De induciis belli Belgici. Auctore Dominico Baudio, j[uris] c[onsulto] olim primario historiarum professore in academia Leidensi. Secunda editio.*- Leiden: Lowijs I Elzevier: (Isaac Elzevier), 1617.- 343 p.; 8°.
LIT. Willems, *Les Elzevier* 118.
EX. Antwerpen, MPM, R 35.6.

R 17

- *Laurentii Beyerlinck Apophtegmata Christianorum, bis. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 1).

LAURENTIUS BEYERLINCK, *Laurentii Beyerlinck theologi et canonici Antverpiensis Apopthegmata christianorum.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1608.- 584 p.; 8°.
LIT. BN II (1868) kol. 405. BCNI 5328. NBW XII (1987) kol. 62.
EX. Antwerpen, MPM, A 863. Antwerpen, SB, C.2086. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3004 i 7 & 3004 i 7bis.

R 18

- *Laurentii Beyerlinck Promptuarium Morale. 3. Voll. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 1).

LAURENTIUS BEYERLINCK, *Promptuarium morale super evangelia festorum totius anni ad instructionem concionatorum, reformationem peccatorum, consolationem piorum. Ex SS. Scripturis, SS. Patribus & optimis quiibusvis scriptoribus studiose collectum. Authore Laurentio Beyerlinck, archi-presbytero & canonico ecclesiae cathedralis Antverpien[sis]. Pars hyemalis, [- aestivalis, tertia].*- Köln: Anton Hierat, 1613-(1618).- 3 dln. (634, 760, 828 p.); 8°.
LIT. BN II (1868), kol. 405-406. BCNI 5990. Paisey B-962.

EX. Antwerpen, MPM, K 24 (deel uit 1617). Antwerpen, UFSIA, Rg, 3004 i 15 (deel uit 1614) & 3004 E 6 (deel uit 1616).

R 19

- *Elogia Ciceroniana Illustrium Romanorum, selecta J. Brant. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 2).

ELOGIA CICERONIANA Romanorum domi militiae[que] illustrium annis amplius septingentis ab urbe condita usque ad Augusti imperium: selecta a Joanne Brantio Antverpiano i[uris] c[onsulto].- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1612.- [2]57 p.; 4°.

LIT. BN II (1868), kol. 906. Rubens, *Corr.* p. 18: commentaar bij Lett. CXXI (p. 14-20: Philips Rubens aan Petrus Peckius, Antwerpen, 5 november 1609) & Lett. CXXXV (p. 64-66: Dominicus Baudius looft dit werk in een brief aan P.P. Rubens, Leiden, 21 februari 1613). Simoni C-113.
EX. Antwerpen, SB, K 6829 (3 ex.).

R 20

- *Julius Caesar cum notis Brantii. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 1).

CAIUS JULIUS CAESAR, *C. Julii Caesaris Quae exstant, ex nupera viri docti accuratissima recognitione. Accedit nunc vetus interpres Graecus librorum VII de bello Gallico, ex bibliotheca P. Petavii. Praeterea notae, adnotationes, commentarii partim veteres, partim novi, in quibus notae tum politicae, tum criticae Jo[annis] Brantii Antverpiani. Ad haec indices rerum, & locorum utiles. Quae altera pagina plenius exhibet. Editio adornata opera & studio Gothofredi Jungermani Lipsiensis*.- Frankfurt am Main: Claude de Marne & Erben Johann Aubry, 1606.- 2 dln. (450, 579 p.); 4°.

LIT. BN II (1868), kol. 906. Paisey C-9.
EX. Antwerpen, MPM, B 1188. Antwerpen, SB, K 6790.

R 21

- *Joannis Brantii Senator. bis. in Quarto* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 2).

JOANNES BRANTIUS, *Joannis Brantii j[uris]c[onsulti] Senator sive De perfectione et veri senatoris officio libri duo.*- Antwerpen: Balthasar Moretus, 1633.- 211, 32 p.; 4°.

LIT. BN II (1868), kol. 906. Rubens, *Corr.* II, p. 18: commentaar bij Lett. CXXI (p. 14-20).

EX. Antwerpen, SB, E 2707. Parijs, BnF, X 650.

R 22

- *Malderus de Sigillo Confessionis Sacramentalis. in Octavo.* (Cat. A.

Rubens, p. 4, kol. 1).

JOANNES MALDERUS, *Joannis Malderi episcopi Antverpiensis s[acrae] th[eologiae] quondam Lovanii professoris Tractatus de sigillo confessionis sacramentalis.*- Antwerpen: Balthasar Moretus & Wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, 1625, (1626).- 208 p.; 8°.

LIT. BN XIII (1894-1895), kol. 225. BCNI 7688. BB IV, p. 36-37, M-282.

EX. Antwerpen, SB, F 4437.

R 23

- *Miraei Bibliotheca Ecclesiastica. Fol.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).

AUBERTUS MIRAEUS, *Bibliotheca ecclesiastica sive Nomenclatores VII veteres: S[anctus] Hieronymus presbyter et doctor ecclesiae, Gennadius Massiliensis, S[anctus] Ildefonsus Toletanus, Sigebertus Gemblacensis, S. Isidorus Hispalensis, Honorius Augustodunensis, Henricus Gandavensis. Aubertus Miraeus Bruxellensis, S[acrae]R[omanae]E[cclesiae] protonotarius, decanus Antverp[iensis] auctariis ac scholiis illustrabat.*- Antwerpen: Jacobus Mesius, 1639.- 307 p.; f°.

LIT. NBW IX (1981), kol. 536.

EX. Antwerpen, SB, F 23157. Antwerpen, UFSIA, Rg, 11 A 7.

R 24

- *Miraei Notitia Ecclesiarum Belgii. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 2).

AUBERTUS MIRAEUS, *Notitia ecclesiarum Belgii in qua, tabulis donationum piarum longa annorum serie digestis, sacra & politica Germaniae Inferioris vicinarumque provinciarum historia, explosis fabulis, recensetur & illustratur: studio Auberti Miraei Bruxellensis, s[acrae] t[heologiae] l[icentiati] & decani Antverpiensis.*- Antwerpen: Jan Cnobbaert, 1630.- 708 p.; 4°.

LIT. BNB XIV (1897), kol. 893. NBW IX (1981), kol. 536.

EX. Antwerpen, SB, K 22532. Antwerpen, UFSIA, CB, P 12.237. Antwerpen, UFSIA, Rg, 2046 F 8.

R 25

- *Chronicon Belgicum Miraei. Fol.* (Cat. A. Rubens, p. 10, kol. 2).

AUBERTUS MIRAEUS, *Auberti Miraei Rerum Belgicarum chronicon ab Julii Caesaris in Galliam adventu usque ad vulgarem Christi annum M.DC.XXXVI, in quo Belgarum res ecclesiasticae & politicae, per mille septingentos fere annos cum exterorum historia compositae, ad exactam temporum rationem revocantur, rejectisque fabulis, ex fide classicorum cuiusque saeculi scriptorum ac veterum diplomatum, solide adstruuntur, & varie*

illustrantur. Ad Ferdinandum Austriacarum Hisp[aniae] infantem Belgicae proregem.- Antwerpen: Guilielmus Lesteens, 1636.- 523 p.; f°.
LIT. BN XIV (1897), kol. 891.
EX. Antwerpen, SB, 582572 & K 54768.

R 26

- *Ludovici Nonii Hispaniae Descriptio. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 1).

LUDOVICUS NONNIUS, *Ludovici Non[n]ii medici Hispaniae sive populorum, urbium, insularum ac fluminum in ea accuratior descriptio.*- Antwerpen: Hieronymus Verdussen, 1607.- 330 p.; 8°.
LIT. BN XV (1899), kol. 822.
EX. Antwerpen, MPM, A 2424. Antwerpen, SB, K 7026.

R 27

- *S. Paulini Opera cum notis Rosweydi. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 2).

PAULINUS, EPISCOPUS NOLANUS, *Divi Paulini episcopi Nolani Opera. Item vita eiusdem, consummatam perfectionem ac prorsus mirabilem sanctitatem continens, ex ipsius operibus & veterum de eo elogiis concinnata. Accedunt notae amoebaeae Frontonis Ducae & Heriberti Rosweydi e Societate Jesu.*- Antwerpen: Balthasar Moretus & wed. Joannes Moretus, & Joannes Meursius, 1622.- 896 p.; 8°.
LIT. De Backer & Sommervogel III, kol. 244, 29. BCNI 7106.
EX. Antwerpen, MPM, A 1030 & K 529. Antwerpen, SB, F 4327.

R 28

- *Andr. Scotti Nodi Ciceronis. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 1).

ANDREAS SCHOTTUS, S.J., *Nodi Ciceronis variorumque libri IIII. Enodati ab And[rea] Schotto Antverp[iensi] de Societate Jesu.*- Antwerpen: (Hendrik Aertssens) voor de erven Martinus Nutius, 1612, (1613).- 192, 119, 39 p.; 8°.
EX. Parijs, BnF, X 20061.
Mogelijk ook:
ANDREAS SCHOTTUS, S.J., *And[reae] Schotti, Antverp[iensis] Societatis Jesu De nodis Ciceronis variorumque libri IIII. Cicero a calumniis vindicatus. Eulogii*

Favonii Carhagin[ensis] in Cic[eronis] Somnium Scipionis disputatio. Editio altera.- Antwerpen: Gaspar Bellerus, 1613.- 192, 119, 39 p.; 8°.
EX. Antwerpen, SB, C 2017 (2de editie; onvolledig). Parijs, BnF, X 17724 (2e editie).
LIT. BN XXII (1914-1920), kol. 11. De Backer & Sommervogel VII, kol. 886, 35.

R 29

- *Andreae Scotti Observationum humanarum lib. 5. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 1).

ANDREAS SCHOTTUS, S.J., *And[reae] Schotti S[ocietatis] J[esu] Observationum humanarum lib[ri] V. Quibus Graeci Latiniq[ue] scriptores, philologi, poetae, historici, oratores, & philosophi emendantur, supplentur & illustrantur. Ejusdem Nodi Ciceronis variorumque lib[ri] IV. Item Caroli Langii in Ciceron[em] annotat[iones]. Ejusdemq[ue] carmina lectiora. Seorsim vero edita Procli chrestomathia poetica, cum scholiis And[reae] Schotti & Petr[i] Joan[nis] Nunnesii.*- Antwerpen: Gaspar Bellerus, 1615.- 468, 102 p.; 4°.

Blijkens het adres van sommige exemplaren gaat het om een co-editie met de erven Jean Aubry te Hanau.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 888-889, 4°.

EX. Antwerpen, MPM, A 4163.

R 30

- *Schotti Quaestiones Tullianae. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 1).

ANDREAS SCHOTTUS, S.J., *And[reae] Schotti Societatis Jesu Tullianarum quaestionum de instauranda Ciceronis imitatione libri III.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1610.- 383 p.; 8°.

LIT. BN XXII (1914-1920), kol. 11. De Backer & Sommervogel VII, kol. 884, 29.

EX. Antwerpen, UFSIA, Rg, 4102 E 3.

R 31

- *Scotti Itinerarium Italiae. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 2).
  Geen octavo-editie voorhanden. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat Rubens dit werk reeds bezat of kende toen hij in 1600 naar Rome vertrok. In die veronderstelling gaat het om volgende editie:

FRANCISCUS SCHOTTUS, *Itinerarii Italiae rerumq[ue] Romanarum libri tres. A Franc[isco] Schotto j[uris]c[onsulto] ex antiquis novisque scriptoribus iis editi qui Romam anno jubilei sacro visunt. Ad Robertum Bellarminum S[acrae] R[omanae] E[cclesiae] card[inalem] ampliss[imum].*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1600.- 453 p.; 12°.

LIT. BN XXII (1914-1920), kol. 14. De Backer & Sommervogel VII, kol. 898, 60. C. Van de Velde, 'L'itinéraire italien de Rubens' in *Bulletin de l'Institut historique belge de Rome*, 48-49 (1978-1979), p. 241.
EX. Antwerpen, MPM, A 693A. Antwerpen, SB, K 6923. Antwerpen, UFSIA, CB, P 11.411. Antwerpen, UFSIA, Rg, 4103 i 11.

R 32

- *Caroli Scribani Amor Divinus. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 2).

CAROLUS SCRIBANI, S.J., *Caroli Scribanii e Societate Jesu Amor divinus.*- Antwerpen: erven Martinus Nutius & Joannes Meursius, 1615.- 477 p.: front.; 8°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 985-986, 10. BCNI 6178. Brouwers S-451.

EX. Antwerpen, SB, D 74888. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3059 E 3 & 3059 E 3bis.

R 33

- *Caroli Scribani Antverpiae. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 12, kol. 2).

CAROLUS SCRIBANI, S.J., *Caroli Scribanii e Societate Jesu Antverpia.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1610.- 146 p.; 4°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 984, 6. Brouwers S-435.

EX. Antwerpen, UFSIA, Rg, 2030 H 6. Antwerpen, SB, K 7611.

R 34

- *Caroli Scribani Christus Patiens. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 1).

CAROLUS SCRIBANI, S.J., *Christus patiens Caroli Scribani e Societate Jesu piis exercitationibus illustratus Urbano VIII pontifici maximo d[e]d[icatus].* - Antwerpen: Martinus Nutius, 1629.- 813 p.; 4°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 989, 21. Brouwers S-518.

EX. Antwerpen, MPM, A 4161. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3060 F 4.

R 35

- *Caroli Scribani Medicus Religiosus. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 2).

CAROLUS SCRIBANI, S.J., *Caroli Scribani e Societate Jesu Medicus religiosus de animorum morbis & curationibus.*- Antwerpen: erven Martinus Nutius, 1618.- 677 p.; 8°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 986, 14. BCNI 6585. Brouwers S-466a-b.
EX. Antwerpen, SB, D 74888. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3057 D 14 & 3059 D 1 & 3059 D 1bis.

R 36

- *Caroli Scribanii Orthodoxae fidei Controversa. bis. in Octavo* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 2).

CAROLUS SCRIBANI, S.J., *Orthodoxae fidei controversa. Liber I [-VI]*.- Antwerpen: Joannes Moretus & wed. en zonen Joannes Moretus, 1609-1612.- 3 dln. (193, 168, 328 p.); 8°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 984, 5. Brouwers S-432-434.
EX. Antwerpen, MPM, A 1038.

R 37

- *Caroli Scribani Philosophvs Christanvs. bis. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 4, kol. 2).

CAROLUS SCRIBANI, S.J., *Caroli Scribanii e Societate Jesu Philosophus christianus*.- Antwerpen: (Gerard Wolsschaten & Hendrik Aertssens) voor de erven Martinus Nutius & Joannes Meursius, 1614.- [32], 510, [1] p.; 8°.

LIT. De Backer & Sommervogel VII, kol. 985, 9. BCNI 6079. Brouwers S-445.
EX. Antwerpen, MPM, 8-172[1]. Antwerpen, UFSIA, Rg, 3057 D 13 & 3059 E 4 & 3059 E 4bis. Brussel, KB, II 41.752 A.

R 38

- *Swertii Epitaphia Jocoseria. in Octavo.* (Cat. A. Rubens, p. 14, kol. 2).

FRANCISCUS SWEERTIUS, *Epitaphia joco-seria, Latina, Gallica, Italica, Hispanica, Lusitanica, Belgica Franciscus Swertius Antverp[iensis] posteritati & urbanitati collegit.*- Köln: Bernard Wolter, 1623.- 351 p.; 8°.

LIT. BN XXIV (1926-1929), kol. 365-366, 23. NBW XIV (1992), kol. 668. Paisey S-3236.
EX. Antwerpen, SB, C 118041. Antwerpen, UFSIA, CB, P 11.238.

S. Werken waaraan P.P. Rubens citaten kan ontleend hebben

S 1

- Brief van Rubens aan Annibale Chieppio, Valladolid, 24 mei 1603: 'In somma Pergimus pugnantia secum cornibus adversis componere' (p. 145).
- *Horatius cum Comm. Cruquii. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 19, kol. 2).

QUINTUS HORATIUS FLACCUS, *Q[uinctus] Horatius Flaccus, cum commentariis et enarrationibus commentatoris veteris et Jacobi Cruquii Messenii literarum apud Brugenses professoris. Accesserunt Jani Dousae Nordovicis in eundem commentariolus, una cum succidanea appendice ad superiorem commentariolum. Item auctuarium commentatoris veteris a Cruquio editi.*- Leiden: Franciscus Raphelengius, 1597.- 695 p.; 4°.

Rubens, *Letters*, Let. 8 (p. 32-33) wijst op de ontlening aan Horatius, Sermones I, 1, 102-103.

LIT. Rubens, *Corr.* I, Lett. XXXI (p. 144-150). M. Sabbe, *Essai de bibliographie des éditions d'Horace publiées par Chr. Plantin et ses successeurs. Extrait des Etudes Horatiennes. Recueil publié en l'honneur du bimillénaire d'Horace*, Brussel, 1937, niet gepag. (ad annum). Rubens, *Letters*, Let. 8 (p. 32-33). McRae 138. Rubens, *Lettere*, Let. 8 (p. 48-50).

EX. Antwerpen, MPM, A 314.

Zie ook S3.

S 2

- Brief van Rubens aan Johann Faber, Antwerpen, 10 april 1609: 'Il Schioppio havendo inteso per lettere di mio fratello che gli stava amalato rispose con un verso di Menandro: *Vivus mortuusque vapulabit malus*' (p. 324).

MENANDER, *Ex comoediis Menandri quae supersunt. (Colligebat G. Morelius).*- Paris: Guillaume Morel, 1553.- 147 p.; 8°. Griekse en Latijnse tekst.

LIT. Rubens, *Corr.* VI, Lett. CMXXXIII (p. 323-326). Rubens, *Letters*, Let. 20 (p. 52-53). McRae 178. *STC French 15-16.s.* p. 319. Rubens, *Lettere*, Let. 21 (p. 72-74).

EX. Parijs, BnF, Yb.2019.

S 3

- Brief van Rubens aan Johann Faber, Antwerpen, 10 april 1609: 'Patienza: *non cuivis homini contingit etc....*' (p. 324).
- *Horatius Flaccus cum Commentariis Torrentii. in Quarto.* (Cat. A. Rubens, p. 18, kol. 1).

QUINTUS HORATIUS FLACCUS, *Q[uintus] Horatius Flaccus, cum erudito Laevini Torrentii commentario, nunc primum in lucem edito, item Petri Nannii Alcmariani in Artem poëticam.*- Antwerpen: Joannes Moretus, 1608.- 839 p.; 4°.

Rubens, *Letters*, Let. 20 (p. 52-53) wijst op de ontlening aan Horatius, Epistolae, I. 17. 36.

LIT. Rubens, *Corr.* VI, Lett. CMXXXIII (p. 323-326). M. Sabbe, *Essai...*, niet gepag. (ad annum). Rubens, *Letters*, Let. 20 (p. 52-53). McRae, 137. Rubens, *Lettere*, Let. 21 (p. 72-74). Simoni H-180.

EX. Antwerpen, MPM, A 958. Antwerpen, SB, C 48655. Parijs, BnF, Yc.663. Zie ook S1.

S 4

- Brief van Rubens aan Johann Faber in Rome, Antwerpen, 14 januari 1611; betreffende Adam Elsheimer: '... che morto nel fiore delli suoi studii et *adhuc sua messis in herba erat.*' (p. 327).

PUBLIUS OVIDIUS NASO, *P[ublii] Ovidii Nasonis Heroïdum epistolae amorum libri III, De arte amandi libri III, De remedio amoris libri II. Aliaque huius generis qua sequens pagella indicabit. Omnia ex accuratiss[ima] Andreae Naugerii castigatione. Guidonis Morilloni argumenta in epistolas.*- Antwerpen: Christophorus Plantinus, 1583.- 349 p.; 16°.

Rubens, *Letters*, Let. 21 (p. 53-54) wijst op de ontlening aan Ovidius, Heroïden, 17. 263.

LIT. Rubens, *Corr.* VI, Lett. CMXXXIV (p. 327-331). Rubens, *Letters*, Let. 21 (p. 53-54). McRae, 204. Voet, *PP* 1857. Rubens, *Lettere*, Let. 22 (p. 75-76).

EX. Antwerpen, MPM, A 722.

S 5

- Brief van Rubens aan Peiresc, Parijs, 13 mei 1625: '... et io che stava nel confine del prossimo palco, che resto saldo, *ut solemus aliquando duabus sellis sedere...*' (p. 351-352).

DESIDERIUS ERASMUS, *Desid[erii] Erasmi Roterodami Adagiorum chiliades juxta locos communes digestae: quibus Hadriani Junii, Johannis Alexandri Brassicani, Joannis Ulpii, Gilberti Cognati, Coelii Rhodigini, Polydori Virgilii, Petri Godefredi, Caroli Bovilli, Adriani Turnebi et aliorum quorundam paroemiographorum adagia eodem ordine descripta subiuncta sunt;*

accesserunt tres indices locupletissimi, tam adagiorum juxta ordinem alphabeticum, & secundum locos, quam rerum ac vocum in hoc opere explicatarum, cognituque dignarum. Quae opere toto continentur, proxima post praefationes abunde pagella demonstrabit.- Hanau: Officina Wecheliana für die Erben Jean Aubry, 1617.- 776 p.; f°.

Rubens, *Letters*, Let. 62 (p. 107-110) signaleert de ontlening van het Latijnse citaat aan Erasmus, Adagiorum chiliades tres.

LIT. Rubens, *Corr.* III, Lett. CCCLXXIV (p. 351-359). Rubens, *Letters*, Let. 62 (p. 107-110). BB II, p. 318, E-134. McRae 91. Rubens, *Lettere*, Let. 49 (p. 129-133). Paisey E-437.

EX. Rotterdam, GB, 3 A 6.

S 6

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 22 april 1627: 'Questa donna è notata di gran bellezza d'animo e di corpore *et omnibus una omnes suripuit veneres*' (p. 246).

GAIUS VALERIUS CATULLUS, *Catullus, Tibullus, Propertius, Just[i] Lips[ii] opere jamdudum emendati, ac denuo a Jano Dousa filio recogniti.*- Douai: Jean Bogard, 1623.- 216 p.; 16°.

Rubens, *Letters*, Let. 106 (p. 175-178) wijst op de ontlening aan Catullus 86.6 (p. 177).

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. XDVII (p. 243-251). Rubens, *Letters*, Let. 106 (p. 175-178). McRae, 53. Labarre, *Douai 17e s.*, 1193. Rubens, *Lettere*, Let. 88 (p. 222-226).

EX. Mons, BU. Parijs, BnF, Yc 5142.

S 7

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 10 juni 1627: 'Questa morte del Duchessa d'Orléans mi pare importunissima in questa congiunctura... Certo il caso e molto acerbo, et si puo dir di lei, considerando quanto cose potesse sperar con raggione: *quam longe a destinatione sua jacet*' (p. 272).

TITUS PETRONIUS ARBITER, *Petronii Arbitri Satyricon: cum uberioribus, commentarii instar, notis.*- Amsterdam: Willem Jansz Blaeu, 1626.- 288 p.; 24°.

Rubens, *Letters*, Let. 113 (p. 187-188) vermeldt als bron van het citaat: Petronius, Satyricon, 115.

LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DIV (p. 272-276). Rubens, *Letters*, Let. 113 (p. 187-188). McRae 215. Rubens, *Lettere*, Let. 94 (p. 238-240).

EX. Den Haag, KB, 183 N 19. Parijs, BnF, Z 2475.

S 8

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 9 september 1627: ‘Il

Tilli, oltra il suo valore, é venturoso, *nam ille incidit in feminas, nos in viros*' (p. 302).

QUINTUS CURTIUS, *De rebus gestis Alexandri Magni*.- Amsterdam: G. Janssonius, 1621.- 264 p.; 24°.

Rubens, *Letters*, Let. 123 (p. 200-201) vermeldt: 'probably a paraphrase of a line in Quintus Curtius, De rebus gestis Alexandri Magni 8. 1. 37'.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXV (p. 302-305). Rubens, *Letters*, Let. 123 (p. 200-201). McRae 240. Rubens, *Lettere*, Let. 102 (p. 259-260).
EX. Amsterdam, UB, 1716 G 4:3. Leiden, UB, 759 G 15: 2. Parijs, BN Rés. J 2038.

S 9

- Brief van Rubens aan Balthasar Gerbier, Antwerpen, 18 september 1627: 'Ick en wete daer niet voorders in te doene en sette mij gerust in myne goede conscientie ende den wille Godts. *In magnis voluisse sat est, Diis aliter visum est*' (p. 126).

SEXTUS PROPERTIUS, *Opera omnia quae exstant cum variorum doctorum virorum commentariis*.- Paris: Claude Morel, 1604.- 936 p.; f°.

Rubens, *Letters*, Let. 126 (p. 203-204) vermeldt dat het Latijnse citaat ontleend is aan Propertius, 2. 10. 6.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. CCCCLX (p. 125-128). Rubens, *Letters*, Let. 126 (p. 203-204). McRae 239.
EX. Antwerpen, SB, C 1316.

S 10

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 20 januari 1628; betreffende de Balzac stipt Rubens in de marge aan: 'Inest illi contemptor animus et commune nobilitatis malum, superbia' (IV, p. 354).
- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 18 december 1634: Rubens verantwoordt zijn huwelijkskeuze van een jonge vrouw uit de burgerij (Helena Fourment), door zijn vrees voor de 'commune illud nobilitatis malum superbiam praesertim in illo sexu' (VI, p. 82).

CAIUS SALLUSTIUS CRISPUS, *C[aii] Sallustii Crispi Coniuratio Catilinae et bellum Jugurthinum*.- Antwerpen: Jan van Keerberghen, 1608.- 365 p.; 16°.

EX. Antwerpen, MPM, A 3794 (druk uit 1608).

Rubens, *Letters*, Let. 143 (p. 230-232); Let. 235 (p. 391-396) vermeldt als bron van het citaat: Sallustius, Jugurtha, 68. Rubens, *Lettere*, Let. 118 (p. 288-289); Let. 185 (p. 466-472).
Mogelijk ook:
CAIUS SALLUSTIUS CRISPUS, C[aius] Crispus Sallustius [Bellum

Catilinarum. Bellum Jugurthinum. Historiarum fragmenta libri quinque. Fragmenta incertorum librorum. Orationes duae ad C. Caesarem adscriptae. In M. Tullium Ciceronem declamatio. Vita Sallustii ex libris Petri Creniti.].- Amsterdam: Willem Jansz Blaeu, 1621.- 185 p.; 32°.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXXII (p. 353-356); VI, Lett. DCCLXXXV (p. 81-95). Rubens, *Letters*, Let. 143 (p. 230-232); Let. 235 (p. 391-396). McRae 262.
EX. Parijs, BnF, J 13470 (druk uit 1621).

S 11

- Brief van Rubens aan Pierre Dupuy, Antwerpen, 17 februari 1628: Rubens schrijft dat de vriendschappen van de vorsten 'sunt meri ignes suppositi cineri doloso' (p. 361).

QUINTUS HORATIUS FLACCUS, Q*uinti Horatii Flacci Opera omnia, cum novis argumentis*.- Sedan: Jean Jannon, 1627.- 220 p.; 32°.
Rubens, *Letters*, Let. 147 (p. 237-238) wijst op de ontlening aan Horatius: Carmen Saeculare, 2.1.8.
LIT. Rubens, *Corr.* IV, Lett. DXXXIV (p. 360-363). Rubens, *Letters*, Let. 147 (p. 237-238). Goldsmith *FRE 1601-1700* 600. McRae 136. Rubens, *Lettere*, Let. 120 (p. 292-293).
EX. Parijs, BnF, Nains 79 & 80 & 1460.
Zie voor oudere edities van Horatius ook S1 en S3.

S 12

- Brief van Rubens aan Peiresc, Antwerpen, 10 augustus 1630: Rubens citeert uit de Fasti van Ovidius: 'Sic erat in fatis' (p. 312).

PUBLIUS OVIDIUS NASO, *Pub[lii] Ovidii Nasonis Fastorum, lib[ri] VI. Tristium, lib[ri] V. De Ponto lib[ri] IV. In Ibim ad Liviam*.- [Leiden: Franciscus II] Raphelengius, 1611.- 335 p.; 12°.
LIT. Rubens, *Corr.* V, Lett. DCLXXXI (p. 309-317). Rubens, *Letters*, Let. 216 (p. 365-367). McRae 203. Rubens, *Lettere*, Let. 173 (p. 432-435).
EX. Antwerpen, MPM, A 928[2].
Zie ook S4.

Persoonsnamenregister

De namen verwijzen naar de rubriekcode. Namen van drukkers en uitgevers staan in klein kapitaal (bv. 'BLAEU'), en met plaats van activiteit. Niet opgenomen zijn: namen uit 'LIT.' en de naam 'Rubens' (behalve als auteur).

Aarschot (hertog van) Zie Croy
Achilles Tatius H86
Aedo y Gallart, Diego D67, D68
AERT(S)SEN(S), Hendrik (Antwerpen) C1, D9, D13, E44, E126, E185, H50, P2, R28, R37
Aeschylus M1
Agricola, Georgius E29
Aguilon, François d' Zie Aguilonius, Franciscus
Aguilonius, Franciscus D4, E11
Agustín, Antonio Zie Augustinus, Antonius, episcopus Tarraconensis
ALBERT, Philippe (Genève) E160
Alberti, Leon Battista R1
Albertus (van Oostenrijk, aartshertog) E73, E83, E86, E87
ALBIN, Johann (Mainz) O9, Q2
Aldobrandino, Carlo H91
Aldrovandi, Ulisse Zie Aldrovandus, Ulysses
Aldrovandus, Ulysses E1, E2, E12, E18, E19, E40
Alemannus, Nicolaus E85, H70, J28
Alessandri, Alessandro Zie Alexandro, Alexander ab
Alexandro, Alexander ab E31
ALLIOT, Gervais (Parijs) E139
ALVAREZ, Antonio (Lissabon) E151
Amasaeus, Romulus E32
Ambrosinus, Alexander E144
Amiot, Jacques Zie Amyot, Jacques
Ammianus Marcellinus E60, E69
Amyot, Jacques E125
Andreae, Joahnnes Valentinus H17, H18
Andreas Cretensis, sanctus H86
Anna van Oostenrijk H42
Anselmus (St.) E159
ANTOINE (-VELPIUS), Hubert (Brussel) E42, E154, E156, E206
ANTONIELLI (eredi) (Palermo) H76
Apianus, Petrus R14
Apuleius, Lucius L. E162, E174
Aratus H86
Arcerius Theodoretus, Joannes E163
Archimedes H89, H90, H92
Argenterius, Joannes E149
Argenton Zie Comines
Argyrus, Isaac H86

Aristoteles O1
Armacanus, Alexander Patricius Zie Jansenius, Cornelius, episcopus Iprensis
Arum, Dominicus van Zie Arumaeus, Dominicus
Arumaeus, Dominicus E143
Arundel, Thomas (graaf van) H74, H75
Asterius Amasenus, episcopus, sanctus D8, E104, E107, G3, J10, J11, N9
Asterius, Justus E207
Athenaeus H77, H80
Attonitus, Richardus E115
AUBRY, Johann I (Erben) (Frankfurt/M. & Hanau) E59, E69, E77, E78, E80, E138, E194, E196, E202, H83, N1, N3, N4, O3, R20, R29, S5
Augustinus, episcopus Hipponensis, sanctus E159, P2
Augustinus, Antonius, episcopus Tarraconensis D13, E44
Aulus Gellius E24, O5

Bacon, Francis H60
Bagni Zie Bagno
Bagno, Guido del H14, H96, I1
Baldi, Bernardino R2
Balzac Zie Guez de Balzac
Bandini (kardinaal) H13
Barbarus, Daniel E28

Barbarus, Josephus E202
Barberini, Maffeo Zie Urbanus VIII, paus
Barberino, Taddeo H65
BARBIER, Symphorien (Lyon) O1
Barclaeus, Joannes E175, H3, H7
Barclay, John Zie Barclaeus, Joannes
Bargagli, Girolamo E141
Baronius, Caesar D29, D30, D32, D33, E48, H96
Barozzi detto il Vignola, Giacomo E13, R13
Barry, Gerat D42b
Bartoli, Cosimo R1
BASSE, Nikolaus (Frankfurt/M.) E31
BASSON, Govert (Leiden) G10, G11
Baudius, Dominicus G3, G10, G11, G12, G13, G14, G15, G16, N9, R16, R19
Bauhuis, Bernard Zie Bauhusius, Bernardus
Bauhusius, Bernardus D59, E179, N9
BAUMANN, Georg jr. (Wrocław = Breslau) Q6
Beauvais, Remi de D14
Becanus Zie ook Goropius Becanus
Becanus, Guilielmus D70
BELLAGAMBA, Giovanni Battista (Bologna) E1, E2, E18, E19
Bellarminus, Robertus D33, R31
BELLERUS, Balthazar (Douai) D15
BELLERUS, Gaspar (Antwerpen) R28, R29
BELLERUS, Petrus & Joannes (Antwerpen) D35, D41, E36, E126, E155, J20
BENACCI, Vittorio (Bologna) E40
BERG (Wwe), Anna (München) E64
BERNER, Johann (Frankfurt/M.) H18
BERTHELIN, Jean (Rouen) E4, H52
Berthelot J3
Beslerus, Basilius E33
BEYER, Johann (Frankfurt/M.) H70
Beyerlinck, Laurentius E73, N9, R17, R18
Biaeus Zie Bie
BIDELLI, Gio. Battista (Milaan) R3
Bidermann Zie Bidermanus
Bidermanus, Jacobus D61, E178
BIE, Jacques de (Antwerpen) D9, D13, D20, D41, E44, E65, E113, E122, H1, H33, J21, J25, J26, P1
Billius, Jacobus E153
BILLY, John (Londen) H3, H20, H74
Binet, Etienne, S.J. E161
Bion M2
Bizarri, Pietro Zie Bizarus, Petrus
Bizarus, Petrus E202
BLAEU, Joan I (Amsterdam) H93
BLAEU, Willem Jansz (Amsterdam) E54, E167, H4, R13, S7, S10

BLANCHET, Jean (Poitiers) Q1
Bleu(w)art, Joannes M1, M2
Blosius, Ludovicus D54, E184
Bloys, Loys de Zie Blosius, Ludovicus
Bochius, Joannes E83, E87
BOGARD, Jean (Douai) S6
Boghe, Jan Zie Bochius, Joannes
Boissard, Jean Jacques Zie Boissardus, Janus Jacobus
Boissardus, Janus Jacobus E20
Bolswert, Boetius a C1
Bonartius, Oliverius D62
Boonaert, Olivier Zie Bonartius, Oliverius
Bordeo Zie Burdeos
BORDONI, Girolamo (Milaan) E144
Borghese, Antonio E13
Bosio, Antonio H91
Bosio, Giacomo Zie Bosius, Jacobus
Bosius, Jacobus D16
Bossi, Giuliano J22
Boswell, William J28
Bottierre Zie La Bottiere
BOUILLEROT, Joseph (Parijs) E99, H32, H52
Bourdelotius, Joannes E124
Bovillus, Carolus S5
BOXE, Willem Christiaens vander (Leiden) E172
Boxhorn, Marcus Zuerius Zie Boxhornius, Marcus Zuerius
Boxhornius, Marcus Zuerius E172
Boyvin, Jean D74

Brahe, Tycho E91, E92
Brant, Isabella G3, G4, G5, G6, G7, G8, N9
Brant(ius), Joannes E102, E149, E150, E151, E152, E176, K1, N9, R19, R20, R21
Brassicanus, Johannes Alexander S5
Bray Zie Du Bray
Breul Zie Du Breul
Brèves Zie Savary de Brèves
BRINGER, Johann (Frankfurt/M.) H18
Brisson(ius), Barnabé M9
Brosse J3
Bruegel, Jan I Q5, Q6, Q8
BRUGIOTTI, Andrea (Lyon) E85
BRY, Johann Theodor (Frankfurt/M.) E17
BRY, Theodor de (Frankfurt/M.) E17, E20
Bucholcerus, Abraham H79
Buckingham, hertog E116
Bucquoy (graaf van) J21
Bulengerus, Julius Caesar H45
BUON, Nicolas (Parijs) H7, H12, H19, H59, H64
Buonarotti Zie Michelangelo
BURDEOS, Joannes de (Bordeaux) H37
Burdo, Josephus Zie Scaliger, Josephus
BURGHOORN, Isaac (Den Haag) E176
Busca, Gabriello R3
Butkens, Christophe E123, J18
Butrón, Juan de R4

Cabillavus, Balduinus D59, E179
Cabilliau, Baldwin Zie Cabillavus, Balduinus
CACCHI, Giuseppe (Napels) E8
Caesar, Julius C. D9, D13, D41, E61, H1, R20, R25
Caesius, Federicus N10
Callimachus Experiens, Philippus E202
Calvus, Karolus H14
Camdenus, Guilielmus H3, H4
Camerarius, Joachim E77, H79
Camus, Jean-Pierre E139
Canterus, Gulielmus M1
Cantoclarus, Carolus H87
CARAMPELLO, Bartolomeo (Venetiê) R9
Cardanus, Hieronymus J23
Carnero, Antonio D36
Carrafa, Gian Battista E8
Carrafa, Muzio E8
Carronus, Jacobus E6
Cartari, Vincenzo R5

Casaubonus, Isaacus E55, E197, H80, M2, M13
Cassadoris, Guilielmus, episcopus Algarensis E142
Cassanus, Jacobus E207
Cassianus, Joannes E208
Cassiodorus, Magnus Aurelius E69, H47
Cassius Dio E59
Castel Zie Du Castel
Casteleyn, Vincent H28
Castillionius, Gulielmus Philander E29
Castracani, Castruccio H76
Castro, Pedro Fernandez de E156
Caton chrestien Zie Morgues, Mathieu de
Cats, Jacob E54, E176
Catullus, Gaius Valerius S6
Caus, Salomon de E45
CAVELLAT, Pierre (Parijs) H49
Cayer, D. E43
Cerda, Joannes Ludovicus de la E190, H8
Cervantes Saavedra, Miguel de E156
Chaldicius, Jamblichus E162, E163
CHAPPELET, Sébastien (Parijs) E161, H38
Chastelain Georges E206
CHAUDIÈRE, Regnauld (Parijs) R8
CHEVALIER, Pierre (Parijs) E198, E199
Chieppio, Annibale S1
Chifflet, Jean-Jacques Zie Chiffletius, Joannes Jacobus

Chifflet, Jules Zie Chiffletius, Julius
Chifflet, Laurent Zie Chiffletius, Laurentius
Chifflet, Philippe Zie Chiffletius, Philippus
Chiffletius, Joannes Jacobus E94, E98, H27, J7, J8, J9
Chiffletius, Julius E206
Chiffletius, Laurentius H95
Chiffletius, Philippus D51, D75, H95
CHOUËT, Jacques (Genève) E5
CHOUËT, Pierre & Jacques I (Genève) E192, H66
Christopherson, Johannes H79
Ciacconius, Ildefonso E30
Cicero, M. Tullius E95, H70, O9, R19, R28, R29, R30, S10
Cinthio, Giovanbattista Gyraldi E147
Clemens VIII, paus D5, D6, D19, D21, D40, D44, D55, E1
Cleonville E134
Clercq Zie Le Clercq
Clüver, Philipp Zie Cluverius, Philippus
Cluverius, Philippus E46, E47, E120, E121
CNOBBAERT, Jan (Antwerpen) D30, D67, D68, E123, R24
Coecke van Aelst, Pieter E35
Cognatus, Gilbertus S5
Colerus, Christophorus E31
Collenuccio, Pandolfo Zie Collenutius, Pandulphus
Collenutius, Pandulphus E9
Colonna, Anna H65
Columna Zie Colonna
Comines, Philippe de E4
COMMELINUS, Hieronymus (Heidelberg) E163
COMMELINUS, Hieronymus (Erben) (Heidelberg) M2
Commines, Philippe de Zie Comines, Philippe de
Constantin, Robert Zie Constantinus, Robertus
Constantinus, Robertus E39
Contarenus, Ambrosius E202
Contractus, Hermannus E194
Copernicus, Nicolaus E91, E92, H54
COPPENS VAN DIEST, Aegidius (Antwerpen) E111
COPPENS VAN DIEST, Anthonis (Antwerpen) E38, E111
Cordier, Balthasar Zie Corderius, Balthasar
Corderius, Balthasar D45, D50, D63
Cordes, Jean de H37
Cornaro H63
Cornarus, Ludovicus E16
Corte, Cornelius de Zie Curtius, Cornelius
Cossi Zie Bossi
Cousin Zie Cognatus
Coutinho, Gastao E151
CRAMOISY, Claude (Parijs) H57

CRAMOISY, Sébastien (Parijs) E62, E81, H14, H43, H56, H78, H86, H87
Crenitus Zie Crinitus
Cretensis Zie Andreas Cretensis
CRIEGHER, Johann (Venetië) E28
Crinitus, Petrus S10
CRISPIN, Jacques (Genève) E193
CRISPIN, Samuel (St. Gervais) E24
CROMBERGER, J. Juan (Sevilla) E157
Croy, Charles de (hertog van Aarschot) D9, D41, J21, P1
Cruquius, Jacobus S1
Cruserus H11
Ctesias E27, E77
Curopalata, Joannes E148
Curtius, Cornelius E185
Curtius, Quintus Zie Quintus Curtius
Cuspinianus, Joannes E196

Dalecampius, Jacobus E193, H66, H80
Dalechamp, Jacques Zie Dalecampius, Jacobus
Daniel, Pierre E192, O11
Danti, Egnazio E13
Demosthenes H11

Deodati H54
DÉU, Lorenzo Gabriel (Barcelona) E152
Dio Cassius E59
Diogenes Laertius E25
Diogenianus E201
Dionysius Areopagita D63, E177
Does, Jan van der Zie Dousa, Janus
Dominis, Marco Antonio, episcopus Spalatensis H13
DOOMS, Judocus (Gent) D42a
Dousa, Janus sr. E168, S1
Dousa, Janus jr. S6
Douza Zie Dousa
Drebbel, Cornelis H28, H76
DROUART, Jérôme (Parijs) E55, H6
Duarenus, Franciscus E138
DU BRAY, Toussaint (Parijs) H61
Du Breul, Jacobus H81
Ducaeus, Fronto R27
Du Castel, Jacques H72
Du Chesne, André H43
Dulcis, Catharinus E173
Du Perac, Etienne H15
Dupuy, Pierre H11, H38 - H72, H74, H86, H87, J17 - J26, S6, S7, S8, S10, S11
DURAND, Laurent (Lyon) E159
Dusart, J.B. A1
DUVAL, Denys (Parijs) H90
Du Verdier R5

Egnatius, Joannes Baptista E69
EICHORN, Johann jr. (Frankfurt/Oder) E92
Elizabeth van Frankrijk H42
Elsheimer, Adam S4
ELZEVIER (fam.) (Amsterdam & Leiden) E120, E121, E131, E169, E170, E171, E209, G7, J23, Q8
ELZEVIER, Bonaventura & Abraham (Leiden) H75
ELZEVIER, Isaac (Leiden) E47, R16
ELZEVIER, Lowijs I (Leiden) E46, G10
ELZEVIER, Lowijs III (Amsterdam) G14
Ennodius, Felix, episcopus Ticinensis E81
Erasmus, Desiderius E56, E69, S5
Ercole I (di Ferrara) E9
Ernest (van Oostenrijk) E83
Este, Alessandro d', kardinaal D28
ESTIENNE, Anthoine (Parijs) H11, H35, H44
Estienne, Henri Zie Stephanus, Henricus
Estienne, Robert Zie Stephanus, Robertus
Euagrius H79

Euclides H90
Euphormio, Lusininus [pseud.] Zie Barclay, John
Eusebius Pamphilius H77, H78, H79
Experiens Zie Callimachus

Faber, Abraham E20
Faber, Johann S2, S3, S4
Fabricius, Georgius O12
FACCIOTTI, Guglielmo (Rome) H91
Fantone, Sebastiano H54
Farnaby, Thomas H5
Farnesius, H. O19
Ferdinand I (keizer) E111
Ferdinand I (van Napels) H57, H58
Ferdinand III (van Hongarije & Bohemen) D50
Ferdinand (van Oostenrijk, infant) D67, D68, D70, R25
Ferdinand (aartsbisschop van Keulen) D57
Ferreira de Vasconcellos, Jorge E151
Ferrier J17
FÉVRIER, P. Louis (Parijs) E124
FEYERABEND, Johann (Frankfurt/M.) E20, M11
FEYERABEND, Sigismund (Frankfurt/M.) M9
Ficinus, Marsilius E162, O3
FISCHER, Jakob (Frankfurt/M.) G2
FISCHER, Peter (Frankfurt/M.) M9, M11
Flamand, Claude R6
FLAVIUS, Christophorus (Leuven) G9

Flavius Josephus E56
Flores, Juan de E157
FOILLET, Jacques (Montbéliard) R6
Fornerius, G. H47
FORSTER, Michael (Amberg) E34
Foscarini, Paolo Antonio H54
Fourment, Helena S10
Francart, Jacques Zie Francquart, Jacques
FRANCESCHI, Francesco de' (Bologna & Venetië) E1, E28, R1
Franciscus Maria II (van Urbino) E2
FRANCK, David (Augsburg) E127
François Fidèle Zie Morgues, Mathieu de
François L'Hermite de Solier Zie Tristan, François
Francquart, Jacques E42, E86
Frederik V (Palts) H41
Fregoso, B. H48
FRELLON, Jean (Lyon) O1
FRELLON, Paul (Lyon) E23, R5
FROBEN, Georg Ludwig (Hamburg) E60, E95, E174
Froidmont, Libert Zie Fromondus, Libertus
Froissart, Jean H55
Fromondus, Libertus E205
FROSCHAUER, Christoph sr. (Zürich) E6
Fulgentius Planciades, Fabius E192, H48, O11
Fulgosius, Baptista H48, H49

G.G.R. theologus E110, J13
Gabius, Joannes Baptista E148
Gage, Henry D42a
Gaillardus, Justus H49
Galle, Cornelis D3, D70
GAMONETUS, Stephanus (Genève) E5, E160
Gamurini, Giuseppe E58
Garasse, François H38
GASSE, N. (Parijs) H72
Gaulmin, Gilbert H62
GAUTIER, C. (Parijs) H55
Gaza, Theodorus H86
Gazaeus, Alardus E208
Gelenius, Sigismundus E56, E193, H66
Gellius, Aulus E24, O5
Gemusaeus, Hieronymus O1
Génard, Pieter A1
Gennadius Massiliensis R23
Gerbier, Balthasar G17, S9
GESNER, Andreas (Zürich) H16
Gesner, Konrad Zie Gesnerus, Conradus

Gesnerus, Conradus E2, E6
Geuderus ab Heroltzberga, Jacobus E202
Gevaerts, J. Gaspard Zie Gevartius, Casperius
Gevartius, Casperius B3, E62, E193, H6, H7, H62, H65, H73, J27
Gherus, Ranutius Zie Gruterus, Janus
Gilinus, C. H49
Giovio, Paolo Zie Jovius, Paulus
Giphanius, Obertus H77, O2
GIUNTI (fam.) (Florence) B3
GIUNTI, Bernardo (Venetië) R12
Giustiniani, Vincenzo E211, H92
Giustiniano, Pompeo E58
Glareanus, Henricus E69
Godefredus, Petrus S5
Godefroy, Théodore E150, H42
Gölnitzius, Abraham Q8
Goltzius, Henricus G17
GOLTZIUS, Hubertus (Brugge) D20, D24, E61, E65, E111, E112, E113, E114, E122, H33, H34, J5
Goropius Becanus, Joannes E10
Goulu, Jean H59, H61, H64
Graswinckel, Th. G14
Grégoire, Pierre Zie Gregorius, Petrus
Gregorius XV, paus D32, H13
Gregorius, Petrus E160, M11
Gregorius Nazianzenus, sanctus E153
GROSSE, Henning jr. (Leipzig) Q5
GROSSE, Johann (Leipzig) G12
Grotius, Hugo H12, J23, J24
Gruterus, Janus E95, G2, M3, M4, M5

Grynaeus, Joannes Jacobus H79
GRYPHIUS (Lyon) E24
Gualtherus, Rodolphus H83
Guez de Balzac, Jean Louis H61, S10
Guilielmius, Janus E95
Gyllius, Petrus E169
Gyraldus E20
Gyraldus Zie ook Cinthio, Giovanbattista

HACKIUS, Franciscus (Leiden) G14
Haeftenus, Benedictus D69
HAESTENS, Hendrik van (Leiden & Leuven) D42b, E46
Haraeus, Franciscus D31, D36, E84
HARSY, A. de (Wwe) (Lyon) H80
HEGERUS, Franciscus (Leiden) G8, G14
HEINRICH, Nikolaus (München) E128
Heins, Daniel Zie Heinsius, Daniel
Heinsius, Daniel E120, E121, E131, G4, G5, G6, G7, G8, H75, M2
Heinsius, Nicolaas G8
Heliodorus Emesenus E124, E125
Hemelaer Zie Hemelarius, Joannes
Hemelarius, Joannes D41, J21, J25, P1
Hemselroy, Leon H93
Hendrik III (Frankrijk) Q1
Hendrik IV (Frankrijk) E99, H72
Hendrik VII (Engeland) H60
HENNING, Peter (Keulen) E82, E173
HENRICPETRI, Sebastian (Basel) H79
Henricus Gandavensis R23
Heresbachius, Conradus E27, E77
Hermite Zie Tristan
Herodotus Halicarnasseus E27, E77
Hervart ab Hohenburg, Joannes Fridericus E128
Hervart ab Hohenburg, Joannes Georgius E128
Heurnius, Johannes E26
HIERAT, Anton (Keulen) H81, R18
Hieronymus, sanctus R23
Higuera, Hieronymus de La D76
Hipparchus H86
Hippocrates E26, H56
HOFFMANN, Nikolaus sr. (Frankfurt/M.) G2
Holstenius, Lucas H65
Homerus E27, E77, H77, O1, O2, O5, O6, O12, O13
HOMPES, Johan (Roermond) D23
HONDIUS, Henricus (Den Haag) E145, R7
HONDIUS, Henricus (II) (Amsterdam) E172
Honoratus Zie Servius

Honorius Augustodunensis R23
Horatius Flaccus, Quintus E50, S1, S3, S11
Hotman, François Zie Hotomanus
Hotomanus, Franciscus M9
Hoyerus, Michael P2
Hoz, Fernando de la R4
Hugo, Hermannus D37, D42a-b, D43, D47, D51, E119
Hungerus, Wolphgangus E196
Hymans, Henri A1

Ildefonsus Toletanus, sanctus R23
Isabel de la Paz E152
Isabella Clara Eugenia (...) D36, D37, D43, D47, D51, D65, E87, E181
Isabella de' Medici E141
Isidorus Pelusiota, sanctus E105, E108, H77, H81, J10, J12, R23
Isselt, Michael ab H84

Jacobus I (Engeland) H28
Jamblichus E162, E163
JANNON, Jean (Sedan) S11
Jansenius, Cornelius, episcopus Iprensis E188
JANSONIUS, Justus (Leipzig) Q5
JANSSONIUS, Johannes (Amsterdam) E145, G15, G16, S8
JANSSONIUS, Johannes (Arnhem) R7
JANSZ., Pieter (Rotterdam) H28
Jegher, Christoffel D55, D57, E187
JEUNE, Martin le (Parijs) H48
JODE, Pieter de (Antwerpen) D48

Johann Ernst jr. (van Saksen) Q5, Q6
Josephus, Flavius E56
Jovius, Paulus E7
Julianus, Flavius Claudius H87
Julius III D75, E90
JULLIERON, Jean (Lyon) E85
Jungermanus, Gothofredus E77, R20
Junius, Franciscus H66, H93
Junius, Hadrianus S5
Justinianus E89, H70
Juvenal des Ursins, Jean E150
Juvenalis, Decimus Junius H5

Karel VIII (Frankrijk) E4
KEERBERGEN, Jan (I) van (Antwerpen) D15, D44, E89, H50, S10
KERCKHOVE, Jan van den (Gent) N10
Klüwer, Philipp Zie Cluverius, Philippus
Kockx, Jos. A1
KÖNIG, Ludwig (Frankfurt/M.) E158

LA BOTTIERRE, François (Lyon) E161
Ladislaus Sigismondus (Polen) R12
La Higuera, Hieronymus de D76
Lalain, Jacques de E206
La Motte-Aigron, Jacques H61
Lapide, Cornelius a D11
Laplonche-Richette, E. R5
Latinius, Latinus H8
LATOMUS, Sigmund (Frankfurt/M.) H21
LAURENSZ, Hendrick (Amsterdam) E35
Leander a S. Martino D60
Le Clercq (secr.) H64
Le Maître, Rodolphe H56
Le Mire, Aubert Zie Miraeus, Aubertus
Leonard (boekbinder) E14, E15, E16, E17, E18, E19
LEONARDI, Antonio (Venetië) E144
Le Pippre, Antoine E126
Lessius, Leonardus D17, D27, D38, D39, D56, E14, E15, E16, E88
Lesteens, Guilielmus R25
Leunclavius, Joannes E59
L'Hermite, François Tristan D65, E181
Linden (fam.) Zie Lynden
Lindenbrogius, Fr. E60
Linturius E194
LIPPOLDT, Christoph (Jena) E143

Lipsius, Justus D1, D10, D71, E204, E205, H50, H51, H53, J1, K1, M1, M2, M3, M4, M5, M6, M7, M8, M9, N1, N2, N3, N5, N6, N7, O9, O10, O11, O12, O14, O15, O16, O17, O18, S6
Lira, Nicolaus de D15, D60
LISAERT, Philip (Antwerpen) E50, E51, E52
Liutprand Zie Liutprandus Ticinensis
Liutprandus Ticinensis D76
Lobo, Francisco Roïs E151
Lodewijk XI E4
Lodewijk XIII D72, E43, E110, E130, E164, H30, H32, H42, H46, J13
Loménie, de J3
Longo a Coriolano, Francesco Zie Longus, Franciscus
Longus, Franciscus D32
Lope de Vega Carpio E155
L'Orme, Philibert de R8
Loyola, Ignatius D2
Luctatius E191
Ludovicus, Josephus E140
Ludovisi, Giuseppe Zie Ludovicus, Josephus
Ludwig, Georg Zie Froben, Georg Ludwig
Luitprand Zie Liutprandus Ticinensis
Luna, Alvaro de E152
Lutius, Horatius E90
Lynden (fam.) E123, J18

Macchiavelli, Niccolo E115, H76
Madruccius, Carolus E40
Magini, Giovanni Antonio Zie Maginus, Joannes Antonius

Maginus, Joannes Antonius E91
Magister, Robertus Zie Maître
MAIRE, Dirk (Leiden) E189
MAIRE, Joannes (Leiden) E189, G4, G5, G6, G7, J24
Maître, Rodolphe le H56
Malapertius, Carolus D59
MALATESTA, Pandulfo (Milaan) O7, O19
Malavolti, Berbardo E166
Malavolti, Orlando E166
Malderus, Joannes R22
Malespini, Celio E146
Manasses, Constantinus E195
Mander, Karel van A1
Manuzio, Paolo H58, O12
MAP, Walter (Oxford) E115
Marcellinus, Ammianus E60, E69
Marcellus H78
Marchant, Jean Zie Marchantius, Joannes
Marchantius, Jacobus E200
MARCHETTI, Silvestro (Siena) E166
MARCUS, Jacob (Leiden) H73
Mariana, Juan de H37
Marianus Scotus E194
Marie de Médicis D72, E43, E132, E133, E134, E135, E136, E137, Q8
Marius, Leonardus C1
Marliani, Bartolomeo E20
MARNE, Claude de (Erben) (Frankfurt/M.) E32, E59, E69, E77, E78, E80, E138, E194, E196, E202, H83, N1, N3, N4, O3, R20
MARNE, Johann & Andreas (Erben) (Frankfurt/M.) E194
Marolois, Samuel R7
MARSCE, Joris Abrahamsz van der (Leiden) G13, G14
Marselaer, Fredericus E118
MARTIN, Charles (Doornik) D14
MARTIN, Edmé (Parijs) H42
Mascardi, Agostino Zie Mascardus, Augustinus
Mascardus, Augustinus D28, E72
Masson, Papire H81
Mauden, David van D52
Mauléon, Auger de H37
Maussac H11
Maximilianus (Bav.) E64, E196
Maximus (?) E93
Maximus (astronoom) H86
Maximus, sanctus D63
Mechelen, Jan van J26
Medici, Lorenzo di Piero de' H76
MEERBEECK, Joannes van (Brussel) D36, J26

MEEREN, Cornelis van der (Gent) B1
MEESTER, Jacob de (Alkmaar) A1
Melissa, Antonius E163
Melzo, Ludovico E57
Memmius, Erricus E62
Menander S2
Mercerus, Joannes H8
Mercurius Trismegistus E162
Mertens, David E50, E51
Mesius, Jacobus R23
METTAYER, Pierre (Parijs) H3, H35, H44
MEURIS, Aert (Den Haag) G17
Meursius, Joannes E195
MEURSIUS, Joannes (Antwerpen) D11, D19, D25, D26, D27, D31, D32, D38, D39, D52, D60, D62, D70, E53, E94, H51, H53, R22, R27, R32, R37
MICHEL, Claude (Tournon) E21
Michelangelo R13
MILOCO, Pietro (Venetië) R12
Minadous, Johannes Thomas E202
Miraeus, Albertus E73, J23, J26, R23, R24, R25
Modius, Franciscus M9
Molenschot, F. A1
Molino, Domenico E121
MOMMAERT, Jan (Brussel) E75, E86
Montacutius, Richardus H78
Montagnes, (Sr.) des E137
MOREL, Charles (Parijs) E153, H35, H78
MOREL, Claude (parijs) S9
MOREL, Fredericus (Parijs) E153
MOREL, Guillaume (Parijs) S2
Morentinus, Petrus Martinus H87

MORETUS, Balthasar (Antwerpen) D28, D35, D37, D40, D42, D43, D45, D46, D47, D50, D51, D54, D55, D56, D57, D58, D59, D61, D63, D64, D65, D66, D69, D71, D72, D73, D74, D75, D76, E54, E65, E73, E89, E118, E132, E180, E205, E212, E213, G14, H2, H21, H48, H79, H94, H95, J4, J8, N9, O14, O15, O16, O17, O18, Q8, R21
MORETUS, Balthasar & Joannes (Antwerpen) D16, D17, D21
MORETUS, Balthasar & Wwe Joannes (Antwerpen) D19, D25, D26, D27, D31, D32, D38, D39, E94, H51, H53, R22, R27
MORETUS, Joannes (Antwerpen) D1, D3, E37, E48, E87, E191, K1, M3, M4, M5, M6, M7, M8, N2, N6, N7, O10, O17, R17, R22, R30, R31, R33, R36, S3
MORETUS, Joannes & Wwe Plantin (Antwerpen) E83, E200, K1
MORETUS, Joannes (Wwe & Zonen) (Antwerpen) D4, D5, D6, D7, D8, D10, D12, E14, E15, E16, E22, E48, E67, E90, E201, R36
Morgues, Mathieu de D72, E133, E134, E136, E137
Morillonus, Guido S4
Morisot, Claude Barthélemy Zie Morisotus, Claudius Bartholomaeus
Morisotus, Claudius Bartholomaeus B2, H39
Mornay, Philippe de, seigneur du Plessis-Marly E100, H25, H26
Moschus M2
Motte-Aigron Zie La Motte-Aigron
Moy, Henri de M13
Mudzaert, Dionysius D29, D33
Müller, David Q6
Musculus, Wolfgangus H79
Mutius, H. E194
Muys, Anthoine H24, J7, J8
Myias E163
Mylius, Sebastianus H21
Nannius, Petrus S3
Naugerius, Andreas S4
Nazianzenus, Gregorius, sanctus E153
Neapolis, Carolus H94
Neumayr von Ramssla, Johann Wilhelm Q5
Nicocléon Zie Morgues, Mathieu de E134
Nicolaus Liranus D15, D60
NICOLINI DA SABBIO, Domenico (Venetië) E148
NIVELLE, Michel (Parijs) E62
NIVELLE, Robert II (Parijs) H56
NIVELLE, Sébastien (Parijs) O11
Nolanus Zie Paulinus
Nonnius, Ludovicus D24, E36, H33, H34, J5, J20, N9, R26
NORTON, Bonham (Londen) H3
NORTON, Ian (Londen) E45b
NORTON, John (Frankfurt/M.) E45
Nunnesius, Petrus Joannes R29
NUTIUS, Martinus (Antwerpen) D34, E53, E105, H50, R34
NUTIUS, Martinus (Erven) (Antwerpen) D11, R28, R32, R35, R37

Occo, Adolphus E3
Oldendorpius M9
Olivarius, Seraphinus O13
Onuphrius E20
Origanus, David E92, E96
Orléans (hertogin van) S7
ORLERSZ, Jan Jansz (Leiden) G5
L'Orme, Philibert de R8
ORRY, Marc (Parijs) H47
Ortelius, Abraham E37, E38
Ossat, Arnaud d', cardinal E99, H22, H23, H25
Oudin, César E154
Oultremannus, Henricus E87
Ovidius Naso, Publius A1, E191, H6, H94, S4, S12

PACARD, Abraham (Parijs) E150
Pachymera D63

PAETS, Jan Jacobszoon (Leiden) E195
Palladio, Andrea R9
PALTHEN, Hartmann (Frankfurt/M.) R11
Pamelius, Jacobus H8
Pamphilius, Eusebius H78, H79
Panciroli, Guido Zie Pancirolus, Guido
Pancirolus, Guido E34
Paolo, Servita H20
Paschalius, Carolus E198, E199
Pasquale, Carlo Zie Paschalius, Carolus
Passino, Aurelio R10
Paterculus Zie Velleius
Paulinus, episcopus Nolanus R27
Paulus III D75, E90
Paulus Burgensis D15, D60
Pausanias E32, H77, H82
Paz, Isabel de la E152
Peckius, Petrus R19
Peiresc, Nicolas Fabrice de H5, H6, H7, H8, H9, H11, H12, H13, H14, H15, H16, H17, H18, H19, H20, H25, H54, H68, H74, H75, H76, H77, H78, H79, H80, H81, H82, H83, H84, H85, H88, H89, H90, H91, H92, I1, I2, I3, J1, J2, J3, J5, J6, J28, S5, S10, S12
Peliger, Juan Vincente M12
Pena, Joannes H90
Pérac, Etienne du H15
Pérez, Antonio E165
Perez, Marco Antonio M11
PERIER, Adrien (Parijs) E198
PERNA, Peter (Basel) E7, E9
PERNET, Alexandre (Genève) E160
Persius H5
PESNOT, Charles (Lyon) E140
Petau, Denis H86
Petau, Paul H81, R20
Petavius Zie Petau
Petrasancta, Silvester D64, E186, H88
PETREIUS, Johann (Nürnberg) R14
Petronius Arbiter, Titus S7
Philanderus, Gulielmus Zie Castillionius
Philargyrius, Junius E192, O11
Philippus II (Spanje) E152, E165, Q1
Philippus III (Spanje) H42
Philippus IV (Spanje) D34, D37, D43, D47, D51, E118, H52
Philostratus, Flavius E21
Pico, Ottavio H91
Pietrasancta Zie Petrasancta
Pighius, Stephanus Vinandus E67, E76, H50, J2

Pignorius, Laurentius H19
Pimander E162
Pintianus, Fredenandus E193, H66
Pippre, Antoine Le E126
Piraltus, Alexius H40
Pistorius, Joannes E80, E194
Pithoeus, Petrus E203, H5
Pithou, Pierre Zie Pithoeus, Petrus
Pius IV D75, E90
Pius V D5, D6, D19, D21, D40, D44, D55, E212, H13
PLANTIN, Christophe (Antwerpen) E3, E10, E25, E76, E129, E168, J2, M1, O12, Q8, S4
PLANTIN, Christophe (Wwe) (Antwerpen) E83, E200, K1
Platina, Baptista H48
Plato E162, E174, O1, O3
Plautus, Titus Accius E167
Plessis Zie Mornay
Plinius Secundus, Caius E193, H66
Plinius Secundus Minor, Caius H48, H51, J19
Plutarchus H11, O9
Poelman Zie Pulmannus
Pollux, Julius H77, H83
Polybius Megalopolitanus E55, M13
Pontanus, Johannes Isaac E145
Pontanus, Joannes Jovianus E9
Porphyrius E162
Porrone, Girolamo R3
Porsius, Henricus E202
Porthaise, Jean Q1
Portius, Franciscus E39, E78
PORTONARIIS, Vincent I de (Lyon) E142
Portus, Aemilius E78

Porzio, Camillo H57, H58
Prado, Laurentius Ramirez de D76
Pradus, Hieronymus E30
Prevost, Claude H44
Proclus E162, R29
Procopius Caesariensis E85, H70, J28
Propertius, Sextus S6, S9
PROST, Louis (Lyon) H45
Psellus E153, E162
Ptolemaeus H86
Puget de la Serre, Jean E132
PULLON, Jean (Lyon) E142
Pulmannus, Theodorus E69, O12
Puteanus, Erycius E86, N1, N3, N4, O4, O7, O8, O18, O19
Pythagoras E163

Quellinus, Erasmus H94
QUENTEL, Arnold (Keulen) H84
Quintus Curtius S8

RADE, Gillis van den (Franeker) E163
Rader, Matthäus Zie Raderus, Mattheus
Raderus, Mattheus E64
Radziwill, Mikolaj Krzysztof Zie Radzivilius, Nicolaus Christophorus
Radzivilius, Nicolaus Christophorus E22
Ramirez de Prado, Laurentius D76
Rampelogius, Antonius de E82
Ramssla Zie Neumayr
RAPHELENGIUS, Franciscus (Leiden) E26, S1, S12
RAUCHMAUL, Heinrich (Jena) E143
Raymundus de Sabunde E210
Raynaud, Theophile E159
REHEFELD, Elias (Leipzig) G12
REICHARD, David (Stettin) E92
Remius, Abrahamus H68
Remmelinus, Johannes E127
Rhodiginus, Coelius S5
Ribadineira, Petrus de D2, D22, D49
Richelieu, kardinaal B2, E133, E187, H39, H40, J17
RICHER, Estienne (Parijs) E43, E130, E164, H46
RICHER, Jean (Parijs) E43, H46
Richerius, Emundus H8
RICHTER, Wolfgang (Frankfurt/M.) E91
Rigault, Nicolas H32
RIHEL, Theodosius (Straatsburg) H77
RIVIÈRE, Jean-Baptiste & Guillaume (Arras) E208
Rivius, Thomas H70

Rockox, Nicolaas H1, M11
ROCOLET, Pierre (Parijs) H60
RODDES, Claude de (Parijs) E125
Rohan (hertog van) H63, H67
Rolewinck, Wernerus E194
Rosencreutz, Christianus H17
Rosinus, Joannes E5
ROSSI, M.G. (Rome) R13
Rosweyde, Heribert Zie Rosweydus, Heribertus
Rosweydus, Heribertus D18, D22, D30, D46, D49, R27
ROUILLÉ (hérit.) (Lyon) H45
Routart, Michel H7
ROVIÈRE, Pierre de la (Genève) E56
Rualdus, Joannes H11
RUART, Jacques (Parijs) J24
Rubenius, Philippus D1, D8, E66, E103, E104, E106, G1, G2, G3, J9, J11, L1, M10, N1 - N10, O1 - O19, Q3, R19
Rubens, Albert P1, P2
Rubens, Jan Q1
Rubens, Petrus Paulus E74a-b, E79, F1, F2, H9, J3, S1 - S12
Rufinus Aquileiensis E56, H79
Rycke, Justus de Zie Rycquius, Justus
Rycquius, Justus B1, G9, N9, N10, Q3

Sabbio Zie Nicolini da Sabbio
Sabunde, Raymundus de E210
SADELER, Raphael (München) E64

Sagittarius, Thomas Q5, Q6
Sallustius Crispus, Caius E168, S10
Salmasius, Claudius E197, H6
Salmuth, Henricus E34
Sambucus, Joannes E25
SANCHEZ, Luis (Madrid) R4
Sanderus, Antonius G18
Santenus, Edzardus N9
Sarbievius, Matthias Casimirus D58, D73, E180, E182
Sarbiewski, Maciej Kasimierz Zie Sarbievius, Matthias Casimirus
Sardi, Pietro R11
Sarpi, Paolo H20, I3
Saumaise, Claude Zie Salmasius, Claudius
Saur, Johannes E20
Sauvage, Denis E4, H55
Savary de Brèves, François H72
Scaliger, Josephus Justus M2, M3, M4, M5, Q2
SCAMOZZI, Vincenzo (Venetië) E41
Schafnaburgensis, Lambertus E194
SCHER, Conrad (Straatsburg) H17
SCHMIDLIN, Johann (Frankfurt/M.) E175
SCHÖNWETTER, Johann Theobald (Frankfurt/M.) E91
Schoppius, Gaspar O9, O11, O12, Q2
Schottus, Andreas, D13, E44, E65, E67, E80, E105, E113, E201, H37, Q4, R28, R29, R30
Schottus, Franciscus R31
Scioppius Zie Schoppius
Scohier, Jehan E75, J1
SCORIGGIO, L. (Napels) H54
Scribani, Carolus D34, E97, E102, H24, H25, J7, J8, R32, R33, R34, R35, R36, R37
Scriverius, Petrus G14
Seberus, Wolfgangus H83
Sebillet, Thomas H48
Selden, John Zie Seldenus, Joannes
Seldenus, Joannes E117, E189, H74, H75
Seneca, Lucius Annaeus D10, E69, E205, H10, M3, O9, O10, O14
Septalius, Ludovicus N4
Serlio, Sebastiano E35
Serre Zie Puget de la Serre
Servius Honoratus, Maurus E192, O11
Severani da S. Severino, Giovanni H91
Sibilet Zie Sebillet
Sifridus E194
Sigebertus E194
Sigebertus Gemblacensis R23
Sigonius, Carolus E69

Simmius M2
Sirigatti, Lorenzo R12
Simoninus, Stephanus D73
Sirmond, Jean E134
Sirmondus, Jacobus E81, H14
Sitticus, Marcus E18
Soave Zie Sarpi
Socrates H79
SONNIUS, Michel (Parijs) H78
Soteallus, Joannes E90
Sozomenus H79
Spinola, Ambrosius D37, D43, D47, D51
Spondanus, Henricus D30, D33
STANSBY, William (Londen) E117
Statius, Publius Papinius H73
STEENE, Jan II van den (Gent) G18
STEPHANUS, Henricus (Parijs) E24, E27, E59, E77, E78, O6
STEPHANUS, Robertus (Parijs) E59
Strabo Fuldensis D15, D60
STRADA DE ROSBERG, Jacques (Lyon) H16
Stupanus, Joannes Nicolaus E9
Suetonius D24, E69
Sueyro, Emanuel D35, D43
Suidas E201
Sulpicius Severus E209
Surius, Laurentius H77, H84
Sweertius, Franciscus H3, H4, H5, N9, Q7, R38
Sylburg, Friedrich Zie Sylburgius, Fridericus
Sylburgius, Fridericus E27, E32, E59, E69, E77

Tacitus, Publius Cornelius E51, M6
TAMBURINUS, Hieronymus (Bologna) E18, E40
Tansteter, Georgius R14
TARGA, François (Parijs) B2, H39, H60
Telle, Reinier H4
Tellez Giron, Petro E155
Tertullianus, Quintus Septimus Florens H6, H8
THACK, Heinrich (Frankfurt/M.) M9
Theanus E163
Theocritus M2
Theodora (keizerin) H70, J28
Theodoritus H79
Theodorus H79
Théophile de Viau E101, H22
Thomas a Jesu D25
Thomas Aquinas D17, D27, D38, D56, E49
Thoringus, Matthias D15, D60
Thou, de J5
Thucydides E78
Tibullus S6
Tiraquellius, Andreas E31
TONGEREN, Willem van (Antwerpen) Q7
TONGHEREN, Peter van (Antwerpen) E112, E122
Torniello, Agostino Zie Torniellus, Augustinus
Torniellus, Augustinus D26, E68
TORRENTINO, Leonardo (Mondoví) E147
Torrentius, Levinus S3
Toscane (hertog van) E166
TOURNAY, Jean (Luik) D53
TOURNES, Jean de (Lyon) E29, E162, H55
Treterus, Thomas E22
Tristan, François D65, E181
Trognaesius, Joachim E57, E58
TROIANO DE NAVO, Curzio (Venetië) H89, H90, H92
Turlot, Nicolas D53
Turnebus, Adrianus S5
Turnonius, Justus Henricus H45
Tursellinus, Horatius D33
Ulpius, Joannes S5
Urbanus VIII, paus D55, D66, D73, E183
Ursins, Jean Juvénal des, archevêque de Reims E150
Ursinus, Fulvius E59
Uterverius, Joannes Cornelius E18, E40

VACCHERIA, Lorenzo della (Rome) H15
VAENIUS, Otto (Antwerpen) E49, E50, E51, E52, E53, H10, N8

Valavez, Palamède de Fabri de H22, H23, H24, H25, H26, H27, H28, H29, H30, H31, H32, H33, H34, H35, H36, H37, J5, J7, J8, J9, J10, J11, J12, J13, J14, J15, J16
VALENTINI, Giorgio (Venetië) E41
Valentinus (hertog) H76
Valentinus, Simon D7, H2
Valeriano, Giovanni Piero Zie Valerianus, Joannes Pierius
Valerianus, Joannes Pierius E23, E63
Valerius Maximus H48, H50
Valla, Laurentius E27, E77, E78
Van den Wouwer, Jan Zie Woverius, Joannes
Van der Steen, Cornelis Zie A Lapide, Cornelius
Van Haer, Franciscus Zie Haraeus, Franciscus
Van Haeften, Benedictus Zie Haeftenus, Benedictus
Vasari, Giorgio B3
VASCOSAN, Michel de (Parijs) E210
Vasconcellos, Jorge Ferreira de E151
Veen, Otto van Zie Vaenius, Otto
Veen, Pieter van H9, H10
Vega Carpio, Lope Felix de E155
Velde, J.F. van de A1
Velleius Paterculus E69, M6
VELPIUS, Rutgerus (Brussel) M12
Verdier Zie Du Verdier
VERDUSSEN, Hieronymus (Antwerpen) D9, D18, D22, D24, D29, D33, D44, D49, E207, J19,

J22, N8, R19, R26
Vergilius, Polydorus S5
Vergilius Maro, Publius E190, E192, H77, H85, O11, O12
Verhoeven, Abraham H41
Viau, Théophile de E101, H22
Vigelius, Nicolaus E158
Vigénère, Blaise de E21
Vigerius, Franciscus H78
Vignola Zie Barozzi
VIGNON, Eustache (héritiers) (Genève) E39
Villalpandus, Joannes Baptista E30
Villeroy E99
Virgilius Zie Vergilius
Vitellio R14
Vitellius Zie Telle
Viterbiensis, Godefridus E194
Vitruvius Pollio, Marcus E28, E29, E35, R2, R15
Vredeman de Vries, Joan R7
Vrientius, Maximilianus E87
Vullietti, Carlo E30

Warschewiczki, Stanislaus E124
WECHEL (fam.) (Hanau) E32, E59, E194, E196, E202, N1, N3, N4, O19, S5
WECHEL, Andreas (Erben) (Frankfurt/M.) E27, E69, E78
WECHEL, Johann (Frankfurt/M.) M9
Wendelinus, Godefridus J19
Wesembeke, Matthias van Zie Wesembecius, Matthias
Wesenbecius, Matthaeus E89
Wesenbeke, Matthaeus Zie Wesenbecius, Matthaeus
WESTBUSCH, Passchier (Haarlem) A1
WIERINGEN, Nicolaes van (Harderwijk) E145
Winghe, Antonius de D54
Wippo E194
Wolphius, Caspar E6
WOLSSCHATEN, Gerard (Antwerpen) D9, E65, E122, R37
WOLTER, Bernard (Keulen) E190, Q3, R38
Woverius, Joannes D3, D7, E174, H2, H21, J4, N9
Wijnants Zie Pighius, Stephanus Vinandus

Xiphilinus, Joannes E69
Xylander, Guilielmus E32, E59, H11

ZANETTI, Daniele (Venetië) E141
Zanetti, Luigi E30
ZEGERS, Jacobus (Leuven) E188
Zenobius E201
Zenodotus E201

Zephyrus, Franciscus H8
ZETTER, Jakob de (Frankfurt/M.) R11
ZETZNER, Lazarus (Straatsburg) H17
Zypaeus, Franciscus E207
Zype, François van der Zie Zypaeus, Franciscus

Plaatsen met namen van drukkers/uitgevers

De namen van drukkers en uitgevers zijn, met de verwijzingen, opgenomen in het algemene persoonsnamenregister.

ALKMAAR
- Meester, Jacob de

AMBERG
- Forster, Michael

AMSTERDAM
- Blaeu, Joan I
- Blaeu, Willem Jansz
- Elzevier (fam.)
- Elzevier, Lowijs III
- Hondius, Henricus II
- Janssonius, Johannes
- Laurensz, Hendrick

ANTWERPEN
- Aerts(s)en(s), Hendrik
- Bellerus, Gaspar
- Bellerus, Petrus & Joannes
- Bie, Jacques de
- Cnobbaert, Jan
- Coppens van Diest, Aegidius
- Coppens van Diest, Anthonis
- Jode, Pieter de
- Keerbergen, Jan (I) van
- Lisaert, Philip
- Meursius, Joannes
- Moretus, Balthasar
- Moretus, Balthasar & Joannes
- Moretus, Balthasar & Wwe Joannes
- Moretus, Joannes
- Moretus, Joannes & Wwe Plantin
- Moretus, Joannes (Wwe & Zonen)
- Nutius, Martinus
- Nutius, Martinus (Erven)
- Plantin, Christophe
- Plantin, Christophe (Wwe)
- Tongeren, Willem van
- Tongheren, Peter van
- Vaenius, Otto
- Verdussen, Hieronymus
- Wolsschaten, Gerard

ARNHEM

Janssonius, Johannes

ARRAS

Rivière, Jean-Baptiste & Guillaume

AUGSBURG

Franck, David

BARCELONA

Déu, Lorenzo Gabriel

BASEL

Henricpetri, Sebastian
Perna, Peter

BOLOGNA

Bellagamba, Giovanni Battista
Benacci, Vittorio
Franceschi, Francesco de'
Tamburinus, Hieronymus

BORDEAUX

Burdeos, Joannes de

BRESLAU
Zie: WROCLAW

BRUGGE
Goltzius, Hubertus

BRUSSEL
Antoine (-Velpius), Hubert
Meerbeeck, Joannes van
Mommaert, Jan
Velpius, Rutgerus

DEN HAAG
Burghoorn, Isaac
Hondius, Henricus
Meuris, Aert

DOORNIK
Martin, Charles

DOUAI
Bellerus, Balthazar
Bogard, Jean

FLORENCE
Giunti (fam.)

FRANEKER
Rade, Gillis van den

FRANKFURT (MAIN)
Aubry, Johann I (Erben)
Basse, Nikolaus
Berner, Johann
Beyer, Johann
Bringer, Johann
Bry, Johann Theodor
Bry, Theodor de
Feyerabend, Johann
Feyerabend, Sigismund
Fischer, Jakob
Fischer, Peter
Hoffmann, Nikolaus sr.
König, Ludwig
Latomus, Sigmund
Marne, Claude de (Erben)
Marne, Johann & Andreas (Erben)

Norton, John
Palthen, Hartmann
Richter, Wolfgang
Schmidlin, Johann
Schönwetter, Johann Theobald
Thack, Heinrich
Wechel, Andreas (Erben)
Wechel, Johann
Zetter, Jakob de

FRANKFURT (ODER)

Eichorn, Johann jr.

GENÈVE

Albert, Philippe
Chouët, Jacques
Chouët, Pierre & Jacques I
Crispin, Jacques
Gamonetus, Stephanus
Pernet, Alexandre
Rovière, Pierre de la
Vignon, Eustache (héritiers)

GENT

Dooms, Judocus
Kerckhove, Jan van den
Meeren, Cornelis van der
Steene, Jan II van den

HAARLEM
Westbusch, Passchier

HAMBURG
Froben, Georg Ludwig

HANAU
Aubry, Johann I (Erben) (Frankfurt/M. & Hanau)
Wechel (fam.)

HARDERWIJK
Wieringen, Nicolaes van

HEIDELBERG
Commelinus, Hieronymus
Commelinus, Hieronymus (Erben)

JENA
Lippoldt, Christoph
Rauchmaul, Heinrich

KEULEN
Henning, Peter
Hierat, Anton
Quentel, Arnold
Wolter, Bernard

LEIDEN
Basson, Govert
Boxe, Willem Christiaens vander
Elzevier (fam.)
Elzevier, Bonaventura & Abraham
Elzevier, Isaac
Elzevier, Lowijs I
Hackius, Franciscus
Haestens, Hendrik van
Hegerus, Franciscus
Maire, Dirk
Maire, Joannes
Marcus, Jacob
Marsce, Joris Abrahamsz van der
Orlersz, Jan Jansz
Paets, Jan Jacobszoon
Raphelengius, Franciscus

LEIPZIG
Grosse, Henning jr.

Grosse, Johann
Jansonius, Justus
Rehefeld, Elias

LEUVEN

Flavius, Christophorus
Haestens, Hendrik van
Zegers, Jacobus

LISSABON

Alvarez, Antonio

LONDEN

Billy, John
Norton, Bonham
Norton, Ian
Stansby, William

LUIK

Tournay, Jean

LYON

Barbier, Symphorien
Brugiotti, Andrea
Durand, Laurent
Frellon, Jean
Frellon, Paul
Gryphius
Harsy, A. de (Wwe)
Jullieron, Jean
La Bottierre, François
Pesnot, Charles
Portonariis, Vincent I de
Prost, Louis
Pullon, Jean
Rouillé (hérit.)
Strada de Rosberg, Jacques
Tournes, Jean de

MADRID

Sanchez, Luis

MAINZ

Albin, Johann

MILAAN

Bidelli, Gio. Battista
Bordoni, Girolamo
Malatesta, Pandulfo

MONDOVI

Torrentino, Leonardo

MONTBÉLIARD

Foillet, Jacques

MÜNCHEN

Berg (Wwe), Anna
Heinrich, Nikolaus
Sadeler, Raphael

NAPELS

Cacchi, Giuseppe
Scoriggio, L.

NÜRNBERG

Petreius, Johann

OXFORD

Map, Walter

PALERMO

Antonielli (eredi)

PARIJS

Alliot, Gervais
Bouillerot, Joseph
Buon, Nicolas
Cavellat, Pierre
Chappelet, Sébastien
Chaudière, Regnauld
Chevalier, Pierre
Cramoisy, Claude
Cramoisy, Sébastien
Drouart, Jérôme
Du Bray, Toussaint
Duval, Denys
Estienne, Anthoine
Février, P. Louis
Gasse, N.
Gautier, C.
Jeune, Martin le
Martin, Edmé

Mettayer, Pierre
Morel, Charles
Morel, Claude
Morel, Fredericus
Morel, Guillaume
Nivelle, Michel
Nivelle, Robert II
Nivelle, Sébastien
Orry, Marc
Pacard, Abraham
Perier, Adrien
Richer, Estienne
Richer, Jean
Rocolet, Pierre
Roddes, Claude de
Ruart, Jacques
Sonnius, Michel
Stephanus, Henricus
Stephanus, Robertus
Targa, François
Vascosan, Michel de

POITIERS
Blanchet, Jean

ROERMOND
Hompes, Johan

ROME
Facciotti, Guglielmo
Rossi, M.G.
Vaccheria, Lorenzo della

ROTTERDAM
Jansz., Pieter

ROUEN
Berthelin, Jean

ST. GERVAIS
Crispin, Samuel

SEDAN
Jannon, Jean

SEVILLA
Cromberger, J. Juan

SIENA

Marchetti, Silvestro

STETTIN

Reichard, David

STRAATSBURG

Rihel, Theodosius
Scher, Conrad
Zetzner, Lazarus

TOURNON

Michel, Claude

VENETIË

Carampello, Bartolomeo
Criegher, Johann
Franceschi, Francesco de'
Giunti, Bernardo
Leonardi, Antonio
Miloco, Pietro
Nicolini da Sabbio, Domenico
Scamozzi, Vincenzo
Troiano de Navo, Curzio
Valentini, Giorgio

Zanetti, Daniele

WROCLAW

Baumann, Georg jr.

ZÜRICH

Froschauer, Christoph sr.
Gesner, Andreas

Anonieme titels

Amstelredams eer Zie Marius, Leonardus
Biblia sacra D15, D60
Breviarium romanum D6, D19, D55, E71
Catalogus universalis H21
Concilium Tridentinum E90
Déclaration du Roy H44
Discorso sopra le ragioni H52
Discours sur l'affaire de la Valteline H52
Edict du Roy sur le faict des duels & rencontres H35
Elogia Ciceroniana R19
Gelresche rechten D23
Helvetiorum respublica E170
Horae B. Mariae Virginis E129
Litaniae E70
Mercure François E43, E130, E164, H35, H46, J17
Miroir du temps passé H29
Missale Monasteriensis Ecclesiae D57
Missale romanum D5, D12, D21, D40, D44, D57
Officium B. Mariae Virginis E212
Ordonnances des armoiries H25, J7
Prodromus vindictae E116
Réponse au libelle intitulé: Admonition H30
Sacrae litaniae variae E213
Satyre d'estat E187
Secretissima instructio Gallo-Britanno-Batava H41
Scopae Ferrerianae J17
Sylva de varios romances E152
Turcici imperii status E171

Veilingcatalogus van de bibliotheek van Albert Rubens

Facsimile van het exemplaar bewaard in de *Bibliothèque nationale de France*, Parijs, Q. 2069. Met register op persoonsnamen en anonieme titels.

INVENTAIRE
Q 2069

ATALOGVS

...ariorum & insignium in qua vis Facultate

LIBRORVM

BIBLIOTHECÆ

CLARISSIMI VIRI.

D. ALBERTI RVBENS,

Secretioris in Belgio Concilii

(dum viveret)

SECRETARII,

Quorum Publica Auctio habebitur in Ædibus Defuncti, Bruxellis, die 4 Mensis Februarii 1658.

Directore Francisco Vivien.

2069

BRUXELLIS.

Apud FRANCISCUM VIVIEN, sub signo boni Pastoris.

M. DC. LVIII.

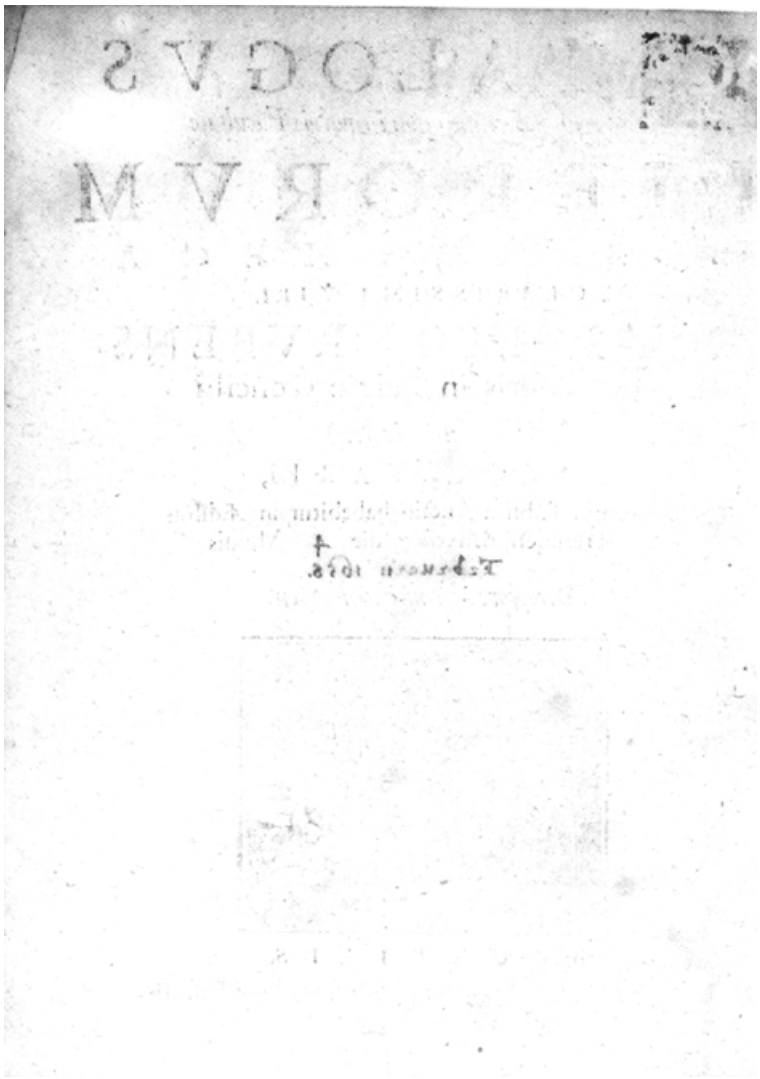

LIBRI THEOLOGICI.

SS. Patres in Folio.

BIblia Sacra cum notis Benedicti, Parisiis 1563.
—— Quatuor Versionum 3. Voll. Antverp. 1616.
—— Eadem Flandricè, Ant. Plantin.
Bibliotheca SS. Patrum 15. Vol. Coloniæ 1628.
Opera D. Augustini 6. Voll. Parisiis 1637.
—— D. Hieronymi 3. Voll. Coloniæ 1616.
—— D. Ambrosii, 2. Voll. Parisiis 1632.
—— D. Gregorii Magni. 2. Voll. 1615.
—— Alcuini Abbatis. Paris. 1617.
—— Ioannis Cassiani cum Comm. Allardi Gasei.
—— Leonis Papæ & aliorum. Lugd.
—— Tertulliani, cum Comm. de la Cerda. 2. Voll.
—— : Cum Com. Pamelii. Paris. 1616.
—— Originis. Paris. 1604.
—— Cypriani, cum Not. Pamelii
—— Ludovici Blosii.
—— Optati Milevitani cum Annot. Albaspinæi.

Patres Græco-Latini.

OPera D. Ioannis Chrisostomi 6. Voll. Paris. 1636.
—— In novum Testamentum. 5. Voll. Ib.
—— Theodoreti. 4. Voll. Parisiis 1642.
—— Cyrilli Alexandrini. 7. Voll. Parisiis 1638.
—— Gregorii Nisseni. 2. Voll. Paris. 1615.
—— Gregorii Nazeanseni. 2. Voll. Paris. 1630.
—— Basilii Magni. 3. Voll. Paris. 1638.
—— S. Epiphanii. 2. Voll. Parisiis 1636.
—— Dionysii Areopagitæ. 2. Voll. Antv. 1634.
—— Theophilacti. 2. Voll. Londini 1636.
—— Theophanis Ceramei. Paris. 1644.
—— Amphilochii. Paris. 1644.
Opera Eusebii Pamphilii. 2. Voll. Paris. 1628.
—— Clementis Alexandrini. Paris. 1629.
—— Synesii Episcopi Cyrensis. Paris. 1633.
Iacobi Goar Rituale Græcorum. Paris.
Corderii Catena Græcorum Patrum in Lucam. Ant.
Catena Græcorum Patrum in Job. Londini. 1632.
Augustinus de Civitate Dei. Basileæ. 1555.
Concilia Generalia & Provincialia Græca-Latina Severini Binnii. 10. Voll. Parisiis 1636.

S. Scripturæ Interpretes in Folio.

IOannes Baptista Villalpandus & Hieron. Pradus in Ezechielem. 3. Voll. Romæ 1604.
Maldonatus in Evangelia.
Iansenius Gandavensis in Concordiam Evangelicam.
David à Mauden in Decalogum.
—— In Tobiam.
Grotius in Novum Testamentum.
Roberti Bellarmini Controversiæ. 4. Voll. Ingolstadii 1604.
Martyrologium Romanum Baronii.
Bosius de Triumphante Cruce

A 2 Libri

Libri Theologici & Aſcetici in Quarto.

CAroli Scribani Chriſtus Patiens.
Georgii Veneti Problemata Theologica, Pariſ.
Ioannis David Veridicus Chriſtianus.
Ioannis Tollenaer Speculum Vanitatis.
Lantmeter de Vetere Clerico & Monacho.
Albaſpinus de Veteribus Eccleſiæ Ritibus.
Bellarmini ſolida Chriſtianæ Fidei demonſtratio.
Arias Montanus in 31. Pſalmos Davidis.
Origenes Contra Celſum.
Nili Opera cum notis Poſſini.
S. Aſterii Homiliæ Gr. Latinè.
Tertullianus ad Nationes.
David à Mauden de Uſura & Montibus Pietatis.
Sasbout Homiliæ.
S. Barnabæ Epiſtola Catholica cum Comment. Menardi.
Gallonius de Martyrum Cruciatibus.
Claudianus Mamertius de Statu Animæ.
Voſſius de Genealogia Chriſti.
Oofthonius de Deſcenſu Chriſti apud Inferos.
Joann. Roberti Hiſtoria Sancti Huberti.
Piccolus de antiquo Jure Eccleſiæ Siculæ.
Sanderi vindiciæ Biblicæ.
Delrio Diſquiſitiones Magicæ. 3. Voll.

Libri Theologici & Aſcetici in Octavo.

LAurentii Beyerlinck Promptuarium Morale. 3. Voll.
—— Apophtegmata Chriſtianorum, bis.
Vitæ Sanctorum Lippeloi. 4. Voll.
Lancilotti Hæreticum Quare.
Frederici Lumnii Theſaurus Chriſtiani hominis.
Clypeus Patientiæ Coreni.
Hermannus Hugo de Vera Fide Capeſſenda.
S. Aviti Viennenſis Opera cum Comm. Sirmundi.
Stapletonus de Authoritate Eccleſiaſtica.
Ennodii Ticinenſis Opera cum Comm. Sirmundi.
Cocheletii Cœmeterium Calvini inferni.
Arnobius adverſus Gentes.
Novum Teſtamentum cum Scholiis Ioann. Benedicti
Proſperi Aquitanici Opera.
Raymundi de Sabunde Theologia Naturalis.
Vita Franciſci Xaverii per Turſelinum.
Maldenus de Sigillo Confeſſionis Sacramentalis.
Theſaurus Precum Thomæ Sailly.
Spiritus Vertiginis Germaniæ in Religionis Diſſidio.
Irenæus Adverſus Hæreſes.
S. Paulini Opera cum notis Roſweydi.
Tertullianus de Pallio.
Rayſſii Theſaurus Reliquiarum Belgii.
Joannes Barneſius contra Equivocationes.
Auguſtinus de Civitate Dei. 2. Voll.
Titelmannus in Pſalmos.
Joannis Garetii Centenarii.
Fabricii Catechiſmus Romanus.
Triumphus SS. Terentiani & Soc.
Leſſius de Providentia Numinis.
Roſweydi Syllabus Malæ fidei Capellianæ.
Uſuardi Martyrologium.
Capellius de Appellationibus Eccleſiæ Africanæ ad Romanam Sedem.
Stephanus Pighius de lege divina.
Caroli Scribani Medicus Religioſus.
—— Philoſophus Chriſtianus. bis.
—— Amor Divinus.
—— Orthodoxæ fidei Controverſia. bis.
Peltani Catena Græcorum PP. in proverbia Salomonis.
Caranza ſumma Conciliorum.
Vita S. Ignatii Loiolæ.
Heſſelius in Epiſtolas Pauli ad Timotheum.
Eraſmus de ratione Concionandi.
Opera Cypriani.

Can-

Campenſis in Epiſtolam Pauli ad Romanos.
Theophylactus in Epiſtolas Pauli.
S. Bonaventura de vita S. Franciſci.
Vita Joannis Sahaguntini.
Roſweydus de fide Hæreticis ſervanda.
Vita S. Franciſci Borgiæ.
——— Thomæ à Villanova.
Seripandius in Epiſtolam Pauli ad Galatas.
Heſſelius de Euchariſtia.
Villavincentii œconomia Sacra.
Het nieuwt Teſtament.
Antonii de Rampelogis Figuræ Bibliorum.
Drexelii Cælum.
Bredenbachii Collationes Sacræ.

JURIDICI. *In Folio.*

OPera Bartoli 5. Voll. Baſileæ. 1587.
Corpus Civile cum Gloſſis 6. Voll. Genevæ 1612.
——— Canonicum cum Gloſſis 3. Voll. Pariſiis 1612.
——— Civile cum notis Gothofredi 2. Voll. Genevæ 1624.
——— Textus ædit. Plantin 1575.
Pandectæ Florentinæ 2. Voll. 1553.
Opera Saliceti. 2. Voll. 1533. litt. S. Petri.
Joannes Faber ad Inſtitutiones Lugd. 1557.
Hugonis Donelli Opera. Francofurti 1626.
Opera Covarruvias, Francof. 1583.
Opera Duareni, Francof. 1607.
——— Joannis Coraſii 2. Voll. Wittembergæ 1603.
——— Gomeſii 2. Voll.
——— Roderici Suarez.
——— Sarmienti.
——— Stephani Forcatuli. Pariſiis 1595.
——— Franciſci à Souſa.
——— Julii Clari. Francof.
——— d'Argentrei. Pariſiis 1628.
——— Cujacii quæ de jure fecit Genevæ 1613.
Codex Theodoſianus. Lugduni 1566.
Syntagma Juris Petri Greg. Tholoſani.
Ærodii rerum Iudicatarum Pandectæ.
Codex Legumi Antiquarum Lindenbrochii.
Tiraquelli Tractatus Varii.
——— De Legibus Connubialibus.
Bazilicon Iuris Fabrotii, 7. Voll. Græco-Latin. Pariſ.
Codex Fabrianus.
Rationalia Fabri, 5. Voll. Gen. 1619.
Gratiani Diſceptationes Forenſes, 4. Voll. Francof. 1619.
Jac. Omphalius de Uſurpatione Legum.
Summa Cardinalis Hoſtienſis.
Graſſi Receptæ Sententiæ.
Guerrinus ad Conſuetudines Pariſienſes.
Gaill Obſervationes Practicæ.
Aurea Practica de Ferariis.
——— Joann. Azinii.
Selecti Tractatus Juris Diverſorum.
Vigelii Methodus Juris Civilis & Controverſi.
Burchardi loci Communes.
Gudelinus de Jure Noviſſimo.
——— Sintagma Regularum Juris.
Leſſius de Juſtitia & Jure.
Cevallos Speculum Communium Opinionum.
Boſſii Practica Criminalis.
Practica Criminalis Joannis Lucii.
Schenduinus ad Inſtitutiones.
Weſenbecii Paratitla.
Ferd. Vaſquii Controverſiæ Juris, & Collerus de Proceſſibus executivis *simul Compacti.*
Carol. de Graſsis de Exceptionibus.
Briſſonius de Formulis Romanis.
Conſilia Nicolai Everardi.
——— Leonini.
——— Kinſchoti.
Deciſiones Siciliæ del Caſtillo.
——— Parlementi Pariſienſis Molinei.
——— Surdi.
——— Franciſci Vivii.
——— De Mercatura Straccæ.
——— De Afflictis.
——— Theſauri, & Franciſci Millanenſis.
Edicts & Ordonnances de France par Fontanon. 2. Voll. Pariſiis 1585.

Le

6

Le Grand Coustumier par Charles du Molin. 2. Voll. 1567.
Le Notaire de Papon. 3. Voll. Lyon. 1376.
Out Placcaert-Boeck Ghedruckt tot Gendt.
De Costuymen van Antwerpen.

Juridici in Quarto.

ANt. Fabri, de Erroribus pragmaticorum. 4. Voll.
Opera Damhauderi.
Consuetudines Bituricenses & Aurelianenses, &c.
Praxis Merulæ.
Paratitla Valensis.
Busius in Pandectas.
Mynsingeri Observationes.
Tuldeni loci Communes.
——— De Jurisprudentia Extemporali.
——— Ars æqui & boni.
——— Breviarium Codicis.
——— Ad institutiones.
Cujacii Opera Posthuma.
Controversiæ Fachinæi.
Costalius ad Digesta.
Peckius de Regulis Juris.
Enchiridion Arboris Jurisdictionum de Luvera.
Berlichius de Jure Novercarum.
Grotius de Jure Pacis & Belli.
Epitome Juris Civilis.
Decisiones Aluari Velasci.
——— Dominici Arumei.
——— Rotæ Avenionensis.
——— Fori Episcopalis Perusini per Ambrosinum.
Peckius de Legationibus.
Les Arrests de Jean Papon.
Controverses de Bellordeau.
——— *Abregé des Observations Forenses.*
Arrests de Louet.
Loyseau du Deguerpissement par Hypotheque.
Pithou sur les Coustumes de Troyes.
Responces du droict Francois par Carondas.
De Costuymen van Mechelen.
Ordonnancien op het beleyden van Processen.

Iuridici in Octavo.

COrpus Canonicum 4. Voll. Parisiis 1558.
Leges Longobardorum & Capitulationes Caroli Magni.
Staphileus de Litteris Gratiæ.
Promptuarium Juris Civilis.
Budeus in Pandectas.
——— De Asse.
——— Forensia.
Paleotus de Nothis & Spuriis filiis.
Practica Criminalis de Bellovisu.
Emendationes Antonii Augustini.
Viglius ad Institutiones Juris Civilis.
Loci Legales Everhardi.
Peckius de Testamentis Conjugium.
——— De Regulis Juris.
——— De Jure Sistendi.
Dinus & Decius de Regulis Juris.
Institutiones Iustiniani.
Wesenbecius de Finibus & Ratione Studiorum.
Perez ad Institutiones.
Singularia Juris vander Hoogh.
Oldendorpi Actiones Forenses.
——— Loci Communes Juris.
Prælectiones Academicæ Canisii.
Garzias de ultimo fine Juris.
Disputationes Vincentii Cabotii.
Quæstiones Familiares Beroi.
Sebast. Monticulus de Inventario Hæredis.
Bronchorst Miscellanea Juris.
Zypei jus Pontificium Novum.
Anneus Robertus de Rebus Judicatis.
Garzias de Expensis & Meliorationibus.
Paratitla Fregi.
Joann. Saporta de Mora.

Contzy

Contzy Diſputationes Juris.
Imberti Inſtitutiones Forenſes
Alciatus de Verborum Significationibus.
Barth. Cœpollæ Cautela.
Nic. Everhardi Diſputationes
Revardus de Regulis Juris.
Caniſii Summa Juris Canonici.
Briſſonii Antiquitates Selectæ.
Formulæ exercendar. Caſar. Civilium.
Donellus de Actionibus.
Salmaſius de Vſuris.
——— De modo Uſurarum.
——— De Mutuo.
——— Ad Jus Atticum & Romanum.
——— De Fœnore Trapezitico.
Deciſiones Caſſadoris.
——— Mariliani.
——— Lucenſes Judoci Ludovici.
——— Guidonis Papæ.
Playdoyés de Puymiſon.
Deciſions de le Bret.
Commentaires ſur les Couſtumes de Berry.
Le Parfait Stile de la Pratique.
Le Practicien Francois.
Les Maximes du droict Francois par Delommeau.
Le Proces Civil & Criminel par le Brun.
Noveau Treſor de la Chancelerie de France.
Stile de la Cour du Parlement par Canet.
Couſtumes de Henault.
Inſtitutions Forenſes d'Imbert.
Protocolle des Notaires.
Practycke Civil van Vvielant.

LIBRI MEDICI.

VLyſſis Aldrovandi Hiſtoria de Avibus. 2. Voll. Bononiæ. v. 1595.
——— De Inſectis. Bonon. 1602. & Geſnerus de Serpentibus ſimul compacti.
——— De Mollibus Cruſtaceis Teſtaceis, &c. ibid.
——— De Piſcibus & Cetis. ibid.
——— De Quadrupedibus Solidipedibus.
Opera Geſneri de Animalibus. 3. Voll. Tiguri 1555.
Veſalii Opera Anatomica. Baſileæ 1555. Carta Majori.
Ruelli Medicina Veterinaria.
Leonardi Fuckſii Hiſtoria Stirpium. Optimè illuminatus.
Opera Roberti Flud. 3. Voll. cum Fig.
Cruytbocck van Matthias de Lobel. 'tAntwerpen by Chriſtoffel Plantyn.
Commentaires de Matthiole ſur Dioſcoride à Lyon 1574.
Sylvatici Hiſtoriæ Medicinales Galeni.
Ars Alchymiæ diverſorum Auctorum.
Vivæ imagines partium corporis humani. Ant. apud Chriſtop. Plantin. 1566.
——— Idem Flandricè.
Medecyn-Boeck van Carolus Battus.
Veſalii Epiſtola Medicinalis de Radice Chinæ.
Opera Hippocratis cum Comment. Fœſii. 2. Voll. Gr Lat. Francof. 1595.

Medici in Quarto & Philoſophi.

ALſtedii Enciclopedia Curſus Philoſophici.
Collegii Conimbricenſis Philoſophia. 4. Voll.
Joan. Baptiſtæ Portæ Villa.
——— De Diſtillationibus.
Celius Apitius de re Culinaria.
Thriverius in Aphoriſmos Hippocratis.
Nonnius de re Cibaria.
Harvœus de Motu Cordis.
Scribonii Largi Compoſitiones Medicæ.
Mercurialis de Arte Gymnaſtica.

Me-

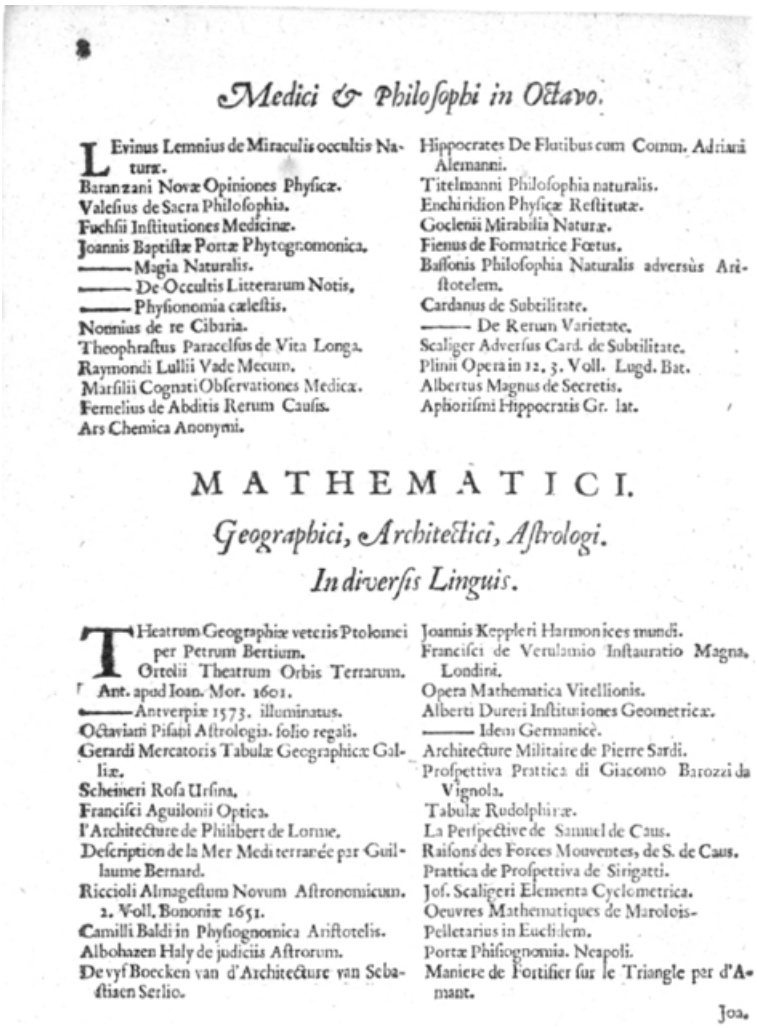

8

Medici & Philoſophi in Octavo.

LEvinus Lemnius de Miraculis occultis Naturæ.
Baranzani Novæ Opiniones Phyſicæ.
Valeſius de Sacra Philoſophia.
Fuchſii Inſtitutiones Medicinæ.
Joannis Baptiſtæ Portæ Phytognomonica.
——— Magia Naturalis.
——— De Occultis Litterarum Notis.
——— Phyſionomia cæleſtis.
Nonnius de re Cibaria.
Theophraſtus Paracelſus de Vita Longa.
Raymondi Lullii Vade Mecum.
Matſilii Cognati Obſervationes Medicæ.
Fernelius de Abditis Rerum Cauſis.
Ars Chemica Anonymi.
Hippocrates De Flatibus cum Comm. Adriani Alemanni.
Titelmanni Philoſophia naturalis.
Enchiridion Phyſicæ Reſtitutæ.
Goclenii Mirabilia Naturæ.
Fienus de Formatrice Fœtus.
Baſſonis Philoſophia Naturalis adversùs Ariſtotelem.
Cardanus de Subtilitate.
——— De Rerum Varietate.
Scaliger Adverſus Card. de Subtilitate.
Plinii Opera in 12. 3. Voll. Lugd. Bat.
Albertus Magnus de Secretis.
Aphoriſmi Hippocratis Gr. lat.

MATHEMATICI.

Geographici, Architectici, Aſtrologi.

In diverſis Linguis.

THeatrum Geographiæ veteris Ptolomæi per Petrum Bertium.
Ortelii Theatrum Orbis Terrarum. Ant. apud Ioan. Mor. 1601.
——— Antverpiæ 1573. illuminatus.
Octaviani Piſani Aſtrologia. folio regali.
Gerardi Mercatoris Tabulæ Geographicæ Galliæ.
Scheineri Roſa Urſina.
Franciſci Aguilonii Optica.
l'Architecture de Philibert de Lorme.
Deſcription de la Mer Mediterranée par Guillaume Bernard.
Riccioli Almageſtum Novum Aſtronomicum. 2. Voll. Bononiæ 1651.
Camilli Baldi in Phyſiognomica Ariſtotelis.
Albohazen Haly de judiciis Aſtrorum.
De vyf Boecken van d'Architecture van Sebaſtiaen Serlio.
Joannis Keppleri Harmonices mundi.
Franciſci de Verulamio Inſtauratio Magna. Londini.
Opera Mathematica Vitellionis.
Alberti Dureri Inſtituriones Geometricæ.
——— Idem Germanicè.
Architecture Militaire de Pierre Sardi.
Proſpettiva Prattica di Giacomo Barozzi da Vignola.
Tabulæ Rudolphinæ.
La Perſpective de Samuel de Caus.
Raiſons des Forces Mouventes, de S. de Caus.
Prattica de Proſpettiva de Sirigatti.
Joſ. Scaligeri Elementa Cyclometrica.
Oeuvres Mathematiques de Marolois-Pelletarius in Euclidem.
Portæ Phiſiognomia. Neapoli.
Maniere de Fortifier ſur le Triangle par d'Amant.

Joa.

Jois Thaiſnierii Opera Mathematica.
Architettura Militare di Gabriele Buſca.
Architettura di Paladio.
—— Di Vincenzo Scamozzi.
—— Di Giacomo Barozzi da Vignola.
Nove inventione di Balli di Ceſare Negri.
Caſtrametation de Symon Stevin.
Architecture de Guerre d'Aurelio Paſſino.

Mathematici in Quarto.

DAvidis Origani Ephemerides 3. Voll.
Tichonis Brahe, Opera 1610. Furti. 2. Voll.
—— Hyperaſpiſtes Adverſus Claromontium.
Ant. Magini Ephemerides.
Kepleri Aſtronomiæ pars Optica.
—— Chilias Logarithmorum.
Campanellæ Apologia pro Galileo.
Baranzani Uranoſcopia ſive de Cœlo.
Metii Arithmetica.
—— De uſu Globi.
Dialogo di Galileo, Galilei delli Siſtemi del Mondo.
Stevini Problemata Geometrica.
—— Begiuſelen der Weeg-konſte.
Highinii Aſtronomicon.
Cluveri Introductio ad Geographiam.
Chriſtoph. Clavii Tabulæ Sinuum.
Vitruvii Architectura. Genevæ.
Joan. Bapt. Portæ Pneumatica.
Fromondi Ant, Ariſtarchus.
Joannis Tarde Borbonia Sidera.

Mathematici in Octavo.

SPhæra Jacobi Capreoli,
—— Joannis de Sacroboſco.
Euclidis Elementa.
Raguſæi Epiſtolæ Mathematicæ.
Meſtlini Epitome Aſtronomiæ.
Gramineus in Sphæram Sacroboſco.
Beaufardi Annulus Aſtronomicus.
Jordanus Brunus de Triplici Minimo.
Ranzovius de Genethliacis.
Keppleri Phyſica cæleſtis.
—— Sphæra.
Salmaſius de Annis Climactericis.
Cenſorinus de Die Natali.

HISTORICI

Eccleſiaſtici & Profani, in Folio.

ANnales Eccleſiaſtici Cæſaris Baronii Antverpiæ. 12. Voll.
—— Eorundem Continuatio per Raynaldum, 13. 14. 15. & 20.
Annales Sacri Tornielli, 2. Voll. Antverpiæ.
Plinius Dalecampii. fol. Genevæ.
—— Edit. Baſilienſis. Idem Francof.
Opera Juſti Lipſii. 4. Voll. Antverp.
Hiſpania Illuſtrata Diverſorum. 4. Voll.
Hiſtoriæ Romanæ Scriptores. 3. Voll.
Pandectæ Triumphales Modii. Francof. 1586.
Pontani Hiſtoria Danica.
—— Geldrica.
—— Amſtelodamenſis.
Cuſpinianus de Cæſaribus.
Bizarri Rerum Perſicarum Hiſtoria.
Bonfini Rerum Hungaricarum Scriptores.
Iſthuanfi Hiſtoria Rerum Hungaricarum.
Hiſtoriæ Francorum Scriptores Veteres.
Antonii Cocci Sabellici Enneades. 2. Voll. Baſilcæ.
Lubienski Opera Hiſtorica.

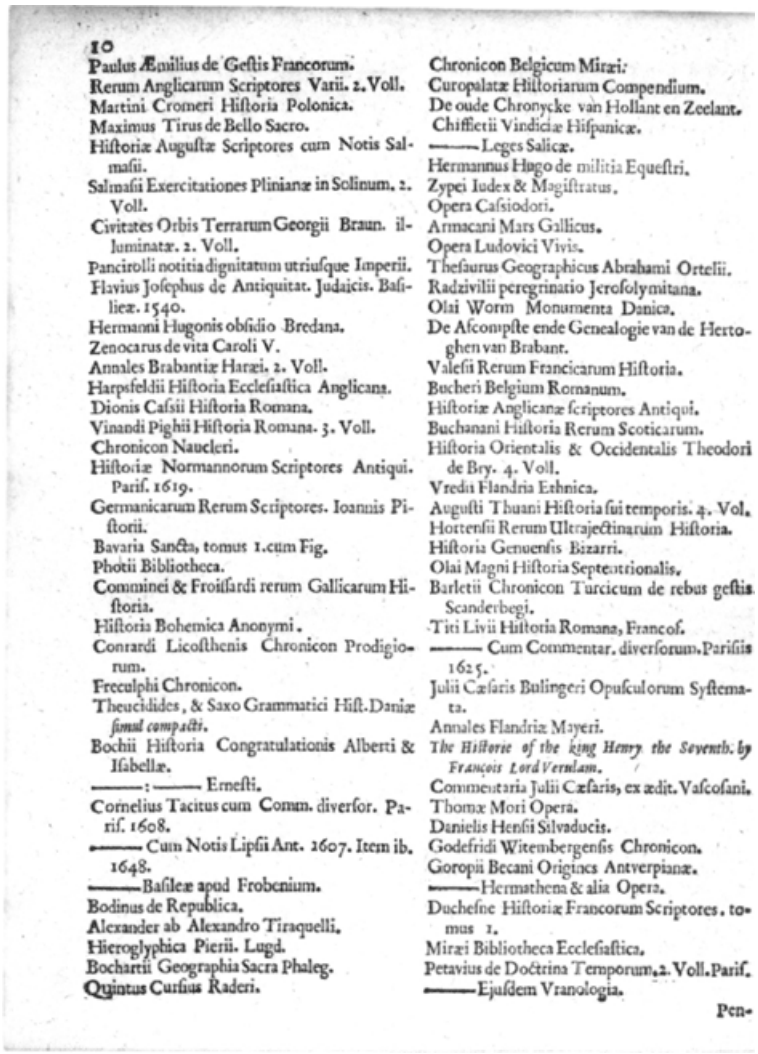

10

Paulus Æmilius de Geſtis Francorum.
Rerum Anglicarum Scriptores Varii. 2. Voll.
Martini Cromeri Hiſtoria Polonica.
Maximus Tirus de Bello Sacro.
Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores cum Notis Salmaſii.
Salmaſii Exercitationes Plinianæ in Solinum. 2. Voll.
Civitates Orbis Terrarum Georgii Braun. illuminatæ. 2. Voll.
Pancirolli notitia dignitatum utriuſque Imperii.
Flavius Joſephus de Antiquitat. Judaicis. Baſilieæ. 1540.
Hermanni Hugonis obſidio Bredana.
Zenocarus de vita Caroli V.
Annales Brabantiæ Haræi. 2. Voll.
Harpsfeldii Hiſtoria Eccleſiaſtica Anglicana.
Dionis Caſsii Hiſtoria Romana.
Vinandi Pighii Hiſtoria Romana. 3. Voll.
Chronicon Naucleri.
Hiſtoriæ Normannorum Scriptores Antiqui. Pariſ. 1619.
Germanicarum Rerum Scriptores. Ioannis Piſtorii.
Bavaria Sancta, tomus 1. cum Fig.
Photii Bibliotheca.
Comminei & Froiſſardi rerum Gallicarum Hiſtoria.
Hiſtoria Bohemica Anonymi.
Conrardi Licoſthenis Chronicon Prodigiorum.
Freculphi Chronicon.
Theucidides, & Saxo Grammatici Hiſt. Daniæ *ſimul compacti.*
Bochii Hiſtoria Congratulationis Alberti & Iſabellæ.
——: —— Erneſti.
Cornelius Tacitus cum Comm. diverſor. Pariſ. 1608.
—— Cum Notis Lipſii Ant. 1607. Item ib. 1648.
—— Baſileæ apud Frobenium.
Bodinus de Republica.
Alexander ab Alexandro Tiraquelli.
Hieroglyphica Pierii. Lugd.
Bochartii Geographia Sacra Phaleg.
Quintus Curtius Raderi.
Chronicon Belgicum Miræi.
Curopalatæ Hiſtoriarum Compendium.
De oude Chronycke van Hollant en Zeelant.
Chiffletii Vindiciæ Hiſpanicæ.
—— Leges Salicæ.
Hermannus Hugo de militia Equeſtri.
Zypei Iudex & Magiſtratus.
Opera Caſsiodori.
Armacani Mars Gallicus.
Opera Ludovici Vivis.
Theſaurus Geographicus Abrahami Ortelii.
Radzivilii peregrinatio Jeroſolymitana.
Olai Worm Monumenta Danica.
De Afcompſte ende Genealogie van de Hertoghen van Brabant.
Valeſii Rerum Francicarum Hiſtoria.
Bucheri Belgium Romanum.
Hiſtoriæ Anglicanæ ſcriptores Antiqui.
Buchanani Hiſtoria Rerum Scoticarum.
Hiſtoria Orientalis & Occidentalis Theodori de Bry. 4. Voll.
Vredii Flandria Ethnica.
Auguſti Thuani Hiſtoria ſui temporis. 4. Vol.
Hottenſii Rerum Ultrajectinarum Hiſtoria.
Hiſtoria Genuenſis Bizarri.
Olai Magni Hiſtoria Septentrionalis.
Barletii Chronicon Turcicum de rebus geſtis Scanderbegi.
Titi Livii Hiſtoria Romana, Francof.
—— Cum Commentar. diverſorum. Pariſiis 1625.
Julii Cæſaris Bulingeri Opuſculorum Syſtemata.
Annales Flandriæ Mayeri.
The Hiſtorie of the king Henry the Seventh. by François Lord Vernlam.
Commentaria Julii Cæſaris, ex ædit. Vaſcoſani.
Thomæ Mori Opera.
Danielis Henſii Silvaducis.
Godefridi Witembergenſis Chronicon.
Goropii Becani Origines Antverpianæ.
—— Hermathena & alia Opera.
Ducheſne Hiſtoriæ Francorum Scriptores. tomus 1.
Miræi Bibliotheca Eccleſiaſtica.
Petavius de Doctrina Temporum, 2. Voll. Pariſ.
—— Ejuſdem Vranologia.

Pen-

Pennotti Hiſtoria Clericorum Regularium.
Suetonius cum Comment. Beroaldi.
Caroli Sigonii Faſti conſulares & de antiquo jure Romanorum, *ſimul compacti.*
——— Hiſtoria Regni Italiæ.
——— Hiſtoria de Occidentali Imperio.
Euſebii & aliorum Hiſtoria Eccleſiaſtica.
Pauli Jovii Elogia virorum Illuſtrium. Florentiæ. 1549.
——— Elogia Virorum Doctorum. Baſileæ. 1577.
De oude Chronycke van Brabant ende Vlaenderen.

Antiquarii in Folio.

CÆlii Rodogini Lectiones Antiquæ.
Boiſſardi Antiquitates Romanæ. 2. Voll.
Clureri Germania Antiqua.
——— Italia Antiqua. 2. Voll.
——— Sicilia Antiqua.
Alphonſi Chiaconi Explicatio Columnæ Trajani.
Corpus Antiquitatum Romanarum Roſini.
Gruteri Inſcriptiones Antiquæ Orbis Romani.
Onuphrii Panvinii faſti & triumphi Romanorum. Venet. 1557.
——— De Romanis Principibus & Comitiis Imperatoriis.
——— Commentarius de Triumphis.
——— De Ludis Circenſibus.
——— De Republica Romana.
——— Faſtorum. lib. 3.
Antonii Auguſtini Dialogi Numiſmatum.
Fulvii Urſini Imagines Græcorum Illuſtrium.
——— Familiæ Romanæ. Romæ.
Octavianus Strada de Vitis Imperatorum.
Raymundi Fugeri Inſcriptiones ſacræ Vetuſtatis.
Joannis Baptiſtæ de Cavalleriis Antiquæ Statuæ Urbis Romæ.
Dominici Cuſtodis Atrium Heroicum Cæſarum regum & principum.
Antonii Auguſtini Numiſmata Imper. Regum &c. Ant. 1654.
Huberti Goltzii Theſaurus rei antiquariæ.
——— Julius Cæſar.
——— Græcia Univerſa.
——— Cæſaris Auguſti & Tiberii Numiſmata.
Fortunius Licetus de Lucernis Antiquorum reconditis.
Sertorii Urſati Monumenta Patavina.
Notitia dignitatum utriuſque imperii Pancirolli Venetiis. 1502.
Habitus Minimi Gentium & nationum. Fig.
Kircherbeliſcus Pamphilius. Romæ.

Libri in Folio Regali diverſarum linguarum.

GAlleria Giuſtiniana.
Roma Sotterranea di Antonio Boſio.
Speculum Romanæ Magnificentiæ.
Stemmata Chriſtianorum Principum Albiſii.
Theſaurus Hieroglyphicorum Georgii Herwart.
Hortus Eyſtettenſis, ſive deſcriptio plantarum Florum &c. Beſleri Philiatri. Fol. immenſo.
Barlæi Geſta ſub Mauritio in Braſilia.
Pompa Introitus Ferdinandi in Antverpiam. Fig.

B 2 Hi-

12

Hiſtorici in Quarto.

COrnelius Tacitus cum notis Lipſii. Ant. 1600.
Julius Cæſar cum notis Brantii.
Gutherius de Veteri Jure pontificio urbis Romæ.
——De Jure Manium.
Caſsiodori Opera. 4.
Barth. Facius de reb. geſtis Alphonſi primi Neapol. reg.
Camerarii horæ ſuccisivæ.
Ammiani Marcellini rerum geſtarum lib. 18. cum notis Valeſii.
Gramondi Hiſtoria Proſtratæ Rebellionis in Gallia.
Suetonius cum Comment. Torrentii.
Riccius de Chriſtiana Expeditione apud Sinas.
Davidis Lindani Teneramunda.
Ferreoli Locrii Chronicon Belgicum.
Merulæ Coſmographia Generalis.
Petraſanta de Symbolis heroicis.
Sidonii Apolonaris opera cum notis Sirmondi.
Bonifacii Hiſtoria Ludrica.
Petri Pithœi Opera.
Joannis Meurſii Variorum divinorum lib. unus.
——De Saltationibus veterum.
——Lectiones Atticæ.
——Timeus de Platonis Tranſlat. Meurſii Comm.
——Rerum Belgicarum Hiſtoria.
Ribadineira adverſus Machiavellum.
Vita Fabricii de Peireſc per Gaſſendum.
Friderici Hervart Theologia Ethnica.
Ferrarius de re Veſtiaria.
Diverſarum Gentium Hiſtoriæ Antiquæ Scriptores varii.
Joan. Douſæ. Annales Hollandiæ.
Adriani Junii Batavia.
Henſchenius de tribus Dagobertis.
Juſtus Ryckquius de Capitolio Romano. bis.
Caſauboni Epiſtolæ, Magdeburgi. 1656.
——:——Hagæcomitis. 1638.
Chytræi Chronologia Hiſtoriæ Herodoti & Thucididis.
Joannis Brantii Senator. bis.
Joſephi Scaligeri Opuſcula Varia.
Bonarchii Amphitheatrum honoris.
Samuelis Petiti Miſcellanea.
Symmachi Epiſtolæ.
Franciſci Baronis de Verula mio de Augmentis ſcientiarum.
Richardus Dinotus de Bello Civili Gallico.
Vita Alberti Archiducis per Miræum.
Scribani Politicus Chriſtianus.
Junius de Pictura veterum.
Boxhornii Origines Gallicæ.
Tuldenus de Cognitione ſui. ter.
Langius de Annis Chriſti.
Fred. Marſelaer Legatus.
Petri Fabri Semeſtria. 2. Voll.
Miræi Notitia Eccleſiarum Belgii.
Boiſſardi Icones Virorum Illuſtrium. 2. Voll.
Scheffierus de Militia Navali veterum.
Pomponius Mela de ſitu Orbis.
Pandulphi Collenutii Hiſtoria Neopolitana.
Uberti Folietæ Hiſtoria ſui temporis.
Elogia Ciceroniana Illuſtrium Romanorum, ſelecta J. Brant.
l'Empereur Talmudis Babylonici Codex Middoth.
Rolandus Mirteus de Rebus geſtis Petri de Azevedo Comitis de Fuentes.
Sylloge Variorum Tractatuum de Rebus Anglicis.
Deliciæ Germaniæ.
Geſta Inſignia Gregorii PP. Noni.
Caroli Scribani Antverpia.
Cinnamus de rebus geſtis Commenorum.
Pompeius Juſtinianus de Bello Belgico.
Calbetus adverſus Mamertinæ Immunitatis Calumniatorem.
Epiſtola Pii V.
Antonius Panormita de dictis & factis Alphonſi Regis Aragonum.
Briſei Hiſtoriæ Britannicæ Defenſio.
Burgundi Hiſtoria Belgica.
Meibomii Mæcenas.

Sal-

Aleander de Suburbicariis Regionibus.
Carolus Sigonius de antiquo Jure Provinciarum.
Borhornii Quæſtiones Romanæ.
Clapmarius de Arcanis Rerumpublicarum.
Joannis Majoris Hiſtoria Britannica.
Monitio ad Legatos Galliæ Monaſterii.
Buſbequii Legatio Gallica.
Damianus à Goes de Bello Cambaico.
Sturmii Ludus Fortunæ. Bis.
Galtridus Monumettenſis de Rebus Anglorum. M. S.
Concelaria Secreta Anhaltina.
Seldeni Mare Clauſum.
Vemulei Apologia Pro Domo Auſtriaca.
Cæſaris Capacii Hiſtoria Neapolitana.
Schilderboeck van Carel van Mander.
Verhael van den Nederlantſchen Vredehandel.
Chronycke van Vaenderen.
Grammay Antiquitates Antverpiæ.
Juſti Lipſii Politica.
——De Militia Romana. Bis.
——De Cruce.
——De Conſtantia, Virgo Hallenſis & Alpricollenſis.
—— Epiſtolæ.
——Manuductio ad Stoicam Philoſophiam.
——Phyſiologia Stoicorum.
——Opera Critica.
——Fama Poſthuma.

Antiquarii in Quarto.

CHiffletii Anaſtaſis Childerici Regis Francorum.
Abrahamus Gorlæus de Annulis ſigillaribus veterum. Fig.
Roſini Antiquitates Romanæ.
Joannes Macarius de Gemmis Baſilidianis cum Commentariis Chiffletii.
Chiffletius de Othonibus Æreis.
Imperatorum Romanorum Numiſmata Adolphi Occonis.
Numiſmata Imperatorum Jacobi de Bie.
Seldeni Marmora Arondelliana.
Chiffletii Veſuntio Civitas.
Fulvii Urſini Illuſtrium Imagines.
XII. Primorum Cæſarum Numiſmata Romæ.
Chiffletius de Linteis Sepulchralibus.
Philippi Rubeni Electorum. Lib. II. Bis.
Aleandri Tabulæ Marmoreæ Solis effigie.
Pignorii Characteres Egyptii.
Siciliæ Antiquæ Tabulæ Litterales & Inſcriptiones.
Deorum Dearumque Capita ex Numiſmatibus Abrahami Ortelii.
Gaſparis Gevartii Electorum. Lib. III.
Paulli Manucii Antiquitates Romanæ.
Lazari Bayfii Opera de Re Navali.
Salmaſii Explicatio Inſcriptionum Veterum.

Hiſtorici in Octavo & Politici.

PEtavii Rationarium Temporum.
Hugonis Grotii Hiſtoria Gothorum Vandalorum, &c.
Diogenes Laertius de Vita & Moribus Philoſophorum.
Pauli Jouii Opera. 4. Voll.
Strada de Bello Belgico. 2. Voll.
Cornelii Aurelii Batavia.
Pauli Oroſii Hiſtoriæ.
Barclai Argenis.
Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores cum annot. Egnatii.
Herodiani Hiſtoriæ.
Fulgoſii dictorum factorumque memorabilium. lib. IX.
Surii Commentar. Rerum in orbe geſtarum.
Patritius Senenſis de Regno & Regis inſtitutione.

¶4

Hugonis Grotii Apologeticus de Hollandiæ Præſidibus.
Cauſini Symbolica Egyptiorum Sapientia.
Legatus Paſchalii.
Jacobi Simancæ Collectanea de Republica.
Natalis Comitis Mithologia.
Marchantii Flandria.
Onoſander de optimo Imperatore.
Janoſcus de Senatu Romano.
Macrobius Pontani.
Polleti Hiſtoria Fori Romani.
Herodotus Halicarnaſſeus. Francof.
Turlerius de Migrationibus populorum ſeptentrionalium.
Briſſonius de Regio Perſarum Principatu.
Ludovici Nonii Hiſpaniæ deſcriptio.
Joan. Saresberienſis Policraticus ſeu de nugis Curialium.
Gregorii Turonici Hiſtoria Francorum
Angeli Politiani Opera.
Leo Allatius de Patria Homeri.
Jacobi Angliæ Regis inſtitutio Regia.
Rutilii Numatiani Itinerarium.
Vegetius de Re Militari.
Vinandi Hercules Prodicius.
Cambdeni Annales Anglici.
Lilius Gyraldus de Poetis noſtrorum temporum.
Epiſtolæ Indicæ. 1566. & 1570.
Juſti Lipſii Politica.
——— De Conſtantia.
Pomponius Mela de ſitu Orbis.
Marcellus de Geſtis Ducum Venetorum.
Alexandri ab Alexandro dies Geniales.
Franciſcus Adamus de Rebus in Civitate Firmana geſtis.
Artemidorus Daldianus de ſomniorum interpretatione.
Scedius de Dis Germanis.
Franciſci de Verulam. Hiſtoria Vitæ & Mortis.
Macri Hiſtoriæ Indicæ.
Ludovicus ab Avila de Bello Germanico.
Martiani Minæi Satyricon.
Polidori Virgilii Hiſtoria Anglica.
Dati Epiſcopi Chronicon.
Crucii Deſcriptio Bredenbergæ.
Itinerarium Benjamini Tudelenſis.
Vander Haer de mitiis tumultuum Belgicorum.
Boetius de Conſolatione Philoſophiæ.
Seldenus de Dis Syris.
Beckerii Tumultus Panicus in Belgio.
Lorichii Cæna Darii Perſarum Regis.
Valerinus de Re Militari.
Suffridus Petri de Friſiorum Antiquitate.
Acoſta de natura Novi Orbis.
Poſſevini Moſcovia.
Polidorus Virgilius de Rerum inventoribus.
Æmilius Probus.
Friderici Furii Bononia.
Joannis Magni Hiſtoria Gothorum.
Ortelii Itinerarium Belgicum.
Mocenici Bellum Cameracenſe.
Adriani Barlandi Hiſtorica.
Contarenus de Magiſtratibus Venetorum.
Godelevæi deſcriptio Aulæ Turcicæ.
Swertii Epitaphia Jocoſeria.
Simlerus de Republica Helvetiorum.
Barretus de Rebus Abaſſinorum.
Plinius de Viris in Militia illuſtribus.
Scotti Itinerarium Italiæ.
Epitome Hiſtoriæ Baſilienſis.
Burgundi Hiſtoria Belgica.
Gallatius de Rebus Geſtis Sfortiæ II.
Baronius de Monarchia Siciliæ.
Sardus de Moribus & Ritibus Gentium.
Martinus Martinii de Bello Tartarico.
Abdias de Hiſtoria Certaminis Apoſtolici.
Ciacconius de modo Convivandi apud Priſcos.
Optati Milevitani Delibatio Africanæ Hiſtoriæ.
Franci Confutatio animadverſorum Salvaſii.
Auguſti Curionis Hiſtoria Saracenica.
Zypei Hiatus Caſſani Obſtructus.
Livinei Panegyrici Veteres.
Aurelii Victoris Hiſtoria Romana.
Petri Diveus de Antiquitatibus Belgicæ Galliæ.
Bulengerus de Pictura Plaſticæ Statuaria.
Pauli Jovii Elogia Doctorum Virorum.
Jamblichus de Myſteriis Egyptiorum.
Fabulæ Eſopi cum Comm. Cemetarii.
Methodus Hiſtoriarum.
Velleius Paterculus Lipſii.

Gau-

Gaudentii Merulæ Memorabilia.
Jordanus Brunus de monade numero.
Eyzingez Thesaurus Principum.
Loccenii Rerum Suecicarum Historia.
Kerkoetii Mastigophorus.
Capitula Caroli Calvi cum notis Sirmondi.
Ferrarius de re Vestiariâ.
Mercurius Gallo Belgicus.
Angeli Politiani Historia.
Sammarthani Elogia Gallorum Illustrium.
Warnefridus de Gestis Longobardorum.
Puteani Historia Insubrica.
Hermannus Hugo de prima scribendi Origine.
Cumæi Animadversiones in Nonni Dionysiaca.
Plutarchi moralia. Tom. 2. & 3.
Suritæ Itinerarium Antonii Augusti.
Jani Nicii Pinacotheca Virorum Illustrium.
Florus cum Comment. Stadii.
Justinus cum Comment. Strigelii.
Acidalii animadversiones in Q. Curtium.
Valerius Maximus Pighii.
Salustius cum notis Douzæ.
Julii Cæsaris Comment. cum Emendationib. Fulvii Ursini.
Suetonius.
——— Cum Comment. Torrentii.
Tacitus cum Notis Beroaldi.
——— Cum Notis Lipsii.
——— Cum Notis Althameri.
Mureti notæ in Cornel. Tacitum.
Apuleus cum annot. Pricæi. Gaudæ 1650.
——— Cum Comment. Beroaldi.
———; ——— Elmenhorstii.
——— Cum notis Colvi.
Stewecki Quæstiones in Apulæi Opera.
Baudius de induciis Belli Belgici.
Verulamii Historia Regni Henrici Septimi.
Palephatius de Incredibilibus.
Defensio Regis Angliæ.
Diogenes Laertius de Vitis Philosophorum.
Savilius in Tacitum.
Vlitius de Re Venatica.
Burgus de Bello Suecico.
Platina de Vitis Pontificum.
Florus Salmasii.
Æliani Variæ Historiæ.
——— Historia Animalium.
Imago Regis Caroli.
Schrookius de Pace.
Puteanus de Nundinis Romanis.
Omnes Respublicæ. 40. Voll.
Englelants Memoriael.
De Beroerte van Napels. 2. Voll.

Antiquarii in Octavo.

LEvini Hulsii Numismata Imperatorum Romanorum.
Fulvius Sabinus de Antiquitatibus Urbis Romæ.

HISTORICI ET PHILOSOPHI

Græci, græcolatinè, in Folio.

OPera Platonis Marcilii Ficini. Franc. 1602.
Aristotelis Opera. 2. Voll. Parisiis. 1619.
Demosthenis & Æschinis Opera. Francof. 1604.
Thucidides de Bello Peloponesiaco. Francof. 1594.
———: ——— Idem Genevæ. 1588.
Polybius Casauboni Comment. Paris. 1609.
Diodori Siculi Bibliotheca Historica Hanoviæ. 1604.
Philostrati Lemnii Opera. Parisiis 1608.
Dionis Chrysostomi Opera Parisiis 1604.
Athenæi Deipnosophistarum lib. 15. cum Comm. Casauboni. 2. Voll. Lugduni. 1612.

Fla-

Flavii Josephi Antiquitates Judaicæ. græco-latinè. Genevæ 1611.
Pausaniæ Descriptio Græciæ. Hanoviæ. 1613.
Xenophontis Philosophi Opera. Parisiis 1625.
Herodotus Halicarnasseus. Francof. 1608.
Photii Bibliotheca. Aug. Vind. 1601.
Eusebii Pamphilii Thesaurus Temporum cum Comment. Jos. Scaligeri. Lugd. Bat. 1606.
Proclus in Theologiam Platonis. Hamburgi. 1618.
Aristophanis Comœdiæ cum Comment. Variorum Græcè Basileæ. 1547.
Historiæ Ecclesiasticæ Scriptores Græci. Genevæ. 1612.
Nicephori Callisti Historia Ecclesiastica. 2. Voll. Parisiis. 1630.
Sexti Empirici Opera Genevæ. 1621.
Georgius Codinus Curopalata de Officiis & Official. Ecclesiæ Constantinopolitanæ. Parisiis. 1625.
Suidas Dictionarium. 2. Voll. Genevæ 1619.
Appiani Alexandrini Historia Romana. Paris. 1551.
Liturgiæ SS. Patrum Græcè. Paris. 1560.
Hipparchus Bithynus in Arati & Eudoxi Phænomena Græcè. Florentiæ. 1567.
Stephanus de Urbibus. Græcè. Basileæ. 1568.
Dionis Cassii Historiæ Romanæ. Genevæ. 1592.
Procopii Cæsariensis Historiæ, Græcè. Aug. Vind. 1607.
——— Arcana Historia Græco-latinè. Lugd. 1623.
Historia Saracenica Elmacini. Lugd. Bat. 1625. Arab. Lat.
Epigrammata Græcorum cum Comm. Brodæi Francof. 1600.
Strabonis Geographia cum notis Casauboni. Paris. 1620.
Philonis Judæi Opera Græcè. Paris. 1552.
Historiæ Byzantinæ Scriptores tres Nicephorus Gregoras, Calcondila, & Georgius Logotheta. Genevæ. 1615.
Georgii Cedreni Annales. Basil.
Isocratis Orationes & Epistolæ. Henr. Steph. 1593.
Allexander Trallianus: Græcè. Paris. Rob. Steph. 1548.
Dionysii Halicarnassei Opera omnia Francof. 1586.
Stobæi Sententiæ. Genevæ 1609.
Plutarchi Opera. 2. Voll. Parisiis 1624.
Eustatii in Hometum Epitome Græcè Adriani Junii. Basileæ apud Frobenium.
Ammonii Hermæi Comm. in lib. Perihermenias Græcé. ex Edit. Ald.

Historici & Philosophi Græci, græcolatinè, in Quarto.

Simplicius in Epictetum cum Commentar. Salmasii, & Cebetis Tabulæ Græcè & Arabicè *simul compact.*
Theophylacti Epistolæ, Græcè.
Antigoni Carystii Historiarum Mirabilium Collectanea.
Philostorgii Historia Ecclesiastica.
Constantini Manassis Annales.
Juliani Imperatoris Opera Paris.
Polibii & aliorum excerpta cum Comment. Valesii.
Hesiodi & Aseræi Opera cum Comm. Heinsii. Græcè.
Arriani & Hannonis Periplus & alia. Græcè.
Phrynichi Epitome Dictionum Atticarum.
Onosandri Strategicus cum Comment. Rigaltii.
Jamblichus de vita Pitagoræ.

Historia

Hiſtoria Conſtantinopolitana. Græcè.
Voſſius de Hiſtoricis Græcis.
Andreæ Scotti Adagia & Proverbia Græco. rum.
Polycarpi & Ignatii Epiſtolæ.
Michaelis Apoſtolii Parœmiæ.

Philoſophi Hiſtorici & Poetæ Græci, græco latinè in Octavo.

OPera Luciani. 4. Voll.
Theocrici Syracuſii Idyllia & Epigrammata.
Homeri interpres Græcè. 2. Voll.
Apolinarii Interpretatio Pſalmorum.
De re Ruſtica Selectorum lib. 20. Græcè.
Sylburgii Alphabetum Græcum.
Theophraſti Characteres Ethici.
Homeri Opera 2. Voll. cum notis Giphanii.
Maximi Tyri Diſſertationes Philoſophicæ.
Apollonii Rhodii Argonauticon cum Comm. Hælzlini.
Florilegium Epigrammatum, Græcè.
Dionyſius Alexandrinus de Situ Orbis.
Longi Sophiſtæ Paſtoralia de Daphnide & Chloe
Marci Antonini Imp. de ſe ipſo & ad ſeipſum. Londini.
Iſidori Peluſiotæ Epiſtolæ, cum notis Scotti.
Itinerarium Benjamini cum notis Lempereur.
Ariſtotelis & Xenophontis Ethica, Politica Græcè.
Lycophronis Chalcidenſis Allexandra.
Pindari Olympia Pythia & alia, Græcè.
Chryſoſtomi Orationes aliquot, Græcè.
Orationes Æſchinis & Demoſthenis.
Heliodori Æthiopica cum notis Bourdelotii.
Conciones Græcorum PP. Petri Paulini.
Theocriti Idyllia.
Didimi Interpretatio in Odyſſeam Græcè.
Procli Opuſcula.
Poſſelii Calligraphia Oratoria Linguæ Græcæ.
Baſilii Seleuciæ Orationes cum notis Dauſquæi.
Diogenes Laertius de Vitis Philoſophorum cum notis Caſauboni.
Apollodori Athenienſis Bibliotheca.
Epicteti Enchiridion.
S. Cyrilli Hieroſolymitani Catecheſes. Græcè.
Nemeſius Epiſcopus de natura hominis.
Thomæ Magiſtri & aliorum Dictionum atticarum Collectio, Græcè.
Proclus Diadochus in Ptolomeum de Affectionibus Siderum.
Sybillina Oracula cum notis Obſopei.
Andronici Rhodii Ethica.
Euſtatius de Iſmeniæ & Iſmenis amoribus.
Conſtantinus Porphirogenita de Thematibus Imperii Orientalis.
Theodori Prodromi Rhodantis & Doſiclis Amores.
Ariſtotelis Poetica cum notis Heinſii.
Ariſtoxenes, Nicomachus, & Alipius cum notis Meurſii, Græcè.
Ariſtophanis Comœdiæ cum notis Friſchlini.
Euripidis Tragediæ cum notis Porti.
Quinti Calabri Supplementum Homeri.
Nonni Panopolitæ Dionyſiaca cum Comment. Cunæi.
Orationes Politicæ Dinarchi & aliorum Græcorum.
Phalaridis Epiſtolæ.
Theonis Sophiſtæ exercitationes.
Achillis Tatii Amores Clitophontis & Leucippes.
Opera Homeri. 2. Voll. Græcè.

C LI-

LIBRI HVMANIORES.

Poetæ, Oratores, & Philoſophi.

SEneca Philoſophus cum Comment. Diverſorum.
——— Cum Commentariis Lipſii Antverpiæ.
——— Cum Comment. Mureti. Romæ 1585.
——— Textus Baſileæ. 1557.
——— Cum Comment. Mureti & Animad. Gruteri.
Franciſci Petrarchæ Opera, Baſileæ.
Opera Ciceronis cum Comm. Gruteri. Hamburgi.
Luciani Opera, Latinè Pariſiis apud Vaſcoſanum.
Plotini Enneades de Rebus Philoſophicis.
Catullus Tibullus Propertius cum Comment. Variorum.
Abrahamus in 3. Volumen Orationum Ciceronis. 2. Voll.
Virgilius cum Commentariis de la Cerda. 3. Voll.
Aſconius Pædianus in Orationes Ciceronis.
Simplicius in Ariſtotelem de Phyſico Auditu.
Auſonius cum Comment. Ælix Vineti.
Statius cum Comm. Diverſorum.
Virgilius cum notis Servii, bis.
Horatius cum Comm. Diverſorum.
——— Cum Comment. Lambini.
Terentius cum Comment. Diverſorum, Pariſ. 1552.
Martialis cum Comment. Raderi.
Plautus Diverſorum.
Bucherius in Canonem Paſchalem.
Adriani Turnebii Adverſariorum tomi 3.
Julii Hygini Fabularum Liber.
Opera Lactantii Firmiani.
Corradius in Ciceronem de Claris Oratoribus. Florentiæ.
Caroli de Neapolis in Faſta Ovidii.
Auli Gellii noctes Atticæ.
Juvenalis cum Commentariis Diverſorum.
Petri Victorii Variarum Lectionum lib.

Humaniores, &c. in Quarto.

ANdreæ Scotti Obſervationum humanarum lib. 5.
Horatius Flaccus cum Commentariis Torrentii.
Quintiliani Inſtitutiones Oratoriæ. Pariſ. Rob. Steph.
Grotius in Stobæum.
Terentius cum Comment. Donati.
——— Cum Comment. Parei.
Urbani Papæ VIII. Poëmata.
Voſſius de Vitiis Sermonis.
Euripidis Tragediæ cum Comment. Variorum. 2. Voll.
Julii Pollucis Onomaſticum cum notis Guaſtheri.
Alſtedii Septem Artes Liberales.
Silius Italicus cum Comment. Dauſquii.
Plautus cum Commentar. Parzi.
Virgilius cum notis Servii.
Parzi Electa Plautina.
Camerarius in lib. 2. Iliados.
Auguſtinus Dathus de Elegantia.

Mer-

Murmellius in Prædicamenta Ariſtotelis.
Lucilii Satyræ.
Claudianus cum Comm. Claverii.
——— Cum Comm. Barthii.
Perſii Satyræ cum Comm. Variorum.
Juvenalis cum Comm. Britannici.
Pincianus in Senecam.
Bernardinus Baldus de Verborum Vitruvianorum Significatione.
Emmanuelis Rodriguez Grammatica Angelorum.
Heymbachii Juſta Valeriana.
Sanderi Bibliotheca Belgica Manuſcripta.
Appianus de Venatione.
Jani Douſæ Echo & alia Poemata.
De Weert de pace Vaticinia.
Heinſii Orationes in Obitum Saligeri.
Authores Linguæ Latinæ cum notis Gothofredi.
Senecæ Tragediæ cum Comment. Delrio.
Moſchopulus de Ratione Examinandæ Orationis.
Apulei Apologia cum Comm. Caſauboni.
Waſmuth Grammatica Arabica.
Horatius cum Comm. Cruquii.
Aug. Maſcardi Poemata.
Manilii Aſtronomicon cum notis Scaligeri.
Caſimiri Lyrica.
Phædri Fabulæ.

Poetæ Humaniores & Grammatici, in Octavo.

DEmoſthenis & Æſchinis Orationes, 2. Voll.
Caſaubonus in Perſium.
Janii Lernutii Poemata.
Auli Gellii Noctes aticæ.
Varo de Lingua Latina.
Andr. Scotti Nodi Ciceronis.
Dedekindi Grobianus & Grobiana.
Theodorici Annotationes in Vallam de Lingua Latina.
Sophoclis Tragædiæ.
Stewechius de Particulis Linguæ Latinæ.
Scotti Quæſtiones Tullianæ.
Ciceronis Epiſtolæ.
Eraſmus de Conſcribendis Epiſtolis.
In Apophtegmata.
Dan. Heinſii Poemata.
——— Orationes.
Theodori Cauteri Variæ Lectiones.
Guillielmi Canteri novæ Lectiones.
Mureti Variæ Lectiones.
Poſſevini Cultura Ingeniorum.
Fulvii Urſini notæ in Ciceronem.
Stobæi Sententiæ.
Petri Nanni Miſcellanea.
Hier. Magii Variæ Lectiones.
Jul. Cæſar. Scaligeri Poetica.
Fragmenta Ciceronis cum notis Patritii.
Epiſtolæ Clarorum Virorum.
Quintiliani Declamationes.
Georgii Sabini Poemata.
Clenardi Epiſtolæ.
Lucanus cum notis Berſmanni.
Gruteri Poemata.
Phædri Fabulæ Eſopicæ.
Ciceronis Vita.
Soſipatri Ars Grammaticæ.
Epiſtolæ Plinii.
Fabulæ Macropedii.
Symmachi Calligraphia.
Meurſii Criticus Arnobianus.
Petavii Opera Poetica.
Ceporini Grammatica Græca.
Boiſſardi Poemata.
Gaze Introductiones Grammaticæ.
Joannis Secundi Poemata.
Eraſmus de copia Verborum.
Agricola de Inventione Dialectica.
Turnebii Commentar. in Varronem de Lingua Latina.

Gronovius in Statium.
Baudii Poemata.
Dares Phrysius de Bello Troyano.
Smetii Poemata Juvenilia.
Halloix Anthologia Poetica.
Rolandi Synonima Græca.
Paræi Calligraphia Romana.
Pompeus Festus de Verborum significatione.
Autores Rei Rusticæ.
Aldus Manutius de Orthographia.
Sweertii Christiani Orbis Deliciæ.
Fabricius de Re Poetica.
Sophoclis Tragediæ.
Mureti Epistolæ.
Parei Lexicon Plautinum.
Herculis Ciofani Comment. in Opera Ovidii.
Officina Textoris. 2. Voll.
Vrientii Epigrammata.
Iosephi Scaligeri Epistolæ.
Nonius Marcellus de Proprietate Sermonum.
Mirandulæ Illustrium Poetarum Flores.
Pedianus in Orationes Ciceronis.
Nathanis Chytræi Poemata.
Longolii Epistolæ.
Senecæ Tragediæ cum notis Scaligeri.
Catullus Tibullus Propertius cum notis Leveri.
Schonæi Terentius Christianus.
Notæ Clarissimorum Virorum in 3. Voll. Ciceron. 3. Voll.
Cicero de Officiis cum Commentariis Aldi Manutii.
Virgilius cum notis.
Lucretius cum Comm. Lambini.
——— Cum Notis Giffanii,
Juvenalis & Persius cum notis Pithœi.
Terentii Comediæ.
——— Cum notis Mureti.
——— Cum notis Erasmi.
——— Cum Comm. Faerni.
Horatius cum Comm. Heinsii.
——— Cum notis Henrici Stephani.
——— Cum Indice Thomæ Threteri.
Statii Opera.
——— Cum notis Gevartii.
——— Cum notis Bernartii.
Plautus cum notis Paræi.
——— Cum Commentariis diversorum. Lugd. Bat.

Iidem in 12. *& Minori Forma.*

Burgundi Poemata.
Valerius Maximus cum notis Lipsii.
Aulii Gellii noctes atticæ.
Hugonis Grotii Poemata.
Ausonius.
Laus Asini.
Martialis cum Comm.
Carmina Illustrium Poetarum Italorum. 2. Voll.
Claudianus cum notis Heinsii.
Wassenbergii Panegyrici.
Comenii Janua Linguarum.
Epistolæ Symmachi.
Juvenalis & Persius cum notis Farnabii.
Emphormionis Satyricon.
Grotii Epistolæ ad Gallos.
Heinsii Poemata.

LEXICOGRAPHI.

Thesaurus Linguæ Græcæ Henrici Stephani. 1572. 4. Voll.
Dictionaire Francois & Anglois.
Hesychii Dictionarium, Græcè.
Dictionarium Græcum Varini Phavorini, Basil. 1538.
Budei Comm. Linguæ Græcæ.
Dictionarium Calepini, Græc. latinè

Con-

Conſtantini Lexicon Græcum.
Philoxeni & aliorum Theſaurus utriuſque linguæ. Lug. Bat. 1600.
Nizolii Apparatus Latinæ Locutionis.

Iidem in Quarto.

Dictionarium Tetraglotton.
Meurſii Gloſſarium Græco-Barbarum.
Kircheri Prodromus Coptus.
——— Lingua Egyptiaca Reſtituta.
Portii Dictionarium Latino-Græco-Barbarum.

In Octavo.

Salmaſius de Lingua Helleniſtica.
Adriani Junii Nomenclator omnium rerum.
Lexicon Græco-latinum Longolii.
Lexicon Medicum Græco latinum.
Ciceronianum Lexicon Græco-latinum.
Veckneri Paralelliſmus Græco latinus.

LIVRES en FRANCOIS.

Les OEuvres de Plutarque. 2. Voll. a Paris. 1581.
Les antiquitez de la Gaule Belgique par Gerard de Waſſebourg.
Les Eſtats, Empires, & principautez du Monde.
Les Chroniques de Enguerran Monſtrelet. Paris 1595.
Les Chroniques de Flandre de Denys Sauvage.
Traité touchants les Droits du Roy par du Puys.
Les Ambaſſades de Freſne Canaye. 3. Voll.
Les Memoires de Martin de Bellay.
Commentaires Hiſtoriques de Triſtan. 3. Voll.
——— Le premier Tome apart.
Oeconomies d'Eſtat de Henry le Grand par du Sully.
Hiſtoire de la Vie du Duc d'Eſparnon.
Hiſt. de Diodore Sicilien. A Paris, Vaſcoſan.
Chroniques de Froiſſart. 2. Voll. à Lyon. 1559.
Hiſtoire de France par Pierre Matthieu. 2. Vol.
Negotiations du Preſident Jeannin.
Hiſtoire du Miniſtere du Cardinal Richelieu.
Tableaux de l'Hiſtoire d'Orange par de la Piſe.
Hiſtoire des Comtes de Toulouze par Catel.
Lettres du Cardinal d'Oſſat.
Les Ambaſſades du Cardinal du Perron.
Hiſtoire de la Decadence de l'Empire Grec par Calcondile.
La Bibliotheque d'Anthoine du Verdier.
Hiſtoire de France par Bern. Girard Sr. de Haillan.
Recherches de la France par Eſtienne Paſquier.
Annales de Bourgoigne de Claude Paradin.
Nicol. Vignier Sommaire de l'Hiſtoire de France.
——— Hiſtoire de l'Egliſe.
Chronique des Ducs des Brabant par Barlande.
Les Armes & Blaiſons des Cavailliers de l'Ordre du S. Eſprit. 2. Voll.
Voyage de l'Empereur Charles V. à la Conqueſte du Royaume de Tounis. M. S.

Livres Francois in Quarto.

Hiſtoire de Louis XI. Roy de France.
Livre des Princes par de l'Ancre.
Eloges des Roys de France par Hilarion de la Coſte.
Hiſtoire de Charles VI. Roy de France.
Doctrine curieuſe des Beaux eſprits de ce temps de Garaſſis.
Hiſtoire des grands Chemins de l'Empire Romain de Nicbergues.
Recueil des Roys de France par du Tillet.
Liberté de la Langue Francoiſe par Scip. du Pleix.
Recueil des pieces qui ont paru durant le mouvement de l'an. 1649.
Hiſtoire de l'Abbaye de S. Denys par Jaques Doublet.
Chronique & Annales de Flandre par Pierre d'Oudegerſt.
Hiſtoire de Bertrand de Geſclin par Claude Menard.
Hiſtoire de Louys XII. Roy de France par Jean d'Auton. 2. Voll.
Hiſtoire de Barbarie & de ſes Corſaires par Pierre Dan.
Hiſtoire du Cardinal de Joyeuſe par Aubery.
Hiſtoire Generale de la Religion des Turcs par Baudier.
Eſſais des Merveilles de la Nature par René Francois.
Contr'Amour de Baptiſte Fulgoſe.
La Venerie de Jaques Fouilloux.
Les Dionyſiaques ou le parfaict Heros de Marcaſſus.
La Peinture d'Iſabelle Claire Infante d'Eſpagne.
La Chronique Scandaleuſe.
Lumiere pour l'Hiſtoire de France Contre Scip. Dupleix.
Recueil de Memoires Servants à l'Hiſtoire de France.
Diſcours des Miſeres de ce temps par de Rontzard.
Eloges des Dames Illuſtres par Hilarion de la Coſte.
Journal de l'Hiſtoire du temps preſent.
Memoires de Philippes de Mornay Pleſſis. 2. Voll.
——— Item Hiſtoire de la Vie de Pleſſis Mornay.
Intentions Morales Civiles & Militaires de la Pipre.
Hiſtoire des Comtes de Foix, Bearn, & Navarre.
Memoires de Michel de Caſtelnau.
Memoires de Francois de Boyvin.
Les Oeuvres de Alain Chartier.
Concluſion du Journal de tout ce qui eſt paſſé au Parlement en l'Année. 1653
Hiſtoire de Charles VIII. par Jaligny.
Recueil des divers memoires & Harangues ſervans à l'Hiſtoire de ce temps.
Diverſes pieces curieuſes de ce temps.
Lettres de Paul de Foix.
La maiſon Ruſtique de Charles Eſtienne.
Inſtructions & Lettres des Roys de France à leurs Ambaſſadeurs touchant le Concile de Trente.
Incredulité & Meſcreance du Sortilege par Delancre.
Hiſtoire du Chevalier Bayaert.
Inventaire de l'Hiſtoire Generale des Turcs par Baudier.
Recueil des diverſes pieces ſervans à l'Hiſtoire.
Hiſtoire du Chevalier Jaques de la Lain.
Hiſtoire du Serrail du grand Sig. par Baudier.
Siege d'Oſtende de Bonnours.
Diſcours ſur les Medailles par Antoine le Poix.
Hiſtoire de Jean de Boucicaut.
Le Genie Demaſqué & autres pieces curieuſes.
Voyage de Perſe du P. Pacifique.
Voyages de la nouvelle France par Champlain.

Cere-

Ceremonies du Mariage de France & d'Eſpagne.
Hiſtoire de la Priſon & liberté de Monſieur le Prince.
Diſcours ſur les Medailles Antiques par Savot.
Conſolation de Pierre Erneſt de Mercy.
Remarques ſur la Langue Francoiſe.
Voyage du Levant.
Airs de differents Autheurs mis en Tablature de Luth par Gabriel Bataille. 3. Voll.
Le Miroir de Phebus des Deduits de la Chaſſe.
La Vertu des Payens.
Voyage du Roy au Pays Bas par l'Empereur. 1554.
Siege d'Oſtende par Henry Haeſtens.
Le Courier Francois & autres pieces du temps.
Recueil des diverſes pieces pour la defence de la Reine Mere.
——— : ——— Pour la defence des Princes.
Recueil des diverſes pieces du temps.
Sommaire de la Guerre de Boheme en Sileſie.
Oeuvres de Balzac.
Hiſtoire des Mouvemens de Bourdeux.
Pierre de Touche.

Livres Francois in Octavo.

MErcure Francois, 23. Voll.
Recueil General des Conferences du Bureau d'Adreſſe. 5. Voll.
Republique de Boudin.
Abregé de l'Hiſtoire des Empereurs Romains.
Hiſtoire de France par Pierre Matthieu.
Abregé de l'Hiſtoire de ce Siecle de Fer.
Hiſtoire des Troubles de Naples depuis l'an. 1480.
Hiſtoire de la derniere Guerre de Suede.
Cenſure du Livre de la doctrine curieuſe de Garaſſus.
La Legende de Charles Cardinal de Lorraine.
Deſcription de l'Ethiopie.
l'Horologe des Princes de Guevare.
Hiſtoire des Indes de Portugal.
Le Catholique d'Eſtat par du Ferrier.
La Voix Publique au Roy.
l'Uſage de l'Aſtrolabe de Iaquinot.
Inſtitution de la Femme Chreſtienne de Louys Vives.
Hiſtoire Comique de Francion.
Recueil des plus beaux Vers de divers Autheurs.
Voyage de Francois Pirard.
Geometrie de Connette.
Tapiſſeries Hiſtoriques de Belley.
Guide de Fortifications de Claude Flamand.
Recreations Matematiques.
Philoſophie Morale de Pitard.
Hiſtoire des Troubles de Flandres.
Deſcription de l'Afrique par Jean Leon.
Les Tromperies de ce Siecle par Deganes.
Lettres Amoureuſes & Morales de divers Autheurs.
Le Rozier de Guerres compoſé par le Roy Louys XI.
Voyage d'Afrique.
Relation de la diſgrace du Comte Duc d'Olivares.
Memoires de Philippe de Commines.
Euclide de Mardeler.
Hiſtoire Nouvelle de la Chine.
Les Roys de France par Charles de Flavigny.
Hiſtoire du Conneſtable de Leſdiguieres.
Voyage du Pays des Hurons par Gabriel Sagard.
Hiſtoire de Normandie.
Relation de la Chine & du Iapon.
Recueil des Traités & Alliances de la France avec les Princes Eſtrangers.
Gouvernement de la Santé par Framboiſiere.
Uſage des Ephemerides par Antoine Villon. 2. Voll.
La Vocation des Magiciens & Magiciennes.
Voyages du Sr. de Villamont.

La

La puiſſance Eccleſiaſtique politique.
Repetitions du S. Sacrifice de la Meſſe par Cochelet.
Commentaires de Monluc.
Interpretation des Chiffres.
Poeſies Choiſies. 2. Voll.
Recueil des pieces faites pendant le regne du Conn. de Luynes.
Arreſt du grand Conſeil pour l'univerſité de Paris.
Plainte Apologetique au Roy.
Voyages de Jean Mocquet.
Memoires d'Eſtat par Mons. de Villeroy. 4. Voll. in 8.
Obſervations Memorables de Pierre Belon.
Bibliotheque des Hiſtoriens de France par du Cheſne.
Hiſtoire de la maiſon de Luxembourg par Nic. Vignet.
Diſcours ſur la Vie d'Antoine Seguier par Civry.
Platte Peinture de Philoſtrate. 3. Voll.
Images des Dieux de Cartari.
Imitation de Jeſu Chriſt traduit de Chifflet. à Anvers.
Arreſts de la Cour de Hollande & autres.
Boucquet Hiſtorique de Belley.
Curioſités Françoiſes de Ceſar Oudin.
Les Memoires de la Ligue. 6. Voll.
Commentaire Catholique de Cochelet. bis.
Hiſtoire Memorable d'une Magicienne.
Lettres d'un Solitaire au Roy & Princes.
Oeuvres de Tacite.
Oeuvres de Theophile. 2. Voll.
Vie de l'Archiduc Albert.
Les Epiſtres de Rablais avec Obſervations.
Hiſtoire Generale du Regne de Louys 13. 2. Voll.
Hiſtoire Orientale d'Antoine Govea.
Academie Françoiſe de Primaudaye.
Serées de Bouchet.
La Vie du Cardinal d'Amboiſe.
l'Eſtat & Succes des affaires de France par du Haillan.
Hiſtoire du temps de l'Année 1647. 48. & 49. 2. Voll.
Commentaires de la Guerre de Flandres par Bernard de Mendoce.
La Sageſſe de Charron. bis.
Lettres de Philarque à Ariſte. 2. Voll.
Negociation de la Paix entre le Roy d'Eſpagne & les Eſtats du Pays bas 1580.
Hiſtoire des Vaudois par Perrin.
Le Pelerin de Lorette par Richome.
Guillebert Paraphraſe ſur l'Eccleſiaſte de Salomon.

Livres Francois in 12. & Minori Forma.

OEuvres de Voyture.
Bigarures des Accords.
Memoires de Commines.
L'intereſt des Princes.
Les Illuſtres proverbes.
Lettres d'Avaux & Servien.
Entretien du Cours.
Antipathie Eſpagnolle & Françoiſe.
Memoires du Duc de Rohan.
Miniſtre d'Eſtat de Silhon. 2. Voll.
Affaires de France & d'Auſtriche.
La Vie de Gaſpar Colligny.
Eclarciſſement de l'Adminiſtration du Cardin. Mazarin.
Oeuvres diverſes du Balzac.
Lettres de Paſquier.
l'Eſtat de la France en l'an 1656. Fig.
Voyage du Duc de Rohan.

LI-

LIBRI HISPANICI.

ANales de la Corona d'Aragon de Jeronymo Curita. 7. Voll. en Caragoça. 1610.
Vida y hechos de Carlos V. por Sandoual. 2. Voll.
Hiſtoria General de Peru par Garcilaſſo de la Vega. 2. Voll.
Varones Illuſtres del Nuevo mondo de Fernannez Pezarro.
Annales de Flandes por Emanuel Suciro. 2. Voll.
Hiſtoria de Spaña por Eſtevan de Garibay.
Las Guerras de Flandes por Antonio Carnero.
Ajuſtamiento de las Monedas por Alonſo Carraveza.
Vivos Ritrattos de los Emperadores por Huberto Goltzio.
Viaie de Philippo II. deſde Eſpaña en Flandes por C. Caluete.
Los Decades de Tito Livio.
Dioſcoride de Laguna.
Relationi di Carolo V. & Altre coſe Curioſe in Italiano & Eſpagnolo. M. S.
Relacion de todos los Conſejos de Eſpaña. M. S.

Hiſpanici in Quarto.

DOn Juan de Auſtria Hiſtoria por Lorenzo vander Hammen.
Hiſtoria de Don Quixote de la Mancha.
Eſpedicion de los Catalanes y Aragoneſes contre Turcos por Juan de Moncada.
Relacion de los Servicios de Don Alonſo de Sotomajor.
Viaja del Cardinal Infante. bis.
Govierno de Principes y de ſus conſejos.
Hiſtoria de Cataluña por Bernardo Deſclot.
Epitome de la Vida y Hechos de l'Emperad. Carlos V.
Hiſtoria di Philippo II. por Lorenzo vander Hammen.
Diſcurſos de la Pintura de Don Juan de Butron.
Deſcripcion de la Villa y Sitio de Breda.

Hiſpanici in Octavo.

LOs Trabajos de perſiles y Sigiſmunda.
Joco-Seria Burlas veras de Luis Quiñones.
La Silva Curioſa de Julian de Medrano.
Hiſtoria de Mexico de Gomara.
Hiſtoria de la China por Fray Gonzales de Mendoça.
Epiſtolas Familiares de Guevara.
Amadis de Gaule. 2. Voll.
Novellas Exemplares de Michel de Cervantes.
Obras de Cornelio Tacito.
Silva de Varia Lecion de Pedro Mexia.
Succeſſos y prodigios de Amor.
Sciſma de Inglaterra por P. Ribadineira.
Dialogos Satiricos por Franciſco de Cartes.
El Diablo Coivelo. Novella de Guevara.
Novellas Amoroſas por Maria de Sayas.
Silva de Avnaturas.
Tiempo de Regozijo y Carneſtolendas de Madrid.

Obras de Saluſtio.
Politica de Dios del Queuedo.
Vida de Guſman d'Alfarache. 2. Voll.
Grammaire Eſpagñole d'Oudin.
Hiſtoria de las Guerras Civiles de Granada. 2. Voll.
Epicteto y Phocilides de Quevedo.
Lazarillo de Tormes.
Varias Poeſias de Franciſco Lopez de Zara.
Quadernos Hiſtoricos della Biblia. Fig.
Sylva de Romances Varios.
La Comedia de Eufroſina.

LIVRES ITALIENS.

Hiſtoria del Regno de Napoli di Angelo di Coſtanza.
——— Di Silicia di Tomaſſo Fazello.
Libro di Leggi di Ottavio Piſani.
Deſcrittione dei Paeſi Baſſi di Guicciardino.
Hypnerotomachia di Poliphilo.
l'Adone del Cavalier Marino.
Inſegne di nobili del Campanillo.
Regole Militare de Cavalier Melzo.
Dialogi delle Medaglie di Antonio Agoſtino.
Stephani Infeſſuræ Diaria Rerum Romanarum ſui temporis Italicè. M. S.
Hiſtoria Joannæ primæ Neapolis Reginæ. *Manuſcripti Italici.*
Diverſe Relationi. M. S.
Relationi d'Helvetia delli 13. Cantoni. M. S.
Hiſtorie di Napoli di Antonio Caſtaldo. M.S.
Giornali del Ducadi Montelione. M. S.
Relation è Diſcorſi diverſi de Coſe diverſe. M. S.

Libri Italici in Quarto.

Hiſtoria di Napoli di Colenuccio.
——— Di Jean Bat Carata.
——— Di Antonio Summonte.
——— Di Scipione Marzella.
Mercurio di Vittorio Siri. 3. Voll. in Caſale. 1645.
Hiſtoria delle Guerre Civile di Francia di Davilla.
Revolutioni di Napoli.
Hiſtoria delle Coſe di Napoli Sotto Carlo V.
Apologia di Vne Seggi di Napoli. bis.
Le Vite de j Re di Napoli di Scip. Mazzella.
Conneſtaggio delle Guerre di Fiandra.
Hiſtoria di Sienna di Malavolti.
Hiſtoria di Principi di Eſte di Battiſta Pigna.
Le Guerre Civili d'Inghilaterra di Biondi.
Deſcrittione d'Italia di Leandre Alberti.
Hiſtoria de Europa di Giambulari.
Hiſtoria Vinetiana di Antonio Sabellico.
Opuſculi di Scipiono Ammirato.
Guerre di Fiandra di Pompeo Guiſtiniano.
Ducento Novelle di Celeo Maleſpini.
La Vita di Giulio Ceſare di Schiappalaria.
Hiſtoria della Guerra fra Turchi e Perſiani di Minadoi.
l'Antica Siracuſa di Giacomo Bonanni.
Chronica di Calabria di Marafioti.
Hiſtoria Siciliana di Buon figlio.
Rivolutioni della Città di Palermo.
Oſſervationi di diverſe Hiſtorie per Antonio Danti.
Le Novelle del Banlelle.
Vite di Pitturi di Vaſari. 3. Voll.
Hiſtoria di Sicilia di Giuſeppe Carnevale.
Gommentari di Giulio Ceſare.
Architettura di Leon Battiſta Alberti.
Diſcorſo di Sebaſt. Erezzo ſopra le Medaglie.
Imagine delle Donne Auguſtæ.
Ritratti di cento Capitani Illuſtri. Fig.
Dimoſtrationi Matimatiche del Galileo.
Hiſtoria del mondo di Tarcagnotta. Parte 5.
Gliafolani di Pietro Bembo.
Novelle di Carlo Gualteruzzi.
Catalogo Dei Scittori Vinetiani.

Opera

Opera di Meſcalzia di Philippo Schaccho.
Orlando Furioſo. 2. Voll.
Carichi Militari di Lelio Brancaccio.
Rivolutioni di Catalogna.
El Cretideo di Battiſta Manzini.
La Vita di Carlo V. di Alfonſo Ulloa.
Lettere di Principi di Ruſcelli.
Lettere di Torquato Taſſo.
——— Di Claudio Tolomei.
——— Di Annibale Caro
Navigationi di Nicole de Nicolai.
Relatione del Stato di Candia. M. S.

Libri Italici in Octavo.

RAguagli di Parnaſſo di Bocalini.
Gli Hecatommithi di Giraldi Cinthio. 2. Voll.
Relacion del Cardinal Bentivoglio.
Ragionamenti di Paulo Giovio.
Ritratto di Roma Antica.
Hiſtoria di Chriſtina Regina di Suetia.
Rivolutioni di Napoli.
Ammiano Marcellino delle Guerre di Romani.
I diporti di Gieronimo Paraboſco.
Comedie di Terentio.
Inventioni per Radoppiare litiri Degli Archibugi.
Riuolutione del Regno di Portugallo di Birago.
Ritratto del Vero Governo.
Le Bellezze, Lodi, e Amore delle Donne.
Deſcrittione de l'Aſia del Papa Pio II.
Antichita della Città di Roma.
L'Hore di Recreatione di Ludouico Guicciardino.
Hiſtoria del Peru di Pietro Cieza.
Rime del Burchiello Commentate del Doni.
Li Geſti di Franceſco Sforza.
Il Petrarca.
Dialogi di Vincenzo Gramigna.
Il Cortegiano del Conte Caſtiglione.
Roma Triumfante di Biondo da Forli.
Lettura di Battiſta Gelli Sopra le Inferno di Dante.
Dialogi di Speron Speroni.
Roma Riſtaurata & Italia illuſtrata di Biondo.
Fiori della Zucca del Doni.
Rime di Andrea Calmo.
Diſcorſi di Annibale Romei.
Delli Givochi che nelle Vagghie Saneſi ſi Uſano di Fare.
Antichita della Città di Pozzualo.
Le Coſe Notabili di Venetia.
Lettere Amoroſe de Florio Ametiſti.
Lodi della Citta di Napoli.
Pietra del Paragone Politico di Bocalini.
Comedia Diverſe. 3. Voll.
Coneſtaggio del Unione del Regno di Portugallo a la Corona di Caſtiglia.
Tradeci notti di Franciſco Straparola.
Uberto Fogletta delle coſe delle Republica di Genoa.
Arcadia di Zanazaro.
Rime di Giuliano Goſelini.
Mario Equicola di Natura d'Amore.
L'Albergo del Conte Majolino Biſcioni.
Commentari di Gabrielo Symeoni ſopra la Tetrarchi di Veneti.
Gieruſalemme liberato di Torquato Taſſo.
Saggi Morali di Franceſco Bacono.
Orlando Furioſo di Arioſto.
La Stratonica di Aſſarino.
Laberinto d'Amore di Bocaccio.
Delli Abuſi del Veſtre di Tomaſo Tringillo.
Gl. Idillii di Gio. Bapt. Bidelli.
Scielta delle Rime di diverſi Autori.
Il Maeſtro di Camera di Franciſco Seſtini.
Dialogo del Amicitia.
Torquato Taſſo.
La Fiammetta di Bocacio.
Opera di Guido Caſoni.
Ant. Abondanti delle Guerre Dei Paeſibaſſi.
La Lira del Cavalier Marino.
Il Paſtor Fido de Guarini.
Rime di Pietro Bembo.

28

LIVRES ALLEMANS.

Theatrum Europe Durch Mattheum Merian mit Cofferſticken. 3. Voll. Francof.
Des Leben und Gheſchichten des Ritters Tewrdannicks.
Archontologie Coſmica odet Beſchrybing des Werelts Durch Mattheum Merian.
Der Teutſch Cicero. Fol.

APPENDIX.

Miſſelanea in Folio.

Pompa Introitus Ferdinandi Auſt. Antw. Folio Regali.
——— Gandaui.
——— Alberti & Iſabella per Bochium.
Lentre Royale de Louis 13.a Paris.
Palazzi di Genua.
Perſpective de Salomon de Caux.
Germaniæ Inferioris Petri Keri.
Stemmata Domus Auſtriaci Piſpordi.
Opera Plutarchi 2. Voll. Pariſiis Græcl.
——— Opera Ariſtoteles. fol. 2. Voll.
Biblia Benedicti edit Merlin 1564. Carta Regali.
——— En François.
La Bible deledit. de Platin 1578.
Opera Divi Hieronimi ex edit Plantini. 3. Vol.
Opera Epiphani: 2. Voll. Grec lat.
——— Origines edit ultimæ Pariſ.
——— Pierius in geneſim & All.
Toletus in Johannem & Lucam.
Conſilia Generalia Coloniæ Quentel. 3. Voll.
Augellius in Pſalmos.
Opera Huberti Goltzii 5. Vol. edit Ultima.
——— Juſti Lipſi. 5. Voll.
Anathomia Veſalii Baſilei 1543.
Imago Primi Seculi Soc. Jeſu Carta Regali.
Philippus Prudens Caramuelis Carta Regali.
Hiſtoria Naturæ Nierembergi Carta Regali.
Opera Lut prandi Carta Regali.
Opera Pauli Joui ex edit Pernæ Baſiliæ 3. Voll.
Opera Geſneri de Animalibus 3. Voll. ex edit Tiguri.
Gropi Beciani Origines Antwerpiani.
——— Hermathena.
Atheneus Caſauboni. 2. Voll. Græce Latin.
Julius Feretus de Rey Militari.
Putiani Hiſtoria Inſubrica.
Opera Pici Mirandulani.
——— Marcili Ficinii. 2. Voll. Paris.
Cronicon Genebrardi.
Theſaurus Ciceronis ex edit. Caroli Steph. 1556
Herbarius Dodonei edit Plantini.
——— Matheoli ex edit Valgriſi Italiæ.
Paſſeratius in Catullum tibul & Propert.
Vicecomeranus de Metheoris edit Vaſcoſani.
Theatrum Inſtrument Beſſoni. Fol.
La Bibliotheque du Verdier.
Oeuvres de Pline 2. Voll. edit de la Salamandre 1562.
Hiſtoire de Joſephe Latin & François.
Machines de Auguſtin Ramello. Fig. Æneis.
La Coſmographiæ de Belleforet. 2. Voll.
Hiſtoire de Navarre de Favin.
Oeuvres de Bartas Auec les Fig.
Oeuvres du Cardinal de Perron. 5. Voll,
Memoires de Bourgoigne de Goulut.
L'origine des Bourgignons.
Annales de Savoye de Paradin.
Butkens Trophe de Brabant.
Les Croniceques de Monſtrelet Pars 1595.
Memoires de Froiſart. 2. Voll.
Memoires du Tillet.
Il Dante cum Comment. del Velutello.

FINIS.

Persoonsnamen

Abdias [episcopus] 14 kol. 2
Abondanti, Ant. 27 kol. 2
Aboul Hasan Zie: Albohazen Haly
Abrahamus [?] 18 kol. 1
Achilles Tatius 17 kol. 2
Acidalius, [Valens] 15 kol. 1
Accords, [Etienne Tabourot, seigneur] des 24 kol. 1
Acosta, [Josephus] 14 kol. 2
Adamus, Franciscus 14 kol. 1
[Aedo y Gallaert, Diego de] 25 kol. 1
Aelianus, [Claudius] 15 kol. 2
Aemilius, Paulus 10 kol. 1
Aemilius Probus 14 kol. 2
Aerodius, [Petrus] 5 kol. 1
Aeschines 15 kol. 1, 17 kol. 1, 19 kol. 1
Aesopus Zie: Esopus
Agelli, Antonio Zie: Augellius
Agostino, Antonio 26 kol. 1
Agricola, [Rodolphus] 19 kol. 2
Aguilonius, Franciscus 8 kol. 1
Albaspinaeus, [Gabriel] 3 kol. 2, 4 kol. 1
Alberti, Leandro 26 kol. 1
Alberti, Leon Battista 26 kol. 2
Albertus Magnus 8 kol. 2
Albisius, [Antonius] 11 kol. 1
Albizzi Zie: Albisius
Albohazen Haly 8 kol. 1
Alciatus, [Andreas] 7 kol. 1
Alcuinus, abbas 3 kol. 1
Aldrovandus, Ulysses 7 kol. 1
Aleander, [Hieronymus] 13 kol. 1-2
Alemanus, Adrianus 8 kol. 2
Alexander ab Alexandro 10 kol. 1, 14 kol. 1
Alipius Zie: Alypius
Allatius, Leo 14 kol. 1
Alstedius 7 kol. 1, 18 kol. 2
Althamerus, [Andreas] 15 kol. 2
Alypius 17 kol. 2
Amant, [Juste] d' 8 kol. 2
Ambrosinus, [Alexander] 6 kol. 2
Ambrosius, [Sanctus] 3 kol. 1
Ametisti, Florio 27 kol. 2
Ammianus Marcellinus 12 kol. 1, 27 kol. 1
Ammirato, Scipiono 26 kol. 1
Ammonius, Hermeae 16 kol. 2

Amphilochius [episcopus Iconii] 3 kol. 2
Ancre Zie: Delancre
Andronicus Rhodius 17 kol. 2
Anglia, Jacobus 14 kol 1
Antigonus Carystius 16 kol. 1
Apitius, Celius 7 kol. 1
Apol[l]inarius 17 kol. 1
Apollodorus Atheniensis 17 kol. 2
Apollonius Rhodius 17 kol. 1
Apostolius, Michael 17 kol. 2
Appianus Alexandrinus 16 kol. 1
Appianus [= Oppianus?] 19 kol. 1
Apuleus [Madaurensis, Lucius] 15 kol. 2, 19 kol. 2
Arias Montanus, [Benedictus] 4 kol. 1
Argent[e]reus, [Johannes] 5 kol. 1
Ariosto, [Ludovico] 26 kol. 1, 27 kol. 2
Aristophanes 16 kol. 1, 17 kol. 2
Aristoteles 15 kol. 1, 17 kol. 1-2, 19 kol. 2, 28 kol. 1
Aristoxenes 17 kol. 2
Armacanus, [Alexander Patricius = Cornelius Jansenius] 10 kol. 2
Arnobius 4 kol. 1
Arrianus, Flavius 16 kol. 2
Artemidorus Daldianus 14 kol. 1
Arumaeus, Dominicus 6 kol. 2
Asconius Zie: Pedianus
Assarino, [Luca] 27 kol. 2
Asterius, S[anctus, episcopus Amaseae] 4 kol. 1
Athenaeus 15 kol. 2
Aubery, [Ant.?] 22 kol. 1
Augellius, [Antonius] 28 kol. 1
Augustinus, [Sanctus Aurelius] 3 kol. 1-2, 4 kol. 2
Augustinus, Antonius 6 kol. 1, 11 kol. 1-2
Augustus, Antonius 15 kol. 1
Aulus Gellius 18 kol. 2, 19 kol. 1, 20 kol. 1
Aurelius Victor, [Sex.] 14 kol. 2
Aurelius, Cornelius 13 kol. 1

Ausonius, [D. Magnus] 18 kol. 2, 20 kol. 1
Auton, Jean d' 22 kol. 1
Avaux [?] 24 kol. 1
Avila, Ludovicus ab 14 kol. 1
Ayata Zie: Viglius
Azinius, Joannes 5 kol. 2

[Bacherius, Petrus] 14 kol. 2
Bacon, Francis 8 kol. 2, 10 kol. 2, 14 kol. 1, 15 kol. 2, 27 kol. 2
Baldus, Bernardinus 19 kol. 1
Baldus, Camillus 8 kol. 1
Balzac, [Jean Louis Guez de] 23 kol. 2, 24 kol. 2
Bandello, Matteo 26 kol. 2
Baranzanus, Redemptus 8 kol. 1, 9 kol. 1
Barclaius, [Johannes] 13 kol. 2
Barlaeus, [Caspar] 11 kol. 2
Barlande Zie: Barlandus
Barlandus, Hadrianus [Cornelius] 14 kol. 2, 21 kol. 2
Barletius, [Mar.] 10 kol. 2
Barnaba, S[anctus] 4 kol. 2
Barnesius, Joannes 4 kol. 2
Baron [?], Franciscus 12 kol. 2
Baronius, Caesar 3 kol. 2, 9 kol. 1, 14 kol. 2
Barretus, [I.N.] 14 kol. 2
Bartas, [G. de Saluste sieur de] 28 kol. 2
Barthius, [Casparus] 19 kol. 1
Bartolus [de Saxoferrato] 5 kol. 1
Basilius Magnus, [Sanctus] 3 kol. 1
Basilius Selucia 17 kol. 1
Basson, [Sebastianus] 8 kol. 2
Bataille, Gabriel 23 kol. 1
Battus, Carolus 7 kol. 2
Baudier, [Louis] 22 kol. 1-2
Baudius, [Dominicus] 15 kol. 2, 20 kol. 1
Bayfius, Lazarus 13 kol. 2
Beausardus, [Petrus] 9 kol. 1
[Becanus, Guilielmus] 28 kol. 1
Beckerius Zie: Bacherius
Bellarminus, Robertus 3 kol. 2, 4 kol. 1
Bellay, Martin de 21 kol. 1
Bellefore[s]t, [FranÁois de] 28 kol. 2
Belley 23 kol. 1, 24 kol. 1
Bellordeau 6 kol. 2
Bellovisius 6 kol. 1
Belon, Pierre 24 kol. 1
Bembo, Pietro 26 kol. 2, 27 kol. 2
Benedictus, Joann[es] 4 kol. 1, 28 kol. 1

Benjaminus Tudelensis 14 kol. 2, 17 kol. 1
Bentivoglio, [Guido] 27 kol. 1
Bergier, Nicolas Zie: Nicbergues
Berlichius, [Buchardus] 6 kol. 2
Bernard, Guillaume 8 kol. 1
Bernartius, [Johannes] 20 kol. 2
Beroaldus, [Philippus] 11 kol. 1, 15 kol. 2
Beroius, [Augustinus] 6 kol. 2
Bersmannus, [G.] 19 kol. 2
Beslerus, Basilius 11 kol. 2
Bessonus, [Jacobus] 28 kol. 2
Beyerlinck, Laurentius 4 kol. 1
Bidelli, Gio. Battista 27 kol. 2
Bie, Jacobus de 13 kol. 1
Binnius Severinus 3 kol. 2
Biondi, [Giovanni Francesco] 26 kol. 1
Biondo, [Flavio] 27, kol. 1
Birago [Avogaro, Giovanni Battista] 27 kol. 1
Bisacioni, Macolino 27 kol. 2
Bizarrus, [Petrus] 9 kol. 2, 10 kol. 2
Blosius, Ludovicus 3 kol. 2
Boc[c]alini, [Traiano] 27 kol. 2
Boc[c]accio, [Giovanni] 27 kol. 2
Bochartius, [Sam.] 10 kol. 1
Bochius, [Joannes] 10 kol. 1, 28 kol. 1
Bodinus, [Joannes] 10 kol. 1 Zie ook: Boudin
Boet[h]ius, [Anic. Manl. Torq. Sever.] 14 kol. 2
Boissardus, [Janus Jacobus] 11 kol. 1, 12 kol. 2, 19 kol. 2
Bonanni, Giacomo 26 kol. 2
Bonarchius [= Carolus Scribani] 12 kol. 2
Bonaventura, Sanctus 5 kol. 1
Bonfinius, [Ant.] 9 kol. 2
Bonifacius, [Balthasar] 12 kol. 1
Bonnours [?] 22 kol. 2

Bosius, Antonius 3 kol. 2, 11 kol. 1
Bossius, [Aegidius] 5 kol. 2
Bouchet, [Jean] 24 kol. 2
Boucicaut, Jean de 22 kol. 2
Boudin [= Bodin, Jean] 23 kol. 1
Bourdelotius, [Joannes] 17 kol. 1
Boxhornius, [Marcus Zuerius] 12 kol. 2, 13 kol. 1
Boyer, Philbert Zie: Canet
Boyvin [du Villars], FranÁois de 22 kol. 2
Brahe, Ticho 9 kol. 1
Brancaccio, Lelio 27 kol. 1
Brantius, Joannes 12 kol. 1-2
Braun, Georgius 10 kol. 1
Bredenbachius [?] 5 kol. 2
Briseus 12 kol. 2
Brissaeus Zie: Briseus
Brissonius, [Barnabas] 5 kol. 2, 7 kol. 1, 14 kol. 1
Britannicus, [Joannes] 19 kol. 1
Brodaeus, [Joannes] 16 kol. 2
Bronchorst, [Everardus] 6 kol. 2
Brunus, Jordanus 9 kol. 2, 15 kol. 1
Bry, [Johannes] Theodorus de 10 kol. 2
Buchananus, [Georgius] 10 kol. 2
Buchardus 5 kol. 2
Bucherius, [Aegidius] 10 kol. 2, 18 kol. 2
Bud[a]eus, [Guillielmus] 6 kol. 1, 20 kol. 2
Bulengerus, Julius Caesar 10 kol. 2, 14 kol. 2
Bulingerus Zie: Bulengerus
Buonfiglio [e Costanzo, Giuseppe] 26 kol. 2
Burchiello, Giovanni di Domenico 27 kol. 1
Burgund[i]us, [Nicolaus] 12 kol. 2, 14 kol. 2, 20 kol. 1
Burgus, [Petrus Baptista] 15 kol. 2
Busbequius, [Augerius Gislenius] 13 kol. 1
Busca, Gabriele 9 kol. 1
Busius, [Paulus] 6 kol. 1
Butkens, [Christophre] 28 kol. 2
Butron, Juan de 25 kol. 2
Bzovius, [Abraham] 9 kol. 1
Cabotius, Vincentius 6 kol. 2
Caesar, Julius 10 kol. 2, 12 kol. 1, 15 kol. 1, 26 kol. 2
Caevallos Zie: Cevallos
Calabar Zie: Quintus
Calbertus, [L. Porcius = Albertus Piccolus] 12 kol. 2
Calcondila Zie: C[h]alcondila[s]
Calepinus, [Ambr.] 20 kol. 2
Callistus, Nicephorus 16 kol. 1
Calme, Andrea 27 kol. 1

Caluete [de Estrella, Juan Cristobal]. 25 kol. 2
Calvus, Carolus 15 kol. 1
Cambdenus, [Guilielmus] 14 kol. 1
Camerarius, [Joa.] 12 kol. 1, 14 kol. 2, 18 kol. 2
Campanella, [Thomas] 9 kol. 1
Campanillo, [Filiberto] 26 kol. 1
Campensis, [Johannes] 5 kol. 1
Camus, Jean Pierre Zie: Belley
Canaye, Fresne 21 kol. 1
Canet 7 kol. 2
Canisius, [Henricus] 6 kol. 2, 7 kol. 1
Canterus, Guillielmus 19 kol. 1
Canterus, Theodorus 19 kol. 1
Capacius, Caesar 13 kol. 2
Capellius, [Marcus Antonius] 4 kol. 2
[Capello, Galeazzo Flavio] 14 kol. 2
Capreolus, Jacobus 9 kol. 1
Caramuelis, Philippus Prudens 28 kol. 1
Caranza, [Bartholome] 4 kol. 2
Carata, Jean Bat. 26 kol. 1
Carceres, Francisco de 25 kol. 2
Cardanus, [Hieronymus] 8 kol. 2
Carnero, Antonio 25 kol. 1
Carnevale, Giuseppe 26 kol. 2
Caro, Annibale 27 kol. 2
Carondas 6 kol. 2
Carraveza, Alonso 25 kol. 2
Cartari, [Vincenzo] 24 kol. 1
Carystius, Antigonus Zie: Antigonus van Caryste
Casaubonus, [Isaacus] 12 kol. 1, 15 kol. 2, 16 kol. 2, 17 kol. 2, 19 kol. 1-2, 28 kol. 2
Casoni, Guido 27 kol. 2

Cassador, [Guilielmus] 7 kol. 1
Cassianus, Joannes 3 kol. 2
Cassiodorus, [Falvius Magnus Aurelius] 10 kol. 2, 12 kol. 1
Castaldo, Antonio 26 kol. 2 (manuscript)
Castelnau, Michel de 22 kol. 2
Castiglione, Conte 27 kol. 1
Castillo, [Juan Francisco del] 5 kol. 2
Catel, [Guillaume de] 21 kol. 2
Catullus, Caius Valerius 20 kol. 2, 28 kol. 2
Caus, Samuel [= Salomon] de 8 kol. 2, 28 kol. 1
Causinus, [Nicolaus] 14 kol. 1
Cauterus Zie: Canterus
Cauxs Zie: Caus
Cavallieri, Giovanni Batista 11 kol. 2
Cebes 16 kol. 1
Cedrenus, Georgius 16 kol. 2
Cemerarius Zie: Camerarius
Censorinus 9 kol. 2
Ceporinus, [Jacobus] 19 kol. 2
Cervantes [Saavedra], Miguel de 25 kol. 1
Cevallos, [Hieronymus] 5 kol. 2
C[h]alcondila[s, Laonicus] 16 kol. 2, 21 kol. 2
Champlain, [Samuel de] 22 kol. 2
Charondas Zie: Carondas
Charron, [Pierre] 24 kol. 2
Chartier, Alain 22 kol. 2
Chiaconus, Alphonsus 11 kol. 1
Chifflet [Henri Thomas] 13, kol. 1
Chifflet [Jules] 13, kol. 1
Chifflet [Jean Jacques] 10 kol. 2, 13 kol. 1-2
Chifflet [Philippe] 24 kol. 1
Chrysostomus, D. Joannes 3 kol. 1, 17 kol. 1
Chytraeus, Nathan 12 kol. 1, 20 kol. 1
Ciacconius, [Petrus] 14 kol. 2
Cicero, [Marcus Tullius] 18 kol. 1, 18 kol. 2, 19 kol. 1-2, 20 kol. 2, 21 kol 2, 28 kol. 2
Cieza, Pietro 27 kol. 1
Cinnamus, [Joannes] 12 kol. 2
Cinthio, Giraldi 27 kol. 1
Ciofani, Hercules 20 kol. 1
Civry 24 kol. 1
Clapmarius, [Arnoldus] 13 kol. 1
Clarus, Julius 5 kol. 1
Claudianus, [Claudius] 19 kol. 1, 20 kol. 2
Claverius, [Stephanus] 19 kol. 1
Clavius, Christoph[orus] 9 kol. 2
Clemens, Alexandrinus 3 kol. 2

Clenardus, [Nicolaus] 19 kol. 2
Clurerus [sic] Zie: Cluverius
Cluver[i]us, [Philippus] 9 kol. 2, 11 kol. 1
Cochelet, [Anastase] 4 kol. 1, 24 kol. 1-2
Cocheletius Zie: Cochelet
Codinus, Georgius 10 kol. 2, 16 kol. 1
Coepolla, Barth[olomeus] 7 kol. 1
Cognatus, Marsilius 8 kol. 1
Colenuzzio Zie: Collenuccio
Colerus Zie: Collerus
Collenuccio, Pandolfo 12 kol. 2, 26 kol. 1
Collenutius, Pandulphus Zie: Collenuccio
Collerus, [Matthias] 5 kol. 2
Colvius, [Petrus] 15 kol. 2
Comenius [Jan Amos] 20 kol. 2
Cominaeus Zie: Comines, de
Comines, Philippe de 10 kol. 1, 23 kol. 2, 24 kol. 1
Commines, Philippe de Zie: Comines, de
Commineus Zie: Comines, de
Connestaggio, [Jeronimo de Franchi] 26, kol. 1, 27 kol. 2
Connette, [Michel] 23 kol. 1
Constantinus Porphirogenita 17 kol. 2
Constantinus, [Robertus] 21 kol. 1
Contarenus, [Caspar] 14 kol. 2
Comes, Natalis 14 kol. 1
[Contreras, Jeronimo] 25 kol. 2
Contzy 7 kol. 1
Corasius, Joannes 5 kol. 1
Corderius, [Balthasar] 3 kol. 2
Corenus, [Jacobus] 4 kol. 1
Corradus, [Sebastianus] 18 kol. 2
Costa, a Zie: Acosta

Costalius, [Petrus] 6 kol. 1
Costanza, Angelo di 26 kol. 1
Coste, Hilarion de 22 kol. 1-2
Covarrubias y Leyva, Diego 5 kol. 1
Covarruvias Zie: Covarrubias y Leyva
Cromerus, Martinus 10 kol. 1
Crucius, [Georgius] 14 kol. 1
Cruquius, [Jacobus] 19 kol. 2
Crusius Zie: Crucius
Cujacius, [Jacobus] 5 kol. 1, 6 kol. 1
Cumaeus Zie: Cunaeus
Cunaeus, [Petrus] 15 kol. 1, 17 kol. 2
Curio, Augustus 14 kol. 2
Curita, Jeronymo 25 kol. 1
Curopalata Zie: Codinus
Cuspinianus, [Joa.] 9 kol. 2
Custodi, Dominicus 11 kol. 2
Cyprianus, [Caecilius] 3 kol. 2, 4 kol. 2
Cyrillus Alexandrinus 3 kol. 1
Cyrillus Hierosolymitanus, S[anctus] 17 kol. 2

Dalecampius, [Caleb] 9 kol. 1
Damhauderus, [Judocus] 6 kol. 1
Damhouder, de Zie: Damhauderius
Dan, Pierre 22 kol. 1
Dante [Allighieri] 28 kol. 2
Danti, Antonino 26 kol. 2
Dares, Phrysius 20 kol. 1
Dathus, Augustinus 18 kol. 2
Datus, episcopus 14 kol. 1
Dausquaeus Zie: Dausquius
Dausquius, [Claudius] 17 kol. 1, 18 kol. 2
David, Joannes 4 kol; 1
Davila, Francia 26 kol. 1
Decius, [Philippus] 6 kol. 1
Dedekindus, [Fredericus] 19 kol. 1
Deganes 23 kol. 2
Delancre 22 kol. 2
Delommeau, [Pierre] 7 kol. 2
Delrio, [Mart.] 4 kol. 2, 19 kol. 2
Demosthenes 15 kol. 1, 17 kol. 1, 19 kol. 1
Desclot, Bernardo 25 kol. 2
Didymus 17 kol. 1
Dinarchus 17 kol. 2
Dinotus, Richardus 12 kol. 2
Dinus [de Rossobonis?] 6 kol. 1
Dio Cassius 10 kol. 1, 16 kol. 2

Dio Chrysostomus 15 kol. 2
Diodore Sicilien Zie: Diodorus Siculus
Diodorus Siculus 15 kol. 2, 21 kol. 1
Diogenes Laertius 13 kol. 1, 15 kol. 2, 17 kol. 2
Dionysius Alexandrinus 17 kol. 1
Dionysius Areopagita 3 kol. 1
Dionysius Halicarnasseus 16 kol. 2
Dioscorides [Pedacius] 25 kol. 2. Zie ook: Laguna, de
Div[a]eus, Petrus 14 kol. 2
Dodonaeus, [Rembertus] 28 kol. 2
Donatus 18 kol. 1
Donellus, Hugo 5 kol. 1, 7 kol. 1
Doni, [Antonio Francesco] 27 kol. 1
Doublet, Jacques 22 kol. 1
Dousa, Janus 12 kol. 1, 15 kol. 1, 19 kol. 1
Douza Zie: Dousa
Drexelius, [Hieremias] 5 kol. 2
Duarenus, [Franciscus] 5 kol. 1
Du Chesne, [André] 10 kol. 2, 24 kol. 1
Du Ferrier, [Jérémie] 23 kol. 1
Du Mo[u]lin, Charles 5 kol. 2, 6 kol. 1
Du Pleix, Scip[ion] 22 kol. 1
Du Perron, [Jacques Davy] 21 kol. 2
Du Plessis Zie: Mornay, de
Du Puys, [Pierre] 21 kol. 1
Durerus, Albertus 8 kol. 2
Du Tillet, [Jean, sieur de la Bussière] 22 kol. 1, 28 kol. 2
Du Verdier, Anthoine 21 kol. 2, 28 kol. 2

Egnatius, [Joannes Baptista] 13 kol. 2
Elmacinus, [Georgius] 16 kol. 2
Elmenhorstius, [Geverhartus] 15 kol. 2
Empiricus, Sextus Zie: Sextus Empiricus
Ennodius, [Magnus Felix] 4 kol. 1
Epictetus 17 kol. 2
Epiphanius, [Sanctus] 3 kol. 1, 28 kol. 1
Equicola, Mario 27 kol. 2
Erasmus, [Desiderius] 4 kol. 2, 19 kol. 1-2, 20 kol. 2

Erezzo, Sebast. 26 kol. 2
Esopus 14 kol. 2, 19 kol. 2
Estienne, Charles 22 kol. 2
Euclides 9 kol. 1, 23 kol. 2
Euripides 17 kol. 2, 18 kol. 2
Eusebius Pamphilius 3 kol. 2, 11 kol. 2, 16 kol. 1
Eustat[h]ius 16 kol. 2, 17 kol. 2
Everardus Zie: Everhardus
Everhardus, Nicolaus 5 kol. 2, 6 kol. 1, 7 kol. 1
Eyzinger, [Michael] 15 kol. 1

Faber, Ant[onius] 5 kol. 1, 6 kol. 1
Faber, Joannes 5 kol. 1
Faber, Petrus 12 kol. 2
Fabricius, [Andreas] 4 kol. 2
Fabricius, [Georgius] 20 kol. 1
Fabrotius 5 kol. 1
Fachineus, [Andreas] 6 kol. 1
Facius, Barth[olomaeus] 12 kol. 1
Faernus, [Gabriel] 20 kol. 2
Farnabius, [Thomas] 20 kol. 2
Favin, André 28 kol. 2
Favyn Zie: Favin
Fazello, Tomasso 26 kol. 1
Fazio Zie: Facius
Fer[r]ariis, [Joannes Petrus] de 5 kol. 2
Feretus, Julius 28 kol. 2
Fernelius, [Joannes] 8 kol. 1
Ferrarius, [Octavius] 12 kol. 1, 15 kol. 1
Festus, Pompeus 20 kol. 1
Ficinius, Marcilius 15 kol. 1, 28 kol. 2
Fienus [Thomas] 8 kol. 2
Flamand, Claude 23 kol. 1
Flavigny, Charles de 23 kol. 2
Flavius Josephus 10 kol. 1, 16 kol. 1
Florus, [Lucius Julius Annaeus] 15 kol. 1-2
Flud, Robertus 7 kol. 2
Fogletta, Uberto 12 kol. 2, 27 kol. 2
Foix, Paul de 22 kol. 2
Folieta Zie: Fogletta
Fontanon, [Antoine] 5 kol. 2
[Fonteneil] 23 kol. 2
Forcatulus, [Stephanus] 5 kol. 1
Fouilloux, Jacques 22 kol. 1
Framboisière, [Nicolas Abraham de La] 23 kol. 2
Franciscus a Sousa 5 kol. 1
Franciscus Millanensis 5 kol. 2

François, René 22 kol. 1
Francus, [Franciscus] 14 kol. 2
Freculphus [episcopus Lexoviensis] 10 kol. 1
Fregoso Zie: Fulgosius
Frischlinus, [Nicodemus] 17 kol. 2
Froissardus Zie: Froissart
Froissart, [Jean] 10 kol. 1, 21 kol. 1, 28 kol. 2
Fromondus, [Libertus] 9 kol. 2
Fuchsius, Leonardus 7 kol. 1, 8 kol. 1
Fugerus, Raymundus 11 kol. 2
Fulgosius, Baptista 13 kol. 2, 22 kol. 1
Furius [Caeriolanus], Fridericus 14 kol. 2

Gaill, [Andreas] 5 kol. 2
Galilei Galileo 9 kol. 2, 26 kol. 2
Gallatius Zie: Capello
Gallonius, [Antonius] 4 kol. 2
Galtridus Zie: Geoffrey
Garassus, [Franciscus] 22 kol. 1,, 23 kol. 1
Garetius, Joannes 4 kol. 2
Garibay, Estevan de 25 kol. 1
Garzias, [Fortunius] 6 kol. 2
Gassendus, [Petrus] 12 kol. 1
Gazaeus, Alardus 3 kol. 2, 19 kol. 1
Gelli, Batista 27 kol. 1
Gellius Zie: Aulus Gellius
Genebrardus, [Gilbertus] 28 kol. 2
[Geoffrey of Monmouth] 13 kol. 1 (manuscript)
Georgius Logotheta [Acropolita] 16 kol. 2
Georgius Venetus 4 kol. 1
Gesnerus [Conradus] 7 kol. 1, 28 kol. 1
Gevartius, Caspar 11 kol. 2, 13 kol. 2, 20 kol. 2, 28 kol. 1
Giambul[l]ari, [Pier Francesco] 26 kol. 1
Giffanius, [Obertus] 20 kol. 2
Giovio, Paolo 27 kol. 1
Girard de Haillan, Bernard 21 kol. 2
Goar, Jacobus 3 kol. 2

Goclenius, [Rodolphus] 8 kol. 2
Godefridus Witembergensis 10 kol. 2
Godelevaeus, [Wilhelmus] 14 kol. 2
Goes, Damianus ‡ 13 kol. 1
Gollut, [Louis] 28 kol. 2
Goltzius, Hubertus 11 kol. 2, 25 kol. 2, 28 kol. 1
Gomara Zie: Lopez de Gomara
Gomesius, [Ludovicus] 5 kol. 1
Gonzales de Mendoça, Fray 25 kol. 1
Gorlaeus, Abraham 13 kol. 1
G[o]ropeus Becanus, [Joannes] 10 kol. 2, 28 kol. 2
Goselini, Giuliano 27 kol. 2
Gothofredus, [Dionysius] 5 kol. 1, 19 kol. 2
Goudelin Zie: Gudelinus
Goulut Zie: Gollut
Govea, Antoine 24 kol. 2
Gramigna, Vincenzo 27 kol. 1
Gramineus, [Dietrich] 9 kol. 1
Grammay, [Joannes Baptist] 13 kol. 2
Gramondus, [Gabr. Bartholomeus] 12 kol. 1
Grassis, Carol. de 5 kol. 2
Grassus, [Michael] 5 kol. 2
Gratianus, [Stephanus] 5 kol. 1
Gregorius Magnus, [Sanctus] 3 kol. 1
Gregorius Nazeansenus 3 kol. 1
Gregorius Nissenus [episcopus] 3 kol. 1
Greg[orius] Tholosanus, Petrus 5 kol. 1
Gronovius, [Joannes Fredericus] 20 kol. 1
Grotius, Hugo 3 kol. 2, 6 kol. 2, 13 kol. 1, 14 kol. 1, 18 kol. 1, 20 kol. 1-2, 25 kol. 2, 28 kol. 1
Gruterus, [Janus] 11 kol. 1, 18 kol. 1, 19 kol. 2
Gualteruzzi, Carlo 26 kol. 2
Gualtherus, [Rodolphus] 18 kol. 2
Guarini, [Giovanni Battista] 27 kol. 2
Gudelinus, [Petrus] 5 kol. 2
Guerrinus 5 kol. 2
Guevara Zie: Velez
Guevara, [Antonio de] 23 kol. 1, 25 kol. 1
Guicciardini, Ludovico 26 kol. 1, 27 kol. 1
Guillebert, [Nicolas] 24 kol. 2
Guistiniano, Pompeo 26 kol. 1
Gutherius, [Jacobus] 12 kol. 1
Gyraldus, Lilius Gregorius 14 kol. 1

Haelzlinus Zie: Hoelzlin
Haer, [Florentius] Van der 14 kol. 2
Haestens, Henry 23 kol. 2

Haillan, Bern[ard] Girard s[ieu]r de 21 kol. 2, 24 kol. 2
Halloix, [Pierre] 20 kol. 1
Hammen, Lorenzo van der 25 kol. 1-2
Hanno 16 kol. 2
Haraeus, Franciscus 10 kol. 1
Harpsfeldius, [Nicolaus] 10 kol. 1
Harvaeus, [Guillielmus] 7 kol. 2
Harvey Zie: Harvaeus
Heinsius, Daniel 10 kol. 2, 16 kol. 2, 17 kol. 2, 19 kol. 1-2, 20 kol. 1-2
Heliodorus 17 kol. 1
Henricus de Bartholomaeis, card. Ostiensis 5 kol. 2
Henschenius, [Godefridus] 12 kol. 1
Hensius, Daniel Zie: Heinsius
Hervart, Fredericus 12 kol. 1
Herodianus 13 kol. 2
Herodotus Halicarnasseus 12 kol. 1, 14 kol. 1, 16 kol. 1
Herwart, Georgius 11 kol. 1
Hesiodus 16 kol. 2
Hesselius, [Joannes] 4 kol. 2, 5 kol. 2
Hesychius 20 kol. 1
Heymbachius, [Bernardus] 19 kol. 1
Hieronimus, Divus Zie Hieronymus
Hieronymus, [Sanctus] 3 kol. 2, 28 kol. 1-2
Hipparchus Bithynus 16 kol. 1
Hippocrates 7 kol. 2, 8 kol. 2
Hoelzlin, [Jeremias] 17 kol. 1
Homerus 17 kol. 1, 17 kol. 2
Hoogh, [Nicolaus] Van der 6 kol. 2
Horatius Flaccus, [Quintus] 18 kol. 1-2, 19 kol. 2, 20 kol. 2
Hortensius, [Lambertus] 10 kol. 2
Hostiensis Zie: Henricus
Hugo, Herman 4 kol. 1, 10 kol. 1-2, 15 kol. 1, 25 kol. 2
Hulsius, Levinus 15 kol. 1

Hyginus 9 kol. 2
Hyginus, Julius 18 kol. 2

Ignatius, [Sanctus, episcopus Antiochenus] 17 kol. 2
Infessura, Stephanus 26 kol. 2 (manuscript)
Imbert Zie: Imbertus
Imbertus, [Johannes] 7 kol. 1-2
Irenaeus 4 kol. 1
Isidorus Pelusiota, Sanctus 17 kol. 1
Isocrates 16 kol. 2
Isthuamf[i]us, [Nic.] 9 kol. 2

Jaligny, [Guillaume de] 22 kol. 2
Jamblichus, [Chalcidius] 14 kol. 2, 16 kol. 2
Jamoscus Zie: Zamoyski
Jansenius [Iprensis], Cornelius Zie: Armacanus
Janssenius Gandavensis, [Cornelius] 3 kol. 1
Jaquinot, [Dominique] 23 kol. 1
Jeannin, [Pierre] 21 kol. 2
Josephus Flavius Zie: Flavius Josephus
Jovius, Paulus 11 kol. 2, 13 kol. 1, 14 kol. 2, 28 kol. 1
Julianus imperator 16 kol. 1
Junius, Adrianus 12 kol. 1, 16 kol. 2, 21 kol. 1
Junius, [Franciscus] 12 kol. 2
Justinianus 6 kol. 2
Justinianus, Pompeus 12 kol. 2
Justinus 15 kol. 1
Juvenalis, [Decimus Junius] 18 kol. 2, 19 kol. 1, 20 kol. 1-2

Kepplerus, Joannes 8 kol. 2, 9 kol. 1-2
Kerkoetius, [Antonius = Denis Petau] 15 kol. 1
Kerus, Petrus 28 kol. 1
Kinschotus, [Henricus] 5 kol. 2
Kircherus, [Athanasius] 11 kol. 2, 21 kol. 1-2

La Cerda, [Joannes Ludovicus] de 3 kol. 2, 18 kol. 1
La Coste, Hilarion de 22 kol. 1
Lactantius, Firmianus 18 kol. 2
Laguna, [Andres] de 25 kol 2. Zie ook: Dioscorides
Lambinus, [Dion.] 18 kol. 2, 20 kol. 2
Lancilottus, [Henricus] 4 kol. 1
L'Ancre, [P.] de 22 kol. 1
Langius, [Wilhelmus] 12 kol. 2
Lantmeter, [Laurentius] 4 kol. 1
La Pipre Zie Le Pipre
La Pise, [Jos.] de 21 kol. 2
La Primaudaye, Pierre de 24 kol. 2

La Vega, Garcilasso de 25 kol. 1
Le Bret, [Cardin] 7 kol. 2
Le Brun, [Claude, de La Rochette] 7 kol. 2
Le Caron, Louis Zie: Carondas
Lemnius, Levinus 8 kol. 1
L'Empereur, [Constantinus] 12 kol. 2, 17 kol. 1
Leo, papa 3 kol. 2
Léon, Jean 23 kol. 2
Leoninus, [Elbertus] 5 kol. 2
Le Pippre, [Antoine] 22 kol. 2
Le Poix, Antoine 22 kol. 2
Lernutius, Janius 19 kol. 1
Lessius, [Leonardus] 4 kol. 2, 5 kol. 2
Levineus Zie: Livineus
Licetus, Fortunius 11 kol. 2
Licosthenes, Conradus 10 kol. 1
Lindanus, David 12 kol. 1
Lindenbrochius, [Friedrich] 5 kol. 1
Lippelous, [Z.] 4 kol. 1
Lipsius, Justus 9 kol. 1, 10 kol. 1, 12 kol. 1, 13 kol. 2, 14 kol. 1-2, 15 kol. 2, 18 kol. 1, 20 kol. 1, 28 kol. 1
Livineus, [Joannes] 14 kol. 2, 20 kol. 2
Livius, Titus 10 kol. 2, 25 kol. 2
Lobel, Matthias de 7 kol. 2
Loccenius, [Joannes] 15 kol. 1
Locrius, Ferreolus 12 kol. 1
Longolius, [Christophorus] 20 kol. 1, 21 kol. 1
Longus 17 kol. 1
[Lopez de] Gomara, [Francisco] 25 kol. 1
Lopez de Zara, Francisco 26 kol. 2
Lorichius, [Reinhardus] 14 kol. 2

Lorme, Philibert de 8 kol. 1
Louet, [maistre Georges] 6 kol. 2
Louys XI 23 kol. 2
Loyseau, [maistre Charles] 6 kol. 2
Lubienski, [Stanislaus] 9 kol. 2
Lucanus, [M. Annaeus] 19 kol. 2
Lucianus 17 kol. 1, 18 kol. 1
Lucilius, [Caius] 19 kol. 1
Lucius, Joannes 5 kol. 2
Lucretius, [Carus Titus] 20 kol. 2
Ludovicus, Judocus 7 kol. 2
Luitprandus Zie: Lutprandus
Lullius, Raymondus 8 kol. 1
Lumnius, Fredericus 4 kol. 1
Lutprandus [Ticinensis] 28 kol. 1
Luvera, [Guilhelmus Real de] 6 kol. 1
Lycophron Chalcidensis 17 kol. 1
Lycosthenes Zie: Licosthenes

Macarius, Joannes 13 kol. 1
Macer, [Joannes] 14 kol. 1
Macrobius Pontani 14 kol. 1
Macropedius, [Georgius] 19 kol. 2
Maestlinus Zie: Mestlin
Maginus, [Joannes] Ant[onius] 9 kol. 1
Magius, Hier[onymus] 19 kol. 2
Magnus, Joannes 14 kol. 2
Magnus, Olaus 10 kol. 2
Major, Joannes 13 kol. 1
Malavolti, [Orlando] 26 kol. 1
Malderus, [Joannes] 4 kol. 1
Maldonatus, [Joannes] 3 kol. 1
Malespini, Celco 26 kol. 1
Mamertius, Claudianus 4 kol. 2
Manasses, Constantinus 16 kol. 1
Mander, Karel van 13 kol. 2
Manilius, [Marcus] 19 kol. 2
Manucius, Paullus 13 kol. 2
Manutius, Aldus 20 kol. 1-2
Manzini, Battista 27 kol. 1
Marafioti, [Jeronimo] 26 kol. 2
Marcassus, [Pierre de] 22 kol. 1
Marcellus, [Petrus] 14 kol. 1
Marcellus, Nonius Zie: Nonius Marcellus
Marchantius, [Jacobus] 14 kol. 1
Marcus, Antonius 17 kol. 1
Mardele, [Pierre (le)] 23 kol. 2

Marilianus, [Hieronymus] 7 kol. 2
Marino, [Giovanni Battista] 26 kol. 1, 27 kol. 2
Marolois, [Samuel] 8 kol. 2
Marselaer, Fred[ericus de] 12 kol. 2
Marsilius Cognatus 8 kol. 1
Martialis, [Marcus Valerius] 18 kol. 2, 20 kol. 1
Martinius, Martinus 14 kol. 2
Marzella, Scipione 26 kol. 1
Mascardus, Aug[ustinus] 19 kol. 2
Matheolus Zie: Matthiolus
Mattheole Zie: Matthiolus
Matthieu, Pierre 21 kol. 2, 23 kol. 1
Matthiolus, [Petrus Andreas] 7 kol. 2, 28 kol. 2
Mauden, David a 3 kol. 1-2, 4 kol. 2
Maximus Tirus 10 kol. 1
Maximus Tyrius 17 kol. 1
Mayerus, [Jacobus] 10 kol. 2
Medrano, Julian de 25 kol. 1
Meibomius, [Joannes Henricus] 12 kol. 2
Melzo, Cavalier 26 kol. 1
Menard, Claude 22 kol. 1
Mendoça, de Zie: Mendoce, de
Mendoça, Gonzales de Zie: Gonzales de Mendoça
Mendoce, Bernard de 24 kol. 2
Mercator, Gerardus 8 kol. 1
Mercuriali, [Hieronimo] 7 kol. 2
Mercy, Pierre Ernest de 23 kol. 1
Merian, Mattheus 28 kol. 1-2
Merula, [Paulus] 6 kol. 1, 12 kol. 1
Merula, Gaudenzio 15 kol. 1
Mestlinus, [Michael] 9 kol. 1
Metius 9, [Adrianus] kol. 1
Meursius, Joannes 12 kol. 1, 17 kol. 2, 19 kol. 2, 21 kol. 1
Mexia, Pedro 25 kol. 2
Meyere, de Zie: Mayerus
Minadous, [Joannes Thomas] 26 kol. 2
Minaeus, Martianus 14 kol. 1
Miraeus, [Aubertus] 10 kol. 2, 12 kol. 2
Mirandula, [Octav.] 20 kol. 1
Mirandula, Picus [de] 28 kol. 2
Mirteus, Rolandus 12 kol. 2
Mocenicus, [Andreas] 14 kol. 2

Mocenigo Zie: Mocenicus
Mocquet, Jean de 24 kol. 1
Modius, [Franciscus] 9 kol. 1
Molineus Zie: Du Molin
Moncada, Juan [lees: Francisco] de 25 kol. 1
Monluc, [Blaise de] 24 kol. 1
Monstrelet, Enguerrand [de] 21 kol. 1, 28 kol. 2
Monticello Zie: Monticilus
Monticulus, Sebastianus 6 kol. 2
Mornay [seigneur du] Plessis, Philippe de 22 kol. 2
Morus, Thomas 10 kol. 2
Moschopulus, [Emanuel] 19 kol. 2
Muretus, [M. Antonius] 15 kol. 2, 18 kol. 1, 19 kol. 1, 20 kol. 1-2
Murmellius, [Joannes] 19 kol. 1
Mynsingerus, [a Frundeck, Joachim] 6 kol. 1

Nann[i]us, Petrus 19 kol. 1
Nauclerus, [Joa.] 10 kol. 1
Neapolis, Carolus de 18 kol. 2
Negri, Cesare 9 kol. 2
Nemesius, episcopus 17 kol. 2
Nicbergues 22 kol. 1
Nicephorus Gregoras 16 kol. 2
Nicius, Janus 15 kol. 1
Nicomachus 17 kol. 2
Nierembergius, Joannes Eusebius 28 kol. 1
Nilus [Sanctus] 4 kol. 1
Nizolius, [Marius] 21 kol. 2
Nonius Marcellus 20 kol. 1
Nonnius, Ludovicus 7 kol. 2, 8 kol. 1, 14 kol. 1
Nonnus Panopolita[nus] 17 kol. 2

Obsopeus, [J.] 17 kol. 2
Occo, Adolphus 13 kol. 1
Oldendorp[i]us, [Joannes] 6 kol. 2
Omphalius, Jac[obus] 5 kol. 2
Onosander 14 kol. 1, 16 kol. 2
Oosthouius [Henri de Vicq, Sr. de Oosthove] 4 kol. 2
Oppianus Zie: Appianus
Optatus Milevitanus 3 kol. 2, 14 kol. 2
Origanus, David 9 kol. 1
Origines 3 kol. 2, 4 kol. 1, 28 kol. 1
Orosius, Paulus 13 kol. 1
Ortelius, Abraham 8 kol. 1, 10 kol. 2, 13 kol. 2, 14 kol. 2
Ossat, [Arnaud] d' 21 kol. 2
Oudegerst, Pierre d' 22 kol. 1
Oudin, [César] 24 kol. 1, 26 kol. 1

Pacifique, Le P[ère] 22 kol. 2
Paedianus, Asconius 18 kol. 1
Palladio, [Andrea] 9 kol. 1
Paleotus, [Gabriel] 6 kol. 1
Pal[a]ephatius 15 kol. 2
Pamelius, [Jacobus] 3 kol. 2
Pancirollus, [Guido] 10 kol. 1, 11 kol. 2
Panormita, Antonius 12 kol. 2
Panvinius, Onuphrius 11 kol. 1
Papa, Guido 7 kol. 2
Papon, [Jean] 6 kol. 1-2
Parabosco, Gieronimo 27 kol. 1
Paracelsus, Theophrastus 8 kol. 1
Paradin, Claude 21 kol. 2
Paradin, Guillaume 28 kol. 2
Pareus, [Johann Philipp Wängler] 18 kol. 1-2
Paschalius, [Carolus] 14 kol. 1
Pasquier, Estienne 21 kol. 2, 24 kol. 2
Passeratius, [Joannes] 28 kol. 2
Passino, Aurelio 9 kol. 2
Patritius Senensis, [Franciscus] 13 kol. 2, 19 kol. 2
Patrizzi Zie: Patritius Senensis
Paulinus, Petrus 17 kol. 1
Paulinus, S[anctus] 4 kol. 2
Pausania[s] 16 kol. 1
Peckius, [Petrus] 6 kol. 1-2
Pedianus, [Quintus Asconius] 20 kol. 1
Pellatarius 8 kol. 2
Peltanus, [Theodorus] 4 kol. 2
Pennottus, [Gabriel] 11 kol. 1
Perez, Antonio 6 kol. 2
Perrin, [Jean Paul] 24 kol. 2
Perron, Cardinal de 21 kol. 2, 28 kol. 2
Persius [Flaccus] 19 kol. 1, 20 kol. 2
Petavius, [Dionysius] 10 kol. 2, 13 kol. 1, 19 kol. 2 Zie ook: Kerkoetius
Petrarca, [Franceso] 18 kol. 1, 27 kol. 1

Petrasan[c]ta, [Silvester] 12 kol. 1
Petitus, Samuel 12 kol. 2
Pezzaro, Fernandez 25 kol. 1
Phaedrus 19 kol. 2
Phalaris 17 kol. 2
Phavorinus, Varinus 20 kol. 2
Philo Judaeus 16 kol. 2
Philostorgius 16 kol. 1
Philostratus, [Lemnius senior, Flavius] 15 kol. 2, 24 kol. 1
Philoxenus 21 kol. 1
Photius, [Patriarch.] 10 kol. 1, 16 kol. 1
Phrynichus 16 kol. 2
Piccolus, [Albertus] 4 kol. 2 Zie ook: Calbertus
Pierius, [Joa.] 10 kol. 1, 28 kol. 1
Pighius, Albertus 15 kol. 1
Pighius, Stephanus Vinandus 4 kol. 2, 10 kol. 1, 14 kol. 1
Pigna, Battista 26 kol. 1
Pignorius, [Laurentius] 13 kol. 2
Pincianus, [Fer.] 19 kol. 1
Pindarus 17 kol. 1
Pirard, FranÁois 23 kol. 1
Pisanus, Octavianus 8 kol. 1, 26 kol. 1
Pispordus 28 kol. 1
Pistorius, Joannes 10 kol. 1
Pitard, [Elie] 23 kol. 2
Pithoeus, Petrus 6 kol. 2, 12 kol. 1, 20 kol. 2
Pius II 27 kol. 1
Pius V 12 kol. 2
Platina [B. Cremonensis] 15 kol. 2
Plato 12 kol. 1, 15 kol. 1
Plautus, [M. Accius] 18 kol. 2, 20 kol. 2
Plessis Mornay Zie: Mornay Plessis, de
Plinius 8 kol. 2, 14 kol. 2, 28 kol. 2
Plinius [de jonge (Caius Plinius Caecilius Secundus)] 19 kol. 2
Plinius [de oude (Caius Plinius Secundus)] 9 kol. 1
Plotinus 18 kol. 1
Plutarchus 15 kol. 1, 16 kol. 2, 21 kol. 1, 28 kol. 1
Polibius Zie: Polybius
Poliphilo [pseud. Fra. Colonna] 26 kol. 1
Politianus, Angelus Politianus 14 kol. 1, 15 kol. 1
Pollettus, [Franciscus] 14 kol. 1
Pollux, Julius 18 kol. 2
Polybius [Megalopolitanus] 15 kol. 2, 16 kol. 2
Polycarpus 17 kol. 2
Pomponius Mela 12 kol. 2, 14 kol. 1
Pontanus [Johannes Isaac] 9 kol. 2
Porta, Joannes Baptista 7 kol. 1, 8 kol. 1-2, 9 kol. 2

Portius, [Simon] 21 kol. 2
Portus, [Franciscus] 17 kol. 2
Posselius, [Joa.] 17 kol. 1
Possevinus, [Antonius] 14 kol. 2, 19 kol. 1
Possinus [Petrus] 4 kol. 1
Pradus, Hier[onymus] 3 kol. 1
Pricaeus, [Joannes] 15 kol. 2
Primaudaye Zie: La Primaudaye, de
Proclus 16 kol. 1, 17 kol. 1-2
Procopius 16 kol. 2
Prodromus, Theodorus 17 kol. 2
Propertius, Catullus Tibullus 18 kol. 1, 20 kol. 2
Propertius, Sextus Aurelius 18 kol. 2, 28 kol. 2
Prosperus Aquitanicus 4 kol. 1
Ptolomeus, [Claudius] 8 kol. 1
Puteanus, [Ericius] 15 kol. 1-2, 28 kol. 2
Puymison, [Jacques de] 7 kol. 2
Quevedo [Villegas, Francisco de] 26 kol. 1-2
Quiñones, Luis 25 kol. 1
Quintilianus, [M.F.] 18 kol. 1, 19 kol. 2
Quintus Calabar 17 kol. 2

Rabelais, François 24 kol. 2
Raderus, [Mattheus] 10 kol. 1, 18 kol. 2
Radzivilus, [Nicolaus Christophorus] 10 kol. 2
Radziwill Zie: Radzivilus
Raguseo Zie: Raguseius
Raguseius, [Georgius] 9 kol. 1
Raisse, Arnould de Zie: Rayssius
Raissius Zie: Rayssius
Ramelli, Agostino 28 kol. 2
Ramello, Augustin Zie: Ramelli

Rampegollis, Antonius de 5 kol. 2
Rampelogis, Antonius de Zie: Rampegollis, de
Ranzovius, [Henricus] 9 kol. 2
Ravisius Zie: Textor
Rayssius, Arnoldus 4 kol. 2
Revardus, [Jacobus] 7 kol. 1
Ribandeneyra, de Zie: Ribadineyra
Ribadineyra, P[etrus] 12 kol. 1, 25 kol. 2
Ricciolus 8 kol. 1
Riccius, [Matthaeus] 12 kol. 1
Rich[e]ome, [Loys] 24 kol. 2
Rigaltius, [Nicolaus] 16 kol. 2
Robertus, Annaeus 6 kol. 2
Robertus, Joan[nes] 4 kol. 2
Rodoginus, Cailius 11 kol. 1
Rodriguez, Emmanuel 19 kol. 1
Rohan, duc de 24 kol. 1-2
Rolandus 20 kol. 1
[Romei, Annibale] 27 kol. 1
Ronsard, de Zie: Rontzard
Rontzard, [Pierre de] 22 kol. 1
Rosinus, [Joannes] 11 kol. 1, 13 kol. 1
Rossfeld Zie: Rosinus
Rossi, Michel Angelo 27
Rosweydus, [Heribertus] 4 kol. 2, 5 kol. 1
Ruben[i]us, Philippus 13 kol. 2
[Rubens, Petrus Paulus] 28 kol. 1
Ruellus 7 kol. 1
Ruscelli [Hieronimo] 27 kol. 2
Rutilius Namatianus 14 kol. 1
Rycquius, Justus 12 kol. 1
Sabellica Zie: Sabellicus
Sabellicus, [Marcus] Antonio [Coeccius] 9 kol. 2, 26 kol. 1
Sabinus, Fulvius 15 kol. 2
Sabinus, Georgius 19 kol. 2
Sabunde, Raymundus de 4 kol. 1
Sacrobosco, Joannes de 9 kol. 1-2
Sagard, Gabriel 23 kol. 2
Sailly, Thomas 4 kol. 1
Sainte Marthe, de Zie: Sammarthanus
Salicetus, [Joannes] 5 kol. 1
[Salignac de La Mothe Fénelon, Bertrand de] 23 kol. 2 (Voyage du roy au Pays Bas)
Sallustius [Caius Crispus] 15 kol. 1, 26 kol. 1
Salmasius, [Claudius] 7 kol. 1, 9 kol. 2, 10 kol. 1, 13 kol. 2, 15 kol. 2, 16 kol. 1, 21 kol. 1
Sammarthanus, [Scaevola] 15 kol. 1

Sanderus, [Nicolaus] 4 kol. 2, 19 kol. 1
Sandoval, [Fray Prudencio de] 25 kol. 1
Sannazaro Zie: Zanazaro
Saporta, Joann[es] 6 kol. 2
Sarbievius, M.C. 19 kol. 2
Sardi, Pietro 8 kol. 2
Sardus, [Alexander] 14 kol. 2
Saresberiensis, Joan[nes] 14 kol. 1
Sarmientus 5 kol. 1
Sasbout, [Adamus] 4 kol. 2
Saumaise Zie: Salmasius
Sauvage, Denys 21 kol. 1
Savilius, [Henricus] 15 kol. 2
Savot, [Louis] 23 kol. 1
Saxo grammaticus 10 kol. 1
Sayas, Maria de 25 kol. 2
Scaliger, Josephus 8 kol. 2, 12 kol. 2, 16 kol. 1, 19 kol. 2, 20 kol. 1
Scamozzi, Vincenzo 9 kol. 1
Schaccho, Philippo 27 kol. 1
Sc[h]edius, [Elias] 14 kol. 1
Schefferus, [Joa.] 12 kol. 2
Scheinerus, [Christophorus] 8 kol. 1
Schenduinus 5 kol. 2
Schiappalaria, Cesare di 26 kol. 2
Schonaeus, [Cornelius] 20 kol. 2
Schottus, Andreas 17 kol. 1, 18 kol. 1, 19 kol. 1
Schottus, Franciscus 14 kol. 2
Schrookius 15 kol. 2
Scribani, Carolus 4 kol. 1-2, 12 kol. 2 Zie ook: Bonarchius
Scribonius Largus 7 kol. 2
Scripandius 5 kol. 2
Secundus, Joannes 19 kol. 2
Selden Zie: Seldenus
Seldenus, Joannes 13 kol. 1, 14 kol. 2
Seneca, [Lucius Annaeus] 18 kol. 1, 19 kol. 2, 20 kol. 2
Seripandus, Hieronymus Zie: Scripandius
Serlio, Sebastiano 8 kol. 1

Servien 24 kol. 1
Servius, [Maurus] 18 kol. 2
Sestini, Francesco 27 kol. 2
Sextus Empiricus 16 kol. 1
Sidonius Apolonaris 12 kol. 1
Sigonius, Carolus 11 kol. 1, 13 kol. 1
Si[l]ius Italicus [Cajus] 18 kol. 2
Silhon, [sieur Jean] de 24 kol. 2
Silvaticus Zie: Sylvaticus
Simanca, Jacobus 14 kol. 1
Simlerus, [Josias] 14 kol. 2
[Simoneta, Joannes] 27 kol. 1
Simplicius 16 kol. 1, 18 kol. 2
Siri, Vittorio 26 kol. 1
Sirigatti, [Lorenzo] 8 kol. 2
Sirmondus, [Jacobus] 4 kol. 1, 15 kol. 1
Smetius, [Henricus] 20 kol. 1
Snouckaert van Schauburg Zie: Zenocarus
Sophocles 19 kol. 1, 20 kol. 1
[Sorel, Charles] 23 kol. 1
Sosipater 19 kol. 2
Sotomajor, Alonso de 25 kol. 1
Speroni, Speron 27 kol. 1
Stadius, [Joannes] 15 kol. 1
Staphileus 6 kol. 1
Stapleton[i]us, [Thomas] 4 kol. 1
Statius, [Publius Papinius] 18 kol. 2, 20 kol. 2
Stephanus Byzantinus 16 kol. 1
Stephanus, Carolus 28 kol. 2
Stephanus, Henricus 16 kol. 2, 20 kol. 1-2
Stevinus, [Simon] 9 kol. 2
Stewechius, [Godescalcus] 15 kol. 2, 19 kol. 1
Steweckius Zie: Stewechius
Stobaeus, [Joannes] 16 kol. 2, 19 kol. 1
Strabo 16 kol. 2
Stracca, [Benvenutus] 5 kol. 2
Strada, Famiano 13 kol. 1
Strada, Octavianus 11 kol. 2
Straparola, Francisco 27 kol. 2
Strigelius, [Victorinus] 15 kol. 1
Sturmius, [Johannes] 13 kol. 1
Suarez, Rodericus 5 kol. 1
Sueiro Zie: Sueyro
Suetonius, Tranquillus 11 kol. 1, 12 kol. 1, 15 kol. 1
Sueyro, Emanuel 25 kol. 1
Suffridus, Petrus 14 kol. 2
Suidas 16 kol. 1

Sully, [Maximilien de Bethune, duc de] 21 kol. 1
Summonte, Antonio 26 kol. 1
Surdus, [Joannes Petrus] 5 kol. 2
Surita 15 kol. 1
Surius, [Laurentius] 13 kol. 2
Sweertius, [Franciscus] 14 kol. 2, 20 kol. 1
Sylburgius, [Fredericus] 17 kol. 1
Sylvaticus, [Joannes Baptista?] 7 kol. 2
Symeoni, Gabrielo 27 kol. 2
Symmachus, [Q. Aurelius] 12 kol. 2, 19 kol. 2, 20 kol. 2
Synesius episcopus Cyrensis 3 kol. 2

[Tabourot, Etienne, seigneur des] Accords 24 kol. 1
Tacitus, [Publius] Cornelius 10 kol. 1, 12 kol. 1, 15 kol. 2, 24 kol. 2, 25 kol. 2
Taisnier Zie: Thaisnerius
Tarde, Joannes 9 kol. 2
Tarcagnotta, Giovanni 26 kol. 2
Tasso, Torquato 27 kol. 2
Tatius Zie: Achilles Tatius
Terentius [Afer, Publius] 18 kol. 1-2, 20 kol. 2, 27 kol. 1
Tertullianus [Q. Sept. Flor.] 3 kol. 2, 4 kol. 1-2
Textor, [Joannes Ravisius] 20 kol. 1
Thaisnerius, J[oannes] 9 kol. 1
Theocritus 17 kol. 1
Theodoretus [episcopus Cyrensis] 3 kol. 1
Theodoricus, [Joannes] 19 kol. 1
Theon, Aelius 17 kol. 2
Theophanes 3 kol. 2
Théophile 24 kol. 2
Theophrastes 17 kol. 1
Theophylactus 3 kol. 1, 5 kol. 1, 16 kol. 1
Tholosanus, Petrus Gregorius Zie: Gregorius, Petrus
[Thomas a Kempis] 24 kol. 1
Thomas Magister 17 kol. 2

Thou, de Zie: Thuanus
Threterus, Thomas 20 kol. 2
Thriverius, [Jeremias] 7 kol. 2
Thuanus, [Jacobus] Augustus 10 kol. 2
Thucidides, [Olorus] 10 kol. 1, 12 kol. 1, 15 kol. 1-2
Tibullus, Albius 20 kol. 2, 28 kol. 2
Tiraquellus [Andreas] 5 kol. 1, 10 kol. 1
Titelmannus, [Franciscus] 4 kol. 2, 8 kol. 2
Toletus, [Franciscus] 28 kol. 1
Tollenaer, Joannes 4 kol. 1
Tolomei, Claudio 27 kol. 2
Torniellus, [Augustinus] 9 kol. 1
Torrentius, [Laevinus] 12 kol. 1, 15 kol. 1, 18 kol. 1
Touche, Pierre de 23 kol. 2
Trallianus, Alexander 16 kol. 2
Triugillo, Tomaso 27 kol. 2
Tristan, [François] 21 kol. 1, 22 kol. 1
Triverius Zie: Thriverius
Tuldenus [Diodorus] 6 kol. 1, 12 kol. 2
Turlerius, [Hieronymus] 14 kol. 1
Turnebius, Adrianus 18 kol. 2, 19 kol. 2
Turonicus, Gregorius 14 kol. 1
Tursel[l]inus, [Horatius] 4 kol. 1

Ulloa, Alfonso 27 kol. 1
Urbanus VIII, paus 18 kol. 1
Ursatus, Sertorius 11 kol. 2
Ursinus, Fulvius 11 kol. 1, 13 kol. 1, 15 kol. 1, 19 kol. 1
Usuardus [Monachius] 4 kol. 2

Valerius Maximus 15 kol. 1, 20 kol. 1
Valesius, [Hadrianus] 10 kol. 2
Valesius, [Henricus] 12 kol. 1
Valla, [Laurentius] 19 kol. 1
Val[l]ensis, [Andreas] 6 kol. 1
Val[l]esius, [Franciscus] 8 kol. 1
Valtrinus [Joannes Ant.] 14 kol. 2
Varinus, Phavorinus 20 kol. 2
Var[r]o, [M. Terentius] 19 kol. 1
Vasari, Giorgio 26 kol. 2
Vascosanus, [Michael] 10 kol. 2, 28 kol. 2
Vasquius, Ferd. 5 kol. 2
Vaulx, del Zie: Vallensis
Vechner Zie: Vecknerus
Vecknerus, [Daniel] 21 kol. 2
Vegetius, [Flavius] 14 kol. 1
Velascus, Alvarus 6 kol. 2

Velez de Guevara, Luis 25 kol. 2
Velleius Paterculus, [Caius] 14 kol. 2
Velutello, [M.A.] 28 kol. 2
Vernul[a]eus, [Nicolaus] 13 kol. 1
Verulamius Zie: Bacon
Vesalius, [Andreas] 7 kol. 1-2, 28 kol. 1
Vicecomeranus 28 kol. 2
Vicq, Henri de Zie: Oosthouius
Victorius, Petrus 18 kol. 2
Vigelius, [Nicolaus] 5 kol. 2
Viglius, [Zuichemus] 6 kol. 1
Vignet, Nicolas 24 kol. 1
Vignier, Nic[olas] 21 kol. 2
Vignola, Giacomo Barozzi da 8 kol. 2, 9 kol. 2
Villalpandus, Joannes Baptista 3 kol. 1
Villamont, S[ieu]r de 23 kol. 2
Villavincentius, [Laurentius] 5 kol. 2
Villeroy, [Nicolas de Neufville] de 24 kol. 1
Villon, Antoine 23 kol. 2
Vinetus, Aelias [Elie] 18 kol. 2
Virgilius, Polidorus 14 kol. 1-2
Virgilius, [Publius Maro] 18 kol. 1-2, 20 kol. 2
Vitellio 8 kol. 2
Vitruvius [Pollio, Marcus] 9 kol. 2
Vives, [Joannes] Ludovicus 10 kol. 2, 23 kol. 1
Vivius, Franciscus 5 kol. 2
Vliet, van Zie: Vlitius
Vlitius, [Janus] 15 kol. 2
Voiture, [Vincent de] 24 kol. 1
Vossius, [Gerardus Joannes] 4 kol. 2, 17 kol. 1, 18 kol. 1
Voyture Zie: Voiture
Vredius, [Olivarius] 10 kol. 2
Vrientius, [Maximilianus] 20 kol. 1

Wängler, Johann Philipp Zie: Pareus
Warnefridus, [Paulus] 15 kol. 1
Wasmuth, [Matthias] 19 kol. 2
Wassebourg, Gérard [sic; lees: Richard] de 21 kol. 1

Wassenbergh, de Zie: Wassenbergius
Wassenbergius, [Everardus] 20 kol. 2
Weert, de [Jodocus] 19 kol. 2
Wesenbeckius, [Mattheus] 5 kol. 2, 6 kol. 2
Wielant, [Philips] 7 kol. 2
Worm, Olaus 10 kol. 2

Xenophon 16 kol. 1, 17 kol. 1

Zamoyski, Jan 14 kol. 1
Zanazaro, [Jacopo] 27 kol. 2
Zara Zie: Lopez de Zara
Zenocarus [Gulielmus] 10 kol. 1
Zypeius, [Franciscus] 6 kol. 2, 10 kol. 2, 14 kol. 2

Anonieme titels

Abrégé de l'histoire des empereurs romains 23 kol. 1
Abrégé de l'histoire de ce siècle de fer 23 kol. 1
De afcomste ende genealogie van de Hertoghen van Brabant 10 kol. 2
Affaires de France & d'Autriche 24 kol. 2
Amadis de Gaule 25 kol. 1
Antichita della città di Pozzualo 27 kol. 2
Antichita della città di Roma 27 kol. 1
Antipathie espagnole et françoise 24 kol. 1
Apologia de une seggi di Napoli 26 kol. 1
Les armes & blaisons de cavailliers de l'ordre du S. Esprit 21 kol. 2
Arrest du Grand Conseil pour l'Université de Paris 24 kol. 1
Arrests de la Cour de Hollande et autres 24 kol. 1
Ars alchymiae diversorum auctorum 7 kol. 2
Ars chemica anonymi 8 kol. 1
Authores linguae Latinae 19 kol. 2
Autores rei rusticae 20 kol. 1

Bavaria sancta 10 kol. 1
De beroerte van Napels 15 kol. 2
La Bible 28 kol. 1
Biblia sacra 3 kol. 1, 28 kol. 1
Bibliotheca S.S. Patrum 3 kol. 1
Bigarures des accords 24 kol. 1

Carmina illustrium poetarum Italorum 20 kol. 1
Catalogo dei scittori [sic] Vinetiani 26 kol. 2
Catena Graecorum patrum in Job 3 kol. 2
Cérémonies du mariage de France & d'Espagne 23 kol. 1
La chronique scandaleuse 22 kol. 1
Chronycke van Vlaenderen 13 kol. 2
Collegii Conimbricensis Philosophia 7 kol. 1
La comedia de Eufrosina 26 kol. 2
Comedia diverse 27 kol. 2
Commentaires sur les coustumes de Berry 7 kol. 2
Concelaria secreta analtina 13 kol. 1
Conclusion du Journal de tout ce qui est passé au Parlement de l'année 1653 22 kol. 2
Consilia generalia 28 kol. 1
Consuetudines 6 kol. 1
Controverses 6 kol. 2
Corpus canonicum 5 kol. 1, 6 kol. 1
Corpus civile 5 kol. 1
Corpus [iuris civilis] 5 kol. 1
Le cose notabili di Venetia 27 kol. 2
De costuymen van Antwerpen 6 kol. 2

De costuymen van Mechelen 6 kol. 2
Le courrier françois & autres pièces du temps 23 kol. 2
Coustumes de Henault 7 kol. 2

Decisiones rotae Avenionensis 6 kol. 2
Decisiones de afflictis 5 kol. 2
Defensio Regio Angliae 15 kol. 2
Delicae Germaniae 12 kol. 2
Delli givochi che nelle vagghie sanesi si usa no di fare 27 kol. 2
De re rustica selectorum lib. 20. 17 kol. 1
Descripcion de la villa y sitio de Breda [H. Hugo] 25 kol. 2
Description de l'Ethiopie 23 kol. 1
Dialogo del amicitia 27 kol. 2
Dictionarium tetraglotton 21 kol. 1
Dictionnaire françois & anglois 20 kol. 1
Diversarum gentium historiae antiquae scriptores varii 12 kol. 1
Diverse relationi 26 kol. 2 (manuscript)
Diverses pièces curieuses de ce temps 22 kol. 2

Ecclarcissement de l'administration du cardin[al] Mazarin 24 kol. 2
Emphormion: Satyricon 20 kol. 2
Enchiridion physicae restitutae 8 kol. 2

L'entrée royale de Louis XIII à Paris 28 kol. 1
Entretien du cours 24 kol. 1
Epigrammata Graecorum 16 kol. 2
Epistolae clarorum virorum 19 kol. 2
Epistolae indicae 14 kol. 1
Epitome de la vida y hechos de l'emperad Carlos V 25 kol. 2
Epitome historiae Basiliensis 14 kol. 2
Epitome juris civilis 6 kol. 2
L'état de France en l'an 1656 24 kol. 2
Les états empires & principautez du monde 21 kol. 1

Florilegium epigrammatum 17 kol. 1
Formulae exercendar. causar. civilium 7 kol. 1

Galleria Giustiniana 11 kol. 1
Le génie démasqué & autres pièces curieuses 22 kol. 2
Gesta insignia Gregorii PP. Noni 12 kol. 2
Li gesti di Francesco Sforza 27 kol. 1
Giornali del Ducadi Montelione 26 kol. 2 (manuscript)
Govierno de principes y de sas consejos 25 kol. 1

Habitus minimi gentium & nationum 11 kol. 2
Hispania illustrata diversorum 9 kol. 1
Histoire comique de Francion 23 kol. 1
Histoire de Charles VI 22 kol. 1
Histoire de Joseph 28 kol. 2
Histoire de la dernière guerre de Suède 23 kol. 1
Histoire de la prison & liberté de Monsieur le Prince 23 kol. 1
Histoire de la vie du duc d'Esparnon 21 kol. 1
Histoire de Louis XI 22 kol. 1
Histoire de Normandie 23 kol. 2
Histoire des comtes de Foix, Bearn & Navarre 22 kol. 2
Histoire des Indes de Portugal 23 kol. 1
Histoire des mouvemens de Bourdeux 23 kol. 2
Histoire des troubles de Flandres 23 kol. 2
Histoire des troubles de Naples depuis l'an 1480 23 kol. 1
Histoire du chevalier Bayaert 22 kol. 2
Histoire du chevalier Jacques de Lalain 22 kol. 2
Histoire du connétable de Lesdiguières 23 kol. 2
Histoire du ministère du cardinal Richelieu 21 kol. 2
Histoire du temps de l'année 1647, 48 & 49 24 kol. 2
Histoire générale du règne de Louys 13 24 kol. 2
Histoire mémorable d'une magicienne 24 kol. 2
Histoire nouvelle de la Chine 23 kol. 2
Historia Bohemica Anonymi 10 kol. 1
Historia Constantinopolitana 17 kol. 1

Historia de Don Quixote de la Mancha [Cervantes Saavedra, Miguel de] 25 kol. 1
Historia de las guerras civilis de Granada 26 kol. 1
Historia delle cose di Napoli Sotto Carlo V 26 kol. 1
Historia di Christina regina di Suetia 27 kol. 1
Historia Francorum scriptores veteres 9 kol. 2
Historia Joannae primae Neapolis Reginae 26 kol. 2
Historia Romanae scriptores 9 kol. 1

Les illustres proverbes 24 kol. 1
Imagine delle Donne Augustae 26 kol. 2
Imago Regis Caroli 15 kol. 2
Imago Primi Seculi Soc. Jesu 28 kol. 1
Imitation de Jesus-Christ [Thomas a Kempis] 24 kol. 1
In apophtegmata 19 kol. 1
Instructions & lettres des roys de France à leurs ambassadeurs touchant le Concile de Trente 22 kol. 2

L'intérest des princes 24 kol. 1
Interpretations des chiffres 24 kol. 1
Inventioni per radoppiare litiri degli archibugi 27 kol. 1

Journal de l'histoire du temps présent 22 kol. 2
Justi Lipsii Fama posthuma 13 kol. 2

Laus asini [Daniel Heinsius] 20 kol. 1
Lazarillo de Tormes 26 kol. 2
Das Leben und Gheschichten des Ritters Tewrdannicks 28 kol. 1-2
La légende de Charles Cardinal de Lorraine 23 kol. 1
Leges Longobardonum & Capitulationes Caroli Magni 6 kol. 1
Lettres amoureuses & morales de divers autheurs 23 kol. 2
Lettres de Philarque à Ariste 24 kol. 2
Lettres d'un solitaire au Roy et princes 24 kol. 2
Lexicon Ciceronianum, graeco-latinum 21 kol. 2
Lexicon medicum graeco-latinum 21 kol. 2
Lodi della citta di Napoli 27 kol. 2
Liturgiae S.S. Patrum Graece 16 kol. 1
Lumière pour l'histoire de France contre Scip. Dupleix 22 kol. 1

Les mémoires de la Ligue 24 kol. 2
Memoriael Enghelants 15 kol. 2
Le Mercure françois 23 kol. 1
Mercurius Gallo-Belgicus 15 kol. 1
Methodus historiarum 14 kol. 2
Le miroir de Phebus des deduits de la chasse 23 kol. 1
Monitio ad legos Galliae monasterii 13 kol. 1

Négociation de la paix entre le Roy d'Espagne & les Estats du Pays-Bas 24 kol. 2
Het Nieuwe Testament 5 kol. 2
Notae clarissimorum virorum 20 kol. 2
Le nouveau trésor de la Chancelerie de France 7 kol. 2
Novum Testamentum 3 kol. 1, 4 kol. 1
XII. Numismata primorum caesarum 13 kol. 2

Omnes republicae 15 kol. 2
Ordonnanciën op het beleyden van processen 6 kol. 2
L'origine des Bourgignons 28 kol. 2
Orlando furioso [Ludovico Ariosto] 26 kol. 1
Oude chronycke van Brabant ende Vlaenderen 11 kol. 2
Oude chronycke van Hollant en Zeeland 10 kol. 2
Out Placcaert-boeck 6 kol. 2

Palazzi di Genua [Petrus Paulus Rubens] 28 kol. 1
Pandectae Florentinae 5 kol. 1

Le parfait stile de la pratique 7 kol. 2
La peinture d'Isabelle Claire Infante d'Espagne [Tristan, François] 22 kol. 1
Plainte apologétique au Roy 24 kol. 1
Poésies choisies 24 kol. 1
Pompa introitus Ferdinandi in Antverpiam. Fig.; Pompa introitus Ferdinandi Aust[riaci] Antw. Folio regali [Gevartius, Casperius] 11 kol. 2, 28 kol. 1
[Pompa introitus Ferdinandi] Gandavi [Becanus, Guilielmus] 28 kol. 1
Le practicien françois 7 kol. 2
Promptuarium 6 kol. 1
Protocolle des notaires 7 kol. 2
La puissance écclésiastique et politique 24 kol. 1

Quadernos historicos della Biblia 26 kol. 2

Récréation mathématiques 23 kol. 2
Recueil de diverses pièces servans à l'histoire 22 kol. 2

Recueil de mémoires servants à l'histoire de France 22 kol. 1
Recueil des divers mémoires & harangues servans à l'histoire de ce temps 22 kol. 2
Recueil des diverses pièces du temps 23 kol. 2
Recueil des diverses pièces pour la défence des princes 23 kol. 2
Recueil des diverses pièces pour la défense de la Reine Mère 23 kol. 2
Recueil des pièces faites pendant le règne du conn. de Luynes 24 kol. 1
Recueil des pièces qui ont paru durant le mouvement de l'an 1649 22 kol. 1
Recueil des plus beaux vers de divers autheurs 23 kol. 1
Recueil des traités & alliances de la France avec les princes éstrangers 23 kol. 2
Recueil général des conférences du Bureau d'adresse 23 kol. 1
Relacion de todos los consejos de España 25 kol. 2 (manuscript)
Relation de la Chine et du Japon 23 kol. 2
Relation de la disgrâce du comte duc d'Olivares 23 kol. 2
Relatione del stato di Candia 27 kol. 2 (manuscript)
Relation è discorsi diversij de cose diverse 26 kol. 2 (manuscript)
Relationi d'Helvetia delli 13. cantoni 26 kol. 2 (manuscript)
Relationi di Carolo V. & altre cose curiose in Italiano & Espagnolo. 25 kol. 2 (manuscript)
Remarques sur la langue Francoise 23 kol. 1
Revolutioni di Napoli 26 kol. 1
Ritratti di cento capitani illustri 26 kol. 2
Ritratto del vero governo 27 kol. 1
Ritratto di Roma antica [Romei, Annibale] 27 kol. 1
Rivolutioni della città di Palermo 26 kol. 2
Rivolutioni di Catalogna 27 kol. 1
Rivolutioni di Napoli 26 kol. 1, 27 kol. 1

Scielta delle rime di diversi autori 27 kol. 2
Scriptores antiqui historiae Apglicanae 10 kol. 2
Scriptores antiqui historiae Normannorum 10 kol. 1
Scriptores Germanicarum rerum 10 kol. 1
Scriptores Graeci Historiae ecclesiasticae 16 kol. 1
Scriptores historiae Augustiae 13 kol. 2
Scriptores rerum Anglicarum 10 kol. 1
Selecti tractatus juris diversorum 5 kol. 2
Siciliae antiquae tabulae litterales & inscriptiones 13 kol. 2
Silva de avuaturas [Contreras, Jeronimo] 25 kol. 2
Sommaire de la guerre de Bohème en Silesie 23 kol. 2
Speculum Romanae magnificentiae 11 kol. 1
Spiritus vertiginis Germaniae in religionis dissidio 4 kol. 1
Successos y prodigios de amor 25 kol. 2
Sybillina oracula 17 kol. 2
Sylloge variorum tractatuum de rebus Anglicis 12 kol. 2
Sylva de romances varios 26 kol. 2

Tabulae Rudolphinae 8 kol. 2
Tiempo de Regozijo y Carnestolendas de Madrid 25 kol. 2
Los trabajos de Persiles y Sigismunda 25 kol. 1
Triumphus SS. Terentiani & soc. 4 kol. 2

Verhael van den Nederlantschen vredehandel 13 kol. 2
La vertu des payens 23 kol. 1
Viaja del Cardinal Infante [Aedo y Gallaert, Diego de] 25 kol. 1
Vida de Gusman d'Alfarache 26 kol. 1

La vie de Gaspar Colligny 24 kol. 2
Vie de l'Archiduc Albert 24 kol. 2
La vie du cardinal d'Amboise 24 kol. 2
Vita Joannis Sahaguntini 5 kol. 1
Vita S. Francisci Borgiae 5 kol. 1
Vita S. Ignatii Loiola 4 kol. 2
Vita Thomae à Villanova 5 kol. 1
Vivae imagines partium corporis humani 7 kol. 2
La vocation des magiciens & magiciennes 23 kol. 2
La voix publique au Roy 23 kol. 1
Voyage d'Afrique 23 kol. 2
Voyage de l'Empereur Charles V à la Conqueste du Royaume de Teunis 21 kol. 2 (manuscript)
Voyage du Levant 23 kol. 1